

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Statens
offentliga
utredningar
1968 : 24

Finans-
departementet

Ref.
504
1968 H

Avstämning av 1965 års lång- tidsutredning

Sammanfattning av
huvudresultaten jämte bilagor

SOU

Stockholm 1968

Statens offentliga utredningar 1968

Kronologisk förteckning

---

1. Ekonomisystem för försvaret. Esselte. Fö.
2. Ekonomisystem för försvaret. Bihang. Esselte. Fö.
3. Kreditmarknadens struktur och funktionssätt. Esselte. Fi.
4. Handläggningen av säkerhetsfrågor. Isaac Markus. Ju.
5. Industrins struktur och konkurrensförhållanden. Esselte. Fi.
6. Strukturutveckling och konkurrens inom handeln. Esselte. Fi.
7. Ågande och inflytande inom det privata näringslivet. Esselte. Fi.
8. Skogsbrukets planläggningsfrågor. Svenska Reproduktions AB. Jo.
9. Virkesbalanser 1967. Esselte. Jo.
10. Säkerhetspolitik och försvarsutgifter. Esselte. Fö.
11. 1958 års utredning kyrka-stat. XI. Svenska kyrkan och staten. Esselte. U.
12. Förvaltningen av kyrklig jord m. m. Berlingska Boktryckeriet. Lund. U.
13. Fritidsfisket. Esselte. Jo.
14. Skolboksleveranser. Svenska Reproduktions AB. U.
15. Musikutbildning i Sverige. Esselte. U.
16. Rennärigen i Sverige. Esselte. Jo.
17. Allmänna vägar. Svenska Reproduktions AB. K.
18. Parkering. Esselte. K.
19. Trafikmålsutredningar. Beckman. Ju.
20. Upphandling av byggnader. Del I. Formerna. Esselte. Fi.
21. Pensionstillskott m. m. Esselte. S.
22. Jordhävdslag. Esselte. Jo.
23. Bilregistrering. Berlingska Boktryckeriet. Lund. K.
24. Avstämning av 1965 års långtidsutredning. Esselte. Fi.

Statens offentliga utredningar

1968: 24

Finansdepartementet

Avstämning av 1965 års långtidsutredning

Sammanfattning av huvudresultaten jämte bilagor

Stockholm 1968

Statens offentliga utredningar

1968:24

Transportmedel

Avstämning av 1965 års långtidsutredning

Sammanfattning av huvudsakligen jämte bilagor

Förord

Sammanfattningen av huvudresultaten från avstämningen av 1965 års långtidsutredning har tidigare publicerats som bilaga till årets kompletteringsproposition (Kungl. Maj:ts prop. 1968:125). Den sammanfattande översikten har utarbetats inom finansdepartementets sekretariat för ekonomisk planering. Material och undersökningar har tillhandahållits av främst prognosinstitutet vid statistiska centralbyrån, Industriens utredningsinstitut, olika departement och myndigheter samt konjunkturinstitutet. Eftersom det ansetts önskvärt att i viss utsträckning publicera det underliggande materialet har i föreliggande volym under beteckningen bilaga 1 t. o. m. 6 sammanförts vissa centrala delar av detta material. I respektive bilaga anges vilka som svarat för utredningsarbetet.

Sammanfattningen av denna rapport är en
 avdelningen av 1987 års årsrapport och har
 har tidigare publicerats i den årliga
 Rapporteringen till riksdagen för
 gruppen 1986 (S). Den innehåller
 överensstämmelse med den som har
 kommit till stånd i samband med
 den. Material och dokumentation som
 omfattas av denna rapport är tillgänglig
 samtliga omfattas av denna rapport.
 Ingenting ska dock betraktas som
 något som omfattas av denna rapport.
 Det skulle dock inte vara möjligt
 publicera den rapport som omfattas av
 i förhållande till den som omfattas
 denna i 1987 års årsrapport och i
 till detta av detta rapport. I detta
 lags regler till den som omfattas
 av detta.

Innehåll

I	Sammanfattning av huvudresultaten	11	1.2.4	Sysselsättningsutvecklingen	69
A.	Syfte och uppläggning	11	1.2.5	Investeringsutvecklingen	72
B.	Huvuddragen i den ekonomiska utvecklingen 1965-1968	13	1.2.6	Produktivitetsutvecklingen	74
B.a.	Tillväxttakt	13	1.3	Bedömning: Prognosmålen för 1970	75
B.b.	Efterfrågans inriktning	14	Appendix A	Branschdiagram med branschkommentarer	81
B.c.	Sysselsättning och arbetslöshet	16	A.1	Gruvindustri	81
B.d.	Bytesbalans och valutareserv	16	A.2	Järn- och metallverk	82
B.e.	Priser och löner	17	A.3	Verkstadsindustri	84
C.	Förnyad kalkyl för produktionskapacitetens tillväxt 1965-1975	18	A.4	Varvsindustri	85
C.a.	Befolkning och arbetskraft	18	A.5	Jord och stenindustri	87
C.b.	Produktivitet	19	A.6	Träindustri	88
C.c.	Den totala produktionskapacitetens utveckling 1965-1975	22	A.7	Massa-, pappers- och wallboard-industri	89
D.	Synpunkter på tillväxtbetingelserna	23	A.8	Pappersvaru- och grafisk industri	91
E.	Resursfördelning och balansproblem	26	A.9	Livsmedelsindustri	92
F.	Utvecklingstendenser på olika delområden	30	A.10	Textil- och konfektionsindustri	94
F.a.	Industri	30	A.11	Sko-, läder- och gummivaruindustri	95
F.b.	Offentliga tjänster	34	A.12	Kemisk industri	98
F.c.	Produktionsstrukturen	37	A.13	Hela industrin	100
F.d.	Sysselsättning och produktivitet inom olika näringsgrenar	39	Appendix B	Det statistiska materialet	101
F.e.	Investeringsfördelningen	41	Bilaga 2	Offentliga tjänster	105
F.f.	Den privata konsumtionens fördelning	42	2.1	Offentlig konsumtion 1965-1968	105
F.g.	Utrikeshandeln	43	2.2	Utvecklingen inom olika delområden	106
F.h.	Finansiella aspekter på den ekonomiska utvecklingen 1965-1968	46	2.2.1	Undervisning	106
G.	Sammanfattande synpunkter	50	2.2.2	Hälsa- och sjukvård	111
			2.2.3	Socialvård	116
			2.2.4	Försvar	120
			2.3	Reviderad kalkyl för 1965-1970	120
Bilaga 1	Långtidsutredningens industriprognos för 1970	56	Bilaga 3	Arbetskraftsberäkningar 1960-1980	123
1.1	Problem: Prognos - utfall - ny bedömning för 1970	56	3.1	Inledning	123
1.2	Analys: Utvecklingen 1963-1967	58	3.2	Befolknings- och arbetskraftsförändringar 1960-1965	124
1.2.1	Efterfrågeutvecklingen	58	3.3	Förändringen av andelen förvärvsarbetande för olika befolkningsgrupper	126
1.2.2	Exportutvecklingen	60			
1.2.3	Produktionsutvecklingen	64			

3.3.1	Män	126
3.3.2	Ej gifta kvinnor	126
3.3.3	Gifta kvinnor	127
3.3.4	Analys och sammanfattning av beräkningarna	131
3.4	Arbetskraftsförändringen mätt i s. k. årsarbetare samt jämförelse mellan de föreliggande beräkningarna och de tidigare	132
Bilaga 4 En granskning av långtidsutredningsexportprognos 1965-1970 139		
4.1	Inledning	139
4.2	Utvecklingen på viktigare exportländer	139
4.2.1	Västtyskland	139
4.2.2	Nederländerna	141
4.2.3	Belgien	142
4.2.4	Frankrike	142
4.2.5	Italien	143
4.2.6	EEC	143
4.2.7	Danmark	144
4.2.8	Finland	145
4.2.9	Norge	145
4.2.10	Norden	146
4.2.11	Storbritannien	146
4.2.12	Övriga EFTA	147
4.2.13	EFTA	148
4.2.14	Övriga Västeuropa	148
4.2.15	Förenta staterna	148
4.2.16	Samtliga länder	149
4.3	Utvecklingen för olika varugrupper 150	
4.3.1	Trävaror	150
4.3.2	Massa	151
4.3.3	Papper	152
4.3.4	Malm	153
4.3.5	Livsmedel	154
4.3.6	Övriga råvaror	154
4.3.7	Kemikalier	155
4.3.8	Textilier, kläder	155
4.3.9	Metaller	156
4.3.10	Verkstadsprodukter (exkl. fartyg)	157
4.3.11	Övriga varor	158
4.4	Sammanfattning	159

Bilaga 5 Resursutveckling och balansproblem 1965-1975. 161		
5.1	Inledning	161
5.2	Analysmodellens förutsättningar och allmänna uppläggning	161
5.3	Modellens formella struktur	165
5.3.1	Produktionsstruktur	165
5.3.2	Produktionsfunktioner	165

5.3.3	Kapitalstocksdefinitioner	166
5.3.4	Arbetskraftsrestriktion	166
5.3.5	Jämviktsvillkor för nationalinkomsten	166
5.3.6	Inkomstfördelning	167
5.3.7	Konsumtionsfunktion	167
5.3.8	Underhållsfunktion	167
5.3.9	Importfunktion	167
5.4	Arbetsinsats, kapital och produktivitet	167
5.5	Utvecklingen 1968-1975	168
5.5.1	Balansproblematiken under övergångsperioden	169
5.5.2	Balansproblematiken i långtidsperspektiv	171
5.5.3	Finansieringsproblematiken	172
5.6	Sammanfattning	173
Appendix A Försörjningsbalanstabeller för åren 1965, 1968, 1970 och 1975 174		
Bilaga 6 Finansiella tillväxtaspekter 1957-1975 176		
6.1	Inledning	176
6.2	Finansiella tillväxtaspekter 1957-1968	176
6.2.1	Den finansiella sektormodellen	176
6.2.2	Faktorinkomstfördelning och funktionell inkomstfördelning	177
6.2.3	Hushållens sparande	179
6.2.4	Företagens vinster, sparande och investeringar	181
6.2.5	Kreditmarknaden	182
6.3	Finansiella perspektiv 1968-1975	184
6.3.1	Reala prognoser och finansiella kalkyler	185
6.3.2	Funktionell inkomstfördelning och företagens självfinansiering	185
6.3.3	Offentlig och privat konsumtion	187
6.3.4	Budgetbalans och skattetryck	188
6.3.5	Finansiellt sparande och kreditmarknad	188

Tabellförteckning

Sammanfattning av huvudresultaten	
1	Bruttonationalproduktens utveckling i olika länder 1955-1968 13
2	Försörjningsbalans 1950-1970 15

3	Resursernas fördelning 1950-1970 . . .	15
4	Arbetskraftens förändringar 1960-1975	19
5	Produktion, sysselsättning och produktivitet 1960-1968	20
6	Produktion, arbets- och kapitalinsats samt deras relationer 1950-1975 . . .	20
7	Industriproduktionens utveckling 1965-1970	31
8	Offentlig konsumtion 1965-1970, reviderad kalkyl	36
9	Produktionen inom olika näringsgrenar 1950-1970	38
10	Antal förvärvsarbetande inom olika näringsgrenar 1950-1970	39
11	Produktionsvolymen per arbetstimme inom olika näringsgrenar 1950-1968	40
12	Bruttoinvesteringar 1950-1970	40
13	Den privata konsumtionens utveckling 1964-1970	42
14	Total export (exkl. fartyg och vapen) till olika länder områden 1963-1970	43
15	Export för olika varugrupper 1963-1970	45
16	Betalningsbalansen 1964-1968	47

Bilaga 1

1	Jämförelse mellan långtidsutredningens prognos och faktisk utveckling t. o. m. 1967 för några poster i försörjningsbalansen	59
2	Exportvolymens utveckling: jämförelse mellan planer och utfall	60
3	Exportens länderfördelning 1963 samt 1967 enligt enkäten och enligt handelsstatistiken	62
4	Sveriges andel (i procent) av EEC:s, Nordens och Storbritanniens hel- och halvfabrikatsimport (SITC 5-8 exkl. fartyg)	62
5	Industriproduktionens utveckling: jämförelse mellan planer och utfall	65
6	Antal anställda inom industrin: jämförelse mellan planer och utfall	70
7	Andelen anställda berörda av vars-lade personalinskränkningar 1960-1967	71
8	Investeringsutvecklingen: jämförelse mellan planer och utfall	73
9	Produktivitetens utvecklingen: jämförelse mellan planer och utfall	74
10	Industrins produktions- och exportutveckling 1965-1970	77

Appendix A

A.1	Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963-1967 inom gruvindustrin	81
A.2	Planer 1963-1970 jämfört med utvecklingen 1963-1967 inom gruvindustrin	82
A.3	Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963-1967 inom järn- och metallverken	83
A.4	Planer 1963-1970 jämfört med utvecklingen 1963-1967 inom järn- och metallverken	83
A.5	Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963-1967 inom verkstadsindustrin	85
A.6	Planer 1963-1970 jämfört med utvecklingen 1963-1967 inom verkstadsindustrin	85
A.7	Utvecklingen av produktion, antal anställda etc. 1963-1967 inom varvsindustrin	86
A.8	Planer 1963-1970 jämfört med utvecklingen 1963-1967 inom varvsindustrin	87
A.9	Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963-1967 inom jord- och stenindustrin	88
A.10	Planer 1963-1970 jämfört med utvecklingen 1963-1967 inom jordstenindustrin	88
A.11	Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963-1967 inom träindustrin	89
A.12	Planer 1963-1970 jämfört med utvecklingen 1963-1967 inom träindustrin	89
A.13	Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963-1967 inom massa-, pappers- och wallboardindustrin	91
A.14	Planer 1963-1970 jämfört med utvecklingen 1963-1967 inom massa-, pappers- och wallboardindustrin	91
A.15	Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963-1967 inom pappersvaru- och grafisk industri	92
A.16	Planer 1963-1970 jämfört med utvecklingen 1963-1967 inom pappersvaru- och grafisk industri	93
A.17	Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963-1967 inom livsmedelsindustrin	94
A.18	Planer 1963-1970 jämfört med ut-	

vecklingen 1963–1967 inom livs- medelsindustrin	94	6 Offentlig konsumtion 1965–1970, re- viderad kalkyl	121
A.19 Utveckling av produktion, antal an- ställda etc. 1963–1967 inom textil- och konfektionsindustrin	95	7 Investeringar inom offentlig tjänste- produktion 1965–1970, reviderad kal- kyl	121
A.20 Planer 1963–1970 jämfört med ut- vecklingen 1963–1967 inom textil- och konfektionsindustrin	96	Bilaga 3	
A.21 Utveckling av produktion, antal an- ställda etc. 1963–1967 inom sko-, läder- och gummivaruindustrin	97	1 Befolknings- och arbetskraftsutveck- ling 1960–1965	125
A.22 Planer 1963–1970 jämfört med ut- vecklingen 1963–1967 inom sko-, läder- och gummivaruindustrin	97	2 Förvärvsintensitetsförändringens effekt på totala arbetskraften 1960– 1965	125
A.23 Utveckling av produktion, antal an- ställda etc. 1963–1967 inom kemisk industri	98	3 Analys av förändringen av gifta sam- boende kvinnors förvärvsintensitet 1960–1965, samtliga tätorter	127
A.24 Planer 1963–1970 jämfört med ut- vecklingen 1963–1967 inom kemisk industri	99	4 Andelen (%) förvärvsarbetande gifta samboende kvinnor i åldern 16–54 år 1960 och 1965	128
A.25 Utveckling av produktion, antal an- ställda etc. 1963–1967 inom hela industrin	100	5 Beräkning av olika komponenters ef- fekt på arbetskraftsförändringen 1965 –1980	133
A.26 Planer 1963–1970 jämfört med ut- vecklingen 1963–1967 inom hela industrin	100	6 Jämförelse mellan tidigare och före- liggande beräkningar över föränd- ringar i antal årsarbetare 1965–1980	134
Appendix B		A Andel (%) förvärvsarbetande, 1960 och 1965 enligt folkräkningarna, 1970 –1980 enligt framskrivning	136
B.1 Produktionen branschvis inom in- dustrin åren 1959–1967	102	B Beräkning av antal förvärvsarbetande 1970–1980	137
B.2 Antal anställda branschvis inom in- dustrin åren 1959–1967	102	C Antal förvärvsarbetande och beräk- ning av antal årsarbetare 1960–1980	138
B.3 Produktionen per anställd bransch- vis inom industrin åren 1959–1967	103	Bilaga 4	
B.4 Investeringar (inkl. underhåll och reparationer) branschvis inom in- dustrin åren 1961–1967	104	1 Västtyskland	140
B.5 Export av vissa varuslag åren 1959– 1967	104	2 Nederländerna	141
Bilaga 2		3 Belgien	141
1 Antalet vårdplatser inom sjukvården 1964–1970	113	4 Frankrike	142
2 Personalutvecklingen inom hälso- och sjukvård 1966–1970 enligt RUPRO 67	114	5 Italien	143
3 Antalet vakanta läkartjänster och tjänster som inte uppehållits av legiti- merade läkare 1965–1967	114	6 Danmark	144
4 Vakanssituationen vid kroppssjukhu- sen för annan vårdpersonal än läkare 1965–1967	115	7 Finland	145
5 Antalet platser vid barnstugorna 1965 –1970	117	8 Norge	146
		9 Storbritannien	147
		10 Förenta staterna	148
		11 Total export (exkl. fartyg och vapen) till olika länderområden	149
		12 Trävaror	150
		13 Massa	151
		14 Papper	152
		15 Malm	153
		16 Livsmedel	154
		17 Övriga råvaror	154
		18 Kemikalier	155
		19 Textilier, kläder	155
		20 Metaller	156

21	Verkstadsprodukter (exkl. fartyg) . . .	157
22	Övriga varor	158
23	Export, total och fördelad på varu- grupper	159

Bilaga 5

1	Arbetskraft, kapitalinsats och produk- tivitet 1950-1975	168
---	---	-----

Appendix A

A.1	Försörjningsbalanser för åren 1965, 1968, 1970 och 1975	175
A.2	Relativa förändringar i försörjnings- balansposterna enligt tabellen A.1	175

Bilaga 6

1	Hushållens inkomster i procent av bruttonationalprodukten till faktor- priser 1957-1967	177
2	Löner och enskilda företagens in- komster i procent av bruttonational- produkten till faktorpriser 1957-1967	178
3	Hushållens disponibla inkomster och sparande 1957-1968	179
4	Offentliga transfereringar och direkta skatter i procent av hushållens faktor- inkomster 1957-1968	179
5	Allmänhetens utbud på kreditmark- naden 1960-1967	180
6	De privata företagens vinster, sparande, investeringar och självfinansierings- kvot 1957-1967	181
7	Självfinansieringskvoter enligt olika definitioner inom företagssektorn 1961-1967	182
8	De privata företagens sparande, in- vesteringar och självfinansieringskvot 1965-1975	186
9	Hushållssektorns direkta skatter i pro- cent av faktorinkomsterna 1968-1975	187
10	Kreditmarknadskalkyl för 1970 och 1975	189

Diagramförteckning

Bilaga 1

1	Export 1963-1970	60
2	Hemmamarknadsandelar, i procent, för vissa produkter 1959-1966	64
3	Produktion, antal anställda och inves- teringar 1963-1970	65

Appendix A

A.1	Produktion, antal anställda och in- vesteringar 1963-1970 inom gruv- industrin	82
A.2	Export 1963-1970 inom gruvindu- strin	82
A.3	Produktion, antal anställda och in- vesteringar 1963-1970 inom järn- och metallverken	83
A.4	Export och import 1963-1970 inom järn- och metallverken	84
A.5	Produktion, antal anställda och in- vesteringar 1963-1970 inom verk- stadsindustrin	86
A.6	Export och import 1963-1970 inom verkstadsindustrin	86
A.7	Produktion och antal anställda 1963-1970 inom varvsindustrin	87
A.8	Export 1963-1970 inom varvsindu- strin	87
A.9	Produktion, antal anställda och in- vesteringar 1963-1970 inom jord- och stenindustrin	88
A.10	Produktion, antal anställda och in- vesteringar 1963-1970 inom träin- dustrin	90
A.11	Export 1963-1970 inom träindu- strin	90
A.12	Produktion, antal anställda och in- vesteringar 1963-1970 inom massa, pappers- och wallboardindustrin	92
A.13	Export 1963-1970 inom massa, pappers- och wallboardindustrin	92
A.14	Produktion, antal anställda och in- vesteringar 1963-1970 inom pap- persvaru- och grafisk industri	93
A.15	Produktion och antal anställda 1963-1970 inom livsmedelsindustrin	94
A.16	Export 1963-1970 inom livsmedels- industrin	94
A.17	Produktion, antal anställda och in- vesteringar 1963-1970 inom textil- och konfektionsindustrin	96
A.18	Export 1963-1970 inom textil- och konfektionsindustrin	96
A.19	Produktion 1963-1970 inom sko- och läderindustrin	98
A.20	Produktion 1963-1970 inom gum- mivaruindustrin	98
A.21	Produktion, antal anställda och in- vesteringar 1963-1970 inom kemisk industri	99
A.22	Export och import 1963-1970 inom kemisk industri	99

Den senaste långtidsutredningen (Svensk ekonomi 1966–1970 med utblick mot 1980, SOU 1966: 1) publicerades i början av 1966. Det har syntts lämpligt att när nu drygt två år förflutit sedan utredningen färdigställdes göra en avstämning av dess kalkyler och bedömningar gentemot den hittills skedda utvecklingen. Syftet har i första hand varit att söka finna om den utvecklingsbild som utredningen skisserade fortfarande äger giltighet eller om nya eller förändrade betingelser för den ekonomiska utvecklingen framträtt under perioden som ställer framtidsproblemen i annan belysning än tidigare.

Av olika skäl är en sådan avstämning svår att göra. I långtidsutredningarna är det främst trendutvecklingen i ekonomin och de förhållanden som påverkar denna som man söker registrera och bedöma. Någon förutsägelse om hur konjunkturförloppet skulle kunna gestalta sig under prognosperioden kan av naturliga skäl inte göras. Ett för ett visst förflutet år registrerat värde på någon ekonomisk storhet är emellertid alltid påverkat av konjunkturrella förhållanden. Att kunna avskilja denna konjunkturpåverkan och därigenom avgöra om det observerade värdet ligger i linje med gjorda förutsägelser är givetvis mycket vanskligt. Detta gäller speciellt i detta fall när endast drygt två år gått av den period långtidsutredningen främst avsåg och då dessa år varit förhållandevis starkt präglade av konjunkturmässiga förhållanden.

I detta sammanhang bör framhållas att den i nationalbudgeten prognoserade utvecklingen för 1968 medtagits i avstämningen och språkligt har därvid även 1968 behandlats som ett förflutet år. En avstämning av detta slag leder naturligen fram till en fråga vad utvecklingen kan resultera i för hela den av långtidsutredningen behandlade femårsperioden. Då i den följande framställningen vissa bedömningar gjorts av utfallet för hela prognosperioden har vissa antaganden måst göras om utvecklingen under de år som återstår av denna. Här skall understrykas att dessa antaganden inte inrymmer någon faktisk bedömning av konjunkturutvecklingen.

Kalkylerna i 1965 års långtidsutredning byggde liksom fallet varit i tidigare utredningar i stor utsträckning på uppgifter som insamlades direkt från företag, branschorganisationer, statliga och kommunala myndigheter etc. Ett betydelsefullt led i denna uppgiftsinsamling utgjordes av en inventering av föreliggande framtidsplaner för produktion, investering, sysselsättning etc. Det har inte bedömts lämpligt och möjligt att i samband med avstämningen av utredningskalkylen genomföra en sådan relativt omfattande fullständig material- och uppgiftsinsamling. En förnyad inventering av planer och förväntningar inom olika delar av den svenska ekonomin håller emellertid på att förberedas och kommer att genomföras i samband med nästa långtidsutredning, som

planeras bli publicerad mot slutet av 1970.

Den genomgång som här gjorts har koncentrerats till vissa problem och områden som bedömts vara av särskilt intresse, nämligen i första hand befolknings- och arbetskraftsförändringen, produktivitet-utvecklingen, utvecklingen inom industri och offentlig sektor samt exporttendenserna. I vissa fall har sammanställningar och bearbetningar av särskilt insamlat material genomförts. Uppgifter om långsiktiga planer har dock funnits tillgängliga för delar av den offentliga sektorn. I övrigt har genomgången fått göras utifrån annat tillgängligt informationsmaterial, främst trender och aktuella tendenser i statistiska serier. Det underliggande materialets art behandlas i respektive bilaga.

I bilageform presenteras även det arbete med en ekonometrisk modell som påbörjats. Förhoppningen är att genom detta modellarbete kunna utveckla och komplettera de metoder som använts i långtidsutredningarna och att det därigenom skall bli möjligt att i nästa långtidsutredning kunna presentera flera genomarbetade utvecklingsalternativ.

Av de erinringar som ovan gjorts beträffande förutsättningarna och möjligheterna för en avstämning av långtidsutredningens kalkyler följer att den redogörelse som här lämnas måste bli ofullständig och rapsodisk. Den kan kanske likväl ge ett visst underlag för en vidare diskussion av de långsiktiga utvecklingsproblemen i vår ekonomi.

B Huvuddragen i den ekonomiska utvecklingen 1965—1968

B.a Tillväxttakten

Tillväxttakten i den svenska ekonomin har sedan slutet av 1965 varit ej oväsentligt lägre än under första hälften av 1960-talet. Bruttonationalprodukten ökade volymmässigt med 3,1 % 1966 och 2,7 % 1967. Enligt den reviderade nationalbudgeten väntas 1968 en stegring med 4,2 %. I genomsnitt per år 1965—1968 blir ökningen 3,3 %, vilket kan jämföras med 4,9 % per år 1960—1965.

I den senaste långtidsutredningen presenterades ett enda kalkylmässigt helt genomfört alternativ för den ekonomiska utvecklingen, totalt och på delområden, medan konsekvenserna av tänkbara avvikelser från den presenterade kalkylen diskuterades i texten. Det grundläggande antagandet i kalkylen var att bruttonationalproduktens trendmässiga ökning 1965—1970 skulle stanna vid i genomsnitt 4,2 % per år. Nedgången från den högre tillväxttakten 1960—1965 på 4,9 % per år förklaras i huvudsak av att utredningen förutsåg en avsaktande tillväxttakt beträffande tillgången på arbetskraft.

Under de första tre åren av långtidsutredningens kalkylperiod har således den faktiskt realiserade produktionsökningen legat ca en procentenhet under utredningens antagna trendvärde och närmare två procentenheter under genomsnittsvärdet för första hälften av 1960-talet. Även om den eko-

Tabell 1. Bruttonationalproduktens utveckling i olika länder 1955—1968

Procent per år i fasta priser

	1955— 1960	1960— 1965	1965—1968 delvis prognos
Belgien	2,5	5,1	3
Danmark	4,7	5,1	2,5
Finland	4,0	5,4	2,5
Frankrike	5,0	5,4	4,5
Italien	5,5	5,1	5,5
Nederländerna	4,1	5,1	4
Norge	3,2	5,1	4,5
Schweiz	4,0	5,3	2
Storbritannien	2,8	3,5	2
Sverige	3,4	5,0	3,5
Västtyskland	5,2	4,2	2
Österrike	6,3	4,9	3
Västeuropa	4,7	4,8	3
Förenta staterna	2,2	4,8	4,5
Kanada	3,4	5,5	4
Japan	9,6	9,6	10,5

Anm. Tabellen grundar sig på beräkningar av bruttonationalprodukten enligt OECD-definition, vilket förklarar att ökningstalen för Sverige avviker något från dem som anges på andra håll i bilagan.

nomiska tillväxten således sjunkit markant jämfört med närmast föregående period har den dock hållit sig kvar på ungefär den nivå som genomsnittligt uppnåddes på 1950-talet och för fredsperioderna under den tidigare delen av 1900-talet.

Det är inte bara i Sverige som produktionen ökat långsammare under senare år utan det har varit fallet även i flertalet övriga industriländer. I Västeuropa sjönk som

man ser av tabell 1 genomsnittligt sett bruttonationalproduktens årliga ökningstakt från knappt 5 % under första hälften av 1960-talet till ca 3 % 1965–1968, vilket innebär en avmattning i expansionstakten som relativt nära ansluter sig till den som inträffat i vårt land.

Mellan de olika länderna har förelegat markanta skillnader i utvecklingen liksom för samma land mellan olika här redovisade år. Avmattningen har varit kraftigast i Västtyskland, Storbritannien och Schweiz, där bruttonationalproduktens ökning begränsade sig till ca 2 % per år 1965–1968. Å andra sidan bibehöll Italien och Norge ungefär den höga tillväxttakten från 1960–1965. Även i Frankrike och Nederländerna var avsakningen relativt moderat.

I flertalet västeuropeiska länder har expansionen efter 1965 varit inte oväsentligt lägre än vad som förutsågs i de långsiktiga prognoser som uppgjordes bl. a. inom OECD. Dessa prognoser avsåg den kapacitetsmässiga utvecklingen. Vad som inträffat är att efterfrågan på varor och tjänster ökat mindre än kapaciteten att producera. Gapet mellan potentiell tillväxtkapacitet och utnyttjade resurser har tilltagit 1966 och 1967 i flertalet länder i Västeuropa. Som en följd härav har arbetslösheten ökat väsentligt. Prognoserna för 1968 tyder på en stabilisering av läget. Självklart har denna internationella utveckling spelat stor roll för vad som hänt i vårt land. Vi återkommer i ett senare avsnitt till den internationella utvecklingen och dess ekonomisk-politiska bakgrund.

B.b *Efterfrågans inriktning*

År 1965, som utgjorde utgångsåret i den senaste långtidsutredningen, var speciellt i flera avseenden och detta i högre grad än vad som stod klart då utredningen utarbetades. Detta gäller inte minst efterfrågesituationen. Den totala efterfrågan på varor och tjänster var högt uppdriven, delvis beroende på en kraftig lageruppbyggnad, vilken motsvarade hela 2,1 % av bruttonationalprodukten. Samtidigt uppstod ett betydande

underskott i bytesbalansen. När efterfrågetrycket lättade under de närmast följande åren var det framför allt två komponenter i efterfrågan som bidrog härtill, nämligen lagerinvesteringarna, som minskade kraftigt och den privata konsumtionen, som växte förhållandevis långsamt. Lageruppbyggnaden (1959 års priser) sjönk från 2,1 miljarder kr. 1965 till 0,3 miljarder kr. 1967, vilket i genomsnitt per år orsakade ett efterfrågebortfall som motsvarar ca 1 % av bruttonationalprodukten. 1968 väntas en återgång till en mer normal lagerinvestering. Den privata konsumtionens årliga tillväxttakt sjönk, som man kan se av tabell 2, från den tidigare höga nivån på 4,7 % under första hälften av 1960-talet till i genomsnitt 2,5 % 1965–1968.

Bruttoinvesteringarna i fast realkapital, som ökat med drygt 5 % per år 1960–1965, fortsatte totalt sett att växa snabbt även 1966 (inmot 6 %), trots en i stort sett oförändrad bostadsbyggnadsvolym. Under de därpå följande två åren avtog emellertid ökningstakten, så att den genomsnittliga uppgången 1965–1968 inskränkt sig till 4,1 % per år för de totala investeringarna. Sett över hela denna period har en relativt långsam tillväxt för de privata och statliga investeringarna delvis motvägts av en snabbare utveckling för bostadsbyggande och kommunala investeringar. För samtliga dessa delområden var dock ökningstakten lägre 1965–1968 än 1960–1965.

En kontrast till övriga efterfrågekomponenter utgör den offentliga konsumtionen, vars tillväxt accelererat. Mot en ökning i fasta priser med 5,8 % per år 1960–1965 står en ökning med inte mindre än 7,0 % per år 1965–1968.

Tillsammans tagna ger de beskrivna tendenserna det utslaget att tillväxttakten i den totala inhemska efterfrågan för konsumtions- och investeringsändamål, lagerförändringen inberäknad, sjönk till 3,0 % per år 1965–1968 att jämföra med 5,0 % 1960–1965. Det var denna dämpade efterfrågetillväxt som kom att prägla den ekonomiska utvecklingen i Sverige 1965–1968. Visserligen ökade samtidigt exporten snabbare än im-

Tabell 2. Försörjningsbalans 1950—1970

Volymökning i procent per år

	1950— 1960	1960— 1965	1965— 1968 delvis prognos	1965— 1966	1966— 1967	1967— 1968 prognos	1965— 1970 enl. LU 65 ¹
Privat konsumtion	2,6	4,7	2,5	1,7	2,5	3,2	3,4
Offentlig konsumtion	4,2	5,8	7,0	5,8	8,2	6,9	4,7
Bruttoinvesteringar i fast realkapital	4,2	5,2	4,1	5,9	3,0	3,5	4,7
Inhemsk resursförbruk- ning inkl. lager	3,5	5,0	3,0	2,5	2,2	4,4	3,9
Inhemsk resursförbruk- ning exkl. lager	3,3	5,0	3,7	3,6	3,5	3,9	4,0
Bruttonationalprodukt	3,2	4,9	3,3	3,1	2,7	4,2	4,2

¹ 1965 års långtidsutredning.

porten med en förbättring av bytesbalansen som följd men detta efterfrågetillskott räckte endast till att föra upp bruttonationalprodukten till den ovan angivna ökningstakten på 3,3 % per år.

Den beskrivna utvecklingen har resulterat i att investeringarnas andel av bruttonationalprodukten (investeringskvoten), som framgår av tabell 3, stigit från 32,0 % 1965 till 32,2 % 1968. Desto kraftigare har den offentliga konsumtionens andelshöjning från 14,4 % 1965 till 17,2 % 1968 varit. Den privata konsumtionens andel har gått ned från 52,6 % 1965 till 50,2 % 1968.

Den privata och offentliga konsumtionens samt investeringarnas utveckling behandlas utförligare i avsnitt F.

För privat konsumtion understiger den realiserade årliga tillväxttakten långtidskalkylens trendvärde med knappt en och för

de totala bruttoinvesteringarna med drygt en halv procentenhet. Den snabba expansionen för den offentliga konsumtionen överträffar däremot utredningens kalkylvärde med över två procentenheter.

Den faktiska förskjutningen i efterfrågestrukturen kan generellt sägas ha gått i den riktning som långtidskalkylen indikerade — fast snabbare. Den privata konsumtionens andel av bruttonationalprodukten (i löpande priser) kan 1968 beräknas i det närmaste komma ner i den nivå som kalkylen förutsatte först under 1970. Den offentliga konsumtionens andel av bruttonationalprodukten, som 1965 utgjorde 14,4 %, uppnådde redan 1967 den för 1970 angivna nivån. Investeringskvotens fortsatta ökning ligger däremot i linje med långtidsutredningens kalkyl.

Jämförelsen mellan långtidsutredningens

Tabell 3. Resursernas fördelning 1950—1970

Procent av bruttonationalprodukt i löpande priser

	1950	1960	1965	1966	1967	1968 prognos	1970 enl. LU 65
1. Privat konsumtion	61,9	54,7	52,6	51,8	51,1	50,2	50,0
2. Offentlig konsumtion	10,1	12,4	14,4	15,4	16,5	17,2	16,2
3. Summa konsumtion	72,0	67,1	67,0	67,2	67,6	67,4	66,2
4. Bruttoinvesteringar i fast realkapital	27,0	31,1	32,0	32,5	32,4	32,2	33,0
5. Lagerförändring	—0,3	2,6	2,1	1,2	0,3	0,8	0,7
6. Bytesbalansens saldo	1,2	—0,8	—1,1	—0,9	—0,3	—0,4	0,1
7. Summa kapitalbild- ning (4 + 5 + 6)	27,9	32,9	33,0	32,8	32,4	32,6	33,8
8. Bruttonationalprodukt	100	100	100	100	100	100	100

trendkalkyl och det beräknade utfallet 1965–1968 för totalproduktion samt för konsumtion och investeringar sammanfattas i nedanstående tablå (procentuella årliga volymförändringar):

	1965—1968 utfall (a)	1965—1970 enl. LU 65 (b)	Differens (a)—(b)
Bruttonationalprodukt	3,3	4,2	— 0,9
Privat konsumtion	2,5	3,4	— 0,9
Offentlig konsumtion	7,0	4,7	+ 2,3
Bruttoinvesteringar	4,1	4,7	— 0,6

Revideringar av den statistiska bilden av 1965, som gjorts sedan långtidsutredningen utarbetades och som främst berör lagerposten, skulle kunna tas som utgångspunkt för en viss justering av de ursprungliga kalkylsiffrorna. Det har dock inte ansetts motiverat att här ta ställning till dessa möjliga justeringar. Man kan utgå från att de inte är så stora att de förrycker jämförelsen mellan kalkyl och utfall.

B.c Sysselsättning och arbetslöshet

Arbetsmarknaden präglades under 1965 av en betydande överefterfrågan på arbetskraft och ett högt utnyttjande av tillgängliga arbetskraftsresurser. Den registrerade arbetslösheten var den lägsta sedan nuvarande arbetslöshetsstatistik infördes 1955.

Under 1966 och 1967 medförde den dämpade ekonomiska utvecklingen en fortgående försvagning av arbetskraftsefterfrågan. Enligt föreliggande beräkningar synes antalet årsarbetande mellan 1965 och 1968 ha

B.d Bytesbalans och valutareserv

Ett betydelsefullt drag i vårt lands ekonomiska utveckling har varit att exporten och importen i förhållandevis hög grad varierat samstämt på både kort och lång sikt. Däri-

genom har mer betydande underskott i bytesbalansen kunnat undvikas. Tendenser till försämrade bytesbalans har ofta kunnat överbryggas med ökad kortfristig upplåning varför valutareserven visat en rätt stadig tillväxt under såväl 1950-talet som 1960-talet. Resultatet har blivit ett tillfredsställande »internationellt utrymme» (eller »betalningsbalanstak») för den ekonomiska expansionen inom landet. Sverige har tillhört de få industriländer som klarat sig från att komma i utrikes betalningssvårigheter.

Situationen ändrades emellertid 1965 på så sätt att ett avsevärt underskott i bytesbalansen uppstod som en följd av kraftig importökning och förhållandevis svag exportökning. Under de följande åren har en förbättring skett på grund av att exporten ökat snabbare än importen. Ett visst underskott i bytesbalansen beräknas dock kvarstå även 1968. Utvecklingen av bytesbalansens saldo under senare år anges i nedanstående tablå (milj. kr.):

1964	1965	1966	1967	1968 prognos
+ 300	— 1 026	— 860	— 278	— 450

minskat med i genomsnitt 0,3 % per år. I avsnitt C.a uppskattas arbetskraftsutbudet 1965–1970 öka med 0,1 % per år. Den i motsatt riktning gående utvecklingen för faktisk sysselsättning och arbetskraftsutbud har resulterat i ökad arbetslöshet.

Trots det negativa saldot har valutareserven fortsatt växa fränsett en nedgång i samband med valutaoroligheterna under senare delen av 1967 och var i mars 1968 ca 150 milj. kr. större än i slutet av 1965. Utrikeshandels och de utrikes betalningarnas ut-

	Procentuella årliga ökningar			
	1960—1965	1965—1966	1966—1967	1967—1968 prognos
Konsumentpriser	3,6	5,6	4,2	2,1
Importpriser	1,5	2,3	0,1	1,0
Exportpriser	1,3	1,1	0,8	1,5
Lönesumma	10,9	11,2	9,2	7,8
Disponibel inkomst (löpande priser)	8,3	8,1	6,3	5,0

veckling behandlas mera utförligt i avsnitt F.j.

B.e Priser och löner

Den ovan berörda dämpningen i den inhemska ekonomiska aktiviteten har – som framgår av tablån ovan – påverkat prisutvecklingen och till någon del även löneutvecklingen.

Under 1966 steg konsumentpriserna snabbt. Under 1967 inträdde en klar dämpning i ökningstakten och för 1968 förutses en ytterligare lägre stegringstakt. En likartad utveckling företer både löner och disponibel inkomst. – Export- och importpriserna har fortsatt öka ungefär parallellt i samma låga takt som tidigare.

Förnyad kalkyl för produktionskapacitetens tillväxt 1965—1975

Det första grundläggande ledet i långtidsutredningen bestod i en beräkning av produktionskapacitetens möjliga ökning i framtiden för att få en uppfattning om vilka resurser som stod till förfogande för att möta anspråken på konsumtion och investering från olika delar av ekonomin. Det är därför naturligt att det i denna avstämning ingår en revidering av kalkylen för produktionskapaciteten.

De två faktorer som bestämmer produktionskapacitetens utveckling är tillgången på arbetskraft och arbetskraftens produktivitet. — En beräkning av arbetskraften bör här ha som syfte att visa det framtida utbudet av produktionsfaktorn arbetskraft mätt i ett volymmått. Det i sammanhanget lämpligaste måttet torde utgöras av antalet arbetstimmar. Produktiviteten bör i konsekvens därmed avse produktionen per arbetstimme. Nedan redogörs i stora drag för den

utveckling, kommer inledningsvis att ges en kortfattad presentation av befolkningsutvecklingen.

C.a *Befolkning och arbetskraft*

Befolkning

Föreliggande befolkningsprognos, som nyligen utarbetats inom statistiska centralbyrån, innebär att Sveriges totala folkmängd, som vid slutet av 1967 uppgick till 7,9 miljoner personer, skall stiga till ca 8,1 miljoner 1970 och ca 8,3 miljoner 1975. Den nya befolkningsprognosen avviker endast i obetydlig utsträckning från den prognos (medelalternativet) som användes i långtidsutredningen.

I nedanstående tablå redovisas de genomsnittliga årliga procentuella ökningarna under perioden 1950—1975 för den totala befolkningen och för olika åldersgrupper:

Åldersgrupp	1950—1960	1960—1965	1965—1970	1970—1975
0—15 år	0,4	—0,6	1,1	1,5
16—64 år	0,5	0,9	0,4	0,1
65—	2,1	2,3	2,3	2,1
Totalt	0,7	0,7	0,8	0,7

sannolika utvecklingen av dessa två produktionsbestämmande faktorer. Med hänsyn till den nära anknytning som föreligger mellan arbetskraftsutveckling och befolknings-

Som framgår av tablå syns några drastiska förändringar fram till 1975 inte vara att vänta i den totala folkmängden. Ett intressant drag i utvecklingen är emellertid

de samtidigt förutsedda förskjutningarna i befolkningens åldersstruktur, innebärande att åldersgruppen 16–64 år kommer att omfatta en successivt allt mindre andel av den totala befolkningen. De åldersgrupper som omfattar barn i skolåldern respektive personer äldre än 65 år kommer däremot successivt att öka. Särskilt kraftig beräknas ökningen bli för sistnämnda grupp. Den nya befolkningsprognosen har publicerats i Statistiska meddelanden (Be 1968: 3).

Arbetskraft

Den ovan återgivna befolkningsprognosen ligger till grund för en beräkning av den framtida tillgången på arbetskraft som utförts inom statistiska centralbyrån och vilken redovisas i bilaga 3. Dessa beräkningar bygger vidare på vissa antaganden om förvärvsfrekvenser inom olika köns- och åldersgrupper. För att sedan erhålla en uppfattning om utvecklingen av antalet årsarbetande och av arbetsvolymen i timmar har relativt schablonmässiga uppskattningar gjorts av medelarbetstiden för olika grupper samt av arbetstidens utveckling. Dessa beräkningar sammanfattas i tabell 4, där det framgår att totala antalet förvärvsarbetande väntas öka med i genomsnitt 0,3 % per år mellan 1965 och 1970 och med 0,1 % per år under följande femårsperiod.

Under hela perioden 1965–1975 är det de gifta kvinnorna som beräknas svara för hela ökningen, medan antalet män förutses bli i stort oförändrat och de ej gifta kvinnorna minska. Då den kvinnliga arbetskraften har kortare arbetstid än männen blir ökningstakten för antalet årsarbetande något lägre än för antalet förvärvsarbetande.

Mellan 1960 och 1965 ökade antalet årsarbetande med närmare 100 000. Ökningen 1965–1970 beräknas bli endast knappt 20 000 för att upphöra praktiskt taget helt 1970–1975. Den nu framlagda prognosen för arbetskraftens utveckling 1965–1975 bekräftar och i någon mån accentuerar långtidsutredningens bedömning om en markant omsvängning i arbetskraftsutvecklingen efter 1965.

Den pågående minskningen av veckoarbetstiden till 42,5 timmar har antagits följas av en ytterligare nedgång i veckoarbetstiden till 40 timmar under första hälften av 1970-talet. Den genomsnittliga arbetstiden per årsarbetande skulle därigenom minska med i genomsnitt 0,6 % per år mellan 1965–1970 samt med 0,7 % per år mellan 1970 och 1975, och detta ger till resultat att betskraftsvolymen mätt i antal arbetstimmar minskar med 0,5 % per år 1965–1970 och 0,7 % per år 1970–1975. Under tiden 1960–1965 beräknas arbetskraftsvolymen ha stigit med 0,3 % per år.

C.b Produktivitet

Som framgår av tabell 5 beräknas den genomsnittliga årliga ökningen i produktionen per arbetstimme till 4,2 % under 1965–1968, innebärande en något lägre stegring än den genomsnittliga under första hälften av 1960-talet. Med hänsyn till att produktionen 1965–1968 utvecklats relativt långsamt är det märkligt att produktiviteten

Tabell 4. Arbetskraftens förändringar 1960–1975

	1960— 1965	1965— 1970	1970— 1975
<i>Tusental personer</i>			
Antal förvärvsarbetande	+ 139 ¹	+ 45	+ 26
Antal årsarbetande	+ 96	+ 18	+ 5
<i>Procent över hela perioden</i>			
Antal förvärvsarbetande	+ 4,2 ¹	+ 1,3	+ 0,7
Antal årsarbetande	+ 3,0	+ 0,5	+ 0,1
Arbetstid per årsarbetande	— 1,7	— 2,8	— 4,0
Arbetskraftsvolym i timmar	+ 1,3	— 2,3	— 3,9
<i>Procent i genomsnitt per år</i>			
Antal förvärvsarbetande	+ 0,8 ¹	+ 0,3	+ 0,1
Antal årsarbetande	+ 0,6	+ 0,1	0
Arbetstid per årsarbetande	— 0,3	— 0,6	— 0,7
Arbetskraftsvolym i timmar	+ 0,3	— 0,5	— 0,7

¹ Utvecklingen 1960–1965 avviker från den av folkräkningarna redovisade då en uppskattning gjorts av antalet medhjälpande gifta kvinnor i jordbruket 1960.

Tabell 5. Produktion, sysselsättning och produktivitet 1960—1968

Procentuella förändringar per år

	1960—1965	1965—1966	1966—1967	1967—1968 prognos	1965—1968 delvis prognos
Produktion (BNP)	4,9	3,1	2,7	4,2	3,3
Antal årsarbetande	0,6	—0,4	—0,8	0,2	—0,3
Antal arbetstimmar	0,3	—0,4	—1,7	—0,7	—0,9
BNP per sysselsatt	4,3	3,5	3,5	4,0	3,6
BNP per arbetstimme	4,6	3,5	4,4	4,9	4,2

samtidigt har kunnat hållas uppe på så relativt hög nivå. Under 1950-talets stagnationsår – speciellt 1952 – kunde man således konstatera en markant dämpning i den samtida produktivitetstillväxten. När sedan produktionsutvecklingen vände uppåt igen följde en kraftig stegring i produktiviteten. Detta produktivetsmönster torde delvis sammanhånga med att sysselsättningen inte anpassats till den rådande produktionsnivån. Dessa cykliska svängningar i produktiviteten mellan låg- och högkonjunktur-

år medförde totalt en viss produktivetsför-lust.

Ett intressant drag i utvecklingen under åren 1966—1968 är den enligt sekretariatets kalkyler påtagliga skillnaden i produktivetsstegring mellan å ena sidan 1966 och å den andra 1967 och 1968, och det kan synas påkallat att undersöka i vad mån nya tendenser gjort sig gällande, som kan tänkas representera en framtida tillväxt eller om utvecklingen under 1967 och 1968 är av mer tillfällig karaktär.

Tabell 6. Produktion, arbets- och kapitalinsats samt deras relationer 1950—1975

Procentuella förändringar per år

	1950— 1960	1960— 1965	1965— 1968 delvis prognos	1965— 1970 rev. kalkyl	1970— 1975 rev. kalkyl	1965— 1970 enl. LU 65	1970— 1980 enl. LU 65
<i>A. Produktion (BNP)</i>	3,2	4,9	3,3	3,9	ca 4	4,2	4,4
<i>B. Arbetsinsats</i>							
Antal årsarbetande	0,2	0,6	—0,3	0,1	0	0,3	0,1
Årlig arbetstid per årsarbetande	—0,5	—0,3	—0,6	—0,6	ca $-\frac{1}{2}$	—0,6	—0,5
Antal arbetstimmar	—0,3	0,3	—0,9	—0,5	ca $-\frac{1}{2}$	—0,3	—0,4
<i>C. Kapitalinsats</i>	4,4	4,9	5,0	4,9	—	4,8	5,1
<i>D. Arbetsproduktivitet</i>							
Produktion per årsarbeta- tande	3,0	4,3	3,6	3,8	ca 4	3,9	4,3
Produktion per arbets- timme	3,6	4,6	4,2	4,4	ca 4 $\frac{1}{2}$	4,5	4,8
<i>E. Kapitalets produktivitet</i>							
Produktion per enhet av kapitalinsats	—1,2	0	—1,7	—1,0	—	—0,6	—0,7
<i>F. Kapitalintensitet</i>							
Kapitalinsats per års- arbetande	4,2	4,3	5,3	4,8	—	4,5	5,0
Kapitalinsats per arbets- timme	4,7	4,6	5,9	5,4	—	5,1	5,5

Det är i huvudsak tre grupper av faktorer som bygger upp produktions- och produktivetsförändringarna i ett lands ekonomi, nämligen dels arbetskrafts- och kapitalinsatser dels även en tredje grupp av faktorer som avspeglar effekterna av förbättrad produktionsteknik och utbildning, stordriftsfördelar och vinster i samband med förbättrad resursanvändning. Denna senare grupp brukar sammanfattningsvis benämnas teknikfaktorn. Svårigheter föreligger emellertid att precisera teknikfaktorns olika komponenter i kvantitativa termer, och den analys som nedan kommer att göras av teknikfaktorn inskränker sig endast till i vilken riktning denna kan tänkas komma att utvecklas.

Av tabell 6 framgår att kapitalinsatsen under 1965–1968 har ökat med i genomsnitt 5,0 % per år att jämföra med en ökning med 4,9 % under perioden 1960–1965. Samtidigt beräknas den årliga ökningen i kapitalinsatsen per arbetstimme under 1965–1968 ha uppgått till 5,9 %. Motsvarande siffra för perioden 1960–1965 uppgick till 4,6 %. Självfallet inrymmer siffrorna ett relativt stort osäkerhetsmoment, men den markanta skillnaden i ökningstakt för kapitalinsatsen per arbetstimme mellan å ena sidan 1960–1965 och å den andra 1965–1968 borde till en viss grad ha verkat pådrivande på produktivitetstillväxten under den senare perioden. Det bör dock observeras att den starka ökningen av kapitalinsatsen per arbetstimme influerats av arbetstidsförkortningen.

Produktivitetstegringen under perioden 1965–1968, speciellt under 1967, bör också ses mot bakgrund av de samtidiga avmattnings- och åtstramningstendenserna i ekonomin. De inom många företag beskurna vinstmarginalerna torde ha framdrivit särskilda ansträngningar i rationaliseringshänseende samtidigt som nedläggningen av icke räntabla (och därmed sannolikt lågproduktiva) företag har gått i en snabbare takt än tidigare. Vidare torde det rådande arbetsmarknadsläget med en minskad rörlighet av arbetskraften ha bidragit till produktivitetstegringen.

En första fråga som anmäler sig när man

skall bedöma produktivitetstillväxten under 1969 och 1970 är hur konjunkturutvecklingen kommer att gestalta sig under dessa år. En andra fråga är i vilken utsträckning produktivitetstillväxten påverkas av konjunkturutvecklingen. Diskussionen av dessa frågor utgår här från antagandet att en konjunkturuppgång kommer till stånd. En ökad aktivitet i ekonomin borde i och för sig i någon utsträckning verka pådrivande på produktivitetstillväxten, men då sysselsättningen under 1967 och 1968 synes ha väl anpassats till den rådande produktionsnivån kan man inte räkna med att uppnå någon större »konjunktur-effekt» av den typ som erhöles under 1950-talets uppgångsår. En viss positiv effekt på produktivitetstillväxten torde man emellertid likväl kunna räkna med, bl. a. beroende på att en snabbare produktionstillväxt på vissa områden automatiskt ger en viss produktivitetstegring. Den prognoserade något snabbare tillväxten av produktiviteten under 1960-talets två sista år har i stort sett bedömts kunna uppnås utan någon större utvidgning av produktionskapaciteten då det för närvarande föreligger en relativt stor outnyttjad kapacitet i maskiner och apparater. Vidare förutses den rationaliseringsdrive som påbörjats under de allra senaste åren komma att fortsätta i minst samma takt. Den prognos som gjorts för 1969 och 1970 innebär att takten i produktivitetstillväxten kommer att ligga något över den nivå som uppnåddes under 1967 och 1968 innebärande att den årliga genomsnittliga tillväxten i produktiviteten under perioden 1965–1970 kommer att uppgå till ca 4,4 %, vilket i stort överensstämmer med långtidsutredningens prognos.

Hur produktions- och produktivitetstillväxten kommer att gestalta sig under första hälften av 1970-talet är av naturliga skäl mycket svårt att förutsäga. Enligt beräkningarna skulle arbetsvolymen mätt i antal timmar minska med i genomsnitt 0,7 % per år under perioden 1970–1975. En central fråga för bedömningen av den framtida ekonomiska utvecklingen blir således i vilken utsträckning minskningen i

arbetsvolymen kan uppvägas av att produktionen per arbetstimme växer snabbare. Detta aktualiserar då den lika centrala frågan om vilken investeringsutveckling som erfordras för ett realiserande av en dylik kompenserande höjning av produktiviteten. Som redan tidigare framhållits försvårar emellertid vår bristande kunskap om teknikfaktorns kvantitativa storlek och sammansättning en sådan bedömning. En fortsatt snabb uppgång av denna skulle kunna medföra att en relativt gynnsam produktivitetstegring skulle kunna realiseras under 1970-talets första år utan några större ökningar i kapitalinsatser. Flera erfarenheter talar dock för att åtminstone vissa former av tekniska framsteg förutsätter en ökad investeringsaktivitet för att kunna ta sig ekonomiska uttryck.

Preliminära överslagsberäkningar har gett vid handen att en ökning av kapitalinsatzen under 1970-talet av ungefär samma storleksordning som den som gällt under 1960-talets senare del skulle medge en relativt hög produktivitetstegring under perioden fram till 1975. Produktivitetstegringen blir vidare avhängig av ett flertal faktorer, vars utveckling det för närvarande inte synes möjligt att bedöma. Här har antagits att tillväxten i produktiviteten 1970–1975 kommer att ligga kvar på det årsgenomsnitt som förelåg under 1967 och 1968, dvs. ca 4,7 %.

C.c Den totala produktionskapacitetens utveckling 1965–1975

Sammanfattningsvis kan konstateras att de förnyade beräkningarna över produktionskapacitetens utveckling inte tyder på att några nya moment tillkommit som mer väsentligt ändrar på bilden av tillväxtbetingelserna i den svenska ekonomin. En viss mindre nedjustering i förhållande till långtidsutredningen har dock företagits. Prognosen rörande produktivitetstegringen har sänkts obetydligt från 4,5 % per år till 4,4 % per år. Den reviderade arbetskraftsprognosen pekar på en årlig minskning av arbetskraftstillgången i timmar räknat 1965–1970 på 0,5 % per år mot tidigare beräknat 0,3 %. Detta ändrar kalkylen för den kapacitetsmässiga ut-

vecklingen av produktionen på så sätt att ökningen 1965–1970 nu kan beräknas stanna vid 3,9 % per år jämfört med långtidsutredningens 4,2 %.

Ökningen av den faktiskt realiserade produktionen 1965–1968 – 3,3 % per år – synes i ej oväsentlig grad ha avvikit från den kapacitetsmässiga tillväxten och en viss outnyttjad kapacitet både i maskiner och arbetskraft har förelegat under denna period. Genom att utnyttja detta lediga kapacitetsutrymme skulle under en övergångsperiod bruttonationalproduktens årliga ökningstakt kunna stiga över genomsnittliga 3,9 % per år. Förutsätts att normalt kapacitetsutnyttjande uppnås senast 1970 skulle ökningstakten 1968–1970 kunna uppgå till ca 4,5 % per år.

Under första hälften av 1970-talet förutses arbetskraftsvolymen komma att minska med i genomsnitt 0,7 % per år. Samtidigt förutsätts att det är möjligt att upprätthålla den relativt snabba tillväxt i produktiviteten som uppnåddes under senare år varför en årlig ökning av bruttonationalprodukten under 1970–1975 på ca 4 % kan komma till stånd.

Enligt vad som tidigare konstaterats har den faktiska produktionsökningen 1965–1968 varit mindre än de kapacitetsmässiga tillväxtnöjligheterna. Förklaringen till denna avvikelse mellan den beräknade kapaciteten och den faktiskt realiserade tillväxten i bruttonationalprodukten måste sökas i utvecklingen av efterfrågan. Denna har i sin tur i hög grad bestämts av den internationella utvecklingen och av inriktningen av den inhemska ekonomiska politiken. I detta sammanhang kan inte någon mer ingående beskrivning och analys göras av konjunkturförloppet under de senaste åren och av de faktorer som där verkat. Ett par drag i utvecklingen som är av intresse vid överväganden om långsiktstendenserna framöver skall dock här flyktigt beröras.

I väsentliga avseenden har de yttre betingelserna för den svenska ekonomiska politiken förändrats från 1965. Långtidsutredningen framhöll i sin diskussion av den internationella bakgrund mot vilken utvecklingsmöjligheterna i vår inhemska ekonomi måste bedömas att en förskjutning i olika länders prioritering mellan skilda ekonomisk-politiska mål i riktning mot en ökad betoning av de stabiliseringspolitiska målen kunde medföra ett kärvare internationellt ekonomiskt klimat. Riktigheten i denna bedömning har bekräftats av vad som under senare år skett i olika länder. Den återhållsamhet varmed man i olika fall – även då inga direkta valutaproblem tvingat där-

till – sökt avhjälpa och motverka nedgången i konjunkturen tyder på en ökad uppmärksamhet på stabiliseringsmålet. Denna förskjutning har bidragit till att förlänga och fördjupa den försvagning i den internationella konjunkturen som inträdde från 1965.

Samtidigt som dessa förändringar i de internationella förhållandena började framträda hade en kraftig försämring av den svenska bytesbalansen – till viss del betingad av inhemska förhållanden – inträtt under 1965. För utformningen av den ekonomiska politiken utgjorde detta en avgörande faktor. Ett framgångsrikt fullföljande av politiken för full sysselsättning och snabb ekonomisk tillväxt förutsatte att balansen i utrikesbetalningarna snabbt kunde återställas. I detta ingick då att nedbringa det tidigare starka interna efterfrågetrycket och att nå en sådan långsiktig anpassning av pris- och kostnadsförhållandena att det svenska näringslivets konkurrenskraft upprätthölls.

Såväl vikten av som svårigheterna hos de problem som den ekonomiska politiken inriktas på att lösa accentuerades genom de löneöverenskommelser som träffades våren 1966. Dessa innebar en kostnadsökning per arbetstimme av omkring 23 % för de tre år avtalen omfattade. Detta utfall, som kunde beräknas medföra en tendens till en relativ försvagning av vår internationella pris- och kostnadssituation, kan från utrikesbalanssynpunkt sägas ha under-

struktit nödvändigheten av den restriktiva linjen i den ekonomiska politiken. Sett utifrån effekterna på arbetsmarknaden torde å andra sidan de stora kostnadsstegringarna ha bidragit till att förstärka dämpningen i efterfrågan. Jämte de mer direkta effekterna av den återhållsamma ekonomiska politiken hade en stark omsvängning i lagerinvesteringarna samt en dämpad efterfrågan på utlandsmarknaderna lett till en bättre balans i ekonomin. I denna hårdare konkurrenssituation utlöste sålunda kostnadsstegringarna bland företagen en intensifiering av rationaliseringsåtgärderna, av nedläggningar och sammanslagningar. Den tendens att inom företagen bibehålla arbetsstyrkan ganska oförändrad trots en minskad avsättning som man under tidigare konjunkturförsvagningar kunnat iaktta synes under 1966 och 1967 inte ha gällt utan ersatts av en striktare anpassning av anställningarna till det rådande produktionsläget. På dessa olika sätt har höga produktivitetsökningstal kunnat upprätthållas. Försvaret av ett internationellt sett konkurrenskraftigt kostnadsläge per producerad enhet har därigenom inom industrin resulterat i en inte oväsentligt minskad sysselsättning.

Den strategi som under dessa förhållanden valdes för den ekonomiska politiken innebar att denna i sin grundinriktning skulle ge den återhållsamhet på för importefterfrågan betydelsefulla sektorer och det utrymme som erfordrades för en eftersträvad uppgång i exporten. För genomförandet av en sådan politik stod då till förfogande främst sådana ekonomisk-politiska medel för vilka snabba förändringar beträffande såväl deras insättande som deras framkommande effekter inte kunde uppnås. Å andra sidan nödvändiggjorde den tidsmässigt lägre flexibilitet som kännetecknar t. ex. skattepolitiken en sådan grad av restriktivitet att ett övertryck i ekonomin inte skulle behöva uppstå om en förändring i utlandskonjunkturerna snabbt och med styrka skulle inträda.

I förhållande till denna återhållsamma grundinriktning kunde sedan modifieringar i stimulerande riktning göras genom åtgär-

der och medel av den styrka och den kortfristiga verkan kunde vara motiverad utifrån svårigheterna att förutse den internationella konjunkturutvecklingen.

Vid en förhållandevis stark och utdragen försvagning av utlandsefterfrågan är det ofrånkomligt att en mot här angivna mål inriktad politik temporärt medför ett något lägre utnyttjande av produktionsresurserna. Den i vårt land relativt högt utvecklade arbetsmarknadspolitiken har emellertid erbjudit möjligheter att insätta tidsmässigt begränsade sysselsättningskapande åtgärder i sådan omfattning, att minskningen av kapacitetsutnyttjandet kunnat begränsas. Som i det föregående angetts skulle utvecklingen av kapaciteten, om det varit möjligt att utnyttja den till fullo, ha kunnat medge en ytterligare årlig ökning av bruttonationalprodukten med omkring $1/2$ %. Jämfört med de kapacitetsreserver i flera andra länder som det under likartade förhållanden inte varit möjligt att ta till vara framstår denna siffra som låg.

Den av internationella konkurrens- och efterfrågeförhållanden betingade, begränsade tillväxten i vår ekonomi åtföljdes även av en förskjutning i resurstillskottens fördelning mellan olika användningsområden. Denna fråga kommer senare att något ytterligare belysas men en erinran om ett par drag i den bilden bör i detta sammanhang göras. Sålunda kan här noteras den relativt sett låga ökning av importen som skett 1965–1968, vilket huvudsakligen kan återföras på den tillbakahållna stegringen i privat konsumtion och på den starka omsvängningen av lagerinvesteringarna. För exportens del uppstod genom försvagningen på andra efterfrågeområden ett ökat utrymme i den svenska ekonomin och trots den svagare utlandskonjunkturer och en hårdnad prissituation kunde detta delvis genom särskilda exportansträngningar från de svenska företagens sida utnyttjas för en relativt till produktionsutvecklingen ganska väsentlig exportökning. På dessa sätt reducerades underskottet i bytesbalansen – som tidigare angetts har för 1968 beräknats ett underskott om ca 450 milj. kr. och för 1967

ett faktiskt underskott på knappt 300 milj. kr. mot drygt 1 000 milj. kr 1965. Beträffande den inhemska pris- och kostnadsutvecklingen har en dämpning av stegringen kunnat uppnås. Ökningstakten i konsumentpriserna har sålunda sjunkit från 5,3 % 1965 till prognoserat 2,1 % 1968. Som belysning av kostnadsutvecklingen kan nämnas att löneglidningstakten var 4,5 % 1965 men blir uppskattningsvis endast 1,5 % 1968.

Till de här berörda komponenternas fortsatta utveckling riktas i hög grad uppmärksamheten om man vill spekulera över möjligheterna att under de återstående åren av långtidsutredningens kalkylperiod nå en faktisk ökning av bruttonationalprodukten som närmare ansluter sig till kapacitetsutrymmets. Lika litet som i långtidsutredningen kan här någon bedömning göras av den framtida konjunkturutvecklingen, men ett par kommentarer kan fogas till de uppskattningar av de kapacitetsmässiga förutsättningarna för internationell tillväxt som låg till grund för långtidsutredningens exportprognoser. Dessa uppskattningar var hämtade från olika länders egna officiella beräkningar. De revideringar som i några fall gjorts ger inte något direkt intryck av att man i skilda länder numer skulle bedöma tillväxtmöjligheterna mer pessimistiskt än 1965. Den låga produktionsökningen i Västeuropa 1965-1968 skulle således återspegla en situation av outnyttjad kapacitet vilken för övrigt synes genomsnittligt ha varit mer markerad än i vårt land. Sett enbart till nu anförda förhållanden skulle en sådan årlig ökning som långtidsutredningen angav för exporten kunna realiseras vid fullt kapacitetsutnyttjande i den västeuropeiska ekonomin.

Som berörts tidigare har den väntade ökade betoningen av de stabiliseringspolitiska målen kommit att prägla den ekonomiska politiken i flera länder. Det finns skäl tro att denna inställning i viss mån blir bestående. Men det bör understrykas att mot bakgrund av den situation som rått med genom outnyttjad kapacitet låga ökningstal för produktion och med uppnådda lägre

pris- och kostnadsökningar synes politiken i flera länder inriktas på att söka uppnå en högre tillväxt. Värderingen av de stabiliseringspolitiska målen kan möjligen därvid ge sig till känna i en bestämd strävan att undvika överslag i ekonomierna. Med ett sådant mindre pressat balansläge som eftersträvas skulle förutsättningarna för en fortgående tillväxt i takt med kapacitetsökningarna i och för sig inte försämrats.

Vad beträffar frågan om vårt näringslivs möjligheter att framdeles hävda sig på exportmarknaderna är det ytterst vanskligt att göra någon bedömning. Gjorda jämförelser av pris- och löneökningarnas utveckling i olika länder kan möjligen peka mot att en viss försvagning av vår konkurrensförmåga kan ha inträtt. Ser man däremot på förändringar i kostnad per producerad enhet varvid man sålunda tar hänsyn till skillnaden i produktivitet utvecklingen kan man finna stöd för att vårt näringsliv genom starka rationaliseringar kunnat hålla sin ställning i konkurrensen. Den stora tveksamhet varmed man måste förbinda varje antagande om att det svenska näringslivet mer varaktigt skulle kunna uppnå stora rationaliseringsvinster jämfört med andra länder motiverar att den starka poängtering av pris- och kostnadsfrågornas betydelse som gjordes i långtidsutredningen kvarstår med oförminskad styrka.

Den tidigare redovisningen har gett vid handen att såväl den internationella utvecklingen som den interna ekonomiska politiken lett till att produktionen vuxit långsammare under perioden 1965–1968 än vad som enligt långtidsutredningen angavs som ett genomsnitt för perioden 1965–1970. Detta har i sin tur även medfört att de ökningstakter som angavs i utredningen för olika resursanvändningsområden genomsnittligt sett kommit att ligga lägre än i utredningens kalkylexempel. Såväl utvecklingen av den privata konsumtionen som investeringarna i fast realkapital kan anföras som exempel på detta och båda dessa användningsområden har för perioden 1965–1968 haft en utvecklingstakt per år som ligger ca en procentenhet under den som angavs i utredningen.

Men utvecklingen 1965–1968 har även inneburit att den relativa fördelningen på olika användningsområden kommit att avvika något från den som angavs i utredningen: trots den lägre ökningstakten i det totala resursutrymmet har den offentliga konsumtionen kunnat öka i en takt som med ca två procentenheter överstiger den som angavs i utredningen. Denna ändrade resursfördelning har bl. a. medfört ett minskat tryck på importen – importbenägenheten för de offentliga konsumtionsutgifterna understiger ju kraftigt den som gäller för privata konsumtionsutgifter – och har alltså tillsammans med det generellt sett lägre

efterfrågetrycket i ekonomin bidragit till realiserandet av en med hänsyn till omständigheterna lämplig extern och intern balans.

Frågan är nu om man kan räkna med att utvecklingen under de återstående åren av 1960-talet kommer att representera en återgång till långtidsutredningens skisserade mönster eller om bilden även under dessa återstående år kommer att bli en annan. Vid övervägandena rörande denna frågeställning aktualiseras emellertid flera olika problem: för det första kommer utvecklingen att vara i hög grad beroende av i vilken takt man kommer att tillåta kapacitetsutnyttjandet att stiga och på vilka områden efterfrågetillskotten kommer att fördelas. För det andra är det svårt att mera precis uttala sig om vilket investeringsbehov som kommer att göra sig gällande fram till 1970, detta med hänsyn till både den förutsatta produktivitetsutvecklingen fram till detta år och de krav som den fortsatta utvecklingen under 1970-talet kommer att ställa; en ambitiös tillväxtmålsättning för denna period kommer ju att ställa krav på realkapitalbildningen delvis redan under 1969 och 1970.

Avgörande för frågan om kapacitetsutnyttjandet fram till 1970 är den internationella utvecklingen. Om den ekonomiska politiken i de länder som vi är beroende av genom vår export även i fortsättningen kommer att kännetecknas av sam-

ma stramhet som hittills, kommer kravet på den externa balansen för vårt lands vidkommande att vid oförändrad målsättning för valutareserven medföra att vi i stort sett måste bibehålla det relativa efterfrågetrycket på ungefär samma nivå som det legat på 1967 och 1968. Det internationella konkurrensläget ger i ett sådant fall inte utrymme för någon nämnvärd inhemsk höjning av utnyttjandegraden. Vissa möjligheter till en inhemsk expansionspolitik ges visserligen genom omfördelningar av efterfrågan till områden som kännetecknas av låga importbenägenheter – t. ex. offentlig konsumtion och byggnadsinvesteringar – men ett bibehållande av den externa balansen ställer då bestämda krav på att finanspolitiken utformas så att den ökade inkomstbildningen inte kan tas i anspråk för en importkrävande privat konsumtion. Om denna ogynnsamma konjunktursituation skulle realiserats kan man alltså inte utesluta möjligheten att den privata konsumtionens ökningstakt får hållas nere på samma låga nivå som under perioden 1965–1968.

Skulle däremot den internationella utvecklingen medge en höjning av det inhemska kapacitetsutnyttjandet – vissa nu aktuella tendenser låter ju antyda en sådan möjlighet – så skulle de realiserade bruttonationalproduktökningarna under åren fram till 1970 temporärt kunna föras upp till en nivå som svarar mot omkring 4,5 % om året. Även en fortsatt snabb expansion på den offentliga konsumtionens område skulle då medge att den privata konsumtionen tilläts utveckla sig i mera gynnsam riktning och för de återstående åren av 1960-talet uppnå ungefär den tillväxttakt som förutsettes i långtidsutredningen. Den offentliga sektorns expansionsprogram i kombination med behovet av att även i detta mera gynnsamma fall förbättra bytesbalansen både med hänsyn till u-hjälpsprogrammet och det ännu kvarstående underskottet kommer visserligen att ställa stora krav på finanspolitiken, men dock så att vissa ytterligare ökning av den privata konsumtionen kan tillåtas. Möjligheterna att realisera en sådan

utveckling sammanhänger emellertid även med frågan om näringslivets investeringsbehov. Samtidigt som investeringsutvecklingen inom denna sektor ökat långsamt under 1965–1968 har produktiviteten utvecklats relativt gynnsamt. Det är dock ingalunda självklart att lika stora produktivitetstegringar kan tas ut under de närmaste åren utan en motsvarande höjning av kapitalinsatsen. Enligt de överväganden som redovisats i avsnitt 3 ovan kan man möjligen räkna med en relativt betydande produktivitetstegring fram till 1970, vilken i första hand skulle möjliggöras genom ett fortsatt rationaliserings- och effektiviseringsarbete och ett fortsatt hemtagande av stor-driftfördelar och allokeringvinster.

Risken för att man vid denna bedömning har underskattat investeringsbehoven bör dock beaktas. Om den av kapitalinsatsen oberoende produktivitetstegringen beräknats för högt kommer man således vid en given investeringsutveckling att överskatta tillväxten i bruttonationalprodukten och alltså då även utrymmet för privat konsumtion. Alternativt kan ett fullföljande av ambitionen om en 4–4,5-procentig tillväxt i bruttonationalprodukten för åren fram till 1970 i ett sådant läge komma att ställa anspråk på en väsentlig ökning i kapitalbildningen, vilken då till stor del måste komma att ske på den privata konsumtionens bekostnad.

Frågan om investeringsavvägningen under perioden fram till 1970 är dessutom intimt förbunden med målsättningen för utvecklingen under 1970-talets första del. Även om man skulle förutsätta att de två senaste årens mönster med en kombination av relativt stark produktivitetstegring och stagnerande investeringar skulle fortsätta under ytterligare några år kan man knappast räkna med en liknande utveckling under 1970-talet. En bibehållen, moderat investeringsutveckling under 1960-talets senare år kan då få som konsekvens ett försämrat utgångsläge för 1970-talets produktivitetstegring och därmed också för utrymmet för såväl privat som offentlig konsumtion. Vill man undvika att bortfallen av de »engångsvinster» i produktiviteten som känne-

tecknat 1960-talets senare del leder till oproportionellt stora investeringsbehov – eller alternativt medför oacceptabelt låga tillväxtmöjligheter under början av 1970-talet – bör politiken under de närmast kommande åren inriktas på ett främjande av näringslivets investeringar och ett tillbakahållande av konsumtionsutrymmet.

Behovet av detta accentueras i takt med ökningarna i ambitionsnivån för 1970-talets utveckling. Vissa preliminära beräkningar, som närmare redovisas i bilaga 5, låter antyda att redan en målsättning om en 4-procentig kapacitetstillväxt fram till 1975 skulle kräva betydande investeringsökningar redan under 1960-talets sista år, vilket knappast kan realiseras utan motsvarande inskränkningar i utvecklingstakten för såväl offentlig som privat konsumtion. Om målsättningen för 1970-talets första hälft exempelvis fixeras till 4,5 % per år skulle investeringsbehoven i synnerhet under accelerationsåren kring 1970 bli utomordentligt stora.

Kan genom en höjd investeringstakt under de närmaste åren förutsättningar skapas för en större tillväxt längre fram minskar emellertid efter hand tvånget att hålla tillbaka den privata konsumtionen i förhållande till andra användningsområden. Den relativa tyngden av de anspråk på en fortsatt stark ökning som gör sig gällande från offentlig konsumtion och bostadsbyggande skulle därvid lättare bäras. Utvecklingen 1965–1968 har som tidigare framhållits medfört en mycket stark omfördelning mellan det privata och offentliga konsumtionsområdet till det senares fördel. En oförändrad relation i tillväxttakten mellan dessa sektorer skulle vid en låg ökning av bruttonationalprodukten under 1970-talet ställa skattepolitiken inför starkt växande svårigheter. Skatteandelen i individernas inkomster skulle i så fall få stiga avsevärt. Å andra sidan kan samtidigt konstateras att de automatiskt framkommande utgiftsanspråken inom det statliga området för flera år framöver är av betydande storlek och inom den kommunala sektorn kommer den under senare år accelererade utbyggnaden av kapa-

citeten inom sjuk- och socialvården att utlösas i höga ökningstal beträffande konsumtionsutgifterna för flera år framöver. Givetvis skulle en ökad framtida tillväxttakt göra det väsentligt lättare att lösa de spänningar som här finns. Men även vid en snabbare tillväxt torde inte en så hög ökningstakt som under 1965–1968 kunna upprätthållas för offentlig konsumtion. De in-teckningar i det framtida konsumtionsutrymmet som följer av den starka antalsökningen för den icke förvärvsarbetande befolkningen och av till dessa gjorda utfästelser medför att en viss ökning av den totala privata konsumtionen efter hand måste få äga rum för att inte alltför svårartade löne- och standardspänningar skall uppstå på arbetsmarknaden.

Problemet att förena en fortsatt stark ökning av den offentliga konsumtionen med en rimlig ökning av skattetrycket framhölls redan i långtidsutredningen och konkretiserades ytterligare i den i anslutning här till utförda utredningen »Finansiella långtidsperspektiv» (SOU 1967: 6). Den långsammare resurstillväxten 1965–1968 i kombination med den accelererade tillväxten i den offentliga konsumtionen har snarast medfört att denna problematik ytterligare accentuerats. Den utveckling av skattetrycket under förutsättning av en ökning för offentlig konsumtion i enlighet med långtidsutredningens kalkyl som i »Finansiella långtidsperspektiv» angavs för året 1970 synes i stort sett ha realiserats redan 1967/68. Även vid en relativt stark stegring av det totala resursutrymmet under 1970-talet kommer alltså den offentliga sektorns utgiftsanspråk att ställa stora krav på den politik som skall säkerställa den interna balansen. Mot denna bakgrund synes det synnerligen angeläget att tillvarata alla möjligheter att förändra den hittillsvarande relativa kostnadsutvecklingen mellan de offentliga sektorerna och ekonomins övriga delar. Om man vill undvika att de i och för sig angelägna, offentliga utgiftsanspråken blir eftersatta under utvecklingsförloppet på grund av restriktioner på beskattningsområdet, måste man intensifiera de åtgärder som vid-

tas med syfte att höja produktiviteten i den offentliga tjänsteproduktionen.

Såväl i den senaste långtidsutredningen som i utredningen om de finansiella långtidsperspektiven framhölls även att ett realiserande av de då aktuella investeringsanspråken kunde komma att innebära en sänkt självfinansiering för näringslivets investeringar. Mot bakgrunden av vad som ovan framhållits om vikten av att redan inom de närmaste åren bereda ökat utrymme för sådana investeringar, framstår denna problematik som oförändrat aktuell. Den med hänsyn till 1970-talets utveckling nödvändiga uppgången av investeringsaktiviteten kommer att innebära ökade krav på kreditmarknaden inte endast i kvantitativ bemärkelse utan även vad gäller mekanismerna för utbudets anpassning till de föreliggande behoven. Det synes därför väsentligt att denna process utformas så att den sjunkande självfinansieringen inte verkar återhållande på möjligheterna att realisera nämnda utveckling.

Kalkylerna i 1965 års långtidsutredning byggde liksom i tidigare utredningar på expertstudier angående den förutsedda utvecklingen inom olika delar av ekonomin. I ett stort antal fall baserades dessa expertstudier på uppgifter som insamlats direkt från inom olika områden verksamma företag, myndigheter etc. Denna uppgiftsinsamling tjänade även syftet att till en del hjälpa den brist som består i att statistik för den sektorvisa utvecklingen förekommer sparsamt i vårt land. Som berördes i det inledande avsnittet har genomgången av utvecklingstendenserna i samband med den här presenterade avstämningen koncentrerats till vissa områden som bedömts som strategiska, nämligen i första hand arbetskraftstillgången, produktiviteten och exporttendenserna samt bland produktionssektorerna industrin och den offentliga sektorn. Men inte heller här har det varit fråga om någon fullständig materialinsamling med planinventering utan bedömningarna har gjorts utifrån annat informationsmaterial. Redovisningen för industrin och den offentliga sektorn görs i de båda närmast följande avsnitten.

För övriga näringsgrenar har genomgången varit mer summarisk och bestått i insamling av statistik rörande den gångna tiden samt en inventering av existerande utredningar som belyser aktuella tendenser och mer långsiktiga framtidsutsikter. Denna genomgång har främst tagit sikte på ut-

vecklingen av produktion, sysselsättning och produktivitet. De iakttagelser som därvid kunnat göras har legat till grund för de uppgifter som redovisas och i viss utsträckning kommenteras i avsnitt F.c och F.d. Övriga resultat av genomgången har inte berörts i denna översiktliga sammanställning. Beträffande väntade investeringsbehov, vilka spelar en strategisk roll i utvecklingsbildningen, har det inte varit möjligt att få några tolkningsbara uppgifter.

F.a Industri

Till grund för långtidsutredningens bedömning av industrins utveckling perioden 1965–1970 låg den enkät till ett stort antal företag som Industriens utredningsinstitut (IUI) utförde hösten 1964. Den gav till resultat att företagens planer totalt skulle innebära en årlig produktionsökning på 7 % och en årlig exportvolymökning på drygt 8 %. Med hänsyn till avsättningsmöjligheterna på hemma- respektive utlandsmarknaden samt möjligheterna för industrin att dra till sig arbetskraft och kapital antog utredningen att en produktionsökning på ca 5 % per år skulle vara möjlig att realisera. Industrin ansågs kunna få ett arbetskraftstillskott på ca 45 000 personer, vilket skulle vara tillräckligt för att kompensera arbetstidsförkortningen men avsevärt mindre än de 100 000 som företagets planer indikerade. För att förverkliga produktionsutveckling-

en beräknades en investeringstillväxt på 7 % per år vara nödvändig.

Den bedömning som långtidsutredningen och IUI gjorde av industrins framtida expansionsmöjligheter avsåg i första hand en femårsperiod. Däremot gjordes naturligt nog ingen bedömning av hur tillväxttakten skulle variera över perioden, med andra ord hänsyn hade inte tagits till konjunkturinflitelserna. Vid en granskning i dagsläget av det angivna utvecklingsalternativet står man inför speciellt två problem. Det ena är att enbart en del av perioden gått till ända, det andra att de senaste åren varit präglade av konjunkturdämpning. Att de av konjunkturedgången påverkade åren 1965–1967 inte ligger i linje med långtidsutredningens bild är naturligt. Frågan är i stället hur utsikterna ser ut i ett litet längre perspektiv där konjunkturörelserna neutraliserats och där endast varaktiga brott i den långsiktiga utvecklingen beaktas. Inför avstämningen av långtidsutredningen har IUI gjort en avstämning för industrins del. En utförligare presentation av resultaten ges i bilaga 1.

Produktionsutvecklingen

Som tidigare nämnts resulterade långtidsutredningens bedömning av företagens planer i ett antagande om en lägre ökning av produktionsvolymen. För enskilda branscher ställdes planerna mot de, låt vara bristfälli-

ga, prognoser över in- och utländsk efterfrågan man hade tillgång till. Vidare beaktades givetvis branschens möjligheter att få kapital och arbetskraft i erforderlig utsträckning. Resultatet av denna utvärdering framgår av tabell 7.

Den totala industriproduktionen 1965–1968 har inte följt kalkylens utvecklingstakt. Variationerna mellan branscherna är givetvis stora. De som expansiva bedömda kemisk industri, järn- och metallverk och verkstadsindustri har ganska väl kunnat hålla uppe sin produktionsnivå. Dessa branscher har stimulerats från exportsidan, verkstäder och kemisk industri särskilt från den nordiska marknaden. Inom järn- och metallverken har produktionen trots snabba exportökningar vuxit långsamt t. o. m. 1967 beroende på en låg efterfrågan från de inhemska förbrukarna och stora lagernedskärningar. För 1968 förutses emellertid en kraftig produktionsökning. (Beträffande exportutvecklingen se avsnitt F.j där denna behandlas separat.)

Också massa-, pappers- och wallboardindustrin samt gummivaruindustrin intog i kalkylen en plats som expansiva branscher. För dem har utvecklingen sedan 1965 varit ogynnsam. Massa- och pappersindustrin är starkt beroende av lagerrörelserna och exporten, vilka inte varit några expansiva faktorer. Gummivaruindustrins avsättningsun-

Tabell 7. Industriproduktionens utveckling 1965—1970

Volymökning i procent per år

	LU:s kalkyl 1965—1970	Faktisk utveckling 1965—1968	Reviderad kalkyl 1965—1970
Gruvindustri	4	1,7	3
Järn- och metallverk	7	4,9	5,5
Verkstadsindustri (exkl. varv)	6	4,5	6
Varvsindustri	0	4,3	1,5
Jord- och stenindustri	6	3,1	4
Träindustri	5	2,1	5
Massa-, pappers- och wallboardindustri	7	2,4	4,5
Pappersvaru- och grafisk industri	5	3,1	5
Livsmedelsindustri	3	3,4	3,5
Textil- och konfektionsindustri	2	—1,8	—1,5
Sko- och läderindustri	2	—3,5	—3,5
Gummivaruindustri	7	1,4	3
Kemisk industri	12	9,3	11
Hela industrin	5 à 5 ½	3,7	4 ½ à 5

derlag på bilmarknaden har sviktat, samtidigt som importkonkurrens uppträtt för vissa varor.

Gruvor, jord- och stenindustri, träindustri, pappersvaru- och grafisk industri samt livsmedelsindustri uppskattades få årliga produktionsökningar på 3–6 % per år. Av dessa har endast livsmedelsindustrin utvecklats snabbare än kalkylen angav. För jord- och stenindustrin har dämpningen på byggnadsmarknaden spelat in. Träindustrin har mött en viss stimulans från exportmarknaden. Trots detta har produktionsstegringen varit mycket blygsam de senaste åren. Gruvindustrin har stött på svårigheter på utlandsmarknaden.

Varvsindustrin, textil- och konfektionsindustrin samt sko- och läderindustrin utgjorde de branscher vars expansionsmöjligheter bedömdes vara minst. Av dessa har emellertid varvsindustrin ökat produktionen vilket kalkylen förutsatte inte skulle ske. Detta kan dock hänföras till en speciell händelse, stängningen av Suezkanalen. Vidare är att notera att de två övriga nämnda branscherna ligger på den negativa sidan till följd av den starka importkonkurrens de är utsatta för. Textil- och konfektionsindustrins produktion har minskat trots exportstimulansen.

Prisutvecklingen

Redovisningen i det föregående har gällt den volymmässiga utvecklingen. Vid den avstämning av långtidsutredningens industri-del som IUI gjort detta år, har vid kontakter med företagen från dessa särskilt poängterats att prisutvecklingen varit svag de senaste åren.

Det är tydligt att prisförsvagningen initierats från exportsidan. Stagnationen har i flertalet fall inträtt tidigare på utlands- än på hemmamarknaden. På denna senare har prisstegringen i allmänhet brutits först under 1967. Undantag utgör järn- och metallverken, träindustrin samt i någon mån massa och papper samt textil och konfektion, där förändringen inträtt redan under 1966. Sammantaget har prispressen varit mest markant för de av utrikeshandeln beroende bransch-

erna som gruvor, järn- och metallverk, skogsindustri samt textil- och beklädnadsindustri medan i en typisk hemmamarknadsindustri som jord- och stenindustri priserna hållits uppe.

Sysselsättnings-, produktivitets- och investeringsutvecklingen

De av industriföretagen 1964 lämnade planerna utvisade ett arbetskraftsbehov om 125 000 personer för perioden 1963–1970. Långtidsutredningen utgick från vad som ansågs tillräckligt för att kompensera arbetstidsförkortningen, ca 45 000 i tillskott för åren 1965–1970. Utvecklingen hittills har gått i den riktningen att industrin i stället minskat sin arbetsstyrka. Särskilt gäller detta 1965–1967, som framgår av nedanstående tablå vilken visar förändringen i procent per år:

Företagens planer 1963—1970	Faktisk utveckling	
	1963—1967	1965—1967
1,8	—0,5	—2,3

Minskningen av antalet anställda har i stort sett varit allmän. Inte heller i de branscher där utsikterna att realisera planernas arbetskraftsbehov bedömdes vara goda har någon sysselsättningsökning av planerad omfattning kommit till stånd. De branscher som innefattades i denna bedömning var gruvindustrin och skogsindustrin.

Detta är en till synes annorlunda bild än den långtidsutredningen gav där arbetskraftstillgången bedömdes utgöra en flaskhals för förverkligandet av planerna. Nu har emellertid efterfrågeutvecklingen inte varit sådan att ett realiserande av planerna varit aktuellt. Den ekonomiska aktiviteten har allmänt legat på en lägre nivå och arbetskraftsbehovet har därför också varit väsentligt mindre. Vid tidigare konjunkturunedgångar under efterkrigstiden har företagen inte alltid skurit ned sysselsättningen i takt med produktionen utan behållit en reserv för uppgångsperioden. Detta har inte i så stor utsträckning varit fallet denna gång. I den reviderade nationalbudgeten för-

utses för 1968 en svag ökning av arbetskraften inom industrin.

Av tablån nedan framgår utvecklingen av produktiviteten per anställd; ökning i procent per år:

Företagens planer 1963—1970	Faktisk utveckling	
	1963—1967	1965—1967
5,4	6,4	5,3

Som synes har produktivitetsökningen 1963—1967 trots konjunkturendämpningen utvecklats mera gynnsamt än planerna förutsatte, inte heller 1965—1967 underskreds den planerade nivån. Detta torde ha att göra med det ändrade företagsbeteende som tidigare nämnts. Vidare observerar man att i processindustrier som järn och stål samt massa- och pappersindustrin produktivitetsökning har försämrats sedan 1965.

Utgår man i stället från sysselsättningsvolymens utveckling, räknat i timmar, kommer man till en produktivitetsökning som ligger ungefär på 5,5 % per år. Långtidsutredningen räknade på lång sikt med ca 5 %.

De från företagen inhämtade planerna angav en investeringsnivå (inkl. underhåll och reparationer) som 1966—1970 låg 6 % över 1964—1965 års medelnivå. Dessa investeringars fördelning över tiden var inte preciserade. Med hänsyn till tidigare erfarenheter av investeringsplaner och faktiskt utfall samt till sambandet mellan kapital- och arbetsinsats å ena och produktionsresultet å andra sidan fann sig utredningen föranlåten skriva upp investeringsvolymen till en årlig ökning på 7 % (exkl. reparationer och underhåll). Hittills har ökningen legat ca 1 % lägre. Genom det svaga efterfrågeläget har kapacitetsutvidgande utbyggnader förskjutits något framåt i tiden medan en koncentration skett till rationaliseringsinvesteringar.

Framtidsbedömningen

Denna översikt har gett vid handen att i varje fall produktionen legat under den prognoserade utvecklingen. Är detta en tillfällig

försvagning eller kan vi vänta en återgång till av långtidsutredningen kalkylerade trender? Den granskning, som IUI bl. a. gjort mot bakgrund av vad företagare och branschrepresentanter vid ett antal kontakter uttalat i fråga om framtidsbedömningar, har lett till den revidering som återges i tabell 7. Vad först gäller exporten har den 1965—1968 relativt väl följt prognosen. Även om en del av denna exportökning är framtvungad av en svag hemmakonjunktur tycks dock utsikterna goda att hålla en hög exporttillväxt även under de närmaste åren, bl. a. med hänsyn till det sannolika lageruppbyggnadsbehovet i avnämmländerna. Det kan särskilt sägas gälla malm, järn och stål samt massa. Exportutvecklingen på EFTA och framför allt Norden kommer förmodligen att bli gynnsam också i fortsättningen. Det bör särskilt stimulera kemiska produkter, textil och konfektion samt vissa verkstadsprodukter. Uppbyggnaden av den yttre tullmuren kring EEC motvägs i någon mån av Kennedyrondens tullsänkningar. Slutresultatet blir att exportutvecklingen enligt den förnyade bilden ligger ungefär i linje med långtidsutredningens prognos.

För produktionen gäller att vissa branscher knappast kan uppnå den av utredningen för hela perioden förutsedda tillväxten. De branscher det främst är fråga om är järn- och metallverken, massa- och pappersindustrin samt beklädnadsindustrierna. För dessa kan man förmoda att även mera långsiktiga förändringar utöver de konjunkturella har spelat in.

För 1969 och 1970 har här förutsatts att en relativt snabb produktionsökning kommer till stånd. Den årliga tillväxttakten för hela perioden 1965—1970 skulle då bli av storleksordningen 4½ à 5 %, dvs. ca ½ procentenhet under kalkylen i långtidsutredningen.

IUI:s beräkning av sysselsättningsutvecklingen bygger på vissa antaganden om produktionsvolymen per anställd, där man bl. a. tagit hänsyn till den starka rationaliseringsvilja som företagarna uttalat samt på det förhållandet att produktionsvolymökningen

i processindustrierna förutses gå snabbare än under 1965–1967, vilket automatiskt ger ett tillskott till produktivitetsuppgången. Över hela 1960-talets andra hälft minskar då antalet anställda inom industrin med 1/2 å

Den genomsnittliga ökningen 1965–1968 utgör enligt nämnda källor ca 7 % per år. De årsvisa förändringarna anges i nedanstående tablå (procentuell volymförändring per år):

	1965—1966	1966—1967	1967—1968 prognos	1965—1968 delvis prognos	1965—1970 enl. planer till LU 65	1965—1970 enl. kalkyl i LU 65
Statlig konsumtion	+ 0,9	— 2,2	+ 5,5	+ 1,4	+ 5,4	+ 4,3
Kommunal konsumtion	+ 9,3	+ 15,2	+ 7,5	+ 10,6	+ 6,2	+ 5,0
Summa offentlig konsumtion	+ 5,8	+ 8,2	+ 7,0	+ 7,0	+ 5,8	+ 4,7

1 % per år att jämföra med långtidsutredningens kalkyl på en ökning med 1 %. Industrins andel av den totala sysselsättningen kommer då att sjunka ner till knappt 30 % (inkl. hantverket) från en andel på ca 32 % 1965.

Tidigare erfarenheter av sambanden mellan kapital-, sysselsättnings- och produktionstillväxt ger vid handen att en utveckling i enlighet med den reviderade IUI-kalkylen kräver avsevärda investeringar, betydligt större än vad som förekommit de senaste åren.

F.b Offentliga tjänster

Offentlig konsumtion 1965–1968

De planer och bedömningar som insamlades av långtidsutredningen pekade på en ökning av den offentliga konsumtionen med bortåt 6 % årligen 1965–1970. Utredningen bedömde emellertid att en så stor ökning inte kunde realiseras utan att andra områden med likaledes starka utbyggnadsbehov måste hållas tillbaka. Enligt den avvägning som låg till grund för utredningens kalkyl begränsades de offentliga konsumtionsutgifternas ökning till 4,7 % per år.

Nationalräkenskapernas redovisning fram till 1967 och den reviderade nationalbudgetens prognos för 1968 visar att den offentliga konsumtionen i verkligheten kunnat expandera väsentligt snabbare än som förutsattes i utredningens kalkyl och även snabbare än som angavs i myndigheternas planer.

Som framgått har den kommunala konsumtionen kunnat expandera mycket snabbt 1965–1968, medan den statliga delen visat endast en moderat ökning. Till största delen sammanhänger denna olikhet i utvecklingsbilden med att huvudmannskapet för vissa verksamheter ändrats under perioden. Sålunda fördes de tidigare statliga gymnasierna över till kommunal sektor 1 juli 1966. Från 1 januari 1967 gick vidare de statliga mentalsjukhusen över till landstingen. En överslagsberäkning visar, att om ingen överföring hade gjorts skulle den statliga konsumtionens årliga ökning 1965–1968 ha blivit 5 å 6 % och den kommunala konsumtionens 8 %. Effekten av dessa överföringar kan dock inte anges exakt då man inte känner till hur utbyggnadstakten för dessa och andra verksamheter i statlig och kommunal konsumtion har påverkats av ändrat huvudmannskap.

Utvecklingen inom olika delområden

Undervisning. Konsumtionsutgifterna för undervisning förutsågs i långtidsutredningen öka med i genomsnitt ca 4 % per år fram till 1970. Enligt nu föreliggande uppgifter synes utgifterna i stort sett ha utvecklats i överensstämmelse med långtidsutredningens kalkyler.

Utvecklingen av antalet elever inom grundskolan och de gymnasiala skolorna har ungefär överensstämt med den utveckling som långtidsutredningen förutsatte. Enligt

skolöverstyrelsens beräkningar väntas antalet elever i intagningsklasser i gymnasieskola (inkl. privatskolor) i början av 1970-talet motsvara ca 90 % av antalet 16-åringar. Därav beräknas ca 33 % påbörja sina studier i gymnasium, ca 22 % i fackskola och ca 35 % i yrkesskola.

Utvecklingen vid universitet och högskolor har hittills gått betydligt snabbare än vad långtidsutredningen förutsåg. Enligt beräkningar som nyligen gjorts av statistiska centralbyråns prognosinstitut väntas tillströmningen till högre utbildning även i fortsättningen öka snabbare än vad som tidigare beräknats. Med nu rådande tillströmningstendenser kommer 1970 antalet närvarande studerande att uppgå till över 100 000.

En av orsakerna till den kraftiga ökningen av studerande inom den högre undervisningen kan vara att det dämpade arbetsmarknadsläget dels påverkat de studerande att längre stanna kvar vid universitet och högskolor och dels att fler efter studentexamen fortsätter att studera vid universiteten. En annan orsak, som till en del kan förklara den exceptionellt höga tillströmningen 1967/68, kan vara den fr. o. m. 1967 tillämpade nya värnpliktslagen för personer som uttas till officers- eller underofficersutbildning.

Trots den kraftiga tillströmningen till den högre utbildningen har driftskostnaderna inte ökat lika snabbt utan håller sig inom vad som förutsattes i långtidsutredningen. Detta sammanhänger delvis med att de nyinskrivna i första hand gått till utbildningslinjer med relativt låga driftskostnader, t. ex. de samhällsvetenskapliga och humanistiska fakulteterna.

Hälso- och sjukvård. Den offentliga konsumtionen av hälso- och sjukvårdens tjänster har under de senaste åren ökat i avsevärt snabbare takt än vad som tidigare förutsetts. Av tillgängliga uppgifter att döma torde den genomsnittliga ökningen 1965–1968 bli av storleksordningen 10 % per år. I långtidsutredningens kalkyl angavs den årliga ökningen 1965–1970 till ca 7 % medan de utbyggnadsplaner som under 1964 insamlats

från sjukvårdens huvudmän tydde på en ökningstakt om 8 1/2 % per år.

En liknande undersökning av utbyggnadsplanerna fram till 1970 genomfördes 1967 under benämningen RUPRO 67 (Rullande prognosundersökning 1967). Enligt där redovisade planer förutser huvudmännen en fortsatt mycket snabb ökning av vårdresurserna.

Antalet vårdplatser i sluten vård anges komma att ligga endast obetydligt lägre 1970 än enligt de planer som redovisades 1964 (145 700 mot 148 900). Utbyggnaden under åren 1965–1967 anges visserligen inte ha gått fullt så snabbt som indikerats av de tidigare planerna, men eftersläpningen skulle inhämtas genom väsentligt större platstillskott under de framförliggande åren. Satsningen på vården av de långvarigt kroppssjuka synes för närvarande kraftigare än enligt tidigare planer. Den övriga kroppssjukvårdens utbyggnad har däremot gått långsammare, medan utvecklingen inom psykiatrisk sjukvård och inom övriga grenar av sluten vård synes ske i överensstämmelse med tidigare planer. Föreliggande uppgifter tyder på att hälso- och sjukvårdens personal ökade med 5 à 6 % under 1966, medan det förändrade arbetsmarknadsläget under 1967 synes ha möjliggjort en betydligt större rekrytering. Härmed har vakanserna successivt minskat, även om någon mera påtaglig förbättring i bristsituationen inte synes ha ägt rum. Mot denna bakgrund bör det ifrågasättas om den av huvudmännen planerade ökningen av antalet tjänster med över 7 000 per år under 1968, 1969 och 1970, helt kan realiseras.

Socialvård. Även inom socialvårdssektorn har den offentliga konsumtionen ökat mycket snabbt under de gångna åren av långtidsutredningens kalkylperiod. En genomgång av utvecklingstendenserna inom olika vårdgrenar visar att utbyggnaden av vårdresurserna planeras fortsätta. För de kostnadsmässigt mest betydande områdena ålderdomshem och social hemhjälp synes utbyggnaden ske i enlighet med planerna till långtidsutredningen. Barnstugorna, familjedaghemmen och den öppna åldringsvården

synes däremot expandera i snabbare takt än vad som tidigare beräknats.

De kommunala och statliga myndigheters planer till långtidsutredningen tydde på en ökning i konsumtionen av socialvårdstjänster med ca 6 1/2 % per år 1965–1970. I långtidsutredningen bedömdes det emellertid inte realistiskt att räkna med att alla angivna planer kunde realiseras redan till 1970; den årliga konsumtionsökningen förutsattes bli ca 5 %. Det är tydligt att denna ökning kommer att överträffas. Utvecklingen synes t. o. m. gå betydligt snabbare än vad som angavs i huvudmännens tidigare planer.

Försvar. Försvarsutgifternas utveckling regleras genom av riksdagen fastställda ramar. Att döma av utvecklingen hittills och av det förslag om ny ekonomisk ram för det militära försvaret under fyraårsperioden 1968/69–1971/72, som lagts fram i proposition 1968: 110, synes långtidsutredningen ha överskattat såväl konsumtions- som investeringsutgifternas utveckling. Detta sammanhänger bl. a. med att i långtidsutredningens kalkyl antogs i beräkningstekniskt syfte, att det till 1966/67 gällande försvarsbeslutet skulle tillämpas fram till 1970.

Sammanfattande kalkyl

Den reviderade kalkylen avseende de offentliga konsumtionsutgifternas förutsedda utveckling inom olika delområden sammanfattas i tabell 8. Osäkerheten i beräkningarna har markerats genom att ange endast hela tal. I kalkylen har antagits att ökningstakten under framförliggande år kommer att dämpas något i förhållande till 1965–1968. För

hela perioden 1965–1970 ger de reviderade beräkningarna en genomsnittlig ökning av den offentliga konsumtionen med ca 6 % per år (att jämföra med 4 1/2 % per år enligt långtidsutredningen).

Även beträffande investeringarna har revideringen inneburit att den tidigare kalkylen uppjusterats. Investeringarnas utvecklingsbild överensstämmer i stort med vad som beräknats för konsumtionen, dvs. snabba stegringar inom vårdområdena, en utveckling inom undervisning i stort sett i överensstämmelse med tidigare beräkningar och en svagare ökning av försvarets investeringar. Totalt beräknas investeringarna (exkl. underhåll) inom offentlig tjänsteproduktion komma att öka med ca 6 % per år 1965–1970. I långtidsutredningen angavs motsvarande ökning till 5 %.

Kalkylerna fram till 1970 har till betydande delar kunnat byggas på planer och bedömningar från för viss verksamhet ansvarig statlig eller kommunal myndighet. Utsträcks perspektivet till 1975 föreligger planmaterial endast i begränsad omfattning och främst i form av uppgifter till långtidsbudgeten. Beträffande undervisning erhålls dock viss vägledning i befolkningsutvecklingen i de för undervisning aktuella åldrarna. Sålunda förutses grundskolan öka i snabbare takt än 1965–1970 beroende på 1960-talets ökade födelsetal. Grundskolan beräknas vara helt utbyggd t. o. m. årskurs 9 läsåret 1972/73. Gymnasieskolans elevunderlag minskar, vilket eventuellt kan komma att något motverkas av en höjd gymnasiefrekvens. Den högre utbildningens utveckling är svårare att överblicka. Om man

Tabell 8. Offentlig konsumtion 1965–1970, reviderad kalkyl

Procentuella förändringar per år

	1965 milj. kr. i 1964 års priser	1965–1968 delvis prognos	1965–1970 rev. kalkyl	1965–1970 enl. LU 65
Undervisning	3 976	+ 4	+ 4	+ 4
Hälso- och sjukvård	3 279	+ 10	+ 9	+ 7
Socialvård	1 398	+ 10	+ 9	+ 5
Försvar	1 855	+ 2	+ 2	+ 3 1/2
Övriga områden	4 180	+ 8	+ 7	+ 4 1/2
Totalt	14 688	+ 7	+ 6	+ 4 1/2

antar en relativt oförändrad gymnasiefrekvens fram till mitten av 1970-talet, och då befolkningen i de för högre utbildning aktuella åldersgrupperna (20–24 år) minskar framöver, förutses emellertid ökningen av antalet studerande vid universitet och högskolor avta.

Liksom på många andra konsumtionsområden påverkas efterfrågan av hälso- och sjukvård i hög grad av förhållandena på utbudssidan. Som nämnts pågår en omfattande utbyggnad av antalet vårdplatser. Denna förutses fortgå och bilda underlag för fortsatta konsumtionsstegringar under 1970-talet. Utbyggnaden av den öppna vården utanför sjukhus har å andra sidan inte gått lika fort och torde ännu inte svara mot de på senare tid framförda önskemålen angående en förstärkning av denna vårdform. Det är därför sannolikt att en snabbare utbyggnad aktualiseras under 1970-talet.

Även på socialvårdens område kan man räkna med fortsatta utbyggnadsbehov. Satsningen har på senare tid koncentrerats på de öppna vårdformerna och man får förutsetta att denna utveckling kommer att fortsätta.

En utförligare redogörelse för utvecklingstendenserna inom det offentliga tjänsteområdet återfinns i bilaga 2.

F.c Produktionsstrukturen

Efterfrågeutvecklingen 1965–1968, vilken i stora drag inneburit en dämpad tillväxt och en omfördelning av resurserna mot offentlig sektor, har fått återverkningar på olika produktionsområden. Inom samtliga näringsgrenar med undantag av den offentliga tjänstesektorn sjönk, som framgår av tabell 9, produktionens ökningstakt jämfört med föregående femårsperiod.

Accelerationen av de offentliga tjänster- nas tillväxt är en direkt reflex av den offentliga konsumtionens snabba utveckling. Jordbruksproduktionen har på vanligt sätt utsatts för relativt stora kastningar år från år på grund av växlande skördeutfall. Genomsnittsutvecklingen 1965–1968 (minskning med 2 % per år) ligger emellertid endast

obetydligt under den långsiktiga trenden. Skogsbrukets dåliga resultat står naturligtvis i direkt samband med skogsindustriernas läge. Industrins relativt långsamma genomsnittliga produktionsuppgång 1965–1968 på knappt 4 % per år förklaras främst av den svaga utvecklingen 1967.

I samband med tabell 9 bör påpekas att statistiken är mycket dålig för en rad sektorer. Den svaga ökningstakten inom »övriga tjänster» (handel, samfärdse- l, bostadsnyttjande etc.), trots bostadspostens höjande inverkan, kan mycket väl vara en statistisk missvisning.

Tendenserna under resten av 1960-talet kommer naturligtvis att i hög grad bero på konjunkturutvecklingen. Siffrorna för 1965–1970 i tabellen har framräknats under förutsättning av en normal konjunkturuppgång under de närmaste åren, som innebär att produktionskapaciteten utvecklas och tas i anspråk i enlighet med vad som sagts i avsnitt C.

Bortsett från förskjutningen mot offentlig sektor synes det tidigare förhållandevis stabila relativa produktionsmönstret inte ha rubbats under de senaste årens konjunkturavmattning. Sifferserien för 1965–1970 utgår från att detta mönster står sig även under kommande år. Det innebär att näringsgrenarna ur tillväxtskympunkt kan schematiskt indelas i tre grupper. Industrin, kraftsektorn, byggnadsverksamheten och bostadsnyttjandet uppvisar en snabb produktionsökning. Varuhandeln ligger omkring genomsnittet för ekonomin. Jordbruk, skogsbruk och privata tjänster bildar slutligen en grupp med långsam produktionsutveckling. Så långt överensstämmer mönstret helt med vad som antogs i långtidsutredningen. De frågetecken som tillkommit under senare år knyter sig till samfärdseln och offentlig sektor. Samfärdseln var tidigare placerad i grupp ett. Nyttillkommen, dock ganska osäker, statistik antyder emellertid att samfärdssektorns långsiktiga tillväxt i det närmaste skulle ligga vid genomsnittet för ekonomin. Den offentliga sektorn har under senare år som nämnts expanderat snabbare än genomsnittet och sålunda befunnit sig i den ex-

Tabell 9. Produktionen inom olika näringsgrenar 1950—1970

Procentuella volymförändringar per år

	1950— 1960	1960— 1965	1965— 1966	1966— 1967	1967— 1968 prognos	1965— 1968 delvis prognos	1965— 1970 rev. kalkyl	1965— 1970 enl. LU 65
Jordbruk m. m.	-2,0	0,1	-9,0	8,3	-5,8	-2,2	-2	-1
Skogsbruk	2,8	2,6	-1,0	6,8	-5,0	0,1	2	2,6
Industri	4,6	7,5	4,2	1,4	5,6	3,7	5	5 à 5,5
Kraftverk m. m.	6,0	8,0	3,2	6,2	4,6	4,7	5	6
Byggnadsverksamhet	4,4	5,8	4,2	4,7	2,7	3,9	4,5	5
Summa kraft- och varu- produktion	3,5	6,1	2,9	3,0	3,7	3,2	4,5	4,5
Offentliga tjänster	3,3	4,4	4,2	8,5	4,7	5,8	5,5	4
Övriga tjänster	2,9	4,3	2,6	1,6	3,1	2,5	3	4
Summa tjänsteproduk- tion	3,0	4,3	3,0	3,3	3,5	3,3	3,5	4
Totalt ¹	3,2	5,2	3,0	3,1	3,6	3,3	3,9	4,2

¹ Siffrorna i tabellen för den totala produktionen baserar sig på en beräkning från produktions- sidan och avviker på vissa punkter från de uppgifter som baseras på bruttonationalprodukten beräk- nad från användningssidan.

pansiva gruppen. Om detta kommer att fort- sätta avgörs genom den ekonomisk-politiska resursavvägningen.

Inom de olika näringsgrenarna har sam- tidigt omvandlingen av företagsstrukturen gått vidare. Inom jordbruket och handeln synes nedläggningar av mindre enheter ha fortsatt i ungefär samma eller för jordbru- kets del möjligen någon snabbare takt än tidigare. Inom industrin däremot har om- vandlingen gått påtagligt snabbare. Frågan är om detta enbart är en följd av konjunk- turnedgången och den skärpta ekonomiska politiken eller om man även på lång sikt får tänka sig en omvandling i snabbare takt. Flera skäl talar för att konjunktur- dämpningen har påskyndat utvecklingen. Under 1960-talets första hälft berördes, en- ligt arbetsmarknadsstyrelsens varselstatistik, ca 7 000 personer per år av driftsinskränk- ningar. Fr. o. m. 1965 började antalet stiga för att 1966 ligga på 20 000 och 1967 på drygt 22 000. Enbart nedläggningarna be- rörde 1967 12 000 personer mot ca 3 000 à 4 000 under 1960-talets första år.

Som en följd av den uppdrivna inhemska konjunkturen var friställandena relativt be- gränsade under första delen av 1960-talet.

När den ekonomiska aktiviteten dämpades torde spänningen på lönsamhetssidan ha ut- lösts i form av driftsinskränkningar. Sam- tidigt är det troligt att den möjlighet att överblicka kostnadsutvecklingen som treårs- avtalet gav har bidragit till att påskynda om- vandlingsprocessen. Man kan hävda att spe- ciella förhållanden satt sin prägel på ut- vecklingen sedan 1965.

De branscher som har varit speciellt be- rörda av de senaste årens omvandlingspro- cess är gruvindustrin, massa- och pappers- industrin, textil- och konfektionsindustrin samt sko-, läder- och gummivaruindustrin. Detta är i stort sett de branscher som i industribilagan till långtidsutredningen an- gavs stå inför omstruktureringsproblem.

Andra sidor av omvandlingsprocessen är mycket ofullständigt kartlagda. Vi saknar exempelvis en klar uppfattning om nybild- ningen av företag och dess utveckling och om några nya moment kommit in i bilden i dessa avseenden. Företagssamgåendena har ökat kraftigt fr. o. m. 1965. De tycks också ha kommit att omfatta allt större företag.

Mot bakgrunden av de långsiktiga ten- denserna i utländsk och inhemska efterfråge- inriktning förefaller det troligt att struktu-

rella problem kommer att kvarstå för olika delar av industrin. Inverkan från bl. a. den förväntade konjunkturuppgången torde emellertid ge en något långsammare takt i omvandlingsprocessen än vad som varit fallet de senaste åren.

F.d Sysselsättning och produktivitet inom olika näringsgrenar

Statistiken ger som tidigare nämnts endast bristfälligt underlag för en kartläggning av sysselsättning och produktivitet inom olika näringsgrenar under senare år. Tidigare har konstaterats att totala antalet sysselsatta på den svenska arbetsmarknaden sjönk med 0,3 % per år 1965–68. Av de uppgifter som står till buds synes man kunna sluta sig till att denna minskning som närmare framgår av tabell 10 fördelat sig så mellan näringsgrenarna att antalet sysselsatta minskat genomgående inom de varuproducerande sektorerna och att minskningar endast till en del har motvägts av ökningarna inom tjänstesektorerna, främst den offentliga sektorn.

I fråga om jordbruket tyder tillgänglig statistik på att sysselsättningen efter 1965 har minskat inte oväsentligt snabbare än både vad långtidsutredningen antog och vad som skedde 1960–1965. Det skulle innebära att den lägre efterfrågan från andra sektorer inte skulle ha bromsat avgången från jordbruket.

Samma tendens mot snabbare minsknings-

takt har gällt även i skogsbruket. Rationaliseringen i förening med den svaga efterfrågan på virke har medfört en kraftig minskning av antalet sysselsatta i skogsbruket. Speciellt har detta gällt tillfälligt sysselsatta. Inom industrin har antalet förvärvsarbetande minskat med i genomsnitt 1,5 % per år 1965–1968, vilket närmare berörts i avsnitt F.a. Även inom byggnadsverksamheten synes arbetsstyrkan ha minskat fast långsammare.

Den relativt kraftiga ökningen för offentlig sektor står i samband med utvecklingen inom övriga sektorer på så vis att deras dämpade efterfrågan medfört ett lättare arbetsmarknadsläge som möjliggjort för stat och kommun att fylla de vakanser som uppstått under åren med arbetskraftsbrist.

I avsnitt C har konstaterats att den totala produktiviteten synes ha utvecklats förhållandevis gynnsamt under avmattningsperioden 1965–1968. Den lägre tillväxt som dock registrerats hänför sig, som man kan se av tabell 11, i första hand till tjänstesektorn.

När det gäller de varuproducerande sektorerna har produktivitetstillväxten under perioden 1965–1968 med undantag för industri och kraftverk utvecklats gynnsammare än tidigare. Det bör dock än en gång betonas att underlaget för beräkningarna är bräckligt. I långa stycken rör det sig om rena gissningar.

Det finns inget egentligt underlag för en kalkyl över den näringsgrensvisa sysselsätt-

Tabell 10. Antal förvärvsarbetande inom olika näringsgrenar 1950–1970

Procentuella förändringar per år. Folkräkningarnas definitioner

	1950—1960	1960—1965	1965—1968	1965—1970	1965—1970
				rev. kalkyl	enl. LU 65
Jordbruk m. m.	—4,0	—4,7	—7,8	—7,5	—6
Skogsbruk	0,8	—4,2	—7,2	—5,5	—4
Industri	0,6	0,7	—1,5	—0,5	1
Kraftverk m. m.	1,8	—1,0	0,2	0,5	0,5
Byggnadsverksamhet	1,7	2,2	—0,3	0	2
Summa kraft- och varuproduktion	—0,6	—0,4	—2,5	—1,5	0
Offentliga tjänster	3,4	5,1	5,0	4,5	3,5
Övriga tjänster	1,2	1,2	0,9	1	0,5
Summa tjänsteproduktion	1,8	2,4	2,4	2,5	1,5
Totalt	0,3	0,8	—0,3	0,3	0,7

Tabell 11. Produktionsvolymen per arbetstimme inom olika näringsgrenar 1950—1968

Procentuella förändringar per år

	1950—1960	1960—1965	1965—1968 delvis prognos
Jordbruk m. m.	2,5	5,1	5,9
Skogsbruk	2,5	7,1	7,6
Industri	4,5	7,1	6,1
Kraftverk m. m.	4,2	9,0	4,7
Byggnadsverksamhet	3,2	3,9	4,5
Summa kraft- och varuproduktion	4,7	6,8	6,4
Offentliga tjänster ¹	0,4	—0,4	1,0
Övriga tjänster	1,6	3,6	1,5
Summa tjänsteproduktion	1,1	2,2	1,2
Totalt	3,6	4,6	4,2

¹ Någon beräkning i egentlig mening av vare sig produktion eller produktivitet har inte gjorts för denna sektor. Beräkningstekniskt framkommer emellertid en viss mindre förändring av produktiviteten vilken införts i tabellen.

Tabell 12. Bruttoinvesteringar 1950—1970

Årlig procentuell volymförändring

	1965 milj kr	1950— 1960	1960— 1965	1965— 1968 delvis prognos	1965— 1966	1966— 1967	1967— 1968 prognos	1965— 1970 enl. LU 65
<i>A. Exkl. underhåll</i>								
Jordbruk, skogsbruk o. fiske	951	—1,5	4,5	—4	—0,5	—11	0,5	2
Kraftverk m. m.	1 314	6	—1,5	..	14,5	4,5	..	3
Industri o. hantverk m. m.	5 573	3,5	5	6	11	2	5,5	7
Egentlig industri	5 261	3,5	5	6	11	2	5,5	7
Samfärdsel	4 477	7,5	2	..	11,5	—0,5	..	5
Vägar och gator	1 577	10,5	7,5	3	2	2	4,5	5,5
Övrigt	2 900	6,5	0	..	16,5	—1,5	..	5
Varuhandel m. m.	1 344	16,5	10	—3,5	0	2,5	—13	4,5
Bostäder	5 863	4	7,5	6	—2	16,5	4	5
Vatten och avlopp m. m.	1 059	7,5	11	..	0,5	19,5	..	4
Offentliga tjänster	5 072	7,5	8,5	..	8,5	0	..	5
Civila	2 915	7,5	12,5	..	8	14	..	5
Undervisning	1 173	8,5	10,5	..	1,5	7,5	..	4
Hälso- och sjukvård	710	8,5	11,5	..	20	15	..	7,5
Sociala ändamål	257	9,5	15,5	..	26	27	..	7
Förvaltning m. m.	775	4,5	16	..	1	18	..	3
Försvar	2 157	8	4,5	0	8,5	—18	13,5	4,5
Totalt, exkl. underhåll	25 653	5,4	5,8	4,8	6,4	4,4	3,6	5,1
<i>B. Underhåll</i>								
Totala bruttoinveste- ringar (A + B)	9 501	1,8	3,5	2,1	4,4	—1,2	3,2	3,4
Bostäder	35 154	4,3	5,2	4,1	5,9	3,0	3,5	4,7
Privata exkl. bostäder	7 158	3,0	6,5	5,6	—0,3	13,9	3,6	5
Statliga exkl. bostäder	15 022	4,6	4,5	2,2	9,7	—2,3	—0,4	5,5
Kommunala exkl. bostäder	7 167	5,4	2,4	3,1	3,7	—2,3	8,1	4,5
bostäder	5 807	5,5	9,6	8,2	6,4	10,9	7,5	5

ningsutvecklingen framöver. Förutsätter man emellertid den produktionsuppgång som skisserades i föregående avsnitt och utgår man vidare från föreliggande produktivitetstendenser kan kanske följande försöksvisa antydningar göras beträffande sysselsättningen under de närmaste åren. En snabbare produktionsstillväxt skulle antagligen dra med sig en viss ökning av den antalsmässiga sysselsättningen inom industri och byggnadsverksamhet. Däremot skulle jord- och skogsbruket med stor sannolikhet fortsätta att avge arbetskraft. På grund av bl. a. utnyttjandet av arbetskraftsresurserna finns ett expansionsutrymme för tjänstesektorerna som dock inte växer lika snabbt som genomsnittet under 1960-talet.

Under första hälften av 1970-talet förutses den totala arbetskraftstillgången i antal räknat stagnera. Om tjänstesektorerna skall öka sysselsättningen i enlighet med den långsiktiga tendensen måste detta balanseras av en motsvarande absolut minskning för industrin och de andra varuproducerande grenarna. Mot denna bakgrund förefaller det rimligt att förutsätta en lägre ökningstakt för tjänsteområdena under 1970-talet jämfört med 1960-talet.

F.e *Investeringsfördelningen*

Långtidsutredningen antog i sin kalkyl att de totala bruttointiveringarna skulle öka med 4,7 % per år 1965–1970. Den faktiska ökningen 1965–1968 har som framgår av tabell 12 varit 4,1 %. Bakom denna skillnad mot långtidsutredningen ligger främst en dämpad utveckling för underhållsinvesteringarna, medan däremot nyinvesteringarna visar en jämfört med långtidsutredningen endast obetydligt långsammare ökning.

I långtidsutredningens kalkyl ingick att privata sektorn och inte minst industrin skulle få en något ökad andel av de totala investeringarna. Delvis under inverkan av konjunkturavmattningen har i stället hittills under perioden utvecklingen varit svag för den privata delen. Liksom under första hälften av 1960-talet har däremot bostadsbyggandet och kommuninvesteringarna expanderat kraftigt, 5,6 % respektive 8,2 %

per år 1965–1968. Investeringarna för produktion av offentliga tjänster, exklusive militära, vilka till drygt 80 % är kommunala, har liksom under föregående femårsperiod visat mycket snabb expansion.

Det bör kanske i detta sammanhang erinras om att långtidsutredningen för bostadsbyggandet och de offentliga investeringarna upptog en mera dämpad utveckling än den som redovisades i planer och expertbedömningar. I långtidsutredningen antog man att förutsättningar saknades för att dessa investeringsbehov i sin helhet skulle kunna realiseras. De senare årens konjunkturavmattning har emellertid bromsat upp utbyggnaden inom den privata sektorn. Det är speciellt kommunala investeringar som fyllt detta utrymme medan däremot de statliga uppvisar en mera återhållsam utveckling. I fråga om de statliga investeringarna exklusive bostäder påverkas utvecklingen 1965–1968 i hög grad av materielanskaffningarna till försvaret, för vilka ingen ökning registreras 1965–1968.

Inom de statliga affärsverken och aktiebolagen, som i tabell 12 till största delen redovisas under rubrikerna övrig samfärdsel och kraftverk m. m., har investeringarna efter stagnationen 1966 ökat i snabb takt 1967. En fortsatt uppgång väntas under 1968. I jämförelse med första hälften av 1960-talet är det för dessa investeringar fråga om en ganska betydande expansion, vilket också förutsågs i det planmaterial som ställdes till långtidsutredningens förfogande. En viss eftersläpning i förhållande till planerna kommer dock att föreligga fram till 1968.

De statliga väginvesteringarna har i stort sett varit oförändrade efter 1965. Här föreligger en betydande avvikelse från planerna som upptog en ökning på ca 5 % per år 1965–1970. Till följd av en kraftig kommunal expansion har emellertid det totala väg- och gatubyggandet ökat med 3 % per år 1965–1968.

Privata investeringar exklusive bostäder uppvisar en måttlig ökning 1965–1968, i medeltal endast 2 % per år. Förändringarna mellan åren uppvisar emellertid kraftiga skillnader: ökningen 1966 med närmare 10

% åtföljs sålunda av minskade investeringar 1967 och ungefär oförändrad nivå 1968. En betydande ökning för industrin, 6 % i genomsnitt per år 1965–1968 (exklusive underhåll), motsvaras av svagare utveckling inom andra områden, främst handeln och jordbruket.

F.f Den privata konsumtionens fördelning

Den totala privata konsumtionen har som nämnts ökat med i genomsnitt 2,5 % under perioden 1965–1968. Ökningen är betydligt lägre än vad som uppnåddes under första delen av 1960-talet, då konsumtionen i genomsnitt steg med 4,7 %, och lägre än långtidsutredningens kalkyl på 3,4 % för perioden 1965–1970.

När det gäller konsumtionens fördelning på olika varugrupper gjordes i långtidsutredningen en prognos för perioden 1964–1970. Den byggde på antagandet att konsumtionen skulle öka med 2,5 % i volym per capita motsvarande en årlig ökning på 3,0 %. Prognosen anslöt sig alltså nära till utredningens huvudkalkyl. Ett alternativ med högre ökningstakt redovisades också.

I tabell 13 har den faktiska volymökningen inom olika varugrupper jämförts med nämnda prognosalternativ i långtidsutredningen. Definitionerna av varugrupperna

är något olika genom att man i långtidsutredningens prognos hade inkluderat vissa kompletteringar till nationalräkenskapernas redovisning av privat konsumtion.

Som framgår av tabellen avviker den faktiska utvecklingen från prognosen framför allt beträffande resekonsumtionen. Personbilarna skulle svara för nästan hela den prognoserade ökningen om 5,1 % per år. Nybilsförsäljningen har som bekant markant avtagit under 1966 och 1967 och väntas även för 1968 ligga betydligt under 1965 års nivå. Denna nedgång har ej tillfredsställande kunnat förklaras och saknar motsvarighet vid tidigare avmattningar i konjunkturerna. Det torde ännu vara för tidigt att avgöra om man för bilkonsumtionen står inför en helt annan långsiktig utveckling än vad som förutsatts i gjorda långtidsprognoser. För ett mera ingående resonemang rörande orsakerna till bilförsäljningens nedgång hänvisas till konsumtionsavsnittet i den reviderade nationalbudgeten.

Bland övriga varugrupper har konsumtionen av beklädnad och hushållsutrustning ökat svagare än prognosen anger. Utvecklingen för övriga varor och tjänster är svårtolkad beroende på den mindre goda överensstämmelsen mellan de båda beräkningarna. Den relativt stora skillnaden mellan prognos och faktisk utveckling för gruppen

Tabell 13. Den privata konsumtionens utveckling 1964–1970

	Konsumtions- utgift 1967 milj. kr.	Procentuell volymförändring per år	
		1964–1967	1964–1970 enl. LU:s lägre alt.
Livsmedel	25 000	2,1	1,7
Bostad	9 700	5,7	4,5
Beklädnad	6 500	0,6	3,6
Hushållsutrustning	3 000	2,7	4,2
Resor	8 300	— 0,2	5,1
Rekreation	6 300	4,7	4,2
Sjukvård och hygien	3 500	4,0	4,3
Övriga varor och tjänster	2 900	5,3	3,0
Total inhemsk privat konsumtion	65 300	2,7	3,3
Plus: svenska turistutgifter i utlandet	1 500	14,5	..
Minus: utländska turistutgifter i Sverige	600	1,8	..
Total privat konsumtion	66 200	3,0	..

kan bero på denna brist. Utvecklingsmönstret skulle emellertid om man bortser från resekonsumtionen, fortfarande kunna sägas ha sin giltighet. Inget har framkommit som motsäger att avvikelserna från prognosen för dessa senare varugrupper kan förklaras utifrån konjunkturella inflytelser.

F.g Utrikeshandeln

Exportutvecklingen 1965–1970

Exportutvecklingen på viktigare länder. I tabell 14 har exportutvecklingen¹ på olika länderområden sammanfattats. Konjunkturavmattningen i Västeuropa har medfört att ökningen av exporten dit 1966–1967 blivit lägre än långtidsutredningens prognos för den genomsnittliga tillväxten 1965–1970. Betydande skillnader föreligger i exportutvecklingen på EEC- och EFTA-området. Förutom att detta är ett klart uttryck för skillnaden i efterfrågeutvecklingen i de båda länderområdena, kan här spåras en omstrukturering av handeln inom de båda handelsblocken. Det förefaller troligt att såväl de positiva integrationseffekterna på EFTA som de negativa på EEC inte blivit tillräckligt betonade i den prognos som gjordes för perioden.

Det mest markanta bakslaget för svensk export under perioden 1965–1967 gäller exporten till Västtyskland. Denna utveckling hänger samman dels med att konjunktur-

avmattningen där varit anmärkningsvärt stark mellan 1966 och 1967 med ungefär oförändrad bruttonationalprodukt, industriproduktion och privat konsumtion, dels med att de strukturella förändringarna i exporten genom integrationen torde varit särskilt framträdande på den västtyska marknaden. Sveriges andel av den tyska totalimporten har successivt minskat sedan 1964 – från 3,9 % 1964 till 3,1 % 1967 – en utveckling som knappast helt kan förklaras av konjunkturedgången.

På övriga EEC-länder har exporten inte utvecklats lika ogynnsamt som på Västtyskland. Dels har konjunkturedgången inte varit så markant i dessa länder – i Italien har rätt högkonjunktur 1965–1967 – dels är varusammansättningen i exporten delvis en annan. Integrationseffekterna synes också ha gett mindre utslag i dessa länder jämfört med Västtyskland.

Nordens betydelse som avnämare för svensk export har under 1960-talet ökat högst väsentligt och i något högre grad än vad som förutsågs i prognosen. Till en del måste den snabba utvecklingen av handeln inom Norden också tillskrivas integrations-

¹ Denna är baserad uteslutande på den svenska utrikeshandelsstatistiken till skillnad från marknadsstudien i bilaga 1 till långtidsutredningen. Genomgående refereras till volymutvecklingen; här exportvärdet deflaterat med totala exportprisindex för respektive varugrupp. Länderfördelade prisindex föreligger inte.

Tabell 14. Total export (exkl. fartyg och vapen) till olika länderområden 1963–1970

Procentuella årliga förändringar, volymtal.

	Exportvärde 1965 milj. kr.	Faktisk utveckling				Prognos		
		1963— 1964	1964— 1965	1965— 1966	1966— 1967	1967— 1968 enl. RNB ¹	1965— 1970 enl. LU	1968— 1970 »rest» enl. LU
EEC	6 226	9,5	0,8	4,8	—5,8	8	6,1	12
EFTA	7 599	18,6	5,2	8,7	9,5	4	7,7	8
därav: Norden	4 320	21,1	10,1	9,4	9,3	2	8,3	10,5
Västeuropa	14 170	13,9	3,0	7,1	2,7	6	7,0	10
USA	1 222	7,5	15,8	22,2	12,8	9	7,4	—2,5
Industriländerna	15 756	14,1	3,8	8,9	3,8	6,5	7,1	8,5
Resten av världen	3 190	4,8	1,1	14,3	7,2	8	6,1	1
Hela världen	18 946	12,4	3,3	9,8	4,4	7	7,0	7

¹ Reviderad nationalbudget för 1968.

effekterna av EEC- och EFTA-bildningen. Av betydelse för skillnaden i exportutvecklingen på Norden och övriga länder under denna begränsade period är dessutom att den snabbare växande färdigvaruexporten utgör en betydligt större del i exporten till Norden än till övriga länder. Här har också skett andelsvinster för flera varugrupper. I Finland har betalningsbalansproblemen och devalveringen 1967 fått effekter på vår export. Denna föll med 4,5 % från att tidigare ha ökat med 10–15 % årligen eller ungefär lika snabbt som exporten till Norge och Danmark.

Storbritannien är vår största exportmarknad. Exporten dit har fluktuerat kraftigt under perioden 1963–1967, dock med en trend på drygt 6 %, dvs. praktiskt taget densamma som förutsattes i prognosen för 1965–1970. Förklaringen till exportutvecklingen på Storbritannien är svår att ange; EFTA-effekten ligger i varje fall bakom pappersexportens utveckling och sannolikt även för järn och stål att döma av de stora andelsvinsterna i stålimporten 1965 och 1967. Totalt sett synes dock inte Sveriges andel i den brittiska importen ha ökat från 1964.

Den svaga exporttillväxten på Västeuropa har i viss mån kunnat kompenseras genom hög export på andra marknader, framför allt på Förenta staterna och öststaterna. Exportprognosen på Förenta staterna har hittills kraftigt underskattat den faktiska utvecklingen. Exportökningen är rätt genomgående för alla viktigare exportvarugrupper men har speciellt gällt verkstadsprodukter (främst bilar) samt järn och stål. Exportutvecklingen på Förenta staterna bestäms i allt väsentligt av konjunkturutvecklingen. Den starka stegringen de två senaste åren bör emellertid också ses i samband med kriget i Vietnam.

Exporten på varugrupper. I tabell 15 har exporten för olika varugrupper redovisats. Den långsiktiga exportutvecklingen av massa och papper kan från utbudssidan i viss mån sägas styras av en försäljnings-samverkan mellan de nordiska producenterna och/eller åtgärder rörande internationella driftsinskränkningar föranledda av ett

visst kapacitetsöverskott. Dessa balansrubbnings mellan utbud och efterfrågan har förstärkts av konjunkturavmattningen 1966 och 1967. Vidare kan man konstatera en ökad integration mellan massa- och papperstillverkare, såväl inom de stora exportländerna som inom viktiga avnämrländer, t. ex. inom EEC. Dessa faktorer synes i stor utsträckning förklara exportutvecklingen 1965–1967. Tendenser i exporttillväxten för skogsprodukter störs dock i betydande utsträckning av konjunkturvariationer, i vilka framför allt lagerförändringar får en stor genomslagskraft i enskilda års exportökningar.

Betingelserna för svensk järnmalmsexport har i vissa avseenden något förändrats under de senaste åren. Man kan konstatera att den metallurgiska utvecklingen i stort sett inte har gynnat användandet av fosformalm, som ju utgör en mycket betydande del av vårt exportutbud. På kort sikt har man mött fosformalmens minskade attraktivitet med väsentliga prisreduceringar. Ett annat drag är de under 1960-talet fallande malmfrakterna och öppnandet av nya rika gruvor i Afrika, Sydamerika och Australien vilket gjort de översjöiska malmerna väsentligt konkurrenskraftigare än tidigare. Om den för 1968 planerade exportökningen realiserar kommer malmexporten 1965–1968 nära nog i nivå med utvecklingen enligt prognosen 1965–1970.

För färdigvarugrupperna kan man konstatera att utvecklingen 1965–1967 varit gynnsammare än den prognosen indikerade. Mot bakgrunden av konjunkturavmattningen skulle man kunna misstänka att prognoserna är för låga; en mer normal tillväxt borde ge en än högre tillväxt för denna del av exporten. Till en stor del sammanhänger utvecklingen som tidigare antytts med att vår inriktning av färdigvaruexporten varit gynnsam i förhållande till konjunkturavmattningen i olika länder.

Mest slående i utvecklingen är de snabba ökningarna för metaller, kemikalier, textil och kläder. Här torde man kunna tala om en betydande marknadsutvidgning. För verkstadsprodukter har utvecklingen i stort

Tabell 15. Export för olika varugrupper 1963—1970

Procentuella årliga förändringar, volymtal

Exportvärde 1965 milj. kr.	Faktisk utveckling						Prognos		
	1963— 1967 trend	1963— 1964	1964— 1965	1965— 1966	1966— 1967	1967— 1968 enl. RNB ¹	1965— 1970 enl. LU	1968— 1970 »rest» enl. LU	
	Trävaror	1 526	3,0	16,3	—3,1	—4,6	12,2	—2,5	1,9
Massa	2 237	2,7	8,6	—4,5	9,3	—1,3	7,5	4,9	4,5
Papper	1 941	4,4	12,0	—0,4	5,9	2,2	7	7,1	10
Malm	1 269	3,0	21,3	1,4	—5,4	1,9	16,5	5,4	7,5
Livsmedel	708	2,4	—8,5	11,6	—0,6	5,3	—0,5	4,2	2
Övriga råvaror	482	8,4	6,7	9,2	8,2	9,4	12	5,1	1,5
Kemikalier	721	13,4	17,4	12,0	16,6	6,8	8,5	9,7	8,5
Textil, kläder	459	13,0	19,9	4,4	15,2	16,8	9	8,6	1,5
Metaller	2 094	12,4	14,4	9,6	14,0	12,6	7,5	7,6	2
Verkstadsprodukter	6 595	8,9	12,7	5,1	15,8	1,0	6,5	8,9	10,5
Övriga färdigvaror	913	10,9	10,4	9,1	12,8	11,5	9	7,7	2,5
Total export exkl. fartyg, vapen	18 946	7,2	12,4	3,3	9,8	4,4	7	7,0	7
Fartyg, vapen	1 595	—1,6	—0,3	26,6	—34,6	22,7	—1,5	0	12,5
Total export	20 541	6,6	11,4	4,8	6,4	5,2	6,5	6,5	7

¹ Reviderad nationalbudget för 1968.

sett följt prognosen om man beaktar att de statistiskt beräknade kraftiga prisökningarna även innefattar volymeffekter. Verkstadsprodukterna borde liksom de övriga färdigvarugrupperna ha utvecklats bättre än prognoserna, då de i stora drag bygger på samma efterfrågeprognoser.

Exportutsikterna 1968—1970. Som framgår av tabell 15 ligger den totala exporten 1965—1968 ungefär i linje med prognosen för 1965—1970. I vad mån en exporttillväxt på 6½ % för perioden 1965—1970 kan realiserats beror i hög grad på hur konjunkturutvecklingen kommer att bli. En i stort sett »normal» efterfrågetillväxt i industriländerna kan beräknas ge en exporttillväxt på 6—7 % per år 1968—1970. Ett uppsving i konjunkturerna under den följande perioden torde innebära en viss återhämtning av exporten till Västeuropa, kanske framför allt på EEC-området. Effekterna av devalueringarna i EFTA är här svåra att förutse men bör dock innebära en begränsning av exportexpansionen.

Til skillnad från 1965 har exporten de senaste tre åren kunnat utvecklas tämligen

fritt från högt uppdrivna resursanspråk inom den svenska ekonomin. Så vitt man kan bedöma gynnades exporten åtminstone 1966 och 1967 av god leveransberedskap i förhållande till andra industriländer — också i motsats till läget 1965. Mycket talar för att det interna efterfrågetrycket och kapacitetsutnyttjandet har ett betydande inflytande på exporten av färdigvaror på kort sikt, sannolikt större än det relativa kostnadsläget.

En utförligare genomgång av exportutvecklingen ges i bilaga 4.

Importen

En uppföljning och revidering av långtidsutredningens importprognos har inte gjorts. Dock har det ansetts önskvärt söka något belysa svängningarna i importen över de senaste konjunkturfaserna.

Ett karakteristiskt drag i importutvecklingen under 1960-talet har varit den markerade ojämnheten i utvecklingen och variationerna i importelasticiteten mellan olika år.

1961—1964 kan sägas representera »normala» år från importsynpunkt med hänsyn

	1960— 1961	1961— 1962	1962— 1963	1963— 1964	1964— 1965	1965— 1966	1966— 1967	1967— 1968
Importökning/BNP- ökning (Importelasti- citet)	0,1	1,7	1,4	1,5	3,2	0,8	1,0	1,5

till efterfrågetillväxten inom landet. Den kraftiga importökningen 1965 har ett direkt samband med den samtidiga stora lageruppbyggnaden. Även om man beaktar en möjlig inverkan av icke statistiskt belysta lager blir dock importen för hög. Sannolikt har andra faktorer inverkat, framför allt det mycket höga kapacitetsutnyttjandet som i kombination med det starka efterfrågetrycket tog sig uttryck i ett importläckage. Detta kom att gälla de flesta större varugrupper, framför allt beträffande varaktiga konsumtionsvaror (icke minst bilar) och insatsvaror för industriproduktionen. Omsvängningen 1966 berörde också i stort sett samma varugrupper, vilket stämmer såväl med hypotesen om lagerutvecklingens som efterfrågetryckets inverkan. Den svaga importökningen 1967 hade delvis en annan karaktär. Konsumtionsvarorna visar en viss återhämtning, medan importökningarna för insatsvaror till industrin ytterligare mattas — uppenbarligen en följd av såväl lagerutvecklingen som en svag tillväxt.

Efter de senaste årens låga importelasticitet bedöms denna bli något sånär »normal» 1968. Omsvängningen synes bli särskilt markant för insatsvarorna, vilka visat förhållandevis måttlig och jämn tillväxt 1964–1967.

Till importökningen bidrar också att bilimporten, som under de två senaste åren minskat starkt, nu åter förutses öka.

Bytes- och betalningsbalansutvecklingen

Som en följd av en kraftig importökning och en förhållandevis svag exportökning under 1965 uppstod ett betydande underskott i bytesbalansen. Det finns mycket starka indikationer på att denna utveckling till övervägande del var att hänföra till det starka efterfrågetryck och den kapacitets-

brist som förelåg i den inhemska ekonomin. Under de följande åren kom en förbättring av bytesbalansen till stånd på grund av att exporten ökade snabbare än importen, närmare 6 % per år i volym 1965–1968 jämfört med drygt 3,5 %. Ännu 1968 väntas dock ett underskott i bytesbalansen (korri-gerad) på 450 milj. kr. kvarstå, vilket dock inte förefaller större än att det kan balanseras av kapitalimporten.

Bedömningen av betalningsbalansens utveckling försvåras högst väsentligt av osäkerheten i flera poster, kanske i synnerhet beträffande posten »övriga tjänster m. m.», som formellt uppvisar snabbt växande försämring. Till en del utgörs denna av reella försämringar, t. ex. för turistnettot, medan en del torde kunna tillskrivas ett redovisningsbortfall på intäktsidan; därav förekomsten av en »korrigeringspost» vars nivå och utveckling ej kan fastställas från något säkert underlag.

Betalningsbalansens olika poster och des-sas utveckling från 1962 finns redovisade i tabell 16.

F.h Finansiella aspekter på den ekonomiska utvecklingen 1965–1968

Den primära kalkylen i en långtidsutredning utförs i realekonomiska termer såsom produktion, investering konsumtion etc. Denna reala kalkyl har emellertid i de senaste långtidsutredningarna kompletterats med en finansiell. Man har därvid utifrån en kartläggning av aktuella förhållanden och antaganden om en framtida utveckling sökt klargöra tendenserna på längre sikt beträffande sparandets storlek och fördelning, finansieringsbehov och kreditförmedling. Syftet med en sådan finansiell kalkyl är i sista hand att pröva rimligheten hos den reala

Tabell 16. Betalningsbalansen 1964—1968

Miljoner kronor

	1964	1965	1966	1967	1968 prognos
Import	19 946	22 644	23 704	24 329	26 233
Export	19 014	20 541	22 071	23 425	25 355
Handelsbalans	- 932	- 2 103	- 1 633	- 904	- 878
Korr. av handelsstatistiken ¹	+ 177	+ 211	+ 171	+ 192	+ 275
Sjöfartsnetto	+ 1 540	+ 1 590	+ 1 710	+ 1 730	+ 1 800
Övriga tjänster ² m. m., netto	- 710	- 1 024	- 1 483	- 1 746	- 2 175
Korrigeringspost	+ 225	+ 300	+ 375	+ 450	+ 525
Bytesbalansens saldo	+ 300	- 1 026	- 860	- 278	- 453
Kapitaltransaktioner ³ , netto	+ 647	+ 383	+ 851	+ 553	..
Restpost	+ 72	+ 760	+ 355	- 485	..
Valutareservens förändring ⁴	+ 1 019	+ 117	+ 346	- 210	..

¹ Inkluderar: reexport och reimport, direktlandad fisk, icke monetärt guld samt rabatter och concernbidrag i samband med oljehandel.

² Omfattar turistnetto, transfereringsnetto samt övriga tjänster.

³ Statliga och privata kapitaltransaktioner, värdepappershandel, förändringar i affärsbankernas tidposition, varvens kreditgivning i samband med fartygsexport samt beräknade differenser mellan betalningar och importvärden för fartyg, flygplan och datamaskiner.

⁴ Inkluderar transaktioner med IMF.

kalkylen och dessutom erhålla en viss uppfattning om problematiken för främst finans- och kreditpolitiken.

En finansiell studie av denna typ har utförts även i samband med denna avstämning och de därtill knutna kalkylerna för olika framtida utvecklingsalternativ. Vissa slutsatser av denna studie har redovisats i avsnitt E. En utförlig redogörelse presenteras i bilaga 6. Som ett komplement till vad som framkommit i tidigare avsnitt redovisas i det följande några sifferserier, som belyser vissa aspekter på den finansiella utvecklingen 1965—1968.

Inkomstandelar och självfinansieringsgrad

Hushållens inkomster (arbetsgivaravgifterna inräknade) har enligt nationalräkenskaperna ökat sin andel av bruttonationalprodukten oavbrutet under den gångna tioårsperioden. Andelsökningen har dock varit mindre kraftig efter 1964 än dessförinnan. Exklusive arbetsgivaravgifterna har inkomstandelen varit ungefär konstant.

Hushållens inkomster av arbete i procent av bruttonationalprodukten (till faktorpriser) har utvecklats på följande sätt 1957—1968:

	Inklusive arbetsgivar- avgifter	Exklusive arbetsgivar- avgifter
1957—1960	71,5	70,0
1961—1964	74,1	70,9
1965—1967	74,8	70,2

Andelsökningen för hushållen motsvaras av en relativ minskning av företagsvinster-
na. Denna vinstförsämring registreras på ett flertal olika sätt. Avkastningen på realkapitalet har sålunda, såsom framgår av tablan nedan, varit lägre under 1960-talet än tidigare.

	Bruttovinst i % av realkapitalet	Bruttosparande
1957—1960	8,9	5,9
1960—1964	7,6	5,2
1965—1967	7,7	5,2

Bruttovinsten har därvid beräknats enligt nationalräkenskaperna och inkluderar förutom avskrivningar även bolagsskatterna. I bruttosparandet ingår inte skatter, räntor och utdelningar. Beräkningen av realkapitalet i företagssektorn, i vilken förutom industrin ingår bl. a. handeln och

jordbruket är av naturliga skäl ganska osäker.

Företagssparandet har också minskat såväl i förhållande till bruttonationalprodukten som i förhållande till bruttoinvesteringarna, vilket framgår av följande tablå (som avser hela företagssektorn):

	Brutto- sparande i % av bruttonatio- nalprodukten (a)	Brutto- investering (b)	Självfinan- siering, % (a)/(b)
1957—1960	12,8	13,8	92
1961—1964	10,8	15,5	69
1965—1967	10,5	15,5	68

Totala företagssektorns självfinansieringsgrad beräknad enligt nationalräkenskaper kan jämföras med uppgifter för industrin enligt statistiska centralbyråns statistik över företagens intäkter, kostnader och vinster. Materialet tillåter inte några slutsatser beträffande självfinansieringens nivå inom de nämnda sektorerna. Däremot torde förändringarna i tiden ha större tillförlitlighet.

	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
Självfinansieringsgrad (%) inom totala företagssektorn	75	64	66	73	75	63	67
Industrin	95	97	96	107	101	80	..

Kreditmarknadsdata

Under senare år har betydande förändringar ägt rum i kreditgivningsmönstret på den reguljära kreditmarknaden. Nedanstående periodjämförelse av den inhemska kredit-

givningen exklusive statens upplåning visar att förskjutningen i den reala resursallokeringen mellan 1960—1964 och 1965—1967 mot offentliga och offentligt styrda investeringar motsvaras av fördelningen av de finansiella resurserna.

Företagens kreditandel har sjunkit mellan delperioderna, trots att investeringarna i ökad utsträckning har finansierats på marknaden. På utbudssidan har AP-fonden blivit en allt viktigare faktor. Affärsbankerna har under 1960-talet i betydande utsträckning omriktat sin kreditgivning från företagen till bostadssektorn. Fördelningsmönstret 1965—1967 har därvid kommit att likna det som rådde 1955—1959 enligt vad som framgår av nedanstående tablå (procentuell fördelning av affärsbankernas kreditgivning).

	Kom- muner	Bo- städer	Före- tag	Summa
1955—1959	— 2	44	58	100
1960—1964	3	26	71	100
1965—1967	4	40	56	100

Av intresse är också andra bankers och enskilda försäkringsinrättnings minskande andel av bostadskreditgivningen och motsvarande ökande engagemang i näringslivets kreditförsörjning.

Utlåning på kreditmarknaden Procentuell fördelning	1960— 1964		1965— 1967		Upplåning på kreditmarknaden Procentuell fördelning	1960— 1964		1965— 1967	
	Affärsbanker	32	29	Kommuner		10	11		
Andra banker samt enskilda försäkringsinrättningar	43	37	Bostäder	45	47				
Offentliga försäkringsinrättningar (främst AP-fonden)	18	29	Företag	45	42				
Obligationsmarknaden	2	— 1							
Aktiemarknaden	5	6							
	100	100		100	100				

Fördelningen av dessa instituts kreditgivning har utvecklats på följande sätt (procent):

	Kommuner	Bostäder	Företag	Summa
1955—1959	10	70	20	100
1960—1964	12	64	24	100
1965—1967	18	52	30	100

Sektorsfördelningen av kreditinstitutens utbud torde ha påverkats av utvecklingen på utbudssidan främst på grund av AP-fondens snabba tillväxt och dessutom av förändringarna i den reala efterfrågestrukturen. Slutligen kan för företagens del en förändring i upplåningsstrukturen konstateras såsom framgår av följande periodjämförelse, som avser den procentuella fördelningen av företagens upplåning.

	1962—1964	1965—1967
Lån	70	54
Obligationer	20	36
Aktier	10	10
Summa	100	100

Den totala upplåningen på kreditmarknaden har expanderat kraftigt de senaste åren. Upplåningen, som under åren 1960—1964 uppgick till i genomsnitt 8,2 % av bruttonationalprodukten, ökade till 13,3 % 1967. Följande tablå visar expansionen på kreditmarknaden mätt som upplåning i procent av bruttonationalprodukten.

	Total upplåning	Upplåning exkl. statens
1960—1964	8,2	8,1
1965	9,2	9,5
1966	10,5	9,5
1967	13,3	11,0

Syftet med den gjorda avstämningen av långtidsutredningen har varit att söka finna om den utvecklingsbild som utredningen skisserade fortfarande äger giltighet eller om nya eller ändrade betingelser för den ekonomiska utvecklingen framträtt under de senaste åren som ställer framtidsproblemen i en annan belysning än tidigare. Olika skäl gör att det ännu inte är möjligt att ge något bestämt svar på dessa frågor. Vill man med undanskjutande av olika reservationer ändå ge omdömen om viktigare långsiktiga utvecklingsdrag och deras förhållande till långtidsutredningens kalkyler måste dessa med nödvändighet i stor utsträckning bli subjektiva. Det är förvisso äventyrligt att redovisa dessa subjektiva uppfattningar. När detta ändå här skall göras sker det främst för att bidra till den fortgående diskussionen om de grundläggande utvecklingsperspektiven för den svenska ekonomin.

Det första grundläggande ledet i långtidsutredningens arbete var att söka bestämma den sannolika kapacitetstillväxten i ekonomin, dvs. den ökning av produktionen som skulle vara möjlig att uppnå vid ett normalt kapacitetsutnyttjande. För detta ändamål gjordes en beräkning av den framtida arbetskrafts- och produktivitetens utvecklingen, vilken indikerade en ökning av produktionen på 4,2 % per år 1965–1970.

Under de tre första åren av kalkylperio-

den, 1966 t. o. m. 1968, har bruttonationalprodukten ökat med i genomsnitt 3,3 % per år, vilket alltså är inemot en procentenhet mindre än vad långtidsutredningen räknade med som ett genomsnitt för hela perioden 1965–1970.

Det är i detta läge naturligt att fråga om avvikelsen mellan kalkyl och utfall till någon del kan bero på att produktionskapaciteten utvecklats på annat sätt än som utredningen beräknade. En förnyad kalkyl för produktionskapacitetens tillväxt har därför gjorts på grundval av en analys av utvecklingen för de år som förflutit sedan långtidsutredningen utarbetades och vissa nya befolknings- och arbetskraftsprognoser. De nya beräkningarna tyder inte på att några nya moment tillkommit som mer väsentligt ändrar på den allmänna bilden. De justeringar som gjorts är av mindre omfattning och huvudsakligen betingade av ändrat statistiskt material och vissa förändringar i prognosmetoderna.

Produktivitetens ökning har hållits uppe i relativt hög takt även under konjunkturavmattningen. En besvärande osäkerhet råder dock om hur man ur prognossynpunkt skall tolka denna produktivitetens utveckling beroende dels på svagheter i det statistiska underlaget dels på att vi här har att göra med ett delvis nytt utvecklingsmönster för en avmattningsperiod. Långtidsutredningens prognos rörande produktivitetens stegring har justerats ned obetyd-

ligt till 4,4 % per år. Den reviderande arbetskraftsprognosen pekar på en årlig minskning av arbetskraftstillgången i timmar räknat 1965–1970 på 0,5 % per år mot tidigare beräknat 0,3 %. Detta ändrar bilden av den kapacitetsmässiga utvecklingen av produktionen på så sätt att ökningen 1965–1970 nu kan beräknas stanna vid 3,9 % per år jämfört med långtidsutredningens 4,2 %.

Den faktiskt realiserade ökningen av bruttonationalprodukten 1965–1968 har som framgår av de redovisade uppgifterna understigit kapacitetstillväxten enligt den nu reviderade kalkylen med ca en halv procentenhet per år. Förklaringen till att kapaciteten inte till fullo kunnat utnyttjas kan sökas i utvecklingen av den totala efterfrågan, vilken i sin tur bestämts av den internationella konjunkturutvecklingen och den därav påverkade inriktningen av den inhemska ekonomiska politiken.

Den internationella utvecklingen och Sveriges konkurrensläge på exportmarknaden kommer även i framtiden att i hög grad bestämma möjligheterna att effektivt utnyttja det tillgängliga kapacitetsutrymmet. Det är inte möjligt att dra några bestämda slutsatser beträffande dessa tillväxtbetingelser. Dock torde den högre värdering av de stabiliseringspolitiska målen som man kunnat iaktta i flera länder även fortsättningsvis ge sig till känna i en viss försiktighet i den ekonomiska politiken för att undvika överslag i ekonomin.

Nu aktuella tendenser, sådana de framgår av den reviderade nationalbudgeten, antyder att en internationell konjunkturuppgång inletts. Består dessa tendenser skulle förutsättningarna öka för en återgång till högre aktivitet i den svenska ekonomin. Blir det möjligt att fullt utnyttja den kapacitet som den förnyade kalkylen anger skulle bruttonationalproduktens tillväxttakt kunna höjas till i genomsnitt ca 4,5 % per år 1968–1970. Tillsammans med den realiserade ökningen 1965–1968 på 3,3 % per år skulle detta ge en genomsnittlig tillväxt 1965–1970 som skulle ligga nära kapacitetskalkylens 3,9 % per år.

Om denna produktionsökning blir möjlig att genomföra skulle då den lägre produktionstillväxten 1965–1968 komma att kompenseras under de återstående åren av långtidsutredningens kalkylperiod? Frågan är naturligtvis omöjlig att exakt besvara, eftersom det inte går att mer precist avgöra i vilken grad konjunkturförsvagningen påverkat produktionskapaciteten. Vad som framkommit vid avstämningen tyder dock närmast på att kapacitetstillväxten bromsats något men ändå i så begränsad utsträckning som någon tiondels procentenhet per år.

Att konjunkturen inte i större utsträckning kan antas ha verkat hämmande på produktionskapaciteten och därmed den möjliga produktionsnivån är en sak. En annan är emellertid de förluster som uppstått i och med att kapaciteten inte kunnat utnyttjas fullt under några år och vilka ju kan antas ha varit ganska betydande.

Det andra grundläggande ledet i långtidsutredningen var att utifrån en inventering av planer, trendberäkningar etc. söka bedöma hur efterfrågan kunde komma att fördela sig på olika användningsområden såsom privat och offentlig konsumtion, investering etc. och inom dessa på olika delområden vid en ökning av den totala efterfrågan som motsvarade kapacitetstillväxten. Av konjunkturförhållandena och den därmed sammanhängande politiken har följt inte blott den nämnda skillnaden mellan kapacitets- och realiserad produktionstillväxt utan även en förskjutning mellan nämnda efterfrågeområden. De förhållandena som kunde bedömas vara av betydelse för resursfördelningen som de politiska instanserna hade att ta ställning till diskuteras i långtidsutredningen. Därvid berördes olika alternativ av vilka dock endast ett gavs en siffermässigt mer detaljerad utformning. I förhållande till denna kalkyl har utvecklingen 1965–1968 inneburit att offentlig konsumtion ökat väsentligt snabbar och privat konsumtion avsevärt långsammare. En sådan förskjutning är till stor del en återspeglning av den ekonomiska politikens inriktning på att lösa bytesbalans- och stabiliseringsproblemen. Även de totala

investeringarna har 1965–1968 vuxit långsammare än den kalkylerade långtidstrenden.

Frågan är om man kan räkna med att utvecklingen under de kommande åren medför en återgång till långtidsutredningens mönster eller om bilden även då kommer att bli en annan. I avsnittet om resursfördelning och balansproblem har något belysts hur denna fråga utifrån de delvis ändrade förhållandena nu kan bedömas gestalta sig. Den hittillsvarande utvecklingen kan utan tvivel sägas ha accentuerat problemet om vilken grad av restriktivitet gentemot privat konsumtion som i fortsättningen är möjlig och lämplig. Vid ett ställningstagande till denna avvägning får inte endast fortsatt höga utbyggnadskrav från offentlig sektor tas med i beräkningen utan även att ökade behov på investeringssidan gör sig starkt påminta. Vilket utrymme man vill ge investeringarna bestäms till väsentlig del av den tillväxtnålsättning för kommande år som man vill uppsätta. Önskar man skapa förutsättningar för fortsatt hög tillväxttakt i ekonomin under början av 1970-talet synes det nödvändigt att relativt snart åstadkomma snabbare ökande investeringar. Accentueringen av avvägningens problem kan därigenom sägas framträda i två nivåer. Spörsmålet hur man skall väga framtida mot nutida konsumtion ställs hårdare och samtidigt därmed skärps då också konkurrensen mellan offentlig och privat konsumtion.

Med i avvägningens diskussionen måste också tas att resursutrymmet till inte obetydlig del – åtminstone några tiondels procentenheter av den årliga produktionsökningen – måste tas i anspråk för dels viss lageruppbyggnad och dels en förbättring av bytesbalansen både med hänsyn till höjningen av u-landsbiståndet och det ännu kvarstående underskottet.

Vad beträffar efterfrågans inriktning inom de olika användningsområdena kan de i långtidsutredningen använda prognosmetoderna sägas innebära en bedömning av hur efterfrågan kommer att fördela sig vid en given ökning av nationalprodukten

eller vid en given ökning för hela användningsområdet. Har nu den årliga tillväxten varit en annan än den antagna förskjut givetvis den tidpunkt som representerar slutåret i beräkningarna. Utginge man endast från den lägre tillväxttakt 1965–1970 som under vissa förutsättningar nu beräknas skulle detta slutår från långtidsutredningens 1970 förskjutas $\frac{1}{2}$ à 1 år framåt i tiden. Genom att de förhållanden som legat bakom den lägre tillväxttakten även medfört vissa förskjutningar mellan användningsområden gäller denna tidsförskjutning inte över hela fältet. För offentlig konsumtion uppnåddes det för femårsperioden kalkylerade ökningstalet redan efter 2 à 3 år medan för privat konsumtion slutåret kan tänkas förskjutas från 1970 till ungefär 1971. En liknande fördröjning skulle gälla för de totala investeringarna.

Även om tidsangivelsen i beräkningarna sålunda inte slagit in kan dock prognoserna i ett annat hänseende fortfarande ha sin giltighet. Detta skulle då avse det mönster efter vilka förändringarna inom efterfrågeområdet sker – t. ex. att inom privat konsumtion relationen i ökningstalen mellan olika delområden (livsmedel, kläder etc.) överensstämmer med prognosen. Avstämningen av långtidsutredningen tyder beträffande privat konsumtion på att prognoserna alltså kan ha sin giltighet i denna mening. Bilkonsumtionens utveckling utgör dock därvidlag ett frågetecken. Inom ramen för en något lägre total ökning av privat konsumtion skulle alltså det i långtidsutredningen angivna efterfrågemönstret kunna komma att bestå.

Beträffande offentlig konsumtion är avstämningen av utvecklingsmönstret svårare. Såväl en utbyggnad totalt sett som dess fördelning på olika användningsområden är där bestämd av politiska beslut och prioriteringar. Dessa beslut är emellertid i hög grad betingade av tidigare gjorda åtaganden och av individernas efterfrågan på de tjänster för vilkas tillgodoseende det allmänna har ansvaret. Detta medför ett starkt inslag av automatik i utvecklingen. Detta i förening med att det tar avsevärd tid in-

nan en ny – och vid prognosperiodens början okänd – reform börjar verka gör att man inte under en femårsperiod behöver vänta större genomslag av ändrade prioriteringar. Man borde under dessa förhållanden ha kunnat räkna med ett ganska stabilt utvecklingsmönster. Åren 1965–1968 har det tidigare väntade mönstret upprätthållits så tillvida att ordningen mellan mer och mindre expansiva områden i stort överensstämmt med långtidsutredningens kalkyl. Men ökningarna för de starkast växande områdena (hälso- och sjukvård, socialvård) har varit så påtagligt snabbare än beräknat att man inte reservationslöst kan säga att utvecklingsmönstret varit oförändrat. Ifrågasvarande sektorer kan sägas ha fått huvudparten av det extra stora tillskottet till total offentlig konsumtion. Detta kan sättas i samband med den lättare rekryteringssituation för vårdområdena som rått 1965–1968, och det skulle då även kunna förklara den berörda avvikelserna i utvecklingsmönstret. Här inställer sig då osökt den frågan om en sådan avvikelse blir bestående. Ganska troligt är väl att så inte blir fallet. Sker en uppgång i konjunkturen återkommer nog den tidigare vakansproblematiken inom vårdområdena. Uteslutet är inte heller att den då även accentueras till följd av den starka utbyggnad av vårdkapaciteten som skett under senare år.

Efterfrågeutvecklingen 1965–1968, som inneburit en dämpad total tillväxt och viss omfördelning mot offentlig sektor, har medfört en långsammare produktionsutveckling för samtliga näringsgrenar med undantag för den offentliga tjänstesektorn, där tillväxten accelererat. Näringsgrenarna har påverkats i ungefär samma utsträckning, varför det relativa produktionsmönstret, bortsett från den offentliga sektorns större vikt, i stort sett stått sig. Det synes inte påkallat att mer väsentligt frångå det av långtidsutredningen skisserade framtida förhållandet mellan näringsgrenarnas expansionstakt. Ett stöd för detta ställningstagande har erhållits i den genomgång som gjorts beträffande industrin och som tyder på att

industriproduktionens ökningstakt 1965–1970 – under förutsättning av goda konjunkturenbetingelser under återstående år – skulle kunna komma att uppgå till i genomsnitt $4\frac{1}{2}$ à 5 % per år, dvs. endast ca en halv procentenhet mindre än vad som antogs i långtidsutredningen.

Sysselsättningen har påverkats relativt kraftigt av dämpningen i produktionsutvecklingen p. g. a. att produktiviteten fortsatt att växa snabbt även under avmattningsåren. En snabbare produktionsstillväxt under de närmaste åren kommer sannolikt att dra med sig ett visst behov av att öka antalet sysselsatta inom industri och byggnadsverksamhet. På längre sikt är det inte osannolikt att produktivitetförhållandena gestaltar sig så pass gynnsamt att den förutsedda produktionsökningen inom de varuproducerande sektorerna kan genomföras samtidigt med att antalet sysselsatta minskar något. Trots stagnerande total tillgång på arbetskraft skulle det alltså finnas ett visst mindre utrymme för expansion inom tjänstesektorerna.

De förändringar i fråga om bransch- och företagsstruktur som kunnat iakttas under de senaste åren har i stort sett gått i den av långtidsutredningen förutsedda riktningen ehuru konjunkturdämpningen något accentuerat och påskyndat processen. Det förefaller troligt att strukturella problem kommer att kvarstå för olika delar av industrin även i framtiden. Takten i omvandlingsprocessen kan emellertid i samband med en konjunkturuppgång förmodas bli något långsammare än under senare år.

Uppföljningen av de finansiella perspektiven har inte givit anledning revidera de tidigare bedömningarna beträffande utvecklingstendenserna i stort och arten av de problem utvecklingen är förenad med. Vad som skett under de senaste åren synes dock ha accentuerat problemens vikt. Den starkare ökningen av offentlig sektor har åtföljts av en snabbare höjning av skattekvoten och en fortsatt utbyggnad av denna sektor kommer att ställa stora krav på den ekonomiska politiken. Finansieringsproblemen inom näringslivet har inte heller fått

någon minskad aktualitet. De kan väntas komma alltmer i centrum för intresset genom den avgörande betydelse som investeringsutvecklingen inom näringslivet har för den fortsatta tillväxttakten i ekonomin. Av vital betydelse blir därvid bedömningen av i vilken utsträckning investeringsincitamenten sammanhänger med möjligheterna till egenfinansiering.

Den i det tidigare lämnade redogörelsen har till stor del avsett sådana resultat som framkommit vid avstämningen av i långtidsutredningen gjorda prognoser, beräkningar och bedömningar. Men som ett led i ett fortgående arbete kring långtidsproblemen och som en förberedelse för nästa långtidsutredning har avstämningen även haft ett annat inslag. Detta har helt allmänt bestått i att söka finna i vad mån och på vad sätt olika metoder för framtidsbedömningarna kan förbättras, statistiskt och annat underlag kan vidgas och göras bättre, om problem som kan bedömas vara av betydelse för utvecklingen förbisetts eller fått en otillräcklig behandling etc. En genomgång av dessa frågor kan inte här göras. Vad metod- och materialsidan beträffar skulle listan på problem och brister kunna göras lång. Likaså skulle en förteckning över problemställningar som det vid ett studium av utvecklingsproblemen kunde vara av intresse att få mer belysta också kunna bli ganska omfattande. Ett kort omnämnande av ett par större sådana problemområden skall här göras.

Det finns ett stort behov av långsichtsbedömningar för utvecklingen inom olika delar av landet. I förberedelserna till senaste långtidsutredningen gjordes försök att ta in regionala data. Det visade sig dock inte möjligt att erhålla ett tillförlitligt eller i övrigt användbart material. Skilda ansträngningar har sedermera gjorts och görs för att finna vägar att komplettera långtidsutredningarna med regionala uppdelningar. Mycket betydande svårigheter av praktisk och teoretisk art är förenade med en nedbrytning av rikssiffror på regionala enheter. Huruvida dessa hinder kan bemästras är högst

osäkert. Alldeles klart är att svårigheterna tilltar mycket snabbt ju finare uppdelning som eftersträvas. Att sikta mot en nedbrytning utöver länsnivå syns sålunda inte realistiskt och mycket talar för att det även är nödvändigt utgå från enheter större än län om det skall finnas några utsikter att komma till användbara resultat.

Inkomstfördelningsfrågor tangerades i den senaste långtidsutredningen i flera olika sammanhang – vid behandlingen av de finansiella aspekterna, i samband med bostadsproblemen, pris- och avgiftsfrågor inom offentlig sektor etc. Det stod tidigt under arbetet klart att en samlad och mer omfattande behandling av inkomstfördelningsproblemen i den ekonomiska utvecklingen i hög grad var önskvärd men förutsättningar saknades att fylla detta behov. Uppföljningen av långtidsutredningen har än starkare understrukit angelägenheten att föra in inkomstfördelningsfrågorna i långtidsstudierna. Olika steg har även tagits för att så skall kunna ske.

Miljövårdsfrågorna kan inte i detta sammanhang förbigås. Då emellertid en ganska nära upprepning av vad nyss sagts om inkomstfördelningsfrågorna därvidlag skulle kunna göras torde inte mer än detta omnämnande vara behövligt.

Vår utrikeshandel har sedan långt tillbaka årligen ökat med ett par procentenheter mer än som gällt för nationalproduktens tillväxt. Telekommunikationernas och trafikmedlens utveckling har starkt ökat utbytet och umgänget med vår omvärld. I ett framtidsperspektiv framstår den ökade internationella sambörigheten och beroendet som ett av de viktigaste inslagen i vår ekonomi och vårt samhälles utveckling. Man kan troligen utgå från att denna integration fortgår oavsett hur de specifika marknadsfrågorna löses – tillspetsat kan ju sägas att dessas aktualisering och de starka strävandena att söka finna en lösning på dem är en följd och ett uttryck för denna integration. Dessa förhållanden gör det angeläget att alltmer beakta de internationella aspekterna i vår ekonomi. Uppmärksamheten torde därvid inte kunna begränsas till vissa

områden eller vissa problem. Tendenserna till en starkare internationell framtoning måste följas inom flertalet sektorer av ekonomin – utrikeshandeln, etablering av svenska företag i utlandet och utländska i Sverige, arbetskraftens flyttningar över gränserna, internationell samordning av lagar, regler för socialförsäkringar etc. Det är i utvecklingen på de olika delområdena som betingelserna, möjligheterna och restriktionerna för den ekonomiska politiken byggs upp.

Bilaga 1   Långtidsutredningens industriprognos för 1970

Utarbetad inom Industriens utredningsinstitut av ekon. lic. John Ekström

1.1 *Problem: Prognos – utfall – ny bedömning för 1970*

För långtidsutredningen 1965–1970 utförde Industriens Utredningsinstitut under hösten 1964 en enkätundersökning bland industriföretagen beträffande deras planer och förväntningar fram till 1970. Basåret för bedömningen var 1963, och företagens »planperiod» var sålunda 1963–1970. På grundval av enkätresultaten utförde IUI, efter att ha hört branschrepresentanter, en egen bedömning, varvid för såväl den totala industrin som för branscherna företagens »planer» ställdes emot den förväntade utvecklingen inom andra sektorer av samhällsekonomin.¹ Diskussionen knöts i första hand till följande två frågor: Vilka förutsättningar har företagen att dra åt sig de erforderliga produktionsresurserna, och vilka förutsättningar har de att finna avsättning för den planerade produktionen? Försöken att besvara dessa frågor inrymde givetvis vissa prognoselement. Man syftade emellertid inte till numeriskt preciserade prognoser utan endast till att ge en bild av utvecklingen »i stort» och att påvisa de fall där företagens planer var uppenbart orealistiska. Bakgrunden för analysen av industriutvecklingen gavs i en översikt över de allmänna förutsättningarna för en framtida industriexpansion i vårt land, varvid särskilt behandlades tillgången på arbetskraft och kapital, produktivitet utveckling-

en, efterfrågan på industriprodukter i Sverige och i utlandet samt den svenska industrins internationella konkurrenskraft. Långtidsutredningens bedömningar angående utvecklingen av arbetskraftstillgången, liksom de för långtidsutredningen utförda export- och konsumtionsprognoserna för 1970, gav hållpunkter för diskussionen av branschernas framtida expansionsförutsättningar. Under utredningsarbetets gång blev successivt tillgängligt produktions- och exportuppgifterna för 1964 och 1965. Sålunda kom IUI:s bedömning att omfatta samma period som långtidsutredningen, 1965–1970.

Då halva »planperioden» nu förflutit har frågan uppkommit om i vad mån de tidigare bedömningarna av industrins utvecklingstakt och utvecklingsmönster alltjämt är aktuella. Den allmänna ekonomiska utvecklingen – här hemma och på våra viktigare exportmarknader – har under 1966 och 1967 markant avvikit från den starka expansionstrend, som gällde under första delen av 1960-talet och som låg bakom företagens planer och förväntningar enligt enkäten 1964. Är detta nu att betrakta såsom en tillfällig avmattning av det slag som får anses normal, och som lika normalt kan kompenseras av ett par år av särskilt snabb expansion? Eller är det en klimatförändring som förändrat utveck-

¹ Ragnar Bentzel och Jan Beckeman: »Framtidsperspektiv för svensk industri 1965–1980.» Stockholm 1966.

lingsperspektiven på ett mera fundamentalt sätt?

Det kan finnas skäl att idag revidera bedömningen för 1970 redan av den orsaken att vi nu disponerar mera information än 1965 och att 1970 nu är mindre avlägset än då. Den förevarande granskningen har emellertid inte till föremål att lämna nya sådana utvecklingskalkyler eller att undersöka hur företagens långtidsbedömningar ter sig idag. Syftet är betydligt mindre ambitiöst, nämligen att i belysning av de senaste årens utveckling diskutera om det är realistiskt att anta, att utvecklingen under åren 1968–1970 blir sådan att de tidigare prognoserna blir uppfyllda. Liksom vid långtidsutredningens tidigare bedömningar skall 1970 därvid uppfattas såsom ett »normalår» med »fullt» kapacitetsutnyttjande inom industrin.¹ Detta innebär i och för sig ingen prognos om att 1970 kommer att falla just i en sådan fas av konjunkturen.

Jämförelserna mellan företagens planer för 1963–1970 och IUI:s bedömningar för 1965–1970, å ena sidan, och den faktiska utvecklingen hittills under perioden, å den andra, stöter emellertid på åtskilliga både praktiska och teoretiska svårigheter. Varken planer eller bedömningar gjordes för de enskilda åren under perioden, endast för slutåret 1970. Detta komplicerar jämförelser med hittillsvarande utveckling. Här skall förutsättas att planer och bedömningar implicerade en över perioden konstant tillväxttakt. Uppenbarligen är detta icke alltid realistiskt. Företagens planer om investeringar och kapacitetsutvidgningar kan ha avsett en koncentration till början eller till slutet av planperioden, och utvecklingen under perioden blir i dessa båda fall helt olika.

Därtill kommer det redan berörda konjunkturproblemet. Till den del eftersläpningar under 1966 och 1967 är konjunkturbetingade kan en återhämtning ännu ske under förutsättning av en tillräckligt stark och tidig konjunkturåterhämtning under 1968–1970. Till den del de är strukturellt betingade – dvs. åstadkomna ge-

nom förändrade konkurrensrelationer eller ändrad efterfrågeinriktning som lett till nedläggningar och andra anpassningar i produktionsapparaten – är återhämtningen icke en självklar process. Det är främst i det senare avseendet som den här företagna genomgången kan väntas belysa vår problemställning. Konjunkturutvecklingen, däremot, som måste bedömas i en vidare ram, kan i detta sammanhang belysas endast indirekt.

Till dessa allmänna anmärkningar skall endast fogas, att det statistiska materialet för 1966 och 1967 ännu är ofullständigt och av preliminär karaktär. I möjligaste mån har det emellertid anpassats till den i föregående undersökning använda branschuppdelningen. En redogörelse härför återfinns i appendix B. Det bör emellertid observeras att uppgifterna för 1966, 1967 och 1968 baseras på beräkningen i den preliminära nationalbudgeten för 1968; hänsyn har alltså inte kunnat tas till den reviderade nationalbudgetens beräkningar.

På sätt som närmare framgår av diagram och tabeller har för industrin i sin helhet och för de enskilda branscherna utvecklingen under 1963–1967 av produktion, export, sysselsättning och investeringar jämförts med *trenden* emot 1970 enligt planer och perspektiv. Denna statistiska bild har konfronterats med industrins uppfattning och bedömning – vid hearings med de viktigare branscherna, i övriga fall vid samtal med branschsekretariaten och enskilda företagare. En viss kompletterande belysning beträffande kapacitetsutbyggnad och kapacitetsutnyttjande, sysselsättning och produktivitet har därmed erhållits. I detta sammanhang ställdes industrirepresentanterna inför frågor av följande slag: Hur bedöms konjunkturutveckling och avsättningsförhållanden under 1968–1970; vilken produktionsökning räknar man emot den bakgrunden kunna realisera; hur bedöms möjligheten att upprätthålla de senaste årens allmänt höga produktivitetsförbättring; vilka är konse-

¹ »Svensk ekonomi 1966–1970 med utblick mot 1980», *SOU* 1966: 1.

kvenserna beträffande sysselsättning och investeringar? Branschkommentarerna i dessa avseenden har inarbetats i appendix A.

Den fortsatta framställningen disponeras på två avsnitt. *Närmast* analyseras och kommenteras utvecklingen 1963–1967 vad beträffar produktion, export, sysselsättning etc. *Därefter* behandlas utsikterna för 1967–1970 med riktpunkt att bedöma realismen av de i långtidsutredningen uppställda prognoserna för 1965–1970. Branschdiagram med kortfattade kommentarer återfinns i appendix A. Det statistiska materialet finns sammanställt i appendix B i anslutning till långtidsutredningens tidigare redovisningar.

1.2 *Analys: Utvecklingen 1963–1967*

1.2.1 Efterfrågeutvecklingen

För IUI:s analys av utvecklingstendenserna inom svensk industri utfördes icke några speciella avsättningsstudier för enskilda branscher. I stället ställdes företagets utvecklingsplaner emot en generell diskussion om *hur* snabbt avsättningsutrymmet för svensk industriproduktion kunde tänkas växa under femårsperioden 1965–1970. Tre förhållanden lades till grund för bedömningen: förändringen av den inhemska förbrukningen av industrivaror, förändringen av industrivaruförbrukningen i utlandet samt förändringen av den svenska industrins konkurrenskraft på hemma- och exportmarknaderna.

Enligt långtidsutredningens överväganden – och främst såsom följd av det förväntade omslaget i fråga om tillgång på arbetskraft – kunde man i framtiden inte räkna med en lika hög takt i bruttonationalproduktens tillväxt som under 1960–1965, då ökningen varit i genomsnitt 5 % per år. Som mest sannolika alternativ för 1965–1970 angav långtidsutredningen ett tillväxttal på 4,2 % per år. Detta ansågs innebära en maximal tillväxttakt för industriproduktionen om 5¹/₂ % per år.

De skäl som dikterade långtidsutredningens avvägning beträffande försörjningsbalansens delposter skall inte diskuteras här. För den fortsatta behandlingen må det

dock vara av intresse att omnämna, att den privata konsumtionen ansågs kunna tillväxa med 3,4 % per år (emot 4,6 % under 1960–1965) och investeringarna med 4,7 % (emot 5,7 % 1960–1965). Expansionsutrymmet syntes sålunda bli tämligen ringa för de hemmamarknadsorienterade konsumtionsvaruindustrierna. Den särskilda konsumtionsprognosen gav visst underlag för bedömning av avsättningsutvecklingen för vissa branscher.

Förutsättningarna för en ökning av den svenska exporten – vid antagen oförändrad konkurrenskraft – bedömdes av långtidsutredningen bli sämre under 1960-talets andra hälft än de varit under dess första. Den allmänna tillväxttakten på våra viktigare exportmarknader – främst i Väst-europa – väntades allmänt komma att minska av i stort sett samma skäl som gällde Sverige. Enligt den marknadsstudie, som för långtidsutredningens räkning utfördes inom konjunkturinstitutet och som även byggde på schematiska antaganden om den svenska marknadsandelens utveckling på viktigare avsättningsmarknader, skulle den svenska exporten exklusive fartyg gå upp med 40 % i volym under 1965–1970, vilket gav en genomsnittlig årlig stegring om 7 %. Då fartygsexporten beaktades slutade kalkylen för totalexporten på 37 % ökning eller 6¹/₂ % per år. Exporten skulle enligt dessa beräkningar – vilka accepterades av långtidsutredningen såsom en prognos – sålunda fortsätta att öka snabbt, dock ej fullt så mycket som under föregående två femårsperioder.

Det ligger i sakens natur att långtidsutredningen inte gjorde några explicita antaganden beträffande utvecklingen av den svenska industrins konkurrenskraft. Den handelspolitiska utvecklingen – speciellt tillkomsten av EFTA och EEC – behandlades i korthet. Exporten på EFTA hade redan visat en positiv trend, medan konsekvenserna av harmoniseringen av EEC:s yttre tullar ännu framstod som oklara. Långtidsutredningen ansåg det sannolikt att stimulansen på EFTA-exporten skulle minska efter initialskedet, samt att den

slutliga anpassningen av EEC-tullarna under 1967 (den kommer till stånd först den 1 juli 1968) skulle innebära ett inte obetydligt handikapp för vårt lands del genom tullhöjningarna i Västtyskland och Benelux. De handelspolitiska förutsättningarna för en ökning av den svenska exporten komme sålunda att försämrats under femårsperioden. Beträffande kostnadsutvecklingen lämnades endast en verbal diskussion om löner och produktivitet. Man markerade att den väntade utvecklingen på arbetsmarknaden utgjorde ett klart faromoment för den svenska industrins internationella konkurrenskraft genom det tryck uppåt på lönerna den kunde åstadkomma samt underströk betydelsen av att produktivetsförbättringen icke hämmades genom brist på kapital.

I tabell 1 redovisas för de berörda huvudposterna i försörjningsbalansen utvecklingen 1963–1967 i jämförelse med långtidsutredningens antaganden. Det framgår att under 1966 och 1967 den interna efterfrågeutvecklingen varit svag: den privata konsumtionen har ökat med endast 2 % per år, vilket är endast $\frac{2}{3}$ av ökningstakten enligt långtidsutredningen. Relativt gynnsammare har dock den realiserade investeringsutvecklingen varit, delvis såsom följd av dämpningen på arbetsmarknaden som medgett ett snabbare färdigställande av byggen, delvis genom övergång till en mera expansiv kreditpolitik, frisläppandet av investeringsfundsmedel etc.

Exportvolymens tillväxt har också varit större än vad som i och för sig vore att vänta. Särskilt 1967 har nämligen karaktäriserats av en svag konjunktur på våra exportmarknader i Västeuropa. Speciellt gäller detta den viktiga västtyska marknaden. BNP-tillväxten inom EEC var 1967 den lägsta sedan gemenskapens tillkomst; under 1958 års lågkonjunktur hade den varit 3,2 %, under 1967 var den endast 2,5 %. För Västtyskland inträffade 1967 en absolut *nedgång* i BNP med $\frac{1}{2}$ %; den tyska industriproduktionen *minskade* med 2,5 %. I Storbritannien gällde intill slutet av 1966 den särskilda importbegränsande avgiften, och under 1967 bedrevs en stark restriktiv politik i avsikt att stärka pundets ställning. I Norden besvärades både Danmark och Finland av balansproblem som ledde fram till devalvering under 1967. Endast den norska marknaden präglades under 1966 och 1967 av goda avsättningsförhållanden för vår export.

Jämförelsen med den för femårsperioden 1965–1970 förutsedda »normala» tillväxten av efterfrågan visar sålunda på betydande eftersläpning. Som vidrörts inledningsvis innebär i och för sig ett par »svaga» år ingen diskvalificering av femårsprognosen. Att de svaga åren kommit 1966 och 1967, just i början av perioden, för emellertid med sig vissa bedömningssvårigheter. Vi skall på detta stadium av vår granskning endast anföra att *om* efter-

Tabell 1. Jämförelse mellan långtidsutredningens prognos och faktisk utveckling t.o.m. 1967 för några poster i försörjningsbalansen.

Volymökning i procent per år.

	Faktisk utveckling 1963—1967	LU 1965—1970	Faktisk utveckling 1965—1967	Återstående ökning 1967—1970
Bruttonationalprodukt	4,3	4,2	3,2	4,9
Privat konsumtion	3,6	3,4	2,2	4,2
Investeringar	5,3	4,7	4,5	4,8 ¹
Export	7,3	6,5	6,4	6,6
Import	6,9	5,2	2,6	7,0

¹ Det bör observeras att återstående investeringsökning 1967—1970 utgör den ökning som krävs för att totala bruttotillskottet till kapitalstocken skall bli detsamma som om långtidsutredningens konstanta tillväxttakt för investeringar realiserats.

frågeprognosen för 1970 skall uppfyllas – vilket är en första och grundläggande betingelse för att industrins produktionsvolym 1970 enligt långtidsutredningen skall kunna uppnås – så måste åren 1968–1970 få en ganska klar prägel av högkonjunktur. BNP-tillväxten, och speciellt konsumtionsefterfrågan, måste bli *högre* än den som realiserats i genomsnitt under perioden 1963–1967, vilken innehöll de båda utpräglade högkonjunkturåren 1964 och 1965. Vi skall återkomma till denna frågeställning i avsnitt 1.3.

1.2.2 Exportutvecklingen

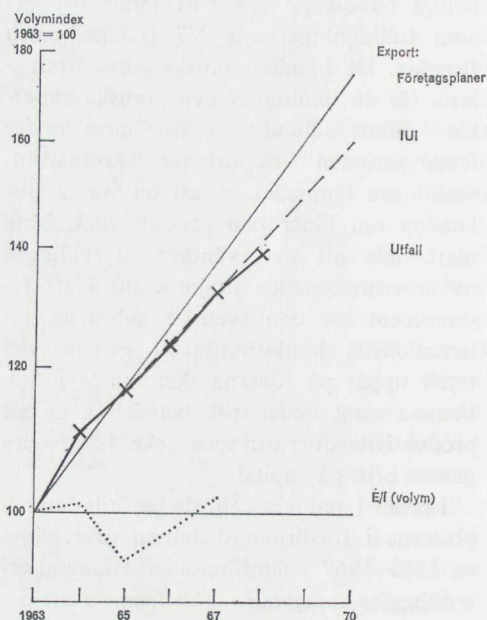
När industrin hösten 1964 besvarade IUI:s enkät befann man sig i en period av stark exportexpansion. Under 1959–1965 steg exportvolymen med i genomsnitt 9 % per år. Detta färgade uppenbarligen på många håll starkt av sig på företagens svar. Såsom förut omnämnts visade också den för långtidsutredningen utförda marknadsstudien på en mera moderat exportökning under 1965–1970 än industrienkäten. Inte heller synes företagen vid svarstillfället mera allmänt ha haft någon klar uppfattning om hur den europeiska handelsblocksbildningen skulle komma att påverka deras exportförsäljningar.

En jämförelse mellan exportplaner och exportutfall ges i tabell 2 och i diagram 1. Det framgår att för 1965–1967 export-

Diagram 1. Export 1963–1970

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

Anm.: E/I = exportvärde (fob) genom importvärde (cif).

utvecklingen för industrivaror, totalt sett, förlöpt just enligt den av långtidsutredningen antagna trenden. Detta måste, med tanke på den konjunkturbetonade avmattningen i efterfrågan på våra viktigare exportmarknader under 1966 och 1967, betraktas såsom en klart förmånlig utveck-

Tabell 2. Exportvolymens utveckling: jämförelse mellan planer och utfall.

Volymökning i procent per år

Bransch	Företagens Faktisk ut-		Återståen- LU:s		Faktisk Återståen-	
	planer	veckling	de ökning	kalkyl	utveckling	de ökning
	1963–1970	1963–1967	1967–1970	1965–1970	1965–1967	1967–1970
Gruvindustri	6,0	4,9	7,4	5,4	0	9,1
Järn- och metallverk	8,4	12,3	3,4	7,5	12,3	4,4
Verkstadsindustri (exkl. varv)	11,7	9,0	15,5	8,9	9,6	8,4
Varvsindustri	1,6	1,8	1,3	0	-8,1	5,7
Träindustri	2,7	4,4	0,5	1,9	2,4	1,5
Massa-, pappers- och wall-boardindustri	7,2	2,8	13,4	5,9	4,2	7,1
Livsmedelsindustri	-2,3	1,7	-7,2	4,2	2,2	5,5
Textil- och konfektionsindustri	10,8	14,7	5,8	8,6	17,5	3,1
Kemisk industri	10,8	14,5	6,1	9,8	13,4	7,4
Hela industrin	8,3	7,3	9,6	6,5	6,4	6,6

ling. Det må också noteras att jämförelseåret 1965 var ett gott exportår. Man torde därför, för industrin i sin helhet, kunna anse att exporten utvecklas enligt en trend som pekar utöver den av långtidsutredningens antagna.

Av större intresse är dock att betrakta utvecklingen inom de enskilda branscherna. Två av våra främsta exportindustrier – järn- och metallindustrin och verkstäderna – uppvisar en väsentligt gynnsammare exportvolymutveckling än vad långtidsutredningen förutsåg. Exportmålet 1970 (enligt långtidsutredningen) skulle för dessa branscher kunna uppnås vid en fortsatt exportvolymökning väsentligt lägre än den som realiserats under åren 1966 och 1967 med då förhärskande ogynnsamma marknadsförhållanden.

För vår tredje egentliga exportindustri – massa- och pappersindustrin – har 1965–1967 emellertid varit en period av exportstagnation. Eftersläpningen i förhållande till långtidsutredningens trend är nu så stor, att en genomsnittlig ökningstakt om mer än 7 % erfordras för att exportprognosen skall realiseras, vilken expansionsstakt massa- och pappersexporten dock överträffade under konjunkturuppsvinget 1961–1964.

Negativ är – såsom framgår av tabellen – också exportbilden 1965–1967 för gruvorna och för varven. I båda fallen är det en reflex av världsmarknadsutvecklingen: för varven den strukturella och sannolikt långvariga allmänna varvskrisen, för gruvorna det normala starka beroendet av stålindustrins världskonjunkturer.

Slutligen är att notera en i förhållande till prognosen oväntat positiv exportutveckling för två relativt nya exportbranscher: textil- och konfektionsindustrin samt den kemiska industrin. De av dessa båda branscher planerade i och för sig betydande exportökningarna (11 % per år) har betydligt överstigit (realiserat för 1963–1967 är 15 % per år). I båda fallen har exportuppgången gällt EFTA-länder och speciellt Norden.

Den nu redovisade exportutvecklingen

har avsett volymer, dvs. ingen hänsyn är tagen till prisutvecklingen. Det har vid samtalen med företagsrepresentanter av dem understrukits, att den allmänt positiva exportbilden har ett starkt negativt inslag vad gäller prissidan och räntabiliteten. Det har länge varit en ogynnsam faktor i den svenska exportsituationen att priserna på de stapelbetonade stora artiklarna i vår export legat kvar kring 1950-talets nivå. Även om för en del av dessa varor jämförelsepriset efter den svenska devalveringen 1949 måste ha varit mycket gynnsamt, så har marginalerna uppenbarligen successivt ätit upp av kostnadsstegringar under 1960-talet. Totalt sett låg prisnivån oförändrad 1965–1967, som var en period av internationellt sett förhållandevis hög stegring av de svenska lönekostnaderna. Det framgår av följande tablå att under denna tid även direkta prisfall drabbade flera stora exportprodukter. Detta illustrerar många företagens uttalanden om att en del av exportvolymökningen under 1965–1967 måst betalas med priskoncessioner.

	Exportprisindex 1959 = 100		
	1963	1965	1967
Malmer	86	90	80
Trävaror	113	132	123
Massa	98	108	102
Tidningspapper	100	99	99
Elektriska maskiner ¹	117	123	132
Bilar	107	107	112

Trots den svaga exportprisutvecklingen och den låga tillväxttakten i flertalet av nämländerna under perioden 1965–1967 har sålunda exportvolymen hållits på en hög nivå. Detta torde till en del vara dikterat av en strävan hos företagen att utnyttja befintlig produktionskapacitet i ett läge med tillfälligt försämrade hemmamarknader.

I enkäten 1964 ombads företagen uttala sig om den förväntade utvecklingen av

¹ Prisuppgången för maskiner torde till väsentlig del förklaras av kvalitetsändringar som icke kunnat statistiskt isoleras från egentliga prisändringar.

Tabell 3. Exportens länderfördelning 1963 samt 1967 enligt enkäten och enligt handelsstatistiken.

Länderområden	1963		Förväntad 1967 ¹		Realiserad 1967	
	Total export	Verkstadsprod. exkl. fartyg	Total export	Verkstadsprod. exkl. fartyg	Total export	Verkstadsprod. exkl. fartyg
EFTA	40	36,5	40,5	38	44	38
EEC	32	23	31	22	27	18,5
Island, Irland, Turkiet, Grekland och Spanien	3	4	3,5	4	3	3,5
Östblocket, inkl. Jugoslavien och Kina	5	5,5	4,5	5,5	5,5	5
USA, Kanada	6,5	10	7	10,5	8,5	14
Syd- och Mellanamerika	4,5	7	4,5	7	4	7,5
Övriga världen	9	14	9	13,5	8	13
Hela världen	100	100	100	100	100	100

¹ Företagen yttrade sig om den förväntade marknadsförskjutningen till 1970. Här har angivits beräknade andelar för 1967 enligt trenden.

exporten på EFTA, EEC och andra ländergrupper. Det framgick att man räknade med en något snabbare exportutveckling på EFTA än på EEC samt med en förhållandevis snabb expansion på USA. I tabell 3 jämförs den förväntade marknadsfördelningen med den år 1967 realiserade. Av tabellen framgår att företagen betydligt underskattat den handelsomför-

delande effekten av marknadsbildningarna i Europa. Andelsförändringar av redovisad storleksordning (ca 5 % av totala exporten) måste betecknas såsom betydande över en så kort period som fyra år. Inte mindre anmärkningsvärd är storleken av verkstadsindustrins andelsminskning på EEC, liksom dess expansion på USA (det sistnämnda avser främst bilexporten). En återhållande

Tabell 4. Sveriges andel (i procent) av EEC:s, Nordens och Storbritanniens hel- och halvfabrikatsimport (SITC 5—8 exkl. fartyg).

	Hel- och halvfabr.	Kemiska produkter	Papper och papp	Järn och stål	Verkstadsprodukter	Övriga
<i>EEC:</i>						
1960/62	2,88	1,18	22,4	3,92	3,02	1,05
1965	2,63	1,00	20,5	4,58	2,64	1,02
1966	2,54	0,86	19,6	4,22	2,74	1,02
Avvikelse (%)						
1960/62—1965	— 9	—15	—9	+17	—13	— 3
1960/62—1966	—12	—27	—13	+ 8	— 9	— 3
<i>Norden:</i>						
1960/62	13,9	6,62	38,8	12,3	16,3	12,0
1965	16,0	9,41	40,5	14,8	18,2	14,0
1966	16,6	9,86	39,7	17,2	18,3	14,9
Avvikelse (%)						
1960/62—1965	+15	+42	+ 5	+20	+11	+17
1960/62—1966	+19	+49	+ 2	+40	+12	+24
<i>Storbritannien:</i>						
1960/62	4,20	2,08	21,1	10,7	4,68	1,55
1965	4,16	1,63	22,5	16,5	5,03	1,44
1966	4,43	2,07	23,2	16,0	4,94	1,82
Avvikelse (%)						
1960/62—1965	— 1	—22	+ 7	+55	+ 7	— 7
1960/62—1966	+ 5	0	+10	+50	+ 6	+17

effekt på EEC torde ha utövats av den omfattande nyetableringen och utbyggnaden av svenska filialföretag inom EEC, vilken avsett speciellt verkstadsindustrin.

I detta sammanhang blir frågan aktuell om vilka förändringar som kan ha skett beträffande industrins internationella konkurrenskraft. Någon enkel mätning härav låter sig icke göras, och en studie av de faktorer av handelspolitiskt och annat slag som kan ha verkat härvidlag rymms inte inom ramen för denna granskning. Två illustrationer skall dock givas.

I tabell 4 jämförs utvecklingen för den svenska exporten relativt andra exportörer till EEC, Norden och Storbritannien¹. Det framgår att utan undantag den svenska industrivaruexporten på de nordiska grannländerna uppnått starkt ökade importandelar under 1960-talet; särskilt påtaglig har marknadsförbättringen varit för kemiska produkter, för järn och stål samt för gruppen »övriga», vilken huvudsakligen omfattar konsumtionsvaror. För den svenska exporten på EEC är bilden den omvända: förlust av importandelar för alla branscher med järn och stål som enda undantag. Uppenbarligen kan sådana andelsförändringar ha många »normala» orsaker: efterfrågeförskjutning beträffande enskilda varuslag och kvaliteter, förändringar i leverantörländernas relativa kostnadsäge etc. Det framgår emellertid av närmre studium, att andelsförändringarna till en betydande del måste hänföras till den förändrade tullsituationen: nedtrappning av tullar medlemsländerna emellan och höjning av vissa EEC-tullar emot utomstående. Så har exempelvis de svenska andelsförlusterna varit särskilt stora på Västtyskland, där »tullklyftan» etablerats både genom tullhöjning utåt och tullsänkning inåt.

Att avgöra hur stor del av dessa förändringar som är att tillskriva EEC- och EFTA-bildningen låter sig icke göras. För de flesta här berörda varugrupperna pågick redan före 1960 en ökning av de svenska andelarna i Nordens import: EFTA-bildningen har förstärkt denna trend. Men under 1950-talet var den svenska exporten

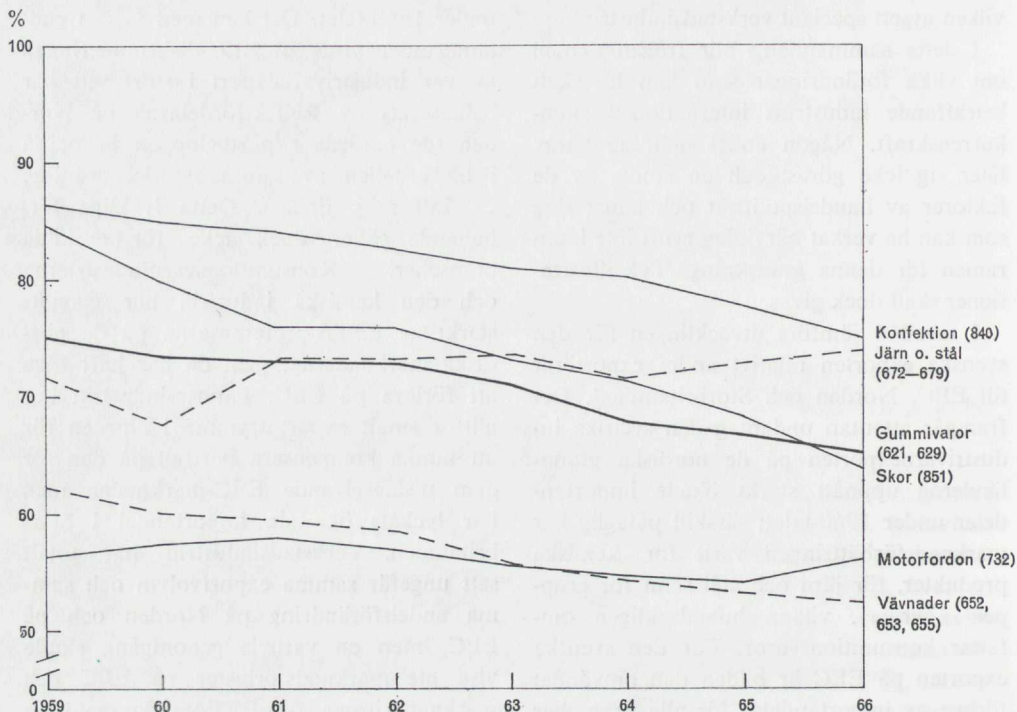
delaktig i en liknande regionaliseringstrend också vad gäller EEC-ländernas import: denna positiva marknadstrend har brutits under 1960-talet. Det kan med vissa trendantaganden visas att EEC-diskrimineringen av vår industrivaruexport i stort sett har balanserats av EFTA-fördelarna på Norden (de berörda exportbeloppen är också i båda fallen av samma storleksordning, ca 750 milj. dollar). Detta lyckliga förhållande gäller dock icke för enskilda branscher. Konsumtionsvaruindustrierna och den kemiska industrin har gynnats starkt av EFTA-preferenserna på de nordiska marknaderna, men de har haft föga att förlora på EEC. Pappersindustrin har alltför smalt exportutrymme i Norden för att kunna kompensera bortfall på den för dem utslagsgivande EEC-marknaden men har lyckats öka sin importandel i Storbritannien. Verkstadsindustrin har totalt sett ungefär samma exportvolym och samma andelsförändring på Norden och på EEC, men en varuvis genomgång skulle visa att marknadsförluster på EEC och marknadsvinster på EFTA icke salderas jämnt över delbranscher och företag. Det finns sålunda goda skäl – vilket antyddes av långtidsutredningen – att betrakta den europeiska marknadsplitringen såsom en av de faktorer som under de senaste åren påverkat branschutvecklingen.

En andra illustration beträffande den svenska industrins konkurrensställning ges i diagram 2; för några branscher där jämförelse överhuvud synes meningsfull redovisas utvecklingen av den svenska industrins andelar på hemmamarknaden. Mättalet utgörs av kvoten mellan, å ena sidan, den produktion som avsätts i Sverige (dvs. produktion minus export) och, å andra sidan, den totala tillförseln till marknaden (dvs. produktion plus import minus export). Diagrammet illustrerar sålunda utvecklingen av konkurrenssituationen på hemma-

¹ Uppgifter för EEC t. o. m. 1965 från »Utvecklingen av den svenska exporten på EEC-marknaden». Handelsdepartementet 1967. Uppgifter för EEC år 1966 samt för Norden och Storbritannien har framtagits av författaren till nämnda skrift, Göran Schumacher.

Diagram 2. Hemmamarknadsandelar, i procent, för vissa produkter 1959—1966

Varugruppering enl. SITC

Anm.: Hemmamarknadsandelar = $\frac{P-E}{P+I-E}$

marknaden. Det upptar branscher som brukat betecknas såsom hemmamarknadsindustri men som numera också utvecklade en betydande export.

Det framgår nu att för vävnader, konfektionsvaror, skor och gummivaror den svenska industrins marknadsandelar har varit fallande över hela den redovisade perioden 1959—1966; särskilt markant är detta efter år 1962. För dessa varugrupper är en växande andel av importen av »lågpriskaraktär». Det här använda måttet innebär emellertid att lågpriskonkurrensen på importsidan underskattas, därigenom att ett visst importbelopp »lågprissvaror» innefattar en så mycket större kvantitet (exempelvis antal kostymer) än samma belopp inhemsk produktion. Marknadsförlusterna har för beklädnadsindustrierna varit så omfattande och snabba att de up-

penbarligen måste ha allvarligt påverkat branschutvecklingen.

Mot detta mönster kontrasterar utvecklingen för järn- och stålindustrin som under hela 1960-talet kunnat stärka sin ställning på hemmamarknaden (vilket f. ö. gått parallellt med en gynnsam exportutveckling). Emellertid syns de allra senaste årens andelsökning vara genererad av en stagnation och minskning av importen som till stor del får anses vara konjunkturbetingad. Liknande synpunkter kan fogas till uppgången beträffande bilarna.

1.2.3 Produktionsutvecklingen

De svar som företagen lämnade på IUI:s enkät 1964 visade på en betydande optimism och expansionslust inom svensk industri. För industrin som helhet uppgick den planerade produktionsökningen under

Tabell 5. Industriproduktionens utveckling: jämförelse mellan planer och utfall.

Volymökning i procent per år

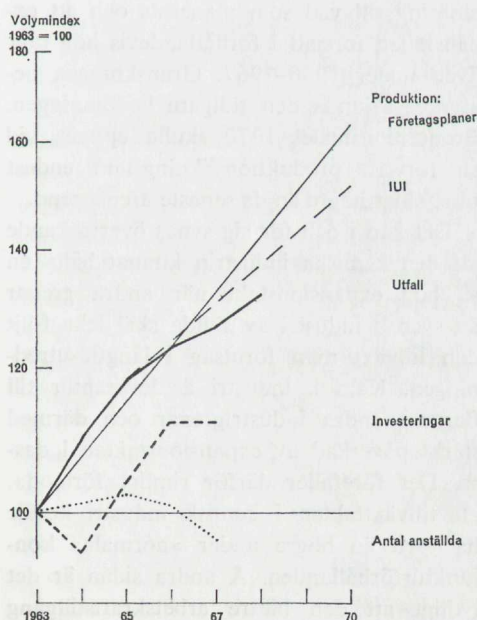
Bransch	Företagens utveck-	Faktisk	Återståen-	IUI:s	Faktisk	Återståen-
	planer	utveck-	de ökning	kalkyl ¹	utveck-	de ökning
	1963-1970	ling	enl. planer	1965-1970	ling	enl. IUI ²
		1963-1967	1967-1970	1965-1970	1965-1967	1967-1970
Gruvindustri	6,2	3,2	10,4	4	-2,2	8,5
Järn- och metallverk	9,1	7,1	11,8	7	1,9	10,6
Verkstadsindustri (exkl. varv)	8,1	7,6	8,8	6 (5,0)	4,9	5,2
Varvsindustri	1,8	5,8	-3,4	0	3,3	-2,2
Jord- o. stenindustri	7,2	7,1	7,4	6	3,4	7,4
Träindustri	6,0	6,0	5,8	5 (4,1)	1,6	5,7
Massa-, pappers- och wall-						
boardindustri	7,5	4,5	11,7	7	1,5	10,8
Pappersvaru- och grafisk						
industri	6,4	5,8	7,1	5	3,4	6,1
Livsmedelsindustri	4,3	3,8	5,0	3	4,3	2,2
Textil- och konfektions-						
industri	4,7	0,2	11,1	2	-0,9	3,9
Sko- och läderindustri	3,2	-3,7	13,0	2	-5,2	7,1
Gummivarindustri	8,7	4,5	14,4	7 (7,6)	-1,8	14,5
Kemisk industri	11,4	10,7	12,4	12 (10,9)	8,6	12,4
Hela industrin	7,3	6,0	8,9	5	3,3	6,1

¹ IUI:s ursprungliga kalkyl utgick från preliminära produktionssiffror för 1965. Tillväxttakten räknad från definitiva produktionsuppgifter för 1965 anges inom parentes.

² Vi har här utgått ifrån att beräkningen primärt avsåg produktionsnivån (kapaciteten) 1970 och icke tillväxttakten 1965-1970.

Diagram 3. Produktion, antal anställda och investeringar 1963-1970

Log-skala

sjuårsperioden 1963-1970 till omkring 60 %, vilket innebar en genomsnittlig årlig ökningstakt på drygt 7 %. Det kan noteras att detta var just den ökningstakt som realiserades under femårsperioden 1960-1965, och att sålunda företagsplanerna speglade en förväntan om att samma utvecklingstrend skulle fortsätta fram till 1970.¹ Av skilda skäl, och efter en granskning bransch för bransch av utvecklingsförutsättningarna, stannade IUI vid bedömningen att en produktionsökning för hela industrin om 5 % per år var ett realistiskt antagande för 1965-1970. Faktorer såväl på efterfrågesidan som på utbudssidan talade för en sådan nedrevidering. Sålunda hänvisade man till den minskade tillväxttakt i nationalprodukten, som lång-

¹ Det kan vara av något mer än kuriositetsintresse att observera, att den industrienkät som våren 1960 utfördes för långtidsutredningen 1959-1965 visade en planerad produktionsökning om 5 %, vilket då utgjorde en förlängning av trenden; den realiserade ökningen blev nästan 8 %.

tidsutredningen förutsåg, och fann på grundval av de allmänna exportprognoser, som långtidsutredningen också framtagit, skäl att ifrågasätta svensk industris möjligheter att uppehålla den tidigare öknings-takten i exporten. Avgörande blev emellertid främst att förutsättningar inte syntes föreligga för industrin att erhålla det arbetskraftstillskott som av företagen bedömts erforderligt för den planerade produktionsökningen.

Vi skall nu konfrontera dessa planer och prognoser med den hittillsvarande utvecklingen. Industrins planer och IUI:s bedömningar jämförs i tabell 5 och i diagram 3 med utvecklingen t. o. m. 1967 (prognosen för 1968 enligt den preliminära nationalbudgeten har även inlagts i diagrammet).

Sedan 1963 har industrins produktion ökat med i genomsnitt 6 % per år, vilket dock främst får tillskrivas den starka expansionen under 1964 och 1965. Från 1965 har nämligen produktionsökningstakten varit endast 3 % per år. Man finner också att produktionstillväxten måste bli 6 % per år under 1968–1970 om prognosen för 1970 (enligt IUI) skall realiseras. Till frågan om en sådan utveckling är sannolik skall vi återkomma senare. (Att uppnå den av företagen planerade produktionsnivån för 1970 får anses uteslutet.)

Redan här skall emellertid anmärkas, att om man såsom långtidsutredningen betraktar 1970 såsom ett »normalår» så synes bedömningen för 1970 ha kommit att ligga något högt genom att den anknöts till 1965. Nu i efterhand kan det konstateras att produktionsökningen under 1965 ledde till betydande lageruppyggnad och sålunda var »för hög» i förhållande till de efterfrågebestämmande faktorerna. Detta har kompenserats av lagerförtäring under 1966–1967 och bidragit till att skärpa den konjunkturbetingade produktionsavmattningen. Det framgår numera också att kapacitetsutnyttjandet under 1965 t. o. m. var högre än långtidsutredningen räknade med på basis av de då tillgängliga preliminära produktionsuppgifterna. Måhända kunde

det därför finnas anledning att till den produktionsvolym för 1970, som erhålls om långtidsutredningens tillväxtprognos appliceras på 1965 års bas, knyta kvalifikationen att den avser ett klart högkonjunkturår. Långtidsutredningens bedömning utgjorde dock framför allt en utsaga beträffande utvecklingen av industrins kapacitet.

Det är nu av intresse att gå något bakom denna allmänna bild för hela industrin. Såväl företagens planer som IUI-bedömningarna visade – såsom framgår av tabellen – på stora skillnader mellan branscherna.

Såsom mest expansiva framstod den kemiska industrin, järn- och metallindustrin, verkstadsindustrin (utom varven), massa- och pappersindustrin samt gummivaruindustrin. Hur har utvecklingen hittills förlöpt för dessa branscher?

Mest expansiva var den kemiska industrins produktionsplaner – 11½ % ökning per år under 1963–1970, vilket innebar mer än en fördubbling av produktionsvolymen. Särskilt petroleumindustrin och läkemedelsindustrin räknade med höga ökningstal. Granskningen av avsättningsutvecklingen och konkurrensläget ledde till slutsatsen att planerna var realistiska. Man kan nu också konstatera, att produktionen t. o. m. 1967 utvecklats i mycket nära anslutning till vad som planerats och att expansionen fortsatt i förhållandevis hög takt även under 1966–1967. Granskningen bestyrker sålunda den tidigare bedömningen. Produktionsmålet 1970 skulle uppnås vid en fortsatt produktionsökningstakt endast obetydligt högre än de senaste årens trend.

Det kan i och för sig synas överraskande att den kemiska industrin kunnat hålla en så hög expansionstakt när andra grenar av svensk industri av skilda skäl icke följt den tillväxt man förutsåg i långtidsutredningen. Kemisk industri är leverantör till flertalet andra industrigrenar och därmed starkt påverkad av expansionstakten i dessa. Det förefaller därför rimligt förmoda, att tillväxttakten i kemisk industri kunde ha varit än högre under »normala» konjunkturförhållanden. Å andra sidan är det tydligt att den bättre arbetskraftstillgång

som följt med konjunkturavmattningen utgjort en positiv faktor för färdigställandet och igångkörningen av bl. a. de nya petrokemiska storanläggningarna, vilket bidragit till den också under 1965–1967 goda produktionsökningen.

Även verkstadsindustrin hade i linje med den tidigare utvecklingen expansiva produktionsplaner för perioden 1963–1970 (ca 8 % per år). Emellertid tydde den granskning som IUI utförde på att hinder kunde uppkomma dels på efterfrågesidan, dels, och framför allt, beträffande möjligheten att rekrytera arbetskraft. Man stannade därför vid att räknat från 1965 ange utvecklingsramen till 6 % per år. Fram t. o. m. 1967 har verkstadsindustrins produktionsvolym dock utvecklats endast obetydligt svagare än vad företagens planer indikerade. Detta inkluderar en mycket stark expansion 1963–1965 (mer än 10 % per år) men även en relativt gynnsam utveckling under 1966 (under 1967 stagnerade emellertid produktionen). Uppenbarligen har den positiva exportutvecklingen därvid varit ett viktigt element. Elektroindustrin (som hade de mest expansiva planerna) och transportmedelsindustrin (bilar) har varit de mest framgångsrika. Att döma av den hittillsvarande utvecklingen är sålunda för verkstadsindustrin utsikterna goda att uppnå långtidsutredningens prognoser för produktionen.

Också järn- och metallindustrin redovisade 1964 produktionsplaner som i stort sett följde trenden från slutet av 1950-talet och första delen av 1960-talet. Också härvidlag ledde granskningen till en nedskärning med hänvisning till avsättningsförhållandena – den internationellt förändrade situationen för stålindustrin – samt tillgången på arbetskraft: 7 % produktionsvolymökning per år ansågs dock såsom möjlig. Under perioden 1963–1967 har produktionsökningen för järn- och metallverken varit i genomsnitt 7 % per år; den föll emellertid huvudsakligast på 1963–1965, medan produktionen under 1966–1967 har förblivit nära nog konstant. Produktionen skulle behöva öka med så mycket som

10 % per år för att det projekterade målet för 1970 skall uppnås.

För enbart järn- och stålindustrin torde långtidsutredningens produktionsantagande för 1965–1970 ha inneburit en produktionsvolymökning med omkring 6 % per år. Följande försörjningsbalans för handelsfärdigt stål kan nu uppgöras (i milj. ton):

	1964	1967	1970 enl. IUI
Produktion	3,1	3,4	4,2 ¹
Import	1,2	1,2	1,3
Summa tillgång	4,3	4,6	5,5
Export	1,0	1,3	1,5
Inh. förbrukning (netto)	3,3	3,3	4,0
Summa användning	4,3	4,6	5,5

¹ Innebär en mindre nedjustering i förhållande till den av IUI redovisade särskilda produktionsenkäten.

Räknat från 1965, som var ett gott produktionsår (3,25 milj. ton), har produktionsökningen kvantitativt sett varit tämligen ringa: knappt 2½ % per år vilket torde motsvara maximalt 3 % räknat i volym. Det skulle sålunda erfordras en tillväxt om 8 % i genomsnitt för de tre återstående åren för att nå upp till den planerade produktionsnivån 1970.

Massa-, pappers- och wallboardindustrin räknade i sina planer 1964 med ökad expansionstakt. Dessa produktionsplaner var, liksom för järn- och metallindustrin och verkstäderna, betingade av en optimistisk bedömning av exportmöjligheterna. Men till skillnad emot de sistnämnda branscherna har massa- och pappersindustrins exportvolym icke utvecklats gynnsamt. Produktionsvolymen har i genomsnitt för 1963–1967 ökat med endast 4½ %; för att uppnå prognosen 1970 (enligt IUI) skulle erfordras en årsökning om 11 % under 1968–1970. Följande försörjningsbalans, där exporten framtagits såsom saldo, kan uppgöras (kvantiteter i milj. ton):

	1963	1965	1967	1970 enl. IUI
<i>Massa</i>				
Produktion	5,6	6,6	6,8	8,6 (8,2) ¹
Export	3,2	3,3	3,5	4,6 (4,2)
Inh. förbrukning	2,4	3,3	3,3	4,0
<i>Papper och papp</i>				
Produktion	2,7	3,1	3,3	4,2
Export	1,6	1,9	2,0	2,7
Inh. förbrukning	1,0	1,2	1,3	1,5

¹ Kapacitetsutnyttjande 90 %, vilket torde vara mera realistiskt än förut antagna 95 %.

Räknat i kvantitet har produktionsuppgången varit något högre än i volymmått mätt (över 5 % för både massa och papper), vilket tyder på att produktionsökningen särskilt avsett billigare kvaliteter, exempelvis säckpapper. Produktionsnivån 1970 (beräknad i kvantitet och vid 90 % utnyttjandegrad) skulle uppnås vid en produktionsökning 1968–1970 som för massaindustrin utgjorde 6½ % och för pappersindustrin ca 10 % per år.

Av expansionsgruppen, som vi här ägnat särskilt intresse, återstår gummivaruindustrin. Dess produktionsplaner visade på en årlig produktionsökning på nära 9 %, vilket från den höga produktionsnivå som uppnåts redan 1965 betydde 7 % per år fram till 1970. Under 1966 och 1967 har emellertid produktionen i stället minskat något. Anledningen härtill syns dock i första hand vara den svaga utvecklingen på bilsidan: avsättningen av svenska däck till importerade bilar har minskat liksom leveranserna av lastbils- och ersättningsdäck. Av betydelse är också att avsättningen av s. k. industrigummi påverkats av den svagare utvecklingen inom verkstadsindustrin. Tillverkningen av gummiskor har känt av ökad importkonkurrens från öststater och Hongkong.

Granskningen av dessa branschgrupper, vilka såväl i planer som bedömning framstod såsom den expansiva delen av industrin och som omfattar cirka hälften av industrins förädlingsvärde, utfaller sålunda

tämligen gynnsamt. Både den kemiska industrin och verkstadsindustrin ligger väl till i förhållande till långtidsutredningens produktions-trend inte minst därigenom att expansionen, tack vare en god exportutveckling, kunnat uppehållas också under 1966 och 1967. Markerat under planerad trend ligger järn- och metallindustrin samt massa- och pappersindustrin. Båda dessa branscher är emellertid huvudsakligen stapelvaruproducenter och sålunda starkt beroende av hur kundernas lagerhållning utvecklas. Att konjunkturavmattningen 1966 och 1967 för dem inneburit stagnerande produktion är därför i och för sig inte diskvalificerande för den mera långsiktiga utvecklingen.

I långtidsutredningens bedömning intog gruvorna, jord- och stenindustrin, träindustrin, pappers- och grafisk industri samt livsmedelsindustrin en mellanställning med projekterade »normala» produktionsökningar om 3–6 % per år. Av dessa branscher har fram t. o. m. 1967 livsmedelsindustrin och (om man betraktar produktionsnivån) träindustrin utvecklats klart gynnsammare än väntat, och de visar föga eller ingen påverkan av de senaste årens konjunkturavmattning. Träindustrin har påverkats starkt positivt från exportsidan: nyare transport- och leveransteknik för sågtimmer i »paketer» från terminalanläggningar över de nyöppnade färjeförbindelserna till England har där varit ett viktigt element.

Produktionsvolymen för jord- och stenindustrin ligger visserligen 1967 just på den trendlinje, som företagsplanerna indikerade, men sedan 1965 uppvisar gruppen som helhet en avtagande utvecklingstakt. Det bör anmärkas att bland delbranscherna utgör tegel- och hushållsponrinstillverkning strukturellt »svaga» inslag. I övrigt är gruppens produktionsutveckling starkt knuten till byggnadsverksamheten. Den grafiska industrin har praktiskt taget följt den planerade produktions-trenden, medan pappersvaruindustrins planerade starka expansion (9 %) icke realiserats.

Endast för gruvorna – vilken är den enda av dessa branscher som till avgörande del

är beroende av exporten – visas en betydande eftersläpning i förhållande till den projekterade utvecklingen. Sedan 1965 har brytningen minskat såsom direkt följd av den starka exportnedgången i fråga om malm och stagnationen inom järn- och stålindustrin.

De tre återstående branscherna – skeppsvarven, textil- och konfektionsindustrin samt sko- och läderindustrin – framstod i långtidsutredningens bedömning som stagnationsbranscher (produktionsökning högst 2 % per år). De är alla branscher som arbetar i hård konkurrens med utlandet. För varvsindustrin har emellertid produktionsutvecklingen, positivt påverkad av Suezkrisen, blivit bättre än väntat: nära 6 % ökning per år under 1963–1967 och ca 3 % för 1965–1967. Produktionsvolymen ligger därmed redan nu över prognosen för 1970.

För textil-, konfektions- och skoindustrin hade redan 1965 inneburit vissa produktionsminskningar, vilken tendens förstärktes under 1966. Textilindustrins produktionsnivå ligger 1967 på samma nivå som 1963, skoindustrins ca 20 % lägre. Mer än hela konsumtionsökningen på beklädningssområdet – för skor ca 15 % räknat i antal par – har sålunda tillfallit importen. Genom en kraftig exportökning (främst på Norden) har textil- och konfektionsindustrin balanserat marknadsförluster på hemmamarknaden; skoindustrin har härvidlag varit mindre framgångsrik. Det må anmärkas att läderindustrin, genom specialisering och betydande exportökning, mer än väl kompenserat det avsättningsbortfall som den minskade svenska skoproduktionen inneburit.

IUI:s bedömning av branschutvecklingen skedde mot bakgrund av det allmänna mönster för branschtillväxten som man finner i de utvecklade industriländerna. Det kan vara av visst intresse att här till sist notera, att de branscher som i Sverige bedömdes utvecklas snabbare än detta mönster antydde inte kunnat fullt realisera angiven tillväxt. Detta gäller järn- och metallverken, träindustrin, massa- och pappersindustrin samt den kemiska industrin. Avvikelsen ned-

åt för textil- och konfektionsindustrin har blivit större än vad som antagits. Den faktiska utvecklingen sådan den ter sig hittills har sålunda inneburit, att i förhållande till det internationella mönstret branscherna med förväntad snabb expansion inte kunnat fullt ut hålla den angivna takten samt att avvikelserna nedåt blivit flera och större än väntat.

1.2.4 Sysselsättningsutvecklingen

Enligt den befolknings- och arbetskraftsprognos som utfördes för 1965 års långtidsutredning skulle under 1965–1970 befolkningen öka med totalt 4 % och arbetskraften med 3 %. Räknat i antal årsarbetare skulle ökningen i arbetskraftstillgången stanna vid 1 1/2 %; räknat i antal arbetstimmar och med hänsyn tagen till den beslutade arbetstidsförkortningen förutsågs en *minskning* med 1 à 2 %. Detta innebar en väsentlig förändring i förhållande till 1960–1965 då arbetskraftstillgången *ökade* med 2 %.

Totalt för hela industrin räknades enligt företagsenkäten med en sysselsättningsökning om 125 000 personer för 1963–1970. Verkstäderna svarade för ca 80 000 av dessa. Under 1963–1965 hade industrins sysselsättning gått upp med ca 25 000, och ett förverkligande av planerna skulle sålunda innebära att industrin droge till sig ytterligare 100 000 man under 1965–1970. Med den begränsade tillgång på arbetskraft som under femårsperioden stod till förfogande ansåg långtidsutredningen det ytterst osannolikt att de i enkäten redovisade planerna skulle kunna realiseras. Man antog att sysselsättningsökningen för industrin icke kunde bli större i antal räknat än vad som svarade emot arbetstidsförkortningen. Arbetskraftsvolymen – mätt i antal timmar – antogs sålunda förbli oförändrad fram till 1970. Man räknade med ett tillskott om 45 000 personer, dvs. ca 4 1/2 % för femårsperioden.

Utvecklingen av antal anställda inom industrin 1963–1967 framgår av tabell 6. Det totala antalet industrianställda har ökat med 2 1/2 % under 1963–1965 och därefter mins-

Tabell 6. Antal anställda inom industrin: jämförelse mellan planer och utfall.

Ökning i procent per år

Bransch	Företagens	
	planer 1963—1970	Faktisk utveckling 1963—1967 1965—1967
Gruvindustri	-0,6	-3,3 -4,8
Järn- och metallverk	2,3	0,4 -1,6
Verkstadsindustri (exkl. varv)	3,0	-0,1 -2,8
Varvsindustri	-0,7	-2,4 -2,7
Jord- och stenindustri	1,7	0,7 -0,7
Träindustri	0,2	-0,1 -2,7
Massa-, pappers- och wallboardindustri	-0,6	-2,0 -2,6
Pappersvaru- och grafisk industri	1,7	-0,1 -2,3
Livsmedelsindustri	0,6	0,4 0,6
Textil- och konfektionsindustri	0,9	-4,2 -5,2
Sko-, läder- och gummivaruindustri	2,9	-3,4 -7,2
Kemisk industri	2,6	-0,2 -1,8
Hela industrin	1,8	-0,7 -2,6

kat med i genomsnitt 2 1/2 % per år under 1966 och 1967. Totalt var sålunda industri-sysselsättningen ca 3 % lägre 1967 än 1963, vilket motsvarar ca 25 000 personer. Industrin sysselsatte 1967 ca 65 000 personer mindre än den skulle ha gjort om den antagna trenden hade förverkligats.

Endast verkstadsindustrin hade 1963—1965 ökat sin sysselsättning mindre än planerat, vilket kan ha orsakats av arbetskraftsbrist i vissa tätorter med verkstadsindustri. Sådana restriktioner synes icke ha träffat de expansiva delarna av träindustrin, jord- och stenindustrin samt den grafiska industrin, vilka fram t. o. m. 1965 ökade sin sysselsättning väsentligt mera än planerat. För massa- och pappersindustrin, gruvorna, varven samt för beklädnadsindustrierna noterar man sysselsättningsminskning eller -stagnation utöver den planerade ramen. Nedläggningar och omställningar av strukturell natur hade i dessa branscher börjat redan före 1965, och de accelererade under 1966 och 1967. För gruvorna samt för textil- och konfektionsindustrin blev sysselsättningsavgången 1965—1967 inte mindre än 5 %, för sko-, läder- och gummivaruindustrin över 7 % per år.

Sysselsättningsminskningen under 1966 och 1967 var emellertid praktiskt taget generell inom industrin (endast livsmedelsindustrin visade en liten ökning). Det är därför

uppenbart att den också måste sättas i samband med den konjunkturbetonade produktionsavmattning som redovisats i det föregående.

En så stark konjunkturreffekt på sysselsättningen var dock en ny företeelse under efterkrigstiden. Industrins produktionsvolym ökade både 1966 och 1967 (med 4 resp. 2 1/2 %) men det skedde med en sysselsättning som minskade med 1 1/2 respektive 4 %. Under 1952—1953, då industrins produktionsvolym helt stagnerade blev sysselsättningsminskningen, mätt i årsdata, endast ca 2 % per år; 1958 med en mindre volymökning gav en sysselsättningsminskning om knappt 1 %. För verkstadsindustrin ledde produktionsstagnationen 1967 till inte mindre än 6 % sysselsättningsminskning. Endast en gång tidigare under efterkrigstiden (1953) har verkstadsindustrins sysselsättning minskat, men då blev avgången inte mer än just parallell med produktionsminskningen.

Det är sålunda uppenbart att konjunkturavmattningen 1966—1967 fört med sig en ändring i företagens reaktionssätt. Den nära nog permanenta arbetskraftsbristen under 1950-talet och första delen av 1960-talet hade skapat en benägenhet hos företagen att hålla kvar arbetskraft även under perioder av produktionsavmattning, vilket minskade konjunkturutslaget på sysselsättningen. Under 1966 och 1967 har denna

handlingsnorm tenderat ersättas av en »hårdare» linje: totalt anställningsstopp, permitteringar och på en del håll direkta avskedanden. Detta har bekräftats under samtalen med företagsrepresentanter, varvid man särskilt framhållit att ett ändrat betraktelsesätt kommit att gälla tjänstemännen. Det har för företagen, långt utöver de av speciella strukturproblem drabbade branscherna, kommit att framstå såsom oundgängligt att intensifiera rationaliseringsarbetet och tillvarata alla möjligheter till kostnadsminskningar i strävan att motverka vad man allmänt uppfattar som en allvarlig försämring i kostnadsläget. Speciellt hade de starkt ökade lönekostnaderna som följde med treårsavtalet 1966 i kombination med arbetstidsförkortningen samt det förhållandet att man fick ett fast underlag för den långsiktiga kostnadsbedömningen kommit att tjäna som incitament i detta avseende. Utöver skärpt intern rationalisering i produktion och administration är det i de speciellt konkurrensutsatta branscherna åtgärder som produktionskoncentrationer, nedläggningar av vissa tillverkningsanläggningar och av hela filialavdelningar etc., som åstadkommit den redovisade selsättningsminskningen.

Arbetsmarknadsstyrelsens statistik över varsel om väntade personalinskränkningar visar en ökning från 7 400 år 1965 till 22 000 år 1967, räknat i antal berörda ar-

betstagare. Fördelningen på branscher framgår av nedanstående tablå.

	1965	1967
Gruvindustri	—	847
Metall- och verkstadsindustri	2 012	10 501
Jord- och stenindustri	287	1 045
Träindustri	239	1 510
Massa- och pappersindustri	360	1 942
Grafisk industri	731	393
Livsmedelsindustri	355	757
Dryckesvaru- och tobaksindustri	95	197
Textil- och sömnadsindustri	2 774	3 161
Läder-, hår- och gummivaruindustri	388	811
Kemisk och kem.-tekn. industri	166	875
Hela industrin	7 407	22 039

Som synes har det varit fråga om en i flertalet branscher kraftig ökning. Metall- och verkstadsindustrin svarade 1967 för hälften av de av varslen berörda. Textil- och konfektionsindustrin har under hela 1960-talet visat höga siffror. De angivna talen bör emellertid sättas i relation till totala antalet anställda i respektive bransch. Då får man den bild som tabell 7 visar. Därav framgår att personalinskränkningarna fått ökad betydelse de två senaste åren. Även om det inte är känt hur lång tid som förflyter mellan varseltidpunkten och åtgärdernas genomförande torde det stå klart

Tabell 7. Andelen anställda berörda av varslande personalinskränkningar 1960—1967.

I procent av totala antalet anställda i respektive bransch

Bransch	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
Gruvindustri	—	0,1	3,1	2,1	0,2	—	1,4	7,0
Metall- och verkstadsindustri	0,2	0,4	0,9	0,8	0,3	0,4	1,4	2,2
Jord- och stenindustri	0,5	0,7	0,3	0,7	0,3	0,6	2,7	2,2
Träindustri	1,3	1,4	1,0	0,6	0,5	0,3	2,8	2,0
Massa- och pappersindustri	0,0	1,9	1,8	0,9	0,6	0,6	2,8	3,2
Grafisk industri	0,3	0,1	0,3	0,2	0,3	1,5	0,1	0,9
Livsmedelsindustri	1,0	0,7	0,8	0,3	0,7	0,6	0,7	1,2
Dryckesvaru- och tobaksindustri	0,3	0,3	0,6	0,4	—	0,9	1,3	1,9
Textil- och sömnadsindustri	2,9	0,3	1,3	0,7	0,7	3,2	6,4	4,0
Läder-, hår- och gummivaruindustri	1,5	0,7	0,4	0,4	0,8	1,2	3,8	2,9
Kemisk och kemisk-teknisk industri	0,9	0,5	1,1	0,9	0,3	0,4	0,9	2,0
Hela industrin	0,7	0,8	1,0	0,7	0,4	0,7	2,0	2,3

att varslade sysselsättningsinskränkningar 1966 svarade för huvuddelen av nedgången i antalet anställda detta år. Under 1967 har den totala sysselsättningsminskningen varit större än varslens givit anledning vänta. Detta kan tydas så att rationaliseringsåtgärder i form av naturlig avgång utan nyrekrytering samt totalt anställningsstopp börjat få effekt.

Vidare kan vad beträffar situationen för olika branscher noteras att de branscher som vi tidigare funnit inte har kunnat följa IUI:s produktionsprognoser även har en hög »varselandel». De branscher det rör sig om är gruvindustrin, massa- och pappersindustrin, textil- och konfektionsindustrin samt sko-, läder- och gummivaruindustrin. Textil- och konfektionsindustrin har drabbats på ett tidigare stadium än övriga branscher. En uppspaltning av metall- och verkstadsindustrin på delbranscher skulle förmodligen avslöja skillnader inom denna grupp.

Den hittillsvarande genomgången visar sålunda att både strukturella och konjunkturrella faktorer verkat dämpande på sysselsättningssidan under de båda första åren av den behandlade femårsperioden. För att återställa räntabilitet och konkurrenskraft har det över ett brett fält av den svenska industrin erfordrats mera radikala åtgärder än tidigare under 1960-talet, då kostnadsökningar i många branscher kunnat balanseras genom ökning av produktionsvolymen. Det är uppenbart att den begränsning av arbetskraftstillgången, som utgjorde en restriktion i långtidsutredningens bedömning av industrins produktionsutveckling, inte gällt för 1966 och 1967. Till frågan om dess giltighet under 1968–1970 skall vi återkomma i ett senare avsnitt.

1.2.5 Investeringsutvecklingen

Vad gäller investeringarna visade sig industriföretagens planer 1964 ganska moderata. Medelnivån för femårsperioden 1966–1970 angavs till endast 6 % över nivån 1964/1965 (inkl. reparationer och underhåll). Under antagande av konstant ökningstakt skulle detta betyda 2 % uppgång per år under 1965–1970.

Emellertid visar all erfarenhet att investeringsringarna tenderar att bli systematiskt underskattade vid enkäter av detta slag, och att därför skillnader mellan plan och utfall kan bli högst betydande även på så kort sikt som något år. Dels sker en underskattning genom att ofta endast definitivt beslutade och tidsplanerade projekt rapporteras och att planeringsperioden för många industriinvesteringar inte är särskilt lång. Dels är företagens långsiktiga investeringsplaner underkastade betydande kortsiktiga förskjutningar i tidsfördelningen. Beroende på förändringar i framtidsförväntningar, i företagets finansiella situation och, inte minst, på ändringar i den allmänna investeringspåverkande politiken (exempelvis byggnadsregleringen, investeringsavgifterna, investeringsfonderna) kan investeringsprojekt på relativt kort varsel komma att tidigareläggas eller senareläggas i förhållande till företagets långtidsplaner.

Långtidsutredningens investeringsanta-gande för industrin valdes utifrån överväganden angående möjligheterna att verkställa den för femårsperioden planerade produktionsökningen. Skulle företagen i stället för att öka sysselsättningen med 100 000 personer, såsom planerna angav, kunna uppnå den projekterade produktionsökningen (7 % per år) genom ökade investeringar? Överslagsberäkningar gav dock vid handen att detta skulle kräva mer än en fördubbling av investeringsnivån fram till 1970. Å andra sidan skulle den totala industriproduktionen, vid antagen oförändrad arbetskraftsvolym, kunna stiga med endast 4 à 4 1/2 % per år om 1964/1965 års investeringsnivå hölls oförändrad över hela femårsperioden. Kalkyler om det tillgängliga totala investeringsutrymmet och dess fördelning ledde långtidsutredningen till antagandet att industrins investeringsvolym (räknad exkl. reparationer och underhåll) skulle kunna öka med 7 % per år från 1965 till 1970. Detta skulle möjliggöra en produktionsökning 1965–1970 på någonting mellan 5 och 5 1/2 % årligen.

Hur investeringsutvecklingen gestaltat sig i förhållande till företagets planer framgår av tabell 8. Jämförelse har gjorts mellan genomsnittsnivån 1966/1967 och basnivån

Tabell 8. Investeringsutvecklingen: jämförelse mellan planer och utfall. Omfattar bruttoinvesteringar inkl. reparationer och underhåll.

Volymökning i procent per år

Bransch	Företagens planer, genomsnittlig nivå 1966/1970 över 1964/1965	Faktisk utveckling, genomsnittlig nivå 1966/1967 över 1964/1965
Gruvindustri ¹	-17,1	-5,5
Järn- och metallverk ¹	20,1	11,0
Verkstadsindustri ¹ (exkl. varv)	3,5	9,0
Varvsindustri	21,0	81,7
Jord- och stenindustri ¹	8,2	1,8
Träindustri	6,4	27,0
Massa-, pappers- och wallboardindustri ¹	27,4	28,7
Pappersvaru- och grafisk industri	-7,1	..
Textil- och sömnadsindustri ¹	-5,4	-20,1
Sko-, läder- och gummivaruindustri	-2,5	..
Hela industrin	6,2	12,6

¹ Vissa olikheter föreligger mellan åren 1966 och 1967 vad gäller branschens omfattning.

1964/1965. (För utvecklingen årsvis sedan 1963 se diagram 3 beträffande hela industrin och appendix A beträffande enskilda branscher.)

Man kan nu först notera att för hela industrin investeringsnivån under 1966 och 1967 legat över den genomsnittsnivå som planerades för 1965-1970. Detta är emellertid, med tanke på vad som sagts om planstatistikens underskattningar, föga upplysande. Mycket kan inte heller sägas beträffande de enskilda branschernas investeringsbeteende. Siffermässigt sett ligger t. ex. järn- och stålindustrins effektuerade nivå 1966/1967 ett gott stycke under dess planerade medelnivå; vad detta innebär kan inte anges utan kännedom om tidsfördelningen av företagens investeringsplaner. Man kan också vara benägen notera den stora ökningen för varvsindustrin och minskningen för textil- och konfektionsindustrin såsom en positiv respektive negativ revidering av investeringsplanerna föranledd av ändrad teknik eller reviderade framtidsbedömningar i branschen.

Återstår så enbart att jämföra med långtidsutredningens allmänna investeringsantagande för hela industrin, dvs. 7 % årlig investeringsökning 1965-1970. Investeringsarna (exkl. reparationer och underhåll) syns under 1966 och 1967 ha utvecklats något

långsammare än enligt hypotesen om konstant tillväxt med 7 % under femårsperioden. Detta innebär emellertid knappast att utvecklingen hittills skulle vara oförenlig med den av långtidsutredningen projekterade trenden.

Det finns dock i den allmänna ekonomiska bilden under 1966 och 1967 faktorer som inverkat såväl på investeringarnas inriktning som på tidsförläggningen och vilkas nettoeffekt endast med svårighet kan bedömas. Den sviktande efterfrågan som flera stora industribranscher mötte efter en lång period av expansiv marknadsutveckling (exempel järn och stål, papper och massa) har inneburit att vissa kapacitetsutvidgande investeringar känts mindre angelägna och bör ha skjutits något framåt i tiden. Rationaliseringsinvesteringar har å andra sidan fått en starkt ökad aktualitet; dessa som är mindre inriktade på byggnader, mera på maskiner och utrustning, har i betydande grad avsett organisatoriska ingrepp beträffande administration, tillverkning, lagerhantering och transporter. Den lättare arbetsmarknaden har medfört att tiden för färdigställande kunnat avsevärt avkortas, och att anläggningar kunnat tas i drift tidigare än eljest varit fallet (exempel i den kemiska industrin). Viss tidigareläggning har följt genom investeringsfondsfrisläppet. Lättare

Tabell 9. Produktivitetens utvecklingen: jämförelse mellan planer och utfall.

Produktionsvolym per anställd; volymökning i procent per år

Bransch	Företagens planer	Faktisk utveckling	
	1963—1970	1963—1967	1965—1967
Gruvindustri	6,9	6,8	2,8
Järn- och metallverk	6,7	6,7	3,6
Verkstadsindustri (exkl. varv)	5,2	7,7	8,0
Varvsindustri	2,5	8,4	6,2
Jord- och stenindustri	5,5	6,3	4,2
Träindustri	5,8	6,1	4,5
Massa-, pappers- och wallboardindustri	8,2	6,6	4,2
Pappersvaru- och grafisk industri	4,6	5,9	5,8
Livsmedelsindustri	3,7	3,4	3,6
Textil- och konfektionsindustri	3,8	4,5	4,6
Sko-, läder- och gummivarindustri	3,4	4,6	4,3
Kemisk industri	8,6	10,9	6,9
Hela industrin	5,4	6,8	6,1

kapitalmarknad och minskade vinstmarginaler har påverkat investeringsbenägenheten i skilda riktningar; nettoeffekten därav har säkerligen inte fördelats jämnt på branscher.

Det är dock svårt att i dag bedöma i vilken utsträckning fondfrisläppen åstadkommit en omfördelning i tiden av investeringsverksamheten. Speciellt vad gäller åren 1967 och 1968 finns anledning förmoda att en ökad optimism om framtiden hos företagen har medfört att fondmedel tilldelats projekt som skulle ha verkställts oavsett fondfrisläppet. Erfarenheterna från 1958 års fondfrisläpp understryker sannolikheten härför, när frisläppen kommer relativt sent under konjunkturnedgången.

Det är något förvånande att notera hur de industrigrenar, som under senare år i högre grad än andra lidit av en besvärande avmattning i exportefterfrågan och ett som följd härav försämrat vinstläge (varven och skogsindustrierna) samtidigt i större utsträckning än andra industrigrenar överskridit de investeringsplaner, som ursprungligen inlevererats till långtidsutredningen. Samtidigt gäller att åtminstone massa- och pappersindustrin under åren 1965—1967 i ovanligt stor omfattning tillåtits lägga ut obligations- och förlagslån på den reglerade kapitalmarknaden. I en undersökning inom IUI, som nyligen avslutats, har ett empiriskt stöd kunnat presenteras för hypotesen att företagen ten-

derar att upprevidera sina kortsiktiga investeringsplaner de år de erhållit tillstånd att lägga ut obligations- och förlagslån.¹ Det har dessutom visats att denna teori står sig väl som en förklaring till planrevisionerna åren 1965 och 1967. Det syns troligt att den lätta kapitalmarknadspolitiken åren 1965—1967 bidragit till att hålla uppe investeringsnivån inom industrin under den konjunktursvacka som inledde långtidsutredningens prognosperiod. En mer preciserad bedömning av hur konjunkturen och konjunkturpolitiken påverkat tidsfördelningen hos industrins investeringar under åren 1965—1967 låter sig dock svårigen göras utan omfattande specialstudier.

1.2.6 Produktivitetens utvecklingen

Avslutningsvis i denna översikt om industriutvecklingen sedd mot långtidsutredningens perspektiv redovisas några kalkyler beträffande produktiviteten.

Produktivitetstalen i tabell 9 avser produktionsvolym per anställd och framgår ur en enkel division av de förut givna produktionsserierna med sysselsättningsserierna. De ger därigenom egentligen ingen ny information men kan bidra till att fästa uppmärksamheten på vissa tendenser. Det bör uppmärksammas att de angivna produktivitetens-

¹ Gunnar Eliasson: »Kreditmarknaden och industrins investeringar». IUI, Uppsala 1967.

talen i sig inrymmer icke endast de förbättringar i arbetskraftsinsatsen som kan ha inträffat utan även sådana som har sin grund i ökade kapitalinsatser och organisatoriska förändringar. Ett viktigt inslag, speciellt i vissa branscher, är produktivitetseffekten av förändringar i strukturen: genom, å ena sidan, nyanläggningar som på grund av sin modernitet och inriktning är mer än genomsnittligt kapitalintensiva och produktiva samt, å andra sidan, nedläggningar av företag och företagsdelar som normalt kan förutsättas ha haft en relativt låg produktivitet. För industrin i sin helhet registreras på liknande sätt produktivitetöknings genom att de särskilt expansiva branscherna (här kemisk industri och verkstadsindustri) också företett en relativt stark produktivitetstillväxt. Det bör också observeras att den produktivitetöknings som åtgått för att kompensera arbetstidsförkortningen skall läggas till dessa siffror.

De föreliggande beräkningarna visar på en mycket god produktivitetutveckling inom industrin under 1963–1967, i genomsnitt per år inte mindre än 6,8 %. Det är anmärkningsvärt – och en reflex av den förut berörda tämligen allmänna nedskärningen på sysselsättningsidan – att produktivetsförbättringen kunnat uppehållas så väl även under avmattningsåren 1966 och 1967 (storleksordning 6 % per år). Normalt har industrin – då produktiviteten beräknas på detta sätt – företett relativt svag produktivitetutveckling under lågkonjunkturer (såsom under 1952–1953 och 1958). Framst beror detta på de stora produktionssvängningar som då vanligen drabbar de stapelvaruorienterade processindustrierna, i vilka sysselsättningen inom vida marginaler icke kan varieras med produktionen. Sådan avmattning i produktivitetssuppgången visas av järn- och stålindustrin samt av pappers- och massaindustrin och gruvorna också under 1965–1967, men i väsentligt mindre grad än tidigare. Notabel är också den ansevärd produktivitetöknings inom den kemiska industrin och verkstadsindustrin (för den senare speciellt under 1965–1967). De senaste årens produktivetsförbättring inom textil-

och konfektionsindustrin och varvsindustrin torde speciellt böra sättas i samband med strukturomvandlingen. Det bör allmänt markeras att en inte oväsentlig del av den registrerade produktivitetssuppgången under 1966 och 1967 är en följd av arbetsmarknadsläget; ökad närvaro, minskad rörlighet och bättre uppärbetning av ackord är positiva effekter som företagsrepresentanterna härvid oftast anför.

Industrins produktivetsförbättring har, totalt och i de flesta branscher, varit större än vad företagen själva räknade med vid enkättilfället 1964. Mera relevant är dock jämförelse med långtidsutredningen. Produktivetsantagandet enligt långtidsutredningen var tämligen konventionellt: produktions- och sysselsättningsantagandena implicerade en produktivitetstillväxt om ca 4 % per år för 1965–1970 (vartill kom ca 1 procentenhet för kompensation av arbetstidsförkortningen). Detta var i samklang med utvecklingen 1955–1960 (4,2 %) men låg betydligt under vad som realiserades 1960–1965 (6,2 %). Sistnämnda femårsperiod omfattar dock de mycket gynnsamma åren 1964 och 1965, då den registrerade produktivetsförbättringen *per anställd* blev mycket hög (ca 8 %) såsom följd av högt kapacitetsutnyttjande, omfattande övertidsarbete etc. Även i jämförelse med långtidsutredningen framstår produktivitetstillväxten 6 % per år under 1965–1967 såsom gynnsam. Det har vitsordats vid våra samtal med företagarna, att löneavtalet 1966 utlöste en intensiv rationaliseringsaktivitet inom industrin. Produktivitetssutvecklingen under 1966 och 1967 tyder på att detta arbete varit framgångsrikt.

1.3 Bedömning: Prognosmålen för 1970

Det framhölls inledningsvis att en grundläggande förutsättning för att industrin skulle kunna realisera den produktionsnivå som långtidsutredningen projekterat för 1970 var att efterfrågan detta år uppnådde av långtidsutredningen angiven nivå. Vi har noterat i föregående avsnitt att i detta avseende en eftersläpning i förhållande till trenden upp-

stått genom de två år av svag konjunktur som inlett femårsperioden. Under de återstående tre åren skulle den svenska bruttonationalprodukten behöva öka med i genomsnitt 5 % per år om den av långtidsutredningen för 1965–1970 förutsatta expansionen skulle realiseras. Sannolikheten härav är naturligtvis intimt beroende av hur snabbt den nu förväntade konjunkturförbättringen sätter in. Tar man härvidlag fasta på prognosen för 1968 (3,5 % enligt den preliminära nationalbudgeten) finner man att expansionen under 1969 och 1970 måste bli densamma som under de utpräglade högkonjunkturåren 1964 och 1965.

På motsvarande sätt framgår att den privata konsumtionen skulle behöva växa med över 4 % per år under 1968–1970 (eller med så mycket som 5 % under 1969 och 1970 förutsatt att den förhållandevis ringa konsumtionsökning som prognoseras för 1968 realiseras). Långtidsutredningens avvägning innebar en relativ minskning av konsumtionsandelen (från 53 % av BNP 1965 till 50 % 1970). Denna omfördelning har i huvudsak skett under 1966 och 1967 (konsumtionsandelen 1967 beräknas till 51 %). Om den balans mellan konsumtion och övriga anspråk på det tillgängliga utrymmet, som långtidsutredningen förutsatte för 1970 alltjämt skall gälla, skulle sålunda konsumtionstillväxten bli dubbelt så snabb under den kvarvarande hälften av femårsperioden som under den förlupna. För de konsumtionsinriktade branscherna skulle detta innebära en väsentlig klimatförändring.

Huruvida nu dessa tendenser kan gälla som en realistisk förutsättning kan inte bedömas inom den ram förevarande granskning sker. Icke heller kan behandlas de krav och restriktioner på den svenska ekonomiska politiken som ett uppställande av nämnda eller alternativa riktpunkter ställer. Självfallet är också, i en så utlandsberoende ekonomi som den svenska, att såväl politiska händelser (av naturen Suezkrisen) som ekonomiska omständigheter (exempelvis den engelska och amerikanska betalningsbalansutvecklingen) utgör osäkerhetsfaktorer som

snabbt kan accelerera eller retardera tillväxten i den svenska ekonomin.

Det kan tilläggas att den konjunkturuppfattning som företagarna tämligen allmänt givit till känna vid våra kontakter i stora drag sammanfaller med den som präglade den preliminära nationalbudgeten. Möjligen var tveksamheten större beträffande tidpunkten och tempot för återhämtningen i den västeuropeiska konjunkturen, som ju är den utslagsgivande för vår export. Ovissheten är alltså alltjämt stor om när uppsvinget i exportförsäljningarna sätter in. I flera branscher – stålindustrin, massa- och pappersindustrin och gruvorna – räknar man emellertid med att *då* detta sker, en relativt snabb avsättningsexpansion inträder därigenom att kunderna har behov att täcka in sig både för förbrukningsuppgång och för lagerökning. Detta skulle ge i varje fall 1969 en starkt expansiv karaktär, medan 1970 – då lagerpåfyllningen avslutas – för de nämnda branscherna skulle få ett lugnare förlopp. Det är sålunda – trots den alltjämt förhärskande svaga konjunkturen – en expansiv och optimistisk framtidsuppfattning som karaktäriserar industrin. På de håll där avsättningsutvecklingen framemot 1970 bedömdes mindre gynnsamt, motiverades detta av andra skäl än konjunkturella.

Av flera skäl riktas uppmärksamheten först på exporten. Här är utgångsläget inför 1968–1970 gott i det avseendet att den volymmässiga exportutvecklingen under 1965–1967 följt den av långtidsutredningen antagna trenden. Positiva inslag var järn och stål och verkstadsprodukter samt en del icke-traditionella exportvaror på Norden. Är det tänkbart att dessa inslag försvagas?

Det har anförts att en del av de senaste årens exportframgångar förklaras av låga offertpriser och av företagens intresse att uppehålla produktionsvolymen. I det förbättrade marknads läge, som den ovan uppställda konjunkturhypotesen innebär, skulle följaktligen på dessa punkter exportintresset minska. Det finns emellertid i vår expansionsbild för 1968–1970 inte något som tyder på att de berörda branscherna särskilt snabbt skulle närma sig den kapacitetsgräns,

Tabell 10. Industrins produktions- och exportutveckling 1965—1970.

Volymökning i procent per år

Bransch	Produktion		Export	
	Enligt LU	Enligt revisionen	Enligt LU	Enligt revisionen
Gruvindustri	4	3	5	3,5
Järn- och metallverk	7	5,5	7,5	9,5
Verkstadsindustri (exkl. varv)	6	6	9	9
Varvsindustri	0	1,5	0	-3,5
Jord- och stenindustri	6	4	—	—
Träindustri	5	5	2	2
Massa-, pappers- och wallboardindustri	7	4,5	6	6
Pappersvaru- och grafisk industri	5	5	—	—
Livsmedelsindustri	3	3,5	4	2,5
Textil- och konfektionsindustri	2	-1,5	9	13
Sko- och läderindustri	2	-3,5	—	—
Gummivaruindustri	7	3	—	—
Kemisk industri	12	11	10	13,5
Hela industrin	5 å 5,5	4,5 å 5	6,5	6,5

där sådana exporttillskott skulle bli ointressanta. Flertalet av våra stapelvaruproducerande branscher räknar i själva verket med att åren 1968—1970 får en utpräglad karaktär av mängdkonjunktur med till följd av existerande outnyttjad kapacitet pressade priser och otillfredsställande räntabilitet. Dock räknar t. ex. stålindustrin med att kunna ersätta en del av handelsjärnexporten med intressantare specialställeveranser. För vissa branscher anses pundevalveringen innebära ökat pristryck på vissa exportmarknader.

Inga tecken tyder heller på att den starka exporttrenden på Norden skulle tonas ned under de närmaste åren. Osäkerhetsfaktorn — som företagen understrukit — gäller vår EEC-export och effekten av tullanpassningen nu den 1 juli 1968. Men man kan notera att de $\frac{2}{5}$ (eller mera) av Kennedyrondens tullsänkningar, som sätts i kraft vid samma tidpunkt, eliminerar en del av höjningen i Västtyskland och Benelux och f. ö. medför sänkningar på andra intressanta exportmarknader än EEC.

Den bild av exportförväntningarna för 1968—1970 inom de olika branscherna som erhållits har — såsom närmare framgår av diagrammen i appendix A — kollationerats emot långtidsutredningens exportprognoser för 1965—1970. Det bör understrykas att de i

appendix specificerade exportkalkylerna för 1968—1970 är kvalificerade av den konjunkturuppfattning som här förut redovisats. Avsteg från långtidsutredningens prognoser har gjorts endast där det varit uppenbart att dessa, under de valda förutsättningarna, inte kunnat förenas med vad som branschen betraktade som realistiskt. Den bedömning som framgått härur återges i tabell 10.

Det framgår att nedrevidering i fråga om exporten ansetts nödvändig för gruvorna och för varven, medan en kraftig uppräknings skett för kemi- och textilgrupperna. Motivet härför är den exportförmåga som demonstrerats över en lång följd av år och branschernas uttryckta förväntan om en fortsättning. Också för verkstadsexporten syns utsikterna goda till att prognosen överskrids under förutsättning av en gynnsam kostnadsutveckling (vilket för denna arbetskraftsintensiva bransch främst betyder relativ löneutveckling). Icke minst bör exporten av investeringsvaror främjas vid förbättrad exportkonjunktur i viktiga importländer såsom Västtyskland. En sammanvägning för hela industriexporten ger en total nivå 1970 som med endast 2 % överskrider den av långtidsutredningen kalkylerade. Denna framstår sålunda även i aktuell belysning såsom realistisk.

Samma förfarande har tillämpats be-

träffande produktionsidan. Närmare kommentarer för de enskilda branscherna återfinns i appendix A. Som också framgår av tabell 10 och med den branschgruppering som långtidsutredningen använt har vissa nedjusteringar ansetts motiverade för järn- och metallverken samt för massa- och pappersindustrin. Den produktionseftersläpning som för dessa industrigrupper inträtt under konjunkturavmattningen 1966 och 1967, syns svårigen kunna helt återtas före 1970 under de konjunkturförutsättningar som gäller för vår kalkyl. Utvecklingen av exporten blir för dessa industrier avgörande volymbestämmande faktor. Främst för massa- och pappersindustrin har produktionsstagnationen dock även varit av strukturell natur och beroende av faktorer som kvarstår också i ett förbättrat konjunkturläge. Detsamma gäller i än högre grad textil- och konfektionsindustrin samt skoindustrin. För skoindustrin enbart (den ingår här tillsammans med läderindustrin vars expansion förlöper normalt) skulle kontraktionen bli högst betydande. Tempot i beklädnadsindustriernas strukturanpassning är emellertid starkt avhängigt av den handelspolitiska utvecklingen och den svenska handelspolitiken och svårt att bestämma. Detsamma gäller varvsindustrin, för vilken revisionen gått i positiv riktning; detta beror dock enbart på att långtidsutredningens prognos med 1965 års utgångspunkter kom att hamna på en alltför låg nivå i förhållande till dagens situation.

Sammanvägt för hela industrin innebär revideringen en sänkning av beräknad produktionsvolym 1970 med ca 3 % i förhållande till kalkylen 1965. Det innebär en med *en halv* procentenhet sänkt tillväxttakt under femårsperioden 1965–1970. Den nya kalkylen innebär vidare att industriproduktionen beräknas öka med i genomsnitt inemot 6 % per år under återstående delen av 1960-talet. Det är nära dubbelt så snabbt som under 1965–1967, ungefär lika med takten under 1963–1967, men betydligt svagare än under 1960–1965. Då det kan antas att för 1968 i sin helhet en så stor produktionsökning som 6 % inte kommer att rea-

liseras, måste uppenbarligen 1969 och 1970 ligga motsvarande högre om kalkylen skall realiseras. Tas den produktionsökning för 1968 som förutses i den preliminära nationalbudgeten till riktpunkt, finner man att industrins produktionsexpansion under 1969 och 1970 skulle behöva bli så hög som 7 %. Det är sålunda uppenbart att kalkylen – liksom de underliggande branschbedömningarna – förutsätter att konjunkturuppgången sätter in redan tidigt under 1968.

Nu är emellertid det viktigaste i långtidsutredningens bedömningar kanske inte just projektionen på 1970 utan de förändringar som man förutsett *inom* denna. Det finns f. ö. goda skäl att inte betrakta långtidsutredningen (eller revisionen) såsom en prognos just för året 1970. Långtidsutredningens siffror beträffande produktion och export för 1970 kan också förstås såsom prognoser för det år, då vår ekonomi uppnår den angivna bruttonationalprodukten, möjligen 1970 kanske snarare 1971, såsom utvecklades inledningsvis i detta avsnitt.

Så betraktat, är det preliminära omdöme som kan ges idag, att långtidsutredningen vad gäller industriutvecklingen träffat förhållandevis väl. De korrigeringar som skedde utifrån företagsplanerna gick – av allt att döma – i rätt riktning. Mot bakgrund av vad vi nu vet kan sägas, att de var något för försiktiga. Man tvekade inför verkstadsindustrins stora expansionsförväntningar och höga exportplaner. Det förefaller idag fullt möjligt att långtidsutredningens prognos där överskrids. Man var tveksam inför den framtidsbedömning som beklädnadsindustriernas produktionsplaner visade; man skar ned kraftigt men, som utvecklingen visat, kanske inte tillräckligt. Med denna anmärkning, att strukturförvandlingen gått snabbare än väntat, är omdömet idag att man tecknat utvecklingsmönstret förvånande riktigt – förvånande med tanke på att bedömningen gjordes emot bakgrunden av en lång period av goda konjunkturer.

Det har i samband med denna granskning icke gjorts någon speciell sysselsättningsenkät eller något försök att direkt bestämma sysselsättningseffekten 1968–1970.

De utförda produktionskalkylerna ger dock underlag för vissa beräkningar. Om man för varje bransch väljer ett produktivitetstal, som framstår som rimligt i förhållande till vad branschen presterat under senare tid, så erhålls nämligen sysselsättningen genom en enkel kalkyl. Vid valet av produktivitetsantagande har fästs vikt vid den uppfattning om det aktuella konkurrensläget, som framkommit vid kontakterna med företagsrepresentanterna. Nästan utan undantag har därvid uttalats, att man ämnade fortsätta den hårda inre och yttre rationalisering som gett påtagliga resultat under de senaste åren. Detta är naturligtvis ensamt icke ett avgörande argument för att rationaliseringen kan och kommer att bedrivas i framtiden med samma goda resultat beträffande produktiviteten som framkommit under 1966 och 1967. Men det ger uttryck dels för att ytterligare åtgärder med sikte på de närmaste åren allmänt förbereds inom företagen, dels också för företagsledningarnas uppfattning att konkurrenskraften relativt utlandet *måste* förbättras. Hänsyn har i kalkylen även tagits till att en produktionsvolymökning i stapelvaruindustrierna medför en »automatisk» produktivitetssuppgång. Å andra sidan träffar arbetstidsförkortningen åren 1968–1970 något hårdare än 1966–1967.

Kalkyler utförda på detta sätt visar på att produktionsökningen 1968–1970 mycket väl *kan* effektueras inom ramen för ett i stort sett oförändrat antal anställda för industrin i sin helhet. Detta skulle över hela femårsperioden betyda en *minskning* av antalet industrianställda med ca 1 % per år. Det är en högst väsentlig perspektivförändring i förhållande till industrins år 1964 uttalade behov av att under 1965–1970 nyanställa 100 000 man (eller 2 % per år) och till långtidsutredningens kalkyl år 1965 om ett tillskott av 45 000 man (eller nära 1 % per år). Det finns icke något orimligt i den nya kalkylen, som visar att resultatet i stället kan bli en minskning med omkring 1 % per år under femårsperioden. Starka produktivitetsdrivande motiv finns alltså för företagen i det höga kostnadsläget och

den förväntade bestående prispressen. Emellertid skall en viktig betingelse för kalkylen understrykas: att det ekonomiska klimatet inte slår om till överkonjunktur och överansträngd arbetsmarknad. Då är risken stor att också den nuvarande produktivitetsstimulerande miljön snabbt förändras.

Denna förändring på sysselsättningsidan riktar uppmärksamheten på investeringarna. Investeringar är både ett medel för industrins expansion och ett resultat därav. Lönsumhetsutvecklingen och dess inverkan på självfinansieringsgraden kan väntas verka i riktning mot en viss försvagning av investeringsmöjligheterna. Kapitalmarknadens och den ekonomiska politikens inflytande i detta sammanhang har förut vidrörts.

På många håll inom verkstadsindustrin har uttryckts uppfattningen, dels att de närmast gångna åren inneburit en investeringstopp och en fördröjd effekt av det fulla kapacitetsutnyttjandet under högkonjunkturen, dels att investeringarna under de närmaste åren starkt inriktas på speciella rationaliseringsprojekt i produktionen samt på produkt- och marknadsutveckling i ökad omfattning. De kapacitetsutvidgande investeringarna inom t. ex. stål- och skogsindustrin synes dock inte ha påverkats annat än såtillvida att angelägenheten av ett färdigställande framstår som mindre brådskande än förut. En väsentlig del av skogsindustrins angelägna investeringar, liksom f. ö. gruvindustrins, avser åtgärder vid sidan av den centrala produktionsprocessen, såsom hanteringen av råvaror och fabrikat samt kompletterande färdigbehandling. En del stora nya projekt inom skogsindustri och kemisk industri upptas men med riktning att färdigställas först 1971–1972.

Investeringarna inom industrin under 1965–1967 synes ha utvecklats något långsammare än enligt den trend som långtidsutredningen angav (7 % ökning per år). Denna nivå hade befunnits förenlig med antagandet om oförändrad arbetskraftsvolym. Skulle den ovan skisserade utvecklingen av industrins sysselsättning nu stå såsom ett realistiskt alternativ, är implikationen den, att det för den förutsedda pro-

duktionsökningen erfordras en väsentligt högre investeringsnivå för 1965–1970 än vad långtidsutredningen räknade med. Detta synes stå i viss motsättning till de av företagen deklarerade investeringsavsikterna. Ökade industriinvesteringar under 1969 och 1970 inverkar emellertid med viss tidsfördröjning på produktiviteten, till stor del först efter 1970. Om den här antagna konjunktur- och efterfrågeförbättringen realiseras och sålunda det för 1970 beräknade produktionstillskottet har utsikter att avsåttas, så skulle effekten av »otillräckliga» investeringar närmast bli en sämre produktivitet utveckling för 1968–1970 än vad som räknats med i den ovanstående sysselsättningskalkylen. Därav kan följä att industri-sysselsättningen i vissa branscher (och totalt) kommer att bli något högre än enligt kalkylen och den eftersträvade förbättringen av industrins konkurrenskraft sålunda fördröjas i motsvarande grad.

De störningar som av konjunkturrella och strukturella orsaker drabbat den svenska ekonomin synes ha resulterat i en med en halv procentenhet sänkt framstegstakt för industrin. Men det bör då erinras om den förevarande granskningens förutsättning: att konjunkturåterhämtningen sätter in relativt tidigt och starkt under 1968. Sker icke detta måste man räkna med en betydligt större sänkning och med att den förlorade terrängen inte kan återtas före 1970. En slutsats av denna granskning är sålunda att eftersläpningen i industrins produktionsutveckling, som inträtt genom konjunkturavmattningen 1966 och 1967, ännu kan kompenseras. Det allmänna mönster för branschutvecklingen som tecknades av långtidsutredningen synes också komma att förverkligas i sina huvuddrag. Men att strukturella inflytelser alltfört kommer att göra sig starkt gällande illustreras av andra resultat från denna granskning.

A.1 Gruvindustri

Produktion: Företagens planer för 1963–1970 utvisade en ökning i produktionsvolymen med 53 % eller drygt 6 % per år. Sedan 1965 har dock produktionen minskat, och det erfordras 10 % årlig ökning om företagens planer för 1970 skall realiseras. Prognosen för 1968 pekar på knappt 5 % ökning. Vad järnmalm-brytningen beträffar ansåg långtidsutredningen att planerna indikerade en brytning på 35–36 milj. ton 1970. För 1967 uppskattas brytningen till ungefär 28 milj. ton, varför en ökning om 8 % per år erfordras för att uppnå det planerade målet 1970.

Export: Enkätplanerna angav en exportökning om totalt 50 % eller med 6 % per år fram till 1970. Utvecklingen av malmexporten har varit svag sedan 1964. Det erfordras en årlig tillväxt om cirka 7½ % per år för att uppnå den planerade exportnivån 1970. Exportprognosen för 1968 pekar på 8½ %.

Sysselsättning, produktivitet och investeringar: Den för 1963–1970 planerade sysselsättningsminskningen (½ % per år) har väsentligt överskridits; totalt uppgår minskningen 1963–1967 till 13 %, dvs. mer än 3 % per år. Produktionen per anställd har

utvecklats planenligt (ca 7 % årlig förbättring). Investeringarna har minskat mindre än förutsett.

Bedömning: Gruvindustrins produktion och export är nära avhängig av den europeiska järn- och stålindustrins konjunkturer och lagerutveckling. Branschens bedömning är att 1968 medför en god återhämtning i efterfrågan och att dess produktions- och exportuppgång som följd härav åter tar fart. En viss mindre nedgång kan, enligt lagercykeln, inträffa redan under 1970. Järngruvornas brytning väntas komma upp till 31 à 33 milj. ton, vilket är något lägre än långtidsutredningens kapacitetsbedömning för 1970. Vilken produktionsvolym inom denna ram som uppnås blir emellertid i högsta grad beroende på den prispolitik som företagen kan och vill bedriva. Produktionsökningen under 1968–1970 beräknas bli 5 à 6 % i genomsnitt per år; detta innebär en mindre nedjustering av långtidsutredningens prognos. Investeringarna inriktas främst på nya produkter; behovet av kapacitetsutbyggnad minskas genom övergång till kontinuerlig drift. För extern rationalisering (nedläggning av mindre gruvor) återstår inte mycket utrymme. Produktionsökning inom ramen ca 15 % anses kunna ske utan sysselsättningsökning.

Tabell A 1. Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963–1967 inom gruvindustrin

	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Produktionsvolym	100	111	119 ¹	114	114	(119)
Antal anställda	100	96	96	95	87	.
Produktion per anställd	100	115	123	119	130	.
Investeringar	100	104	86	80	100	.
Exportvolym	100	120	121	115	121	(130)

Tabell A 2. Planer 1963—1970 jämfört med utvecklingen 1963—1967 inom gruvindustrin
Procent i genomsnitt per år

	Företagens planer 1963—1970	Faktisk utveckling 1963—1967	Återstående ökning enligt planer 1967—1970	IUI:s kalkyl 1965—1970	Faktisk utveckling 1965—1967	Återstående ökning enligt IUI 1967—1970	IUI:s revidering 1965—1970
Produktionsvolym	6,2	3,2	10,4	4 ¹ (5)	— 2,2	10,4	3
Exportvolym	6,0	4,9	7,4	5,4	0	9,1	3,5
Antal anställda	— 0,6	— 3,3	3,3	.	— 4,8	.	.
Produktion per anställd	6,9	6,8	6,9	.	2,8	.	.
Investeringar	— 17,1 ²	— 5,5 ³	20,4 ⁴	.	.	.	.

¹ IUI:s ursprungliga kalkyl utgick från den preliminära produktionssiffran 1965 = 125.

² Planerad nivå i genomsnitt 1966/1970 över 1964/1965.

³ Faktisk nivå 1966/1967 över 1964/1965.

⁴ Genomsnitt 1968/1970 över 1966/1967.

A.2 Järn- och metallverk

Produktion: Järn- och metallverken redovisade 1964 produktionsplaner som i stort sett följde trenden från slutet av 1950-talet och första delen av 1960-talet; man räknade för perioden 1963—1970 med en årlig ökningstakt på 9 %, vilket skulle innebära mer än 80 % volymökning. Med hänsyn

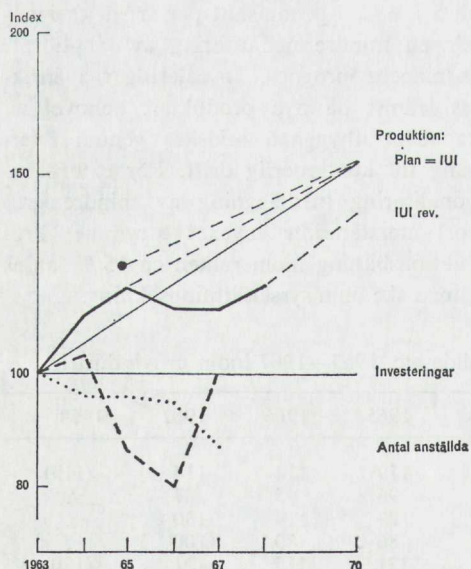
till avsättningsförhållanden samt tillgång på arbetskraft och kapital nedskrev IUI ökningen till 7 % per år för perioden 1965—1970. För järn- och stålindustrins del torde detta innebära antagande om ca 6 % ökning av produktionen av handelsfärdigt stål per år 1965—1970.

Under perioden 1963—1967 har produk-

Diagram A 1. Produktion, antal anställda och investeringar 1963—1970 inom gruvindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

Diagram A 2. Export 1963—1970 inom gruvindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

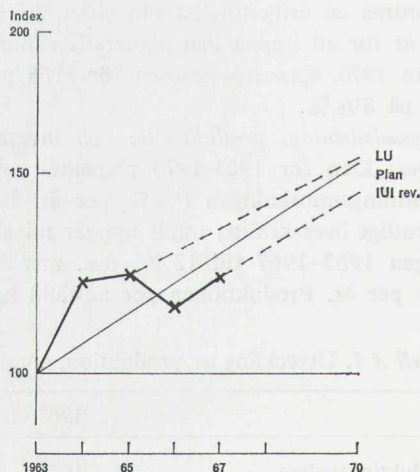
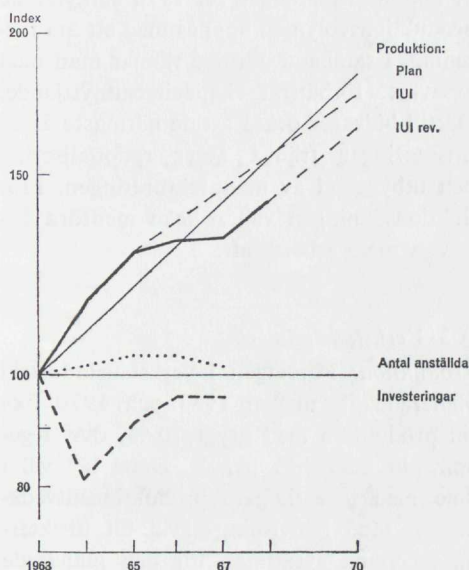

Diagram A 3. Produktion, antal anställda och investeringar 1963—1970 inom järn- och metallverken

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

tionsökningen för järn- och metallverken varit i genomsnitt 7 % per år; produktionsökningen föll emellertid huvudsakligen på 1963—1965, medan produktionen under 1966—1967 förblivit nära nog konstant. För att realisera den lägre IUI-målsättningen för 1970 skulle produktionen ökas med så mycket som 10 % per år under 1968—1970. Under 1963—1967 har produktionen av götstål ökat med 5½ % och av handelsfärdigt stål med 6 % i genomsnitt per år.

Export: Exporten har hävdad sig bättre än vad enkäten gav anledning tro; den årliga volymökningen (dvs. vid oförändrade priser) angavs till 8½ %. För perioden 1963—1967 har järn- och metallexporten ökat med mer än 12 % i genomsnitt per år, och expansionstakten har inte varit lägre under konjunkturavmattningen 1966—1967. Sålunda skulle exportökningen under 1968—1970 endast behöva uppgå till 3½ % per år för att exportmålsättningen från 1964 skulle uppfyllas.

Tabell A 3. Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963—1967 inom järn- och metallverken

	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Produktionsvolym	100	115	127	131	132	(142)
Antal anställda	100	102	105	105	102	.
Produktion per anställd	100	113	121	125	130	.
Investeringar	100	81	91	96	96	.
Exportvolym	100	114	126	143	159	(170)
Importvolym	100	115	138	134	118	.

Tabell A 4. Planer 1963—1970 jämfört med utvecklingen 1963—1967 inom järn- och metallverken
Procent i genomsnitt per år

	Företagens planer 1963—1970	Faktisk utveckling 1963—1967	Återstående ökning enl. planer 1967—1970	IUI:s kalkyl 1965—1970	Faktisk utveckling 1965—1967	Återstående ökning enl. IUI 1967—1970	IUI:s revidering 1965—1970
Produktionsvolym	9,1	7,1	11,8	7	1,9	10,6	5,5
Exportvolym	8,4	12,3	3,4	7,5	12,3	4,4	9,5
Antal anställda	2,3	0,4	4,9	.	— 1,6	.	.
Produktion per anställd	6,7	6,7	6,6	.	3,6	.	.
Investeringar	20,1 ¹	11,0 ²	13,7 ³	.	.	.	.

¹ Planerad nivå i genomsnitt 1966/1970 över 1964/1965.

² Faktisk nivå 1966/1967 över 1964/1965.

³ Genomsnitt 1968/1970 över 1966/1967.

Sysselsättning, investeringar och produktivitet: Sysselsättningen beräknades enligt enkäten öka med drygt 2 % per år, vilket den också gjorde fram t. o. m. 1965. Under 1967 har den dock minskat och nästan återförts till 1963 års nivå. Produktionen per anställd har över perioden 1963–1967 utvecklats i enlighet med planerna (6½ % per år). Förbättringen faller emellertid – liksom produktionsökningen – främst på åren 1963–1965. Den lägre produktivetsförbättringen under 1966 och 1967 kan antas sammanhånga med minskat kapacitetsutnyttjande. Den betydande investeringsökningen som företagen planerade för 1966–1970 (genomsnittlig nivå 20 % över 1964/1965) synes ha effektuerats om man förutsätter att planerna avsåg konstant ökning över perioden.

Bedömning: Järn- och stålindustrins planerade kapacitetsutbyggnad synes väl följa programmet, medan produktionen under senare år närmast stagnerat. Minskat kapacitetsutnyttjande har blivit följden. Konjunkturuppgång och låg lagerhållning hos förbrukarna väntas nu medföra kraftigt höjda leveranser redan under 1968. Brukens pla-

ner pekar på en genomsnittlig produktionsökning om 6 à 7 % fram till 1970; uppgången avser särskilt specialstålqualiteter. Om sålunda en produktionsvolymökning kring 7 % per år anses realistisk skulle den av långtidsutredningen för 1970 kalkylerade produktionsvolymen uppnås med ett års försening. I samband därmed räknar man med avsevärt förbättrat kapacitetsutnyttjande. Därtill bidrager också att de närmaste årens investeringar främst avser rationalisering och utbyggnad av manufaktureringen. Produktionsökningen väntas icke medföra behov av mera arbetskraft.

A.3 Verkstadsindustrin

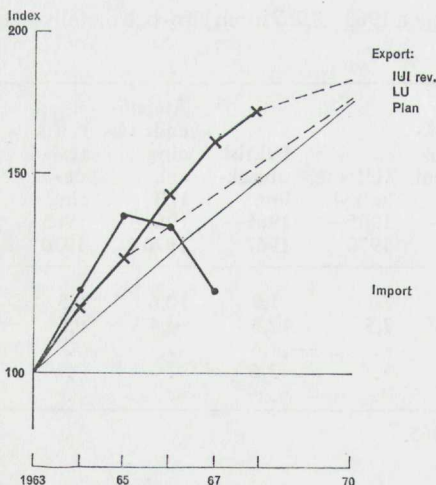
Produktion: Företagen i verkstadsindustrin planerade att mellan 1963 och 1970 öka sin produktion med drygt 70 %, dvs. i genomsnitt med 8 % per år. Detta låg väl i linje med den tidigare produktionsutvecklingen. Med hänvisning såväl till utsikterna att finna avsättning för den planerade produktionen som att rekrytera erforderlig arbetskraft bedömdes dessa produktionsplaner såsom alltför expansiva: produktionsökningen 1965–1970 sattes av IUI till 6 % per år. Man kan nu konstatera att för den del av planperioden som kan överblickas (1963–1967) den årliga ökningen blivit drygt 7½ %; under 1965–1967 har produktionsuppgången, trots konjunkturavmattning varit så hög som 5 % i genomsnitt per år. Den planerade produktionsvolymen för 1970 skulle kunna uppnås vid en genomsnittlig ökning 1967–1970 om 5 à 5½ % per år.

Export: Även exportutsikterna bedömdes 1964 av företagen expansivt: den årliga volymökningen (dvs. vid oförändrade priser) angavs till mer än 11½ %. Den avsättningsstudie som utfördes av långtidsutredningen stannade vid en lägre exportökning, 9 % per år 1965–1970. Utvecklingen har varit ojämn under den förflutna delen av planperioden men förlöpt i nära anslutning till exportprognosen. EEC-marknadernas andel har minskat betydligt mera än väntat (från 23 % 1963 till 18 % 1967).

Diagram A 4. Export och import 1963–1970 inom järn- och metallverken

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

Sysselsättning, investeringar och produktivitet: Verkstadsindustrins planer innebar ett arbetskraftstillskott om 80 000 eller 3 % per år. Långtidsutredningen fann av flera skäl en dylik utveckling föga trolig. Antalet anställda 1967 ligger också på samma nivå som 1963; sedan 1965 har skett en minskning med 5 %. Som följd härav har produktionen per anställd utvecklats mera tillfredsställande än företagen förutsett. Ur planerna för produktion och sysselsättning kunde härledas en årlig produktivitetökning på ca 5 %. För de gångna fyra åren har den emellertid uppgått till 7½%. Även investeringarna har överstigit planerna.

Bedömning: Branschen bedömer en produktionsökning om ca 6 % per år under 1968–1970 såsom realistisk vid förväntad gynnsam konjunkturutveckling. Det av långtidsutredningen angivna produktionsmålet för 1970 skulle därmed kunna uppnås. Exporten bedöms, med hänsyn till det förhållandevis goda utfallet under 1965–1967,

kunna uppnå och vid en gynnsam kostnadsutveckling möjligen även överskrida prognosmålet 1970. Det framhålls allmänt inom branschen att de genomgripande rationaliseringsåtgärder som kostnadsläget tvingat till kommer att fortsätta under de närmast kommande åren. Förutsedd produktionsökning anses kunna uppnås med endast mindre ökning av arbetsstyrkan; på tjänstemannasidan räknas dock med fortsatt minskning. Enär den försämrade självfinansieringen tenderar hålla ned investeringarna, betraktas investeringsnivån 1966–1967 såsom en investeringstopp. Genom att investeringen inriktas mindre på byggnader och mera på maskiner och produktutveckling, räknar man dock med fortsatt hög produktivitetutveckling.

A.4 Varvsindustri

Produktion: Varvsindustrins bedömning 1964 av produktionsutvecklingen fram till 1970 var tämligen försiktig: en årlig till-

Tabell A 5. Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963–1967 inom verkstadsindustrin

	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Produktionsvolym	100	110	122 ¹	132	134	(140)
Antal anställda	100	103	106	106	100	.
Produktion per anställd	100	107	115	125	134	.
Investeringar (exkl. varv)	100	93	102	118	100	.
Exportvolym	100	114	118	136	141	(150)
Importvolym	100	109	127	124	127	.

Tabell A 6. Planer 1963–1970 jämfört med utvecklingen 1963–1967 inom verkstadsindustrin
Procent i genomsnitt per år

	Företagens planer 1963–1970	Faktisk utveckling 1963–1967	Återstående ökning enl. planer 1967–1970	IUI:s kalkyl 1965–1970	Faktisk utveckling 1965–1967	Återstående ökning enl. IUI 1967–1970	IUI:s revidering 1965–1970
Produktionsvolym	8,1	7,7	8,8	6 ¹ (5)	4,9	5,2	6
Exportvolym	11,7	9,0	15,5	8,9	9,6	8,4	9
Antal anställda	3,0	0,0	7,1	.	-2,6	.	.
Produktion per anställd	5,2	7,5	2,3	.	7,7	.	.
Investeringar	3,5 ²	9,0 ³	-8,4 ⁴	.	.	.	.

¹ IUI:s ursprungliga kalkyl utgick från den preliminära produktionssiffran 1965=117.

² Planerad nivå i genomsnitt 1966/1970 över 1964/1965.

³ Faktisk nivå 1966/1967 över 1964/1965.

⁴ Genomsnitt 1968/1970 över 1966/1967.

Diagram A 5. Produktion, antal anställda och investeringar 1963—1970 inom verkstadsindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

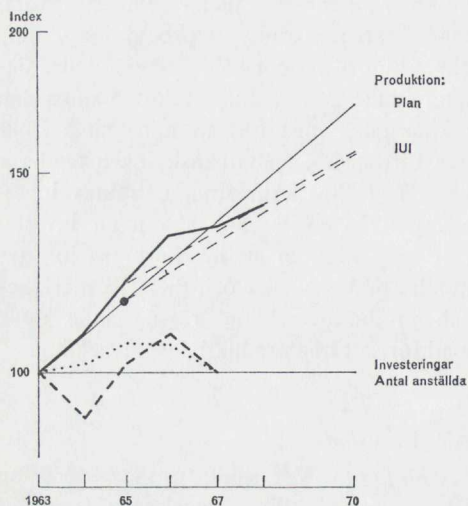
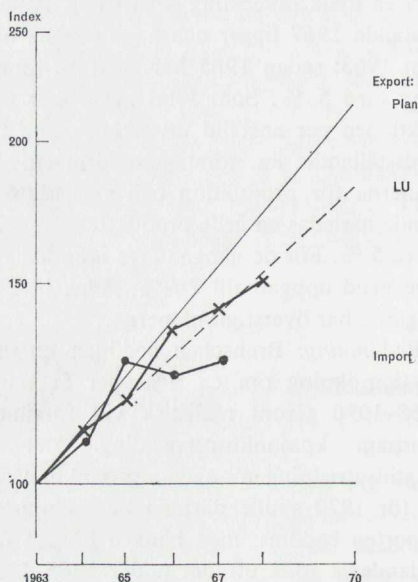

Diagram A 6. Export och import 1963—1970 inom verkstadsindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

Tabell A 7. Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963—1967 inom varvsindustrin

	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Produktionsvolym	100	107	117 ¹	124	125	(132)
Antal anställda	100	99	96	93	91	.
Produktion per anställd	100	108	122	134	138	.
Exportvolym	100	101	127	85	107	(105)

växttakt om knappt 2 %, vilket var mindre än hälften av tidigare expansionstakt. IUI:s bedömning innebar oförändrad produktionsvolym från 1965. Produktionsutvecklingen fram t. o. m. 1967 ligger betydligt över dessa bedömningar (nära 6 % ökning per år 1963–1967 och ca 3 % för 1965–1967). Prognosen för 1968 pekar 5½ % ökning. Produktionen ligger redan nu 10 % över produktionsmålet för 1970.

Export: På grund av produktionens speciella karaktär fluktuerar exporten starkt från år till år. Exportökningen 1963–1967 ansluter sig nära till branschens bedömning. 1967 års exportvolym ligger dock väsentligt under 1965 som var utgångspunkten för IUI:s kalkyl.

Sysselsättning och produktivitet: Varvsindustrin räknade 1964 med en nedgång i antalet anställda om i genomsnitt ½ % per år. Fram t. o. m. 1967 har minskningen varit 2½ % per år. Som följd härav har produktivitetsförbättringen varit avsevärt större än vad planerna indikerade (8 % resp. 2½ % per år).

Bedömning: Varvsindustrins ineliggande orderstock, som svällde kraftigt efter Suezkrisen 1967, synes medge ungefär oförändrad produktion under 1968 och 1969 (räknad i bruttoton). För arbetet på konstruktionsavdelningarna samt för sysselsättningen 1970 är några av varven beroende av nya order redan under 1968. Försäljningsmöjligheterna anses starkt beroende av att de

Tabell A 8. Planer 1963—1970 jämfört med utvecklingen 1963—1967 inom varvsindustrin
Procent i genomsnitt per år

	Företagens planer 1963—1970	Faktisk utveckling 1963—1967	Återstående ökning enl. planer 1967—1970	IUI:s kalkyl 1965—1970	Faktisk utveckling 1965—1967	Återstående ökning enl. IUI 1967—1970	IUI:s revidering 1965—1970
Produktionsvolym	1,8	5,8	— 3,4	0	3,3	— 2,2	1,5
Exportvolym	1,6	1,8	1,3	0	— 8,1	5,7	— 3,5
Antal anställda	— 0,7	— 2,4	1,7	.	— 2,7	.	.
Produktion per anställd	2,5	8,4	— 4,9	.	6,2	.	.

¹ IUI:s ursprungliga kalkyl utgick från den preliminära produktionssiffran 1965 = 110.

Diagram A 7. Produktion och antal anställda 1963—1970 inom varvsindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

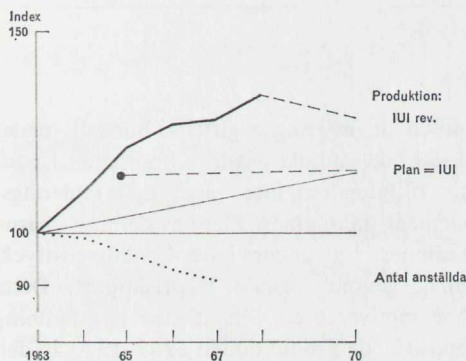
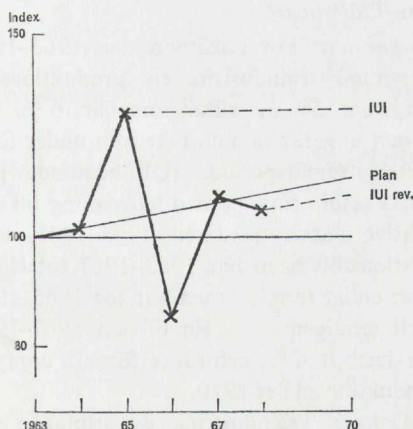

Diagram A 8. Export 1963—1970 inom varvsindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

svenska varven kan bjuda kunderna kreditvillkor jämförliga med konkurrenternas. Bedömningen fram till 1970, som av dessa skäl framstår som synnerligen oviss, innebär stagnation på 1967 års nivå för både produktion och export. För branschen i dess helhet torde detta implicera fortsatt minskad sysselsättning.

A.5 Jord- och stenindustri

Produktion: Jord- och stenindustrins produktionsplaner 1964 var i anslutning till tidigare utveckling expansiva (drygt 7 % per år 1963—1970). Utvecklingen 1963—1965 var snabb, och med 6 % produktionsökning per år 1965—1970 skulle produktionsmålet 1970 kunna nås. Med hänsyn till den förväntade utvecklingen av byggnadsverksamheten bedömdes detta vara realistiskt; den svagare utvecklingen inom tegelindustrin och inom hushållsporslinsstillverkningen balanserades av en stark utveckling inom cement- och glasindustrierna. Sedan 1965 har utvecklingstakten emellertid varit avtagande, och 1967 års produktionsvolym ligger just på trendlinjen 1963—1970 enligt planerna. Prognosen för 1968 tyder på ringa ökning.

Sysselsättning, investeringar och produktivitet: Den planerade produktionsökningen ansågs 1964 erfordra ett arbetskraftstillskott om 1½ % per år under 1963—1970. Det årliga tillskottet har stannat vid ½ % fram t. o. m. 1967. Produktionen per anställd har sålunda ökat snabbare än förutsett (6½ %

Tabell A 9. Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963—1967 inom jord- och stenindustrin

	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Produktionsvolym	100	115	123	128	132	(134)
Antal anställda	100	102	105	104	103	.
Produktion per anställd	100	113	118	124	130	.
Investeringar	100	114	128	147	100	.

Tabell A 10. Planer 1963—1970 jämfört med utvecklingen 1963—1967 inom jord- och stenindustrin
Procent i genomsnitt per år

	Företagens planer 1963—1970	Faktisk utveckling 1963—1967	Återstående ökning enl. planer 1967—1970	IUI:s kalkyl 1965—1970	Faktisk utveckling 1965—1967	Återstående ökning enl. IUI 1967—1970	IUI:s revidering 1965—1970
Produktionsvolym	7,2	7,1	7,4	6	3,4	7,4	4
Antal anställda	1,7	0,7	2,9	.	-0,7	.	.
Produktion per anställd	5,5	6,3	4,3	.	4,2	.	.
Investeringar	8,2 ¹	1,8 ²	10,5 ³	.	.	.	.

¹ Planerad nivå i genomsnitt 1966/1970 över 1964/1965.

² Faktisk nivå 1966/1967 över 1964/1965.

³ Genomsnitt 1968/1970 över 1966/1967.

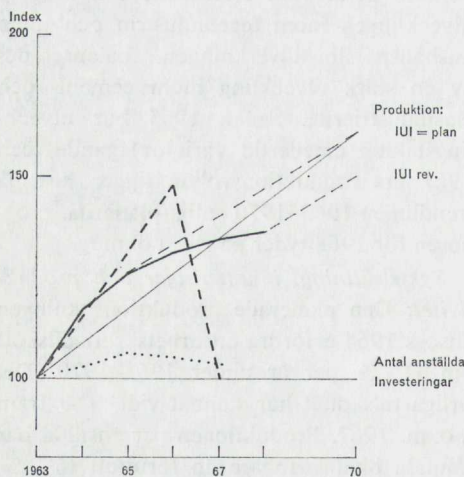
per år). Investeringarna har i genomsnitt legat på 1964/1965 års nivå.

Bedömning: Branschgruppens produktion är direkt och indirekt beroende av byggnadsverksamhetens utveckling. Den sär-

Diagram A 9. Produktion, antal anställda och investeringar 1963—1970 inom jord- och stenindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

skilda investeringsavgiftens bortfall under 1968 bör sålunda påverka branschen i positiv riktning om inte något nytt reglerings-element tillkommer. Flera av delbranscherna befinner sig under hårt konkurrenstryck, bl. a. genom ökande lågprisimport. Detta har motiverat en försiktigare uppskattning beträffande produktionen 1968—1970 än den ursprungliga långtidsutredningens kalkyl. Den projekterade produktionsuppgången (4 % fram till 1970) syns kunna realiserats med en något minskad sysselsättning.

A.6 Träindustri

Produktion: För enkätperioden 1963—1970 planerade träindustrin en produktionsökning om 50 %, vilket innebär 6 % per år och ungefär samma takt som under föregående femårsperiod. IUI bedömde planerna såsom rimliga med hänvisning till den relativt starka tillväxten 1963—1965. Produktionstillväxten har 1963—1967 totalt sett skett enligt trenden men har för 1965—1967 varit tämligen svag. En tillväxt 1967—1970 om knappt 6 % erfordras för att uppfylla produktionsmålet 1970.

Export: Träindustrins exportplaner var

Tabell A 11. Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963—1967 inom träindustrin

	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Produktionsvolym	100	112	123 ¹	124	127	(130)
Antal anställda	100	102	105	102	100	.
Produktion per anställd	100	110	116	121	127	.
Investeringar	100	127	141	143	199	.
Exportvolym	100	117	113	108	119	(115)

mera blygsamma: 20 % ökning 1963—1970, dvs. 2½ % per år. Under 1963—1967 har exporten av trävaror pendlat ganska kraftigt kring en nivå inemot 15 % över 1963 års. För att uppnå prognosmålet 1970 erfordras en exportökning om 1½ % per år (prognosen för 1968 tyder på en viss minskning).

Sysselsättning, investeringar och produktivitet: Träföretagen planerade enligt enkäten 1964 att öka sysselsättningen endast obetydligt. Sedan 1965 har skett en minskning om nära 5 %. Produktivitetsoökningen har varit ungefär som beräknat. Höjningen av investeringsnivån var blygsam i enkäten, i genomsnitt endast 6 % över nivån 1964/1965; investeringarna under 1966 och 1967 ligger väsentligt över denna basnivå.

Bedömning: Såväl allmänna konjunktursutsikter som nuvarande låga lagerhållning hos kunderna i in- och utlandet ger sågverken anledning räkna med återtagen leveransökning redan under 1968. Dock väntas produktionsexpansionen under de närmaste åren få volymmässig men knappast någon prismässig karaktär (bl. a. verkar

punddevalveringen prispressande). Den förut beräknade produktionsvolymen för 1970 framstår i dagens läge såsom något hög, men tillräckliga skäl finns icke att frångå långtidsutredningens prognos. Ett stöd för denna är att den motsvarande exportprognosen får anses ha goda utsikter att realiseras. Både produktions- och exportutvecklingen torde föra med sig en tyngdpunktsförskjutning söderut för sågverken liksom strukturställningar av annat slag. Det sistnämnda gäller även annan träbearbetningsindustri. Produktionsökningen kan väl rymmas inom en för branschen totalt sett oförändrad sysselsättningsram.

A.7 Massa-, pappers- och wallboard-industri

Produktion: Produktionsplanerna för massa-, pappers- och wallboardindustrin angav en ökning från 1963 till 1970 på 66 %, dvs. 7½ % i genomsnitt per år. Detta var något mera än under föregående två femårsperioder (1953—1958 = 7,0 %; 1958—1963 = 6,5 %). Planmålet, som angetts

Tabell A 12. Planer 1963—1970 jämfört med utvecklingen 1963—1967 inom träindustrin
Procent i genomsnitt per år

	Företagens planer 1963—1970	Faktisk utveckling 1963—1967	Återstående ökning enl. planer 1967—1970	IUI:s kalkyl 1965—1970	Faktisk utveckling 1965—1967	Återstående ökning enl. IUI 1967—1970	IUI:s revidering 1965—1970
Produktionsvolym	6,0	6,0	5,8	5 ¹ (4)	1,6	5,8	5
Exportvolym	2,7	4,4	0,5	1,9	2,4	1,5	2
Antal anställda	0,2	-0,1	0,5	.	-2,7	.	.
Produktion per anställd	5,8	6,1	5,3	.	4,5	.	.
Investeringar	6,4 ²	27,0 ³	-27,0 ⁴	.	.	.	.

¹ IUI:s ursprungliga kalkyl utgick från den preliminära produktionssiffran 1965 = 118.

² Planerad genomsnittsnivå 1966/1970 över 1964/1965.

³ Faktisk genomsnittsnivå 1966/1967 över 1964/1965.

⁴ Genomsnitt 1968/1970 över 1966/1967.

Diagram A 10. Produktion, antal anställda och investeringar 1963—1970 inom träindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

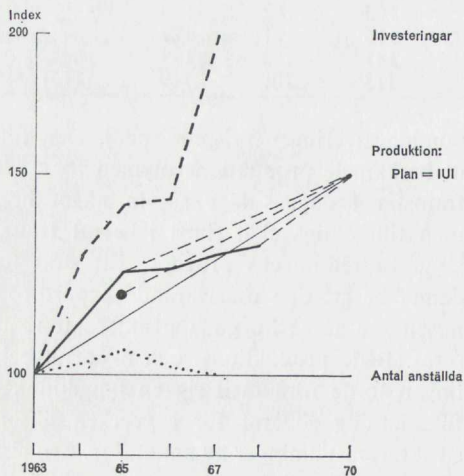
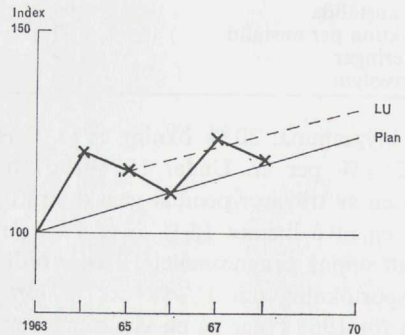

Diagram A 11. Export 1963—1970 inom träindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

»vid fullt kapacitetsutnyttjande», nedskrevs av IUI till att motsvara 7 % årlig ökning från 1965, medan man i övrigt icke betraktade planerna såsom realistiska. Utvecklingen har emellertid hittills varit betydligt mera moderat: knappt 4½ % per år under 1963—1967 och mindre än 2 % för tvåårsperioden 1965—1967. För att uppnå planmålet (enligt IUI) skulle det erfordras en årsökning om 11 % under 1967—1970.

Export: Företagens exportplaner visade på mer än 60 % exportökning 1963—1970. Konjunkturinstitutets marknadsstudie angav 33 % ökning 1965—1970, vilket innebär 43 % för 1963—1970, medan en upprättad försörjningsbalans (exporten beräknad i ton och såsom restpost) pekade på 54 % ökning. Utvecklingen fram t. o. m. 1967 har väl anslutit sig till den lägre av dessa prognostrender. För att uppnå det sistnämnda exportmålet behöver ökningen vara ca 7 % per år under 1968—1970. Företagen redovisade 1964 också den förväntade länderfördelningen i exporten. Fram till 1967 har realiserats en inte obetydlig marknadsförskjutning från EEC-länderna som icke förutsetts i planerna.

Sysselsättning, investeringar och produk-

tivitet: Företagens planer 1964 angav en sysselsättningsminskning på omkring en halv procent per år. Under de fyra år som gått har minskningen av arbetsstyrkan dock varit betydligt kraftigare, inte mindre än 2 % per år. Trots detta har produktivitetsförbättringen blivit mindre än den som planerna gav uttryck för (ca 6 resp. 8 % per år). Till väsentlig del torde detta hänföra sig till minskat kapacitetsutnyttjande. Den relativt betydande investeringsökning som inbegreps i företagens planer (en genomsnittlig investeringsnivå 1966—1970 som översteg 1964/1965 års med mer än en fjärdedel) synes nämligen ha realiserats till fullo under 1966—1967.

Bedömning: Massaindustrins kapacitetsutbyggnad synes ha fortskridit t. o. m. 1967 såsom planerats enligt IUI-enkäten 1964. Det därvid angivna målet för 1970 (9 milj. ton) framstår också alltjämt såsom i stort sett aktuellt; några större projekt planeras för färdigställande 1971—1972. Den projekterade produktionsutvecklingen under 1968—1970 (6,5 % i genomsnitt per år) innebär att den av långtidsutredningen angivna produktionen skulle uppnås tidigast 1971.

Pappersindustrins kapacitet har under

1963–1967 ökat mindre snabbt än produktionen, vilken accelererade under dessa år såsom följd av den höga investeringsaktiviteten under 1961 och 1962. Under 1967–1970 kommer av föreliggande planer att döma kapacitetstillskottet dock att överstiga den som möjlig betraktade produktionsökningen (ca 6 % per år). Den vid IUI-enkäten angivna produktionsvolymen (4,2 milj. ton) skulle enligt detta antagande icke uppnås före 1971. Dessa kalkyler implicerar för vissa produktionssektorer ett försämrat kapacitetsutnyttjande.

För både massa- och pappersindustrin ger existerande utnyttjad kapacitet (massa) och förestående utvidgningar synnerligen starka incitament till att öka försäljningen åtminstone i den takt som här antagits. Mot bakgrunden härav och den internationella konkurrenssituationen uppfattar man expansionen 1968–1970 såsom en mängdkonjunktur med få eller ringa prisförbättringar. Långtidsutredningens prognos

beträffande exporten kan med hänsyn till denna situation anses realistisk. Realiserande av både den förutsedda produktionsutvecklingen och förväntad produktivitetsökning innebär fortsatt minskning av branschens totala sysselsättning.

A.8 Pappersvaru- och grafisk industri

Produktion: Företagens planer 1964 visade på en förväntad produktionsökning 1963–1970 om 6½ % per år, något lägre inom grafisk industri och väsentligt högre (9 %) inom pappersvaruindustri. Planmålet 1970 nedreviderades obetydligt av IUI (5 % per år under 1965–1970). Under 1963–1967 har produktionsutvecklingen i den grafiska industrin praktiskt taget följt den planerade trenden; för pappersvaruindustrin har produktionsökningen legat väsentligt under planerna. Det erfordras ca 6 % respektive 12 % produktionsökning 1967–1970 för att nå plannivå 1970. Prognosen för 1968 är 3 respektive 5 %.

Tabell A 13. Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963–1967 inom massa-, pappers- och wallboardindustrin

	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Produktionsvolym	100	111	116	114	119	(123)
Antal anställda	100	100	97	96	92	.
Produktion per anställd	100	112	119	118	129	.
Investeringar	100	95	102	118	135	.
Exportvolym	100	110	107	115	116	(124)

Tabell A 14. Planer 1963–1970 jämfört med utvecklingen 1963–1967 inom massa-, pappers- och wallboardindustrin

Procent i genomsnitt per år

	Företagens planer 1963–1970	Faktisk utveckling 1963–1967	Återstående ökning enl. planer 1967–1970	IUI:s kalkyl 1965–1970	Faktisk utveckling 1965–1967	Återstående ökning enl. IUI 1967–1970	IUI:s revidering 1965–1970
Produktionsvolym	7,5	4,5	11,7	7	1,5	10,8	4,5
Exportvolym	7,2	2,8	13,4	5,9	4,2	7,1	6
Antal anställda	–0,6	–2,0	1,2	.	–2,6	.	.
Produktion per anställd	8,2	6,6	10,4	.	4,2	.	.
Investeringar	27,4 ¹	28,7 ²	3,4 ³	.	.	.	.

¹ Planerad nivå i genomsnitt 1966/1970 över 1964/1965.

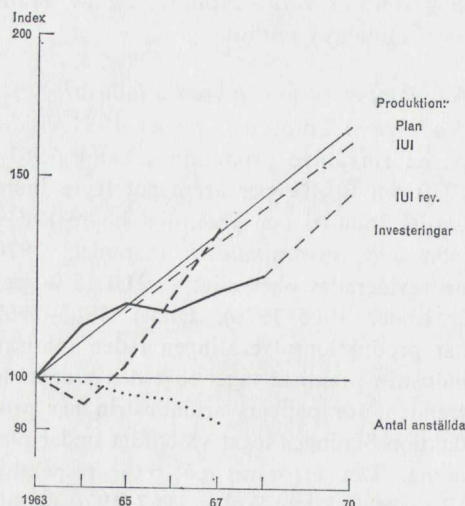
² Faktisk nivå 1966/1967 över 1964/1965.

³ Genomsnitt 1968/1970 över 1966/1967.

Diagram A 12. Produktion, antal anställda och investeringar 1963—1970 inom massa-, pappers och wallboardindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

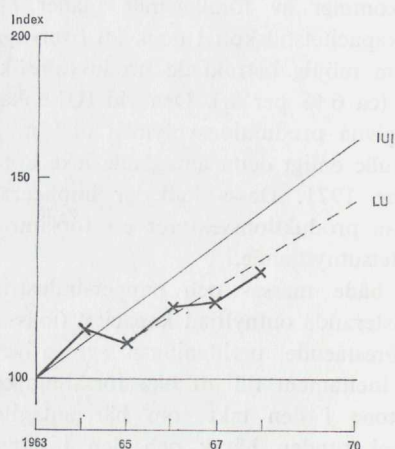
Sysselsättning, investeringar och produktivitet: Företagen räknade 1964 med en ökning av sysselsättningen med ca 1½ % per år. För 1967 redovisar man dock samma antal anställda som 1963 (efter ökning med 5 % 1963—1965). Produktionen per anställd har under 1963—1967 ökat mera än planerna förutsatte (6 % jämfört med 4½ % per år). Investeringarna synes ha minskat mera än planerat (7½ % per år). Det bör noteras att 1963 års investeringsnivå var den högsta under 1960-talet.

Bedömning: Hittillsvarande utveckling ger ingen anledning till revidering av långtidsutredningens produktionsprognos för 1970, vilken också enligt branschuppfattningen alltfjämt framstår såsom realistisk. Åtstramningen på sysselsättningsidan, som inträtt

Diagram A 13. Export 1963—1970 inom massa-, pappers- och wallboardindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

under 1966 och 1967, kan dock väntas fortsätta. Även vid gynnsam efterfrågeutveckling kan omställningsproblemen skärpas genom ökad utlandskonkurrens för vissa varusortiment, lågt kapacitetsutnyttjande och otillfredsställande räntabilitet. Den förutsedda produktionsuppgången kan realiseras med i stort sett oförändrad sysselsättning.

A.9 Livsmedelsindustri

Produktion: Livsmedelsindustrins produktionsvolym skulle enligt enkäten öka med 4 à 4½ % per år under 1963—1970. Bl. a. med hänvisning till tidigare utveckling samt prognoserna för den privata konsumtionen av livsmedel bedömde IUI 3 % såsom en mera realistisk uppskattning. Sedan 1963

Tabell A 15. Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963—1967 inom pappersvaru- och grafisk industri

	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Produktionsvolym	100	107	117	122	125	(130)
därav pappersvaruind.	100	109	124	128	132	(139)
grafisk ind.	100	107	116	121	124	(128)
Antal anställda	100	102	105	103	100	.
Produktion per anställd	100	105	116	119	126	.
Investeringar	100	90	81	77	.	.

Tabell A 16. Planer 1963—1970 jämfört med utvecklingen 1963—1967 inom pappersvaru- och grafisk industri

Procent i genomsnitt per år

	Företagens planer 1963—1970	Faktisk utveckling 1963—1967	Återstående ökning enl. planer 1967—1970	IUI:s kalkyl 1965—1970	Faktisk utveckling 1965—1967	Återstående ökning enl. IUI 1967—1970	IUI:s revidering 1965—1970
Produktionsvolym	6,4	5,8	7,1	5	3,4	6,1	5
därav pappersvaruind.	9,4	7,3	12,3	.	3,3	.	.
grafisk ind.	5,7	5,5	5,9	.	3,4	.	.
Antal anställda	1,7	-0,1	4,1	.	-2,3	.	.
Produktion per anställd	4,6	5,9	2,9	.	5,8	.	.
Investeringar	-7,1	.	.	.	.	.	.

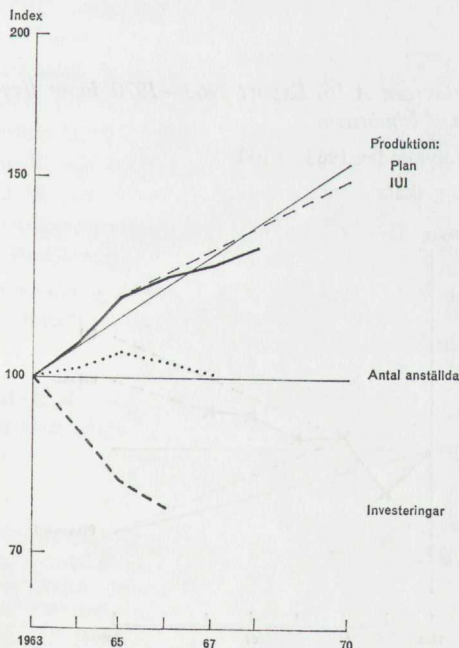
har den årliga produktionsökningen varit knappt 4 %, sedan 1965 dock något högre. För att uppnå IUI-kalkylens mål erfordras en ökning med endast 2 % per år under 1968—1970. Prognosen för 1968 pekar på 2 % uppgång.

Export: Livsmedelsindustrin var den enda branschgrupp som förutsåg minskad export

Diagram A 14. Produktion, antal anställda och investeringar 1963—1970 inom pappersvaru- och grafisk industri

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

under 1963—1970 (nedgång hade skett under 1964). Långtidsutredningens kalkyl stannade vid 4 % årlig ökning 1965—1970. Utvecklingen har hittills varit något svagare (knappt 2 % per år). För att nå prognosmålet skulle behövas mer än 5 % ökning per år under 1968—1970.

Sysselsättning och produktivitet: Företagen planerade öka sysselsättningen med drygt 1/2 % per år under perioden. Hittillsvarande utveckling överensstämmer i stort sett med denna trend. Det kan dock noteras att dryckes- och tobaksvaruindustrin minskat sysselsättningen med ca 1/2 % per år, medan dess planer visade på en lika stor ökning. Produktivitetens ökning har för branschen i dess helhet blivit som planerat (3 1/2 % per år, vilket är lägre än i någon annan av de behandlade branscherna). Det kan antas att den varit väsentligt högre i delgruppen dryckes- och tobaksvaruindustri och sålunda lägre i den egentliga livsmedelsindustrin.

Bedömning: IUI:s nedbantning av företagens planer med hänvisning till konsumtionsutrymmet har visat sig alltför stor; förklaringen kan ligga i att ökningen i förädlingsgrad, förskjutningen av distributionsarbetet till fabrikantledet samt storhushållens expansion gått snabbare än väntat. Exportutvecklingen har förlöpt i bättre anslutning till marknadsanalysens anvisning än till företagens pessimistiska exportplaner. Uppräkning av produktions- och exportprognosen har gjorts. Vare sig produktion

Tabell A 17. Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963—1967 inom livsmedelsindustrin

	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Produktionsvolym	100	104	107	113	116	(118)
Antal anställda	100	101	100	102	101	.
Produktion per anställd	100	103	107	110	114	.
Investeringar	100	110	119	109	131	.
Exportvolym	100	92	102	102	107	(108)

eller sysselsättning har nämnvärt påverkats av konjunkturavmattningen 1966—1967. Det stora antalet små och medelstora företag och den i förhållande till industrin i övrigt låga produktivitetsökningen inom den egentliga livsmedelsindustrin synes innebära att en ökad nationell och internationell mark-

nadstillgänglighet kan aktualisera vissa omställningsproblem.

A.10 Textil- och konfektionsindustrin

Produktion: Vid enkäten 1964 redovisade textil- och konfektionsindustrin för 1963—1970 en förväntad produktionsökning om

Tabell A 18. Planer 1963—1970 jämfört med utvecklingen 1963—1967 inom livsmedelsindustrin
Procent i genomsnitt per år

	Företagens planer 1963—1970	Faktisk utveckling 1963—1967	Återstående ökning enl. planer 1967—1970	IUI:s kalkyl 1965—1970	Faktisk utveckling 1965—1967	Återstående ökning enl. IUI 1967—1970	IUI:s revidering 1965—1970
Produktionsvolym	4,3	3,8	5,0	3	4,3	2,2	3,5
Exportvolym	-2,3	1,7	-7,2	-3,5 ¹	2,2	-7,2 ²	2,5
Antal anställda	0,6	0,4	1,0	.	0,6	.	.
Produktion per anställd	3,7	3,4	4,0	.	3,6	.	.

¹ 4,2 enligt LU.

² 5,5 enligt LU.

Diagram A 15. Produktion och antal anställda 1963—1970 inom livsmedelsindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

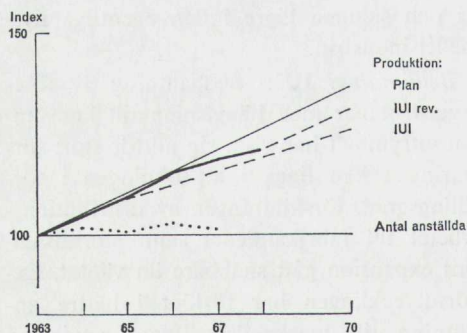
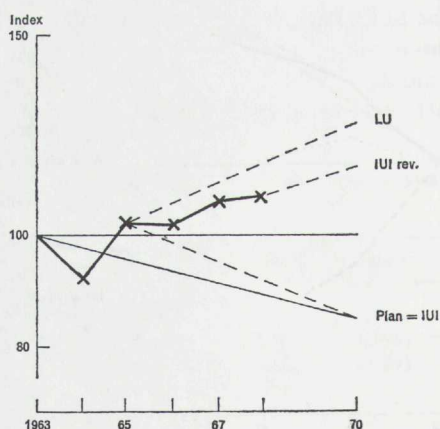

Diagram A 16. Export 1963—1970 inom livsmedelsindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

4½ % per år. Mot bakgrunden av den produktionsstagnation som inträtt 1963–1965 och den relativt svaga konsumtionsutvecklingen som kunde förväntas stannade IUI:s bedömning vid 2 % produktionsökning per år 1965–1967. Textilindustrins produktion har emellertid minskat med 2½ % per år under 1965–1967 och konfektionsindustrins har ökat med endast en knapp procent. Även för att nå det lägre IUI-målet skulle branschens produktion behöva öka med 4 % per år 1968–1970. För båda grupperna tyder prognosen dock även för 1968 på minskning.

Export: Branschens exportplaner var 1964 klart optimistiska med en exportvolymtillväxt på nära 11 % per år. IUI stannade för en något lägre expansionstakt (9 %). Emellertid har den starka exportexpansion fortsatt, som pågått sedan början av 1960-talet, och exporten ligger väsentligt över också branschens förväntningar. Sålunda är det tillfyllest med en exportökning om 6 % per år under 1968–1970 för att målet 1970 skall uppnås. Exporten har avsett främst de nordiska marknaderna.

Systemställning, investeringar och produktivitet: Branschen räknade 1964 med en mindre ökning av arbetskraften (ca 1 %). Rationaliseringar och nedläggningar har emellertid fört med sig en inte obetydlig sänkning (över 4 % per år sedan 1963). Trots produktionsstagnationen har produktivitetsförbättringen därigenom blivit betydande och större än förväntat (i genomsnitt 4,5 % per år 1963–1967). Sedan 1965 har investeringarna varit starkt sjunkande.

Bedömning: Både textil- och konfektionsindustrin har under hela 1960-talet förlorat marknadsandelar på hemmamarknaden till

importen. Främst s. k. lågprisimport av vissa konfektions- och trikåvaror utövar ett starkt tryck på branschen. Detta väntas föra till fortsatta nedläggningar och koncentrationer inom egentlig textilindustri och konfektionsindustri. IUI:s revision innebär antagandet om att den relativa produktionsnedgången kommer att fortsätta i den takt som etablerats under senare år. Flera faktorer – exempelvis den upphörande effekten av utlagda statliga beställningar och den nu mycket snabba importuppgången för tung konfektion – vilkas styrka inte kan närmare bedömas, pekar dock på möjligheten av en accelererad nedgång under 1968–1969. Exporten till de nordiska grannländerna, som bedöms såsom reguljär, lönsam och starkt utvecklingsbar, kan inte väntas kompensera marknadsbortfallet på hemmamarknaden. Fortsatt förhållandevis god produktivitetsökning, icke minst genom nedläggningar och koncentrationer, väntas medföra ytterligare avgång av arbetskraft.

A.11 *Sko-, läder- och gummivaruindustri*

Produktion: För hela gruppen sko-, läder- och gummivaruindustri pekade företagsenkäten 1964 på över 6 % produktionsökning per år för 1963–1970. Gummivaruindustrins produktionsplaner var synnerligen expansiva (nära 9 %), men sko- och läderindustrin förutsåg endast omkring 3 % ökning. Gummiindustrins bedömning betraktades av IUI såsom realistisk, främst med hänvisning till bilindustrins snabba expansion. Med hänsyn till relativt svag konsumtionsökning och ökat importtryck stannade IUI vid 2 % årlig produktionsökning för sko- och läderindustrin för 1965–

Tabell A 19. Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963–1967 inom textil- och konfektionsindustrin

	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Produktionsvolym	100	103	102	97	101	(97)
Antal anställda	100	99	94	88	84	.
Produktion per anställd	100	104	109	111	119	.
Investeringar	100	94	87	66	78	.
Exportvolym	100	120	125	144	173	(199)

Tabell A 20. Planer 1963—1970 jämfört med utvecklingen 1963—1967 inom textil- och konfektionsindustrin

Procent i genomsnitt per år

	Före- gens pla- ner 1963— 1970	Faktisk utveck- ling 1963— 1967	Åter- stående ökning enl. planer 1967— 1970	IUI:s kalkyl 1965— 1970	Faktisk utveck- ling 1965— 1967	Åter- stående ökning enl. IUI 1967— 1970	IUI:s revi- dering 1965— 1970
Produktionsvolym	4,7	0,2	11,1	2	-0,9	3,9	-1,5
Exportvolym	10,8	14,7	5,8	9	17,5	3,1	13
Antal anställda	0,9	-4,2	8,2	.	-5,2	.	.
Produktion per anställd	3,8	4,5	2,7	.	4,6	.	.
Investeringar	-5,4 ¹	-20,1 ²	30,7 ³	.	.	.	.

¹ Planerad nivå i genomsnitt 1966/1970 över 1964/1965.

² Faktisk nivå 1966/1967 över 1964/1965.

³ Genomsnitt 1968/1970 över 1966/1967.

1970. Båda dessa branschgrupper har emellertid fått en mindre gynnsam utvecklings-takt än förväntat: under 1963—1967 har skoindustrins produktion minskat med ca 3½ % per år och gummivaruindustrins ökning inte blivit högre än 4½ %. Prognosen för 1968 visar på fortsatt minskning för

sko- och läderindustrin och tämligen ringa ökning för gummivaruindustrin.

Sysselsättning och produktivitet: För skoindustrin planerade man öka sysselsättningen 1963—1970 med totalt 5 %; gummiindustrin räknade med 5 % ökning per år. För 1963—1967 visar hela branschgruppen i stäl-

Diagram A 17. Produktion, antal anställda och investeringar 1963—1970 inom textil- och konfektionsindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

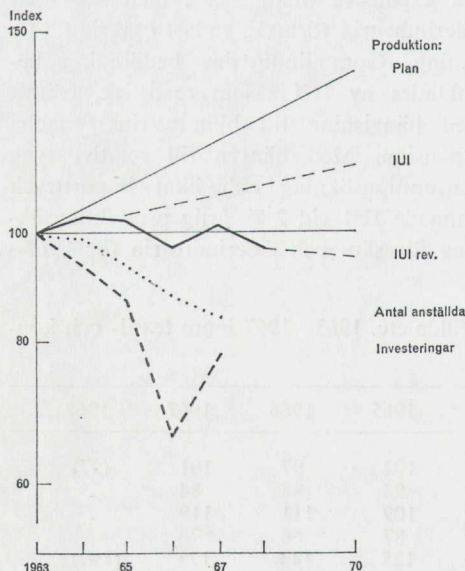
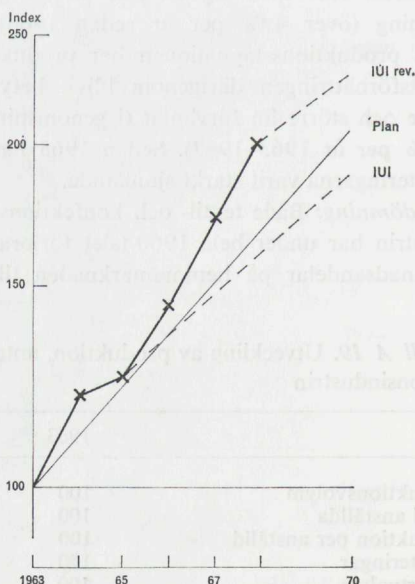

Diagram A 18. Export 1963—1970 inom textil- och konfektionsindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

let en minskning med inemot 4 % per år (att jämföra med branschens ökningstal enligt enkäten 3 %). Trots den jämfört med förväntningarna starkt försämrade produktionsutvecklingen har härigenom produktivitetens ökning blivit förhållandevis hög (5 % per år jämfört med 3 % enligt enkäten).

Bedömning: Gummiindustrins svaga produktionsutveckling under 1965–1967 hänförs till avmattningen inom dess viktigaste avnämare verkstadsindustrin (industrigummi och bildäck). För de närmaste åren räknar man härvidlag med förbättrat avsättningsläge, liksom med att importtrycket från EEC:s produktionsöverskott skall lindras. Beträffande gummiskor är produktionsutsikterna dock mindre gynnsamma genom den starkt ökande lågprisimporten. För gummiindustrin anses en produktionsökning kring 5 % per år realistisk för 1968–1970.

Viss ökning av investeringsaktiviteten och begränsad ytterligare sysselsättningsökning är att förutse.

Beträffande sko- och läderindustrin noteras, att *garveriindustrin* efter kraftig strukturrationalisering stabiliserats och expanderar på vissa specialsortiment med betydande export. För *skoindustrin* fortsätter produktionsnedgången som inleddes 1964 och som framkallades av en på mode- och priskonkurrens grundad stark importexpansion; mot en marknadsökning 1963–1967 om ca 15 % står en svensk produktionsminskning på inemot 1/4. Denna utveckling väntas fortsätta och resultera i ytterligare koncentration beträffande produktionsenheter och produktionsortiment. Exporten på Norden är ännu svagt utvecklad, delvis beroende på särskilda tillverkningsbestämmelser (Norge) och eftersläpning i tullavtrappningen (Finland).

Tabell A 21. Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963–1967 inom sko-, läder- och gummivaruindustrin

	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Produktionsvolym	100	108	111	106	104	(107)
därav sko- och läderind.	100	102	96	89	86	(84)
gummiind.	100	114	124 ¹	121	119	(125)
Antal anställda	100	103	101	94	87	.
Produktion per anställd	100	105	110	113	120	.
Investeringar	100	98	127	109	121	.

Tabell A 22. Planer 1963–1970 jämfört med utvecklingen 1963–1967 inom sko-, läder- och gummivaruindustrin

Procent i genomsnitt per år

	Företagens planer 1963–1970	Faktisk utveckling 1963–1967	Återstående ökning enl. planer 1967–1970	IUI:s kalkyl 1965–1970	Faktisk utveckling 1965–1967	Återstående ökning enl. IUI 1967–1970	IUI:s revidering 1965–1970
Produktionsvolym	6,3	1,1	13,8	(5)	–3,1	(10,5)	(1)
därav skoind.	3,2	–3,7	13,0	2	–5,2	7,1	–3,5
gummiind.	8,7	4,5	14,4	7(7,6)	–1,8	14,4	3
Antal anställda	2,9	–3,4	11,9	.	–7,2	.	.
Produktion per anställd	3,4	4,6	1,8	.	4,3	.	.
Investeringar	–2,5 ²	.	.	.	.	.	.

¹ IUI:s ursprungliga kalkyl utgick från den preliminära produktionssiffran 1965 = 129.

² Planerad nivå i genomsnitt 1966/1970 över 1964/1965.

Diagram A 19. Produktion 1963—1970 inom sko- och läderindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

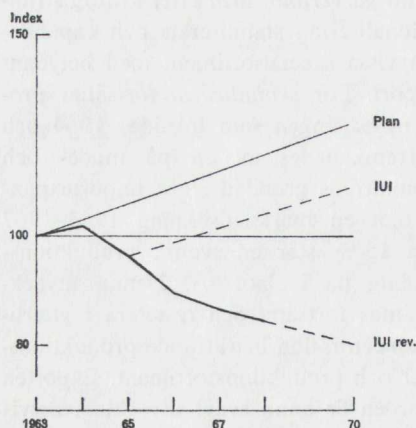
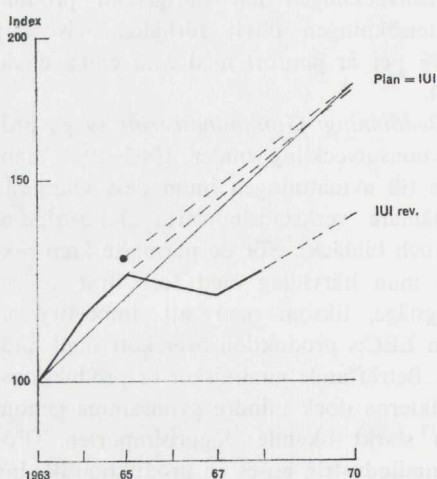

Diagram A 20. Produktion 1963—1970 inom gummivaruindustrin

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

A.12 Kemisk industri

Produktion: Den kemiska industrin var den bransch som vid IUI-enkäten 1964 redovisade de mest expansiva planerna, inte mindre än $11\frac{1}{2}\%$ produktionsökning per år under 1963—1970, vilket innebär mer än fördubbling av produktionsvolymen. Ökningstal utöver branschgenomsnittet visade petroleumindustrin och läkemedelsindustrin. Långtidsutredningen ansåg planerna realistiska med hänsyn till avsättningsutvecklingen. Produktionsökningen under 1963—1967 ansluter sig också mycket nära till den planerade; planmålet 1970 skulle sålunda uppnås vid en fortsatt produktionsökning enligt de senaste årens trend.

Export: Exporten – särskilt den till

EFTA-länderna – har utgjort en viktig expansiv faktor för den kemiska industrin. Den av företagen planerade i och för sig betydande exportökningen (11 % per år) har väsentligt överstigit (för 1963—1967 ca 15 %). På vissa varuområden (petroleumindustrin) har kapacitetsutbyggnaden inneburit minskat importbehov.

Sysselsättning, investeringar och produktivitet: Den kemiska industrins produktionsexpansion under 1963—1967 har uppnåtts med i stort sett oförändrat (sedan 1965 minskat) antal anställda samt en i genomsnitt över perioden oförändrad hög investeringsvolym. Produktivitetsoökningen har sålunda varit betydande – i genomsnitt 11 % per år räknad per anställd, vilket är mera

Tabell A 23. Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963—1967 inom kemisk industri

	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Produktionsvolym	100	114	127 ¹	136	150	(168)
Antal anställda	100	101	103	101	99	.
Produktion per anställd	100	112	124	135	151	.
Investeringar	100	82	104	124	103	.
Exportvolym	100	118	132	155	170	.
Importvolym	100	117	130	140	153	.

Tabell A 24. Planer 1963—1970 jämfört med utvecklingen 1963—1967 inom kemisk industri
Procent i genomsnitt per år.

	Företagens planer 1963—1970	Faktisk utveckling 1963—1967	Återstående ökning enl. planer 1970	IUI:s kalkyl 1965—1970	Faktisk utveckling 1965—1967	Återstående ökning enl. IUI 1970	IUI:s revidering 1965—1970
Produktionsvolym	11,4	10,7	12,4	12 ¹ (10,9)	8,6	12,4	11
Exportvolym	10,8	14,5	6,4	9,8	13,4	7,4	13,5
Antal anställda	2,6	-0,2	6,5	.	-1,8	.	.
Produktion per anställd	8,6	10,9	5,6	.	6,9	.	.
Investeringar	.	.	.	.	.	.	.

¹ IUI:s ursprungliga kalkyl utgick från den preliminära produktionssiffran 1965 = 121.

än i någon annan bransch.

Bedömning: Av underhandsenkäter inom branschen framgår, att produktionstillväxten väntas följa den trend som uppdrogs redan vid IUI-enkäten 1964, dvs. för hela den kemiska industrin en årlig tillväxt om

11 % per år. Denna jämförelsevis snabba utvecklingstakt är att se såsom en inhämtning från svensk sida av det försprång som den kemiska industrin i andra industriländer har. Detta gäller främst petrokemisk industri, vilken tillsammans med läkeme-

Diagram A 21. Produktion, antal anställda och investeringar 1963—1970 inom kemisk industri

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

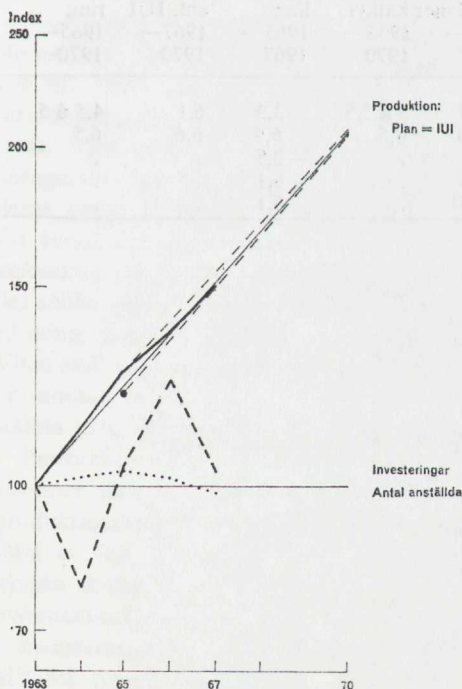
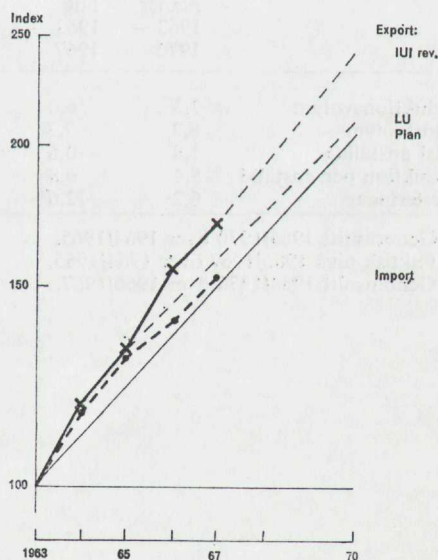

Diagram A 22. Export och import 1963—1970 inom kemisk industri

Volymindex 1963 = 100

Log-skala

delsindustrin i första hand burit upp expansionen. Ändring av produktionsmålet för 1970 har icke ansetts motiverad.

Avsättningsutsikterna för exporten bedöms såsom relativt goda – fransett utförelsen till EEC – i vad gäller de avsatta kvantiteterna. Däremot räknar man med otill-

fredsställande priser på exportmarknaderna. Särskilt för rent kemisk industri är det internationella konkurrenstrycket märkbart. Mot bakgrunden av hittillsvarande starka exportexpansion på Norden har exportprognosen något uppjusterats.

A. 13. Hela industrin

För kommentarer och diagram se texten.

Tabell A 25. Utveckling av produktion, antal anställda etc. 1963—1967 inom hela industrin

	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Produktionsvolym	100	110	119	124	127	(132)
Antal anställda	100	101,5	102,5	101	97	.
Produktion per anställd	100	108	116	122	130	.
Investeringar	100	95	103,5	112	112	.
Exportvolym	100	111	117	124	132	(139)
Importvolym	100	110	124	126	130	(138)

Tabell A 26. Planer 1963—1970 jämfört med utvecklingen 1963—1967 inom hela industrin

Procent i genomsnitt per år

	Företagens planer 1963—1970	Faktisk utveckling 1963—1967	Återstående ökning enl. planer 1967—1970	IUI:s kalkyl 1965—1970	Faktisk utveckling 1965—1967	Återstående ökning enl. IUI 1967—1970	IUI:s revidering 1965—1970
Produktionsvolym	7,3	6,0	8,9	5 à 5,5	3,3	6,1	4,5 à 5
Exportvolym	8,3	7,3	9,6	6,5	6,4	6,6	6,5
Antal anställda	1,8	-0,6	5,1	.	-2,5	.	.
Produktion per anställd	5,4	6,8	3,5	.	6,1	.	.
Investeringar	6,2 ¹	12,6 ²	-9,5 ³	.	6,1	.	.

¹ Genomsnitt 1966/1970 över 1964/1965.

² Faktisk nivå 1966/1967 över 1964/1965.

³ Genomsnitt 1968/1970 över 1966/1967.

Den statistiska bearbetningen bygger i stort sett på det material och de metoder som användes i »Framtidsperspektiv för svensk industri 1965–1980». Materialet har aktualiserats och korrigerats där förändringar inträtt. En anpassning till långtidsutredningens branschindelning har eftersträfvats.

För *produktionsvolymens* del har statistiska centralbyråns årliga produktionsvolymindex utgjort källmaterial. Denna index finns f. n. tillgänglig t. o. m. 1965, för åren 1966 och 1967 har vi använt konjunkturinstitutets beräkningar som de kommit till uttryck i den preliminära nationalbudgeten för 1968.

Vad gäller *antalet anställda* är industristatistiken, SOS Industri, källmaterial fram t. o. m. 1965. Därefter framkommer arbetarantalets utveckling ur SCB:s månadsstatistik. Tjänstemännen har framskrivits med antagande om oförändrad utveckling av deras andel av den totala sysselsättningen. En betydande osäkerhet vidlåder av denna anledning de två senaste årens siffror och det ställer sig svårt att uttala sig om i vilken riktning materialet tenderar att ge utslag. Vissa skäl talar dock för att våra beräkningar innebär en överskattning av antalet anställda 1965–1967.

Produktionsvolymen per anställd framkommer som en kvot av indexserierna för produktionsvolym och antal anställda.¹ Som följd av vad som ovan sagts om sysselsättningen skulle de två senaste årens produktivitet utveckling vara underskattad.

Investeringarna, som inkluderar underhåll och reparationer, är hämtade ur statistiska centralbyråns majenkäter, vilka ger

definitiva siffror t. o. m. 1966. 1967 års investeringar grundar sig på uppgifterna i 1967 års novemberenkät. Vissa olikheter föreligger mellan åren 1966 och 1967 vad gäller branschgrupperingen. Novemberenkäten ger en obetydlig investeringsökning 1966–1967. Det kan nämnas att den preliminära nationalbudgeten anger 1 procent investeringsökning för motsvarande period.

Slutligen kan nämnas att *exportvolymtalen* har byggts på SCB:s, och för senaste år på konjunkturinstitutets, i den preliminära nationalbudgeten publicerade beräkningar för de aktuella varugrupperna.

¹ För hela industrin är emellertid produktivitetsserien rensad från bilverkstäder vilket icke gäller för sysselsättningstalen. Fr.o.m. 1963 är dock *utvecklingstakterna* fullt jämförbara.

Tabell B:1. Produktionen branschvis inom industrin åren 1959—1967.

Index: 1950=100

År	Verkstadsindustri								Jord- och sten- industri	Trä- indu- stri	Massa-, pappers- o. wall- board- industri
	Gruv- indu- stri	Järn- o. metall- verk	Totalt	Järn- o. metall- manu- fakturv. stri	Maskin- indu- stri	Elektro- teknisk indu- stri	Trans- portme- delsin- dustri	Varvs- indu- stri			
1959	141	186	166	148	169	154	229	143	140	104	154
1960	161	218	187	170	189	173	252	144	149	115	176
1961	179	243	208	192	214	187	271	150	161	119	184
1962	176	257	228	206	235	212	296	174	170	124	178
1963	182	274	241	219	246	225	319	165	185	134	196
1964	202	316	265	255	264	240	350	177	213	151	218
1965	216	347	294	282	298	263	385	193	228	164	227
1966 ¹	207	359	319	...	..	..	..	205	238	166	223
1967 ¹	207	361	324	..	..	..	..	207	244	170	234

År	Pappers- varu- o. me- grafisk indu- stri	Livs- o. me- dels- indu- stri	Textil- o. konfek- tionsindustri		Sko-, läder- o. gummi- varuindustri				Hela indu- strin	
			Totalt	Textil- indu- stri	Konfek- tions- industri	Totalt	Sko- o. läderin- dustri	Gummi- varuin- dustri		Kemisk indu- stri
1959	125	123	102	105	99	133	103	157	152	143
1960	134	129	109	113	105	140	102	176	162	157
1961	141	133	115	115	114	147	103	190	171	169
1962	149	139	118	116	119	149	107	190	183	179
1963	161	143	124	123	125	160	116	202	199	190
1964	172	149	129	126	130	173	118	230	225	208
1965	189	152	127	124	130	178	111	250	252	226
1966 ¹	196	160	121	116	125	170	104	243	271	235
1967 ¹	201	165	125	118	132	167	100	241	298	241

¹ Preliminära siffror.

Tabell B:2. Antal anställda branschvis inom industrin åren 1959—1967.

Index 1950=100

År	Verkstadsindustri								Jord- och sten- industri	Trä- indu- stri	Massa-, pappers- och wall- board- industri
	Gruv- indu- stri	Järn- o. metall- verk	Totalt	Järn- o. metall- manu- fakturv. stri	Maskin- indu- stri	Elektro- teknisk indu- stri	Trans- portme- delsin- dustri	Varvs- indu- stri			
1959	127	116	115	107	115	116	128	121	90	92	117
1960	132	125	125	118	125	125	138	120	93	96	121
1961	133	134	133	124	136	135	144	124	96	96	126
1962	121	135	137	125	140	141	149	125	98	95	125
1963	110	133	138	125	140	142	154	120	99	97	123
1964	105	136	141	130	142	142	162	119	101	99	122
1965	106	139	146	134	146	146	168	115	104	102	120
1966 ¹	104	140	146	132	..	..	..	111	103	99	118
1967 ¹	96	135	138	124	..	..	..	109	102	97	113

År	Pappers- varu- o. Livsme- grafisk- dels- indu- stri		Textil- o. konfek- tionsindustri			Sko-, läder- och gummivaruiindustri				
	Totalt	Textil- indu- stri	Konfek- tions- indu- stri	Totalt	Sko- o. läder- indu- stri	Gummi- varu- indu- stri	Kemisk indu- stri	Hela indu- strin		
1959	115	98	79	70	89	94	78	128	109	104
1960	119	101	81	72	91	97	78	139	112	110
1961	123	102	80	69	93	96	74	145	114	114
1962	124	104	78	68	89	93	72	141	114	115
1963	126	99	77	66	89	94	74	138	115	115
1964	129	101	76	66	87	97	74	146	116	117
1965	132	99	72	61	84	95	69	151	118	118
1966 ¹	129	102	68	..	..	89	..	..	116	117
1967 ¹	126	101	65	..	..	82	..	..	114	112

¹ Preliminära siffror.

Tabell B:3. Produktion per anställd branschvis inom industrin åren 1959—1967.

Index 1950=100

År	Verkstadsindustri									
	Gruv- indu- stri	Järn- o. metall- verk	Totalt	Järn- o. metall- manufak- turverk	Maskin- indu- stri	Elektro- teknisk indu- stri	Trans- port- medels- indu- stri	Varvs- indu- stri	Jord- o. sten- indu- stri	Trä- indu- stri
1959	111	161	145	138	147	133	178	118	156	113
1960	123	174	150	145	151	138	183	120	161	120
1961	135	182	156	155	157	138	188	121	168	124
1962	145	190	166	164	167	151	199	139	174	131
1963	166	206	175	175	175	158	207	137	186	139
1964	192	233	187	196	186	169	214	149	210	152
1965	205	249	201	210	204	180	230	168	219	161
1966 ¹	198	257	219	..	..	..	..	183	231	167
1967 ¹	217	267	234	..	..	..	..	189	238	176

År	Massa-, papp- pers- och wall- board- indu- stri			Textil- och kon- fektionsindustri			Sko-, läder- och gummivaruiindustri				
	Papp- pers- varu, och grafisk indu- stri	Livs- medels- indu- stri	Totalt	Textil- indu- stri	Konf- tions- indu- stri	Totalt	Sko-o. läder- indu- stri	Gummi- varu- indu- stri	Kemisk indu- stri	Hela indu- strin	
1959	132	109	126	129	152	112	141	133	123	139	138
1960	145	112	129	135	158	116	144	131	127	145	144
1961	146	115	130	143	167	123	153	140	131	151	150
1962	143	120	133	151	171	133	160	149	135	161	157
1963	160	127	144	162	186	141	170	157	146	173	167
1964	179	134	148	169	193	149	178	158	157	194	180
1965	190	148	153	176	202	155	187	161	165	213	192
1966 ¹	190	152	158	179	..	..	192	..	..	232	203
1967 ¹	207	160	164	193	..	..	203	..	..	261	217

¹ Preliminära siffror.

Tabell B:4. Investeringar (inkl. underhåll och reparationer) branschvis inom industrin åren 1961—1967.

Index 1953 = 100.

År	Gruv- industri ²	Järn- och metall- verk ²	Verkstads- industri ² (inkl. varv)	Jord- och sten- industri ²	Träin- dustri	Massa-, pappers- o. wall- boardin- industri ²	Pappers- varu- o. och grafisk industri
1961	102	181	210	150	127	208	269
1962	118	163	214	157	112	211	272
1963	150	167	225	211	127	133	350
1964	155	138	208	240	161	126	314
1965	129	155	229	271	179	135	283
1966	120	162	265	310	181	157	268
1967 ¹	149	163	225	210	252	179	..

År	Livsmedelsindu- stri (inkl. dryckesvaru- o. tobaksindustri)	Textil- och kon- fektionsindu- stri ²	Sko-, läder- o. gummiva- ruindustri	Kemisk och kemisk-tek- nisk indu- stri ²	Hela indu- strin
1961	184	117	139	218	183
1962	166	112	143	242	183
1963	192	127	176	263	185
1964	210	119	172	216	176
1965	229	110	224	273	191
1966	208	84	193	327	207
1967 ¹	252	99	..	272	207

¹ Preliminära siffror.

² Vissa olikheter föreligger mellan åren 1966 och 1967 vad gäller branschens omfattning.

Tabell B:5. Export av vissa varuslag åren 1959—1967.

Index 1959 = 100.

År	Malm	Me- taller	Verkstads- produkter (exkl. fartyg)	Fartyg	Massa, papper, wallboard o. pap- persvaror	Trä- varor	Livs- medel	Kemiska pro- dukter	Total export
1959	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1960	126	112	119	103	112	107	103	110	113
1961	130	123	135	102	111	97	112	121	119
1962	127	122	153	131	117	98	130	139	130
1963	132	139	159	165	132	105	135	162	141
1964	158	159	180	165	145	123	123	191	157
1965	161	175	187	209	142	119	138	214	165
1966	152	198	217	140	152	114	137	251	176
1967 ¹	160	220	224	176	154	125	144	276	187

¹ Preliminära siffror.

Bilaga 2 Offentliga tjänster

*Utarbetad inom finansdepartementets sekretariat
för ekonomisk planering*

2.1 Offentlig konsumtion 1965–1968

Enligt det system som används i nationalbokföringen mäts offentlig konsumtion med statens och kommunernas driftskostnader för de tjänster som produceras inom undervisning, hälso- och sjukvård, försvar, förvaltning osv. Över 70 % av driftkostnaderna utgörs av löner och arvoden till anställd personal. Lönedelen i offentlig konsumtion anger den offentliga tjänstesektorns förädlingsvärde eller bidrag till bruttonationalprodukten. 1965 uppgick denna lönesumma till 11,2 miljarder kr., motsvarande 10,2 % av landets totala varu- och tjänsteproduktion. Den offentliga konsumtionen uppgick 1965 till 15,8 miljarder kr., vilket utgör 14,4 % av bruttonationalprodukten. Härav svarade staten för 6,7 miljarder kr. (6,1 procentenheter) och kommunerna för 9,1 miljarder kr. (8,3 procentenheter).

När 1965 års långtidsutredning utarbetades förelåg endast en preliminär beräkning av den offentliga konsumtionen för 1965. Kalkylerna utgick i princip från 1964 års värden; alla uppgifter i fasta priser var också uttryckta i detta års löne- och prisläge. Nu föreliggande statistik visar att de offentliga konsumtionsutgifterna ökade snabbare 1964–1965 än vad som då förutsågs. Underskattningen, ca 200 milj. kr. i 1964 års priser, avser helt den kommunala konsumtionen. Någon större inverkan på

utredningens kalkyl torde dock inte kunna tillmätas denna differens.

Av utredningen insamlade planer och bedömningar pekade på en ökning av den offentliga konsumtionen med bortåt 6 % årligen 1965–1970. Utredningen bedömde emellertid att en så stor ökning inte kunde realiseras utan att andra områden med likaledes starka utbyggnadsbehov måste hållas tillbaka. Enligt den avvägning som låg till grund för utredningens kalkyl begränsades de offentliga konsumtionsutgifternas ökning till 4,7 % per år.

Nationalräkenskapernas redovisning fram till 1967 och den reviderade nationalbudgetens prognos för 1968 visar att den offentliga konsumtionen kommit att expandera väsentligt snabbare än som förutsattes i utredningens kalkyl och även snabbare än som angavs i myndigheternas planer. Den genomsnittliga ökningen 1965–1968 utgör enligt nämnda källor ca 7 % per år. De årsvisa förändringarna anges i tablån på nästa sida (procentuell volymförändring per år).

Som framgått har den kommunala konsumtionen kunnat expandera mycket snabbt 1965–1968, medan den statliga delen endast visat en moderat ökning. Till största del sammanhänger denna olikhet i utvecklingsbilden med att huvudmannskapet för vissa verksamheter ändrats under perioden. Sålunda fördes de tidigare statliga gymnasierna över till kommunal sektor den 1.7.

	1965— 1966	1966— 1967	1967— 1968 prognos	1965— 1968 delvis prognos	1965— 1970 enligt planer till LU	1965— 1970 enligt kalkyl i LU 65
Statlig konsumtion	+ 0,9	— 2,2	+ 5,5	+ 1,4	+ 5,4	+ 4,3
Kommunal konsumtion	+ 9,3	+ 15,2	+ 7,5	+ 10,6	+ 6,2	+ 5,0
Summa offentlig konsumtion	+ 5,8	+ 6,9	+ 7	+ 7,0	+ 5,8	+ 4,7

1966. Från 1.1.1967 gick vidare de statliga mentalsjukhusen över till landstingen. En överslagsberäkning visar att om ingen överföring vidtagits skulle den statliga konsumtionens årliga ökning 1965–1968 ha uppgått till 5 à 6 % och den kommunala konsumtionens till 8 %. Effekten av dessa överföringar kan dock inte anges exakt då man inte känner till hur utbyggnadstakten för dessa och andra verksamheter i statlig och kommunal konsumtion har påverkats av ändrat huvudmannaskap.

Den snabba ökningen i offentlig konsumtion har ägt rum samtidigt som den totala produktionen utvecklats långsammare än som i utredningen beräknades som möjligt vid fullt utnyttjande av produktionskapaciteten. Offentlig konsumtion har således tagit i anspråk en jämfört med kalkylen betydligt snabbare stigande andel av det totala produktionsresultatet. Den i utredningens kalkyl angivna andelen för 1970 överträffades redan 1967. Den offentliga konsumtionens procentuella andel av bruttonationalprodukten vid skilda tidpunkter anges i nedanstående tablå:

	1965	1966	1967	1968	1970 enl. LU
Löpande priser	14,4	15,3	16,6	17,1	16,2
1964 års priser	14,2	14,6	15,5	15,9	14,6

Lönedelen i offentlig konsumtion – räknat i löpande priser – visar en svagt sjunkande tendens. Samtidigt har lönesatserna stigit avsevärt snabbare än priserna på varudelen (omkostnader). Detta gör att den offentliga tjänstesektorns bidrag till national-

produkten i volym ökat i långsammare takt än den offentliga konsumtionsvolymen. Från 1965 till 1968 beräknas den offentliga tjänsteproduktionens volym (sektorprodukt) ha stigit med i genomsnitt 5,8 % per år (mot 7,0 % för konsumtionen). I långtidsutredningen beräknades produktionsökningen 1965–1970 till ca 4 % årligen.

2.2 Utvecklingen inom olika delområden

2.2.1 Undervisning

Undervisning är det största delområdet inom offentlig sektor. Däri ingår förutom skolväsendet, den högre utbildningen och forskningen samt lärarutbildningen även olika kulturaktiviteter såsom teatrar, arkiv, bibliotek, museer m. m.

Undervisningsväsendet har under hela 1960-talet expanderat och denna utveckling väntas komma att bestå även under hela 1970-talet beroende på framför allt 1960-talets stigande födelsetal och genomförandet av flera stora reformer, såsom utbyggandet av det studiesociala stödet 1965, försöksverksamhet med radio och television för utbildningsändamål, vidgade möjligheter för vuxenutbildning m. m.

Ett mått på de olika delsektorernas omfattning är antalet sysselsatta personer inom de olika delområdena. Enligt folkräkningen 1965 sysselsattes inom undervisningssektorn ca 156 000 personer, varav inom skolväsendet 125 000, inom den högre utbildningen och forskningen 20 000 samt inom lärarutbildningen 2 500. 1960 var antalet sysselsatta ca 119 000. Således har sysselsättningen inom undervisningssektorn ökat med i genomsnitt ca 5,6 % per år 1960–1965.

I det följande redogörs först för nya be-

räkningar av studerandeantalets utveckling och lärarbehov. Med stöd av dessa kvantitativa uppgifter görs sedan en ny kalkyl beträffande **utgiftsutvecklingen 1965–1970**. Slutligen belyses något utvecklingen under 1970-talet.

Utbildningens kvantitativa omfattning

Utbildningens kvantitativa omfattning bestäms dels av antalet personer i de för olika utbildningsformer aktuella åldrarna, dels av den andel av dessa personer som söker sig till de olika läroanstalterna.

I nedanstående tablå anges den beräknade folkmängden i 1 000-tal (enligt folkräkningen 1965 och statistiska centralbyråns senaste befolkningsprognos) för de i utbildningssammanhang relevanta åldersgrupperna 1965–1980.

	1965	1967	1970	1975	1980
7—15 år	967	954	958	1 048	1 158
16—19 år	505	470	433	426	451
20—24 år	615	663	632	550	539

Grundskola. Antalet ungdomar i åldern 7–15 år väntas minska något fram till 1970 för att därefter stiga snabbt under hela 1970-talet. Eleverna på lågstadiet (7–9 år) och på högstadiet (13–15 år) ökar fram till 1970, medan eleverna på mellanstadiet (10–12 år) minskar något. Elevantalet i grundskolan styrs helt av befolkningen i åldern 7–15 år under förutsättning att grundskolan är helt utbyggd t. o. m. årskurs 9. Enligt föreliggande planer skall grundskolan t. o. m. årskurs 5 vara genomförd i hela landet läsåret 1968/69 och t. o. m. årskurs 9 läsåret 1972/73. 1965 var antalet elever i grundskolan 870 000 och beräknas 1970 ha ökat till 940 000.

Gymnasieskola. Antalet ungdomar i åldern 16–19 år väntas minska fram till 1975 och sålunda minskar befolkningsunderlaget för gymnasieskola. Några faktorer som bör ligga till grund för beslut om gymnasieskolans kvantitativa utveckling – såväl total omfattning som inriktning på studievägar – är bl. a. ungdomens efterfrågan på gymnasial ut-

bildning, samhällets efterfrågan på utbildad arbetskraft och tillgängliga resurser för utbildningsväsendet. Hittills beslutade reformer har lett till mindre specialisering av utbildningen, vilket underlättar den utbildades anpassning till förändringar på arbetsmarknaden. Genom grundskolans genomförande ökar naturligt efterfrågan på gymnasial utbildning.

En genomgripande reformering av de gymnasiala skolorna skedde i och med 1964 års riksdagsbeslut om utformningen av det nya gymnasiet och fackskolan. Där angavs som mål för dessa skolformers kvantitativa utveckling att 1970 skulle ca 30 % av årskullen 16-åringar beredas plats i gymnasium och ca 20 % i fackskola. Den framtida utformningen av yrkesskolan har ännu ej slutgiltigt utformats men inom en nära framtid väntas beslut därom.

Enligt skolöverstyrelsens beräkningar väntas antalet elever i intagningsklasser i gymnasium (inkl. privatskolor) i relation till antalet 16-åringar stiga från drygt 25 % 1965 till ca 33 % i början av 1970-talet. Genom att befolkningsunderlaget minskar kommer emellertid antalet gymnasieelever att växa endast obetydligt från ca 95 000 1965 till 105 000 1970. Det nya gymnasiet är i stort sett utbyggt i samtliga regioner läsåret 1966/67.

Fackskolan expanderar snabbt. Antalet fackskoleelever var 1967 ca 22 000. 1966/67 var fackskola införd i 50 kommuner och beräknas 1972 vara helt genomförd i hela landet. 1967 befann sig i de kommuner där fackskola redan är genomförd 18 % av antalet 16-åringar i fackskola och i början av 1970-talet väntas fackskolefrekvensen uppgå till 22 %. Antalet fackskoleelever beräknas 1970 ha ökat till 40 000.

Yrkesskolans kvantitativa omfattning är svårare att mäta på samma sätt som gymnasiets och fackskolans bl. a. beroende på den relativt stora åldersspridningen bland eleverna. Yrkesutbildningsberedningen räknar med att den reducerade yrkesskolefrekvensen (andelen i årskurs 1 eller i motsvarande heltidskurser förstagångsinskrivna elever av årskullen 16-åringar) 1966 ut-

gjorde 31 % och att den förutses successivt öka till 35 % 1970. 1970 beräknas 73 000 elever studera vid de kommunala och landstingskommunala yrkesskolornas heltidskurser mot 70 000 1966. En viss överkapacitet har kunnat märkas vid yrkesskolan, men den har nu till stor del fyllts av arbetslösa ungdomar.

Antalet elever vid det obligatoriska skolväsendet och gymnasieskola 1966/67-1972/73 enligt skolöverstyrelsens beräkningar framgår av nedanstående sammanställning (1 000-tal):

	1966/67	1970/71	1972/73
Det obligatoriska skolväsendet	891	947	977
Kommunala gymnasier	105	105	109
Kommunala fackskolor	17	41	46
Yrkesskolor	70	73	75
Privata gymnasier och fackskolor	3	3	3
Totalt	1 086	1 169	1 210

Enligt ovan nämnda frekvenstal beräknas i början av 1970-talet antalet elever i intagningsklasser motsvara ca 90 % av antalet 16-åringar därav 33 % i gymnasium, 22 % i fackskola och 35 % i yrkesskola. Dessa frekvenstal är ej helt jämförbara med de frekvenstal som statsmakterna uppställde som mål 1970 då här även medräknats privata skolor. Utvecklingen av antalet elever inom grundskolan och de gymnasiala skolorna har i stort överensstämmt med den utveckling som förutsatts i långtidsutredningen.

Inom vuxenutbildningen görs emellertid större satsningar än som förutsatts i långtidsutredningen. Antalet vuxenstuderande väntas öka snabbare än beräknat eller med ca 5 000 per år från 1968 fram till mitten av 1970-talet. Det är främst vuxenutbildningen vid gymnasium och fackskola som väntas öka medan den inte beräknas expandera vid yrkesskolan. Att vuxenutbildningen ökar så kraftigt beror på att förmånligare statsbidragsbestämmelser träder i kraft den 1 juli 1968.

I skolöverstyrelsens beräkning av antalet klasser i grundskolan kan skönjas en ökning av klassmedeltalen och i början av 1970-talet bör klassmedeltalen ha anpassat sig till den nivå som förutsattes i 1962 års grundskolebeslut.

Skolväsendets lärarbehov. Behovet av antalet lärartjänster 1966/67-1972/73 enligt skolöverstyrelsens beräkningar framgår av nedanstående tablå:

	1966/67	1970/71	1972/73
Grundskola	56 200	59 900	61 300
Gymnasieskola	15 500	17 600	18 100
därav: gymnasium	7 600	7 500	7 800
fackskola	1 200	3 400	3 500
yrkesskola	6 700	6 700	6 800
Totalt	71 700	77 500	79 400

Som framgår av tablå kommer lärarbehovet för grundskolans del att öka med i genomsnitt ca 1,6 % per år och för gymnasieskolans del med 3,2 % per år från 1966 till 1970.

Lärarbehovet avviker endast obetydligt från vad som förutsågs i långtidsutredningen. Vissa rationaliseringsåtgärder har vidtagits vid grundskolan och yrkesskolan, vilket resulterar i ett något lägre lärarbehov under slutet av 1960-talet, men en något snabbare utbyggnad än som förutsågs i långtidsutredningen har skett för fackskolans del, som kräver ett något ökat personalbehov.

Läraryrket kommer däremot att öka väsentligt mer än enligt långtidsutredningen. En genomgripande reform av klass- och ämnesläraryrket kommer genomföras 1968/69, vilken förutses minska lärarbristen. För låg- och mellanstadie lärare kommer förmodligen lärarbehovet att vara helt tillgodosett under första hälften av 1970-talet. Lärarbristen på grundskolans högstadium och i de gymnasiala skolorna har länge varit stor, men bristen har minskat något från 1966. Detta hänger samman med att den praktiska läraryrket utbyggs samt att examinationen från universitet och högskolor ökat kraftigt. 1967 beräknas lärarbristen, om man även räknar de tjänster

som besatts med ej kvalificerad arbetskraft, inom grundskolans låg- och mellanstadier till 3 000 tjänster och inom högstadiet och i de gymnasiala skolorna till 2 500 tjänster.

Högre utbildning. Utvecklingen vid universitet och högskolor har hittills gått betydligt snabbare än vad långtidsutredningen förutsåg. Riksdagsbeslutet 1965 innebar, att planeringen för den högre utbildningen skulle utgå från ett totalantal studerande vid universitet och högskolor i början av 1970-talet på 87 000.

Tillströmningen till universitet och högskolor är främst beroende av gymnasiets examination de närmast föregående åren. Om gymnasiefrekvensen antas vara ganska oförändrad fram till mitten av 1970-talet, och befolkningen i de aktuella åldersgrupperna (20–24 år) minskar under 1970-talet, väntas den mycket kraftiga ökningen av nyinskrivna under senare år upphöra.

Studerande vid universitet och högskolor 1960/61–1975/76 enligt universitetskanslersämbetets beräkning anges i nedanstående tablå:

	1960/61	1965/66	1967/68	1970/71	1975/76
Antalet närvarande studerande	34 700	64 700	83 500	100 200	103 700
Nettoantalet nyinskrivna studerande	7 300	15 500	18 600	18 100	19 100

Antalet nyinskrivna vid universitet och högskolor har ökat från 1960 till 1965 med i genomsnitt ca 16,2 % per år. Enligt beräkningar, som nyligen gjorts av statistiska centralbyråns prognosinstitut och som redovisas i nedanstående tablå har tillströmningen till universitet och högskolor emellertid ökat snabbare än vad som ovan beräknats.

Antal närvarande studerande har ökat från 1960 till 1965 med ca 13,3 % per år. 87 000 studerande som var statsmakternas plan för antalet studerande vid universitet och högskolor i början av 1970-talet har redan överskridits och med nu rådande tillströmningstendenser kommer antalet närvarande studerande att uppgå till över 100 000 1970. Det bör emellertid påpekas, att antalet studerande enligt nu gällande definitioner ej utan vidare är jämförligt med ramtalet på 87 000. En sänkning av studietiderna skulle självfallet starkt kunna sänka närvarotalet. Det är de fria fakulteterna, de humanistiska och samhällsvetenskapliga som har ökat kraftigast, medan de naturvetenskapliga fakulteterna har ökat långsammare än som förutsatts i den av statsmakterna 1965 antagna utbyggnadsplanen. Särskilt kraftig var tillströmningen till de samhällsvetenskapliga fakulteterna vid vilka studerandeantalet 1965 översteg det för utbyggnaden fram till början av 1970-talet avsedda antalet med 50 %.

Frågan är vad denna kraftiga ökning av studerande vid universitet och högskolor

beror på. En av orsakerna kan vara att det dämpade arbetsmarknadsläget dels påverkat de studerande att längre stanna kvar vid universitet och högskolor och dels att fler som gått ur gymnasium nu fortsätter att studera vid universiteten. En annan orsak, som till en del kan förklara den exceptionellt höga tillströmningen 1967, kan vara den nyordning beträffande studenternas militär-

	1967/68	1970/71	1975/76	1979/80
Nettoantalet nyinskrivna	26 250	22 350	21 400	21 750

tjänstgöring som infördes hösten 1967. Enligt denna ändring kommer de värnpliktiga som uttagits till officers- eller underofficersutbildning och som rycker in i juni fr. o. m. september samma år få göra uppehåll på ca 9 månader med fortsatt värnpliktstjänst. 1967 beräknades omkring 3 000 värnpliktiga ha berörts av de ändrade bestämmelserna och en stor del av dessa kan under uppehållet ha ägnat sig åt studier bl. a. vid universitet och högskolor.

För att kunna tillgodose utbildningsmålen, som förutsattes i 1965 års riksdagsbeslut, är det nödvändigt att stora rationaliseringar företas. Först och främst kommer anordningar för att få till stånd en fastare organisation av utbildningen fram till primärexamen att genomföras. För att öka genomströmningen och minska studietiderna tillsattes en arbetsgrupp för att undersöka möjligheterna att införa ett system med fasta studiegångar. Universitetskanslersämbetets arbetsgrupp för fasta studiegångar, UKAS, kom med sitt förslag till fasta studiegångar vid de filosofiska, juridiska och teologiska fakulteterna i mars 1968 men genomförandet planeras till läsåret 1969/70. Hur detta förslag påverkar utbildningskostnaderna är svårt att förutse, men då syftet med fasta studiegångar är att minska studietiderna bör en minskning av antalet närvarande studerande bli resultatet. Exempel på andra rationaliseringsåtgärder, som skall genomföras, är ökad användning av tekniska hjälpmedel i undervisningen, förbättrad utbildning av universitetslärare tvåskiftsutbildning i vissa laborativa ämnen samt radio och television som lärarsättande hjälpmedel.

Utgiftsutvecklingen 1965–1970

Utgiftsutvecklingen under perioden beror förutom på relevantalets utveckling också på vilka resurser i form av lärare, lokaler, utrustning m. m. som tas i anspråk.

Konsumtionsutgifterna för undervisning uppgick 1965 till ca 4 miljarder kr., varav statlig 1 miljard och kommunal 3 miljarder kr. Mellan 1960 och 1965 ökade konsumtionsutgifterna med i genomsnitt ca 5,3 % per år, de statliga något snabbare än de

kommunala och från 1965 till 1966 minskade ökningstakten till drygt 2 %. I långtidsutredningen förutsågs utgifterna fram till 1970 öka med i genomsnitt ca 4 % per år. Enligt nu föreliggande uppgifter synes utgifterna totalt i stort sett ha utvecklats i överensstämmelse med långtidsutredningens kalkyler.

Ökningstakten för driftkostnaderna inom skolväsendet väntas bli ungefär samma som förutsattes i långtidsutredningen.

För lärarutbildningen förutses driftkostnaderna öka snabbare än enligt långtidsutredningens beräkningar och den genomsnittliga årliga ökningen från 1967–1970 kan förmodas bli ca 10 % mot långtidsutredningens 7 %.

Trots den kraftiga ökningen av studerande vid universitet och högskolor har driftkostnaderna inte ökat utan överensstämmer ganska väl med vad som förutsatts i långtidsutredningen. Detta beror på att det är de fria fakulteterna, främst de samhällsvetenskapliga och humanistiska, dvs. utbildningslinjer med relativt sett låga driftkostnader som ökat kraftigast.

Investeringsutgifterna för undervisning uppgick 1965 till ca 1,1 miljard kr., vilket är en ökning med i genomsnitt ca 10,7 % per år från 1960. De statliga ökade snabbast med i genomsnitt ca 29 % per år medan de kommunala ökade något långsammare med i genomsnitt ca 8 % per år. Mellan 1965 och 1967 ökade investeringsutgifterna med ca 4,1 % per år och från 1965 till 1970 beräknas den årliga ökningen bli ca 5 %.

Skolbyggnadsinvesteringarna totalt fram till 1970 beräknas ligga mycket nära de beräkningar som gjordes i långtidsutredningen, men fördelningen mellan åren blir en annan. 1968 blir skolbyggnadsinvesteringarna högre, då dessa investeringar ökar utöver investeringsramarna på grund av arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Under återstoden av 1960-talet beräknas de emellertid bli lägre än de prognoserade.

För högre utbildning och forskning inklusive lärarutbildning, är investeringsvolymen för åren 1967/68 och 1968/69 lägre än vad långtidsutredningen förutsatte. En ök-

ning förutsätts men den totala investeringsvolymen för hela perioden kommer ändå att ligga på en något lägre nivå än i långtidsutredningen.

Utvecklingen 1970-1975

En beräkning av resursbehovet för utbildningssektorn under 1970-talet kan inte byggas på redan fattade politiska beslut utan måste i hög grad bli tentativ.

Skolväsendet. Grundskolan kommer som tidigare sagts, att enligt planerna vara fullt utbyggd läsåret 1972/73. Under innevarande år kommer emellertid förslag att föreläggas riksdagen om en förändrad utformning av högstadiet. Detta torde dock inte leda till krav på ökade resurser. Elevantalet på låg- och mellanstadiet kommer att öka med ca 100 000 från slutet av 1960-talet till 1975 beroende på det stora antalet födda fr. o. m. 1964. Elevantalet på högstadiet kommer att vara i stort sett oförändrat under perioden 1970-1975. För gymnasieskolans del minskar befolkningsunderlaget fram till 1975 för att därefter öka något. Denna nedgång under första hälften av 1970-talet kan eventuellt komma att motverkas av en något höjd gymnasiefrekvens. Yrkesutbildningsberedningen kommer att framlägga förslag för årets riksdag om en förändrad utformning av yrkesskolan. De ekonomiska konsekvenserna är i dag svåra att överblicka, men krav på ökade resurser kan uppstå.

Högre utbildning. De oklara punkterna är ovanligt många i fråga om universitet och högskolor. Nyligen tillsattes också en utredning rörande det eftergymnasiala utbildningssystemets fortsatta utbyggnad. Utredningen har att med utgångspunkt i samhällets beräknade behov, de studerandes önskemål samt tillgängliga resurser ge riktpunkter för den eftergymnasiala utbildningens dimensionering. Då fördelningsproblemen inom utbildningssektorn ter sig svåra att lösa på sikt, om tillträdet är spärrat vid vissa utbildningar och fritt vid andra utbildningar ingår det i kommitténs uppdrag att överväga införandet av någon form av reglering av tillträdet till de nu fria fakulteterna vid universiteten. Kommittén har vidare möjlighet

att överväga en omprövning av nu gällande kvantitativa riktpunkter. Vidare införs 1969/70 fasta studiegångar vid de fria fakulteterna.

Man räknar med att tillströmningen minskar något 1968/69 jämfört med den extremt höga tillströmningen 1967/68 och sedan i stort sett stagnerar. Detta innebär att antalet närvarande studerande fortsätter att öka in på 1970-talet. En viss omfördelning inom de fria fakulteterna i riktning mot de naturvetenskapliga fakulteterna antas ske, vilket leder till successivt ökade kostnader.

Läraryrkesutbildningskapaciteten har ökat mycket starkt under slutet av 1960-talet. Denna kapacitet beräknas vara tillräcklig på lång sikt, varför förmodligen ytterst små resursökningar under 1970-talet behövs.

Med utgångspunkt från ovanstående antas driftsutgifterna öka med i genomsnitt ca 3,5 % per år fram till 1975. Investeringsutgifterna beräknas ligga på endast något högre nivå än i slutet av 1960-talet.

2.2.2. Hälso- och sjukvård

Långtidsutredningens kalkyl

För att få en överblick över de aktuella utbyggnadsplanerna gjorde den dåvarande medicinalstyrelsen sommaren 1964 en enkät till sjukvårdsstyrelserna i landstingen och städerna utanför landsting samt till olika statliga myndigheter. De av huvudmännen redovisade planerna visade att man förutsåg en mycket kraftig ökning av vårdresurserna fram till 1970. Det totala platsantalet i all sluten vård angavs öka från ca 125 000 1964 till närmare 150 000 1970. Av den totala ökningen med ca 4 000 platser per år skulle mer än hälften (2 200) gå till en förstärkning av långtidssjukvårdens resurser. Det årliga platstillskottet inom annan kroppssjukvård angavs bli ca 950, inom mentalsjukvård ca 250 och inom övriga vårdområden ca 600.

För denna utbyggnad erforderliga investeringar (exklusive underhåll) angavs av huvudmännen öka från ca 800 milj. kr. 1965 till bortåt 1 100 milj. kr. i genomsnitt per år

under 1966–1970 (vid 1964 års kostnadsnivå). Under förutsättning av en jämn stegring av investeringarna de olika åren skulle dessa uppgå till närmare 1 300 milj. kr. 1970, en ökning med 9,5 % per år sedan 1965.

Hälso- och sjukvårdens personalbehov antogs enligt planerna öka med ca 20 000 personer (heltidsarbetande) 1965–1970.

Driftutgifterna beräknades stiga betydligt snabbare än personalen; ökningen 1965–1970 angavs till 8,5 % per år. Detta tal representerar också den planerade volymökningen för offentlig konsumtion av hälso- och sjukvårdstjänster.

Som allmänt omdöme framhöll medicinalstyrelsen att en alltför stor optimism synes ha framträtt i huvudmännens planering vad gäller utbyggnadsplanernas tidsmässiga förverkligande och framför allt i fråga om möjligheterna att få fram sjukvårdspersonal. Också långtidsutredningen konstaterade att utsikterna för att avveckla den rådande personalbristen och därutöver öka antalet tjänster i sådan omfattning som framgår av huvudmännens kalkyler var ganska mörka. I utredningens kalkyl förutsattes därför att ökningen i hälso- och sjukvårdskonsumtionen skulle stanna vid ca 7 % årligen 1965–1970 mot 8,5 % per år enligt planerna. En nedskärning gjordes också i investeringsplanerna; i utredningens kalkyl förutsågs hälso- och sjukvårdens investeringar exklusive underhåll öka med ca 7,5 % årligen mot planernas 9,5 %.

Aktuella utbyggnadsplaner

Resultaten av nämnda enkätundersökning har bl. a. utnyttjats i arbetet inom socialdepartementets sjukvårdsdelegation med prioriteringar av byggnadsverksamheten inom ramen för gällande byggnadsreglering. Det framstod härvid som angeläget att med liknande undersökningar fortlöpande registrera den pågående planeringen. Mot bakgrund härav hemställde socialdepartementets sjukvårdsdelegation i början av 1967 att medicinalstyrelsen ville företa en förnyad undersökning. Avsikten var att därefter årligen samla in aktuella informationer om

sjukvårdsresurserna och den planerade utbyggnaden av dem.

Undersökningen genomfördes under 1967 under benämningen RUPRO 67 (Rullande prognosundersökning 1967). Uppgifterna avsåg utvecklingen under perioden 1966–1970. Primärmaterialet var delvis av en annan karaktär än det material som låg till grund för långtidsutredningen. I det senare fallet begärdes summariska sammanställningar för olika vårdområden medan materialet till RUPRO 67 bestod av detaljerade upplysningar rörande varje sjukhus utveckling. Detta medförde bl. a. ökade möjligheter att kontrollera materialet på ett bättre sätt.

Vidare lämnades till långtidsutredningen uppgifter om förutsett platsantal för åren 1965 och 1970 och om investerings- och driftkostnader som summor för perioden 1966–1970. I RUPRO 67 angavs däremot årsvisa uppgifter. Av uppgifterna för de enstaka åren kan 1966 betecknas som av huvudmän känt utfall och 1967 som delvis prognos medan uppgifterna för åren 1968–1970 avser planerad utveckling.

De i RUPRO 67 redovisade planerna visar att huvudmännen förutser en fortsatt mycket snabb ökning av vårdresurserna. Antalet vårdplatser i all sluten vård anges komma att ligga endast obetydligt lägre 1970 än enligt de planer som redovisades 1964 (144 350 mot 148 900). Utbyggnaden under åren 1965–1967 har dock inte gått lika snabbt som indikerats av de tidigare planerna. I dessa räknade man nämligen att antalet platser skulle öka med i medeltal 4 000 per år under perioden 1964–1970. Ökningen 1964–1965 hade därvid angetts till 2 850 men blev enligt definitiv redovisning endast ca 1 000. För 1966 och 1967 anges i RUPRO 67 ökningen till i medeltal 2 500 platser per år. Jämförelsen mellan det till långtidsutredningen angivna platsantalet 1965 och det faktiska utfallet visar att utbyggnadstakten redan på mycket kort sikt kan väsentligen överskattas. Detta förhållande bör erinras när det gäller att bedöma realismen i de egentliga plantalen i RUPRO 67, dvs. utbyggnaden under åren 1968–1970.

Tabell 1. Antalet vårdplatser inom sjukvården 1964—1970.

	Antal vård- platser 1964	Förändring per år			
		1964—1967 utfall (delvis prognos)	1967—1970 enl. planer till RUPRO 67	1964—1970 utfall och planer till RUPRO 67	1964—1970 enl. planer till LU 65
Kroppssjukvård, exkl. långtidssjukvård	52 300	— 300	+ 700	+ 200	+ 950
Långtidssjukvård	22 100	+ 1 700	+ 3 100	+ 2 400	+ 2 200
Mentalsjukvård	34 700	+ 50	+ 350	+ 200	+ 250
Övrigt (vård av psykiskt efter- blivna, epileptiker och kon- valescenter)	15 250	+ 500	+ 500	+ 500	+ 600
Totalt	124 350	+ 1 950	+ 4 650	+ 3 300	+ 4 000

För dessa tre år planeras en ökning av antalet vårdplatser med 4 600 per år. Den i förhållande till tidigare planer långsammare utveckling som ägt rum under planperiodens första hälft skulle härmed i det närmaste kompenseras genom en mycket snabb utbyggnad under de framförliggande åren.

I tabell 1 anges platsutvecklingen för olika vårdområden. Det framgår att satsningen från huvudmännens sida på vården av de långvarigt kroppssjuka synes f. n. vara ännu kraftigare än vad som planerades 1964. Den övriga kroppssjukvårdens utbyggnad har däremot inskränkts.

Medan ökningen i antalet vårdplatser enligt nu föreliggande planer inte torde bli fullt så stor som beräknades för långtidsutredningen, har en uppjustering skett för investeringskostnaderna. De totala investeringarna (exklusive underhåll) under åren 1966—1970 anges nämligen i RUPRO 67 ligga ca 15 % eller ca 150 milj. kr. (i 1964 års kostnadsläge) högre per år än enligt planerna till långtidsutredningen. Någon direkt jämförelse mellan de årsvisa förändringarna i dessa två material kan inte göras då uppgifterna i det senare fallet endast avsåg medelnivån för perioden. Som nämnts beräknades i långtidsutredningen den planerade investeringsnivån, under förutsättning av en jämn stegring av investeringarna de olika åren, uppgå till ca 1 300 milj. kr. 1970. I RUPRO 67 anges investeringarna redan 1968 överstiga 1 300 milj. kr. och 1969 vara över 1 500 milj. kr., vilket innebär en fördubbling av

investeringsvolymen på tre år. För 1970 förutses sedan en nedgång i investeringarna — en dylik underrapportering avseende planperiodens slut kan ofta noteras — vilket gör att den genomsnittliga ökningstakten för 1966—1970 stannar på 16 % per år.

Också driftkostnaderna anges i de nu aktuella planerna ligga väsentligt högre än enligt rapporteringen till långtidsutredningen. I medeltal för perioden 1966—1970 utgör uppjusteringen 10 % eller ca 400 milj. kr. per år (i 1964 års priser). De till långtidsutredningen angivna planerna antogs innebära en driftkostnad 1970 på närmare 5 000 milj. kr. Enligt de nu föreliggande uppgifterna skulle denna nivå uppnås 1969; driftkostnaderna 1970 anges i planerna till över 5 300 milj. kr.

Som tidigare nämnts bedömdes personalredovisningen till långtidsutredningen innebära att hälso- och sjukvårdens personalbehov skulle öka från 1965 till 1970 med ca 20 000 personer (omräknade till heltidsarbetande). I RUPRO 67 anges ökningen 1966—1970 till 28 500 heltidsarbetande. En jämförelse av planerna för 1970 i de båda undersökningarna ger vid handen att för samtliga personalkategorier med undantag för tandtekniker och ekonomipersonal anger RUPRO 67 högre antal tjänster. Det bör dock noteras att p. g. a. olikheter i redovisningen full jämförbarhet mellan de båda materialen inte kan uppnås för alla personalkategorier. Sammanlagt skulle enligt RUPRO 67 vårdpersonalen 1970 vara ca 8 000 fler, förvalt-

Tabell 2. Personalutveckling inom hälso- och sjukvård 1966—1970 enl. RUPRO 67.

Antal tjänster omräknat i heltid

	Antal tjänster 1966	Förändring				
		1966—1967	1967—1968	1968—1969	1969—1970	1966—1970
Vårdpersonal	89 760	+ 5 150	+ 7 890	+ 4 960	+ 4 350	+ 22 350
därav: läkare ¹	6 260	+ 300	+ 440	+ 300	+ 250	+ 1 290
sjuksköterskor, barnmorskor o. assistenter	20 330	+ 1 020	+ 1 350	+ 900	+ 750	+ 4 020
skötare i psykiatris k vård	14 690	+ 960	+ 940	+ 420	+ 180	+ 2 500
Förvaltningspersonal	6 180	+ 730	+ 720	+ 320	+ 260	+ 2 030
Ekonomipersonal	19 530	+ 1 250	+ 1 320	+ 760	+ 820	+ 4 150
Totalt	115 470	+ 7 140	+ 9 930	+ 6 030	+ 5 430	+ 28 530

¹ Exkl. privatpraktiserande läkare.

ningspersonalen ca 1 000 fler och ekonomipersonalen ca 600 färre än enligt materialet till långtidsutredningen. Till stor del torde uppjusteringen återspegla det ökade personalbehov som uppstått i samband med arbetstidsförkortningen. Någon hänsyn till denna hade nämligen inte tagits i uppgifterna till långtidsutredningen. I tabell 2 anges de årsvisa förändringarna för vissa personalkategorier enligt RUPRO 67.

Kalkyl för perioden 1965—1970

Som nämnts förutsattes i långtidsutredningens kalkyl utbyggnad av hälso- och sjukvården komma att ske långsammare än enligt huvudmännens planer. Övervägandena baserades härvid främst på personal-

läget; det förelåg en avsevärd skillnad mellan tillgång och efterfrågan på sjukvårdspersonal och kalkylerna tydde på att bristen för flera personalkategorier skulle vid den angivna efterfrågeökningen kvarstå fram till 1970.

Det föreligger ännu inte fullständig statistik över sysselsättningens förändringar under kalkylperiodens första år. Tillgängliga uppgifter tyder dock på att personalökningen utgjorde 5 à 6 % under 1966, medan det förändrade arbetsmarknadsläget under 1967 synes ha möjliggjort en betydligt större rekrytering. Uppgifterna i tabell 2 avser endast antalet tjänster. Ser man däremot på antalet uppehållna tjänster, finner man att antalet läkare ökade med 180 under 1966 och med 370 under 1967. Antalet uppehållna tjänster

Tabell 3. Antalet vakanta läkartjänster och tjänster som inte uppehållits av legitimerade läkare 1965—1967.

	Antal tjänster hösten 1967	Vakanta tjänster och tjänster inte uppehållna av legitimerade läkare				
		Hösten 1967 antal	Hösten 1965 %	Hösten 1966 %	Våren 1967 %	Hösten 1967 %
Provinsiälläkartjänster	775	159	21,3	21,5	19,5	20,5
Tjänster vid sjukhus för somatisk vård	4 619	722	15,0	16,3	14,1	15,6
Tjänster vid sjukhus för psykiatrisk vård	495	160	29,4	31,3	32,2	32,3
Totalt	5 889	1 041	17,0	18,1	16,3	17,7

Tabell 4. Vakanssituationen vid kroppssjukhusen för annan vårdpersonal än läkare 1965–1967.

	Antal tjänster hösten 1967	Antal vakanser utan vikarie hösten 1967	Vakanser utan vikarie i % av antalet tjänster		
			hösten 1965	hösten 1966	hösten 1967
Sjuksköterskor	14 301	787	7,1	7,8	5,5
Barnmorskor	780	41	5,2	5,8	5,2
Sjukgymnaster	1 024	147	15,6	18,6	14,4
Kuratorer	465	31	10,4	9,6	6,6
Terapeuter	580	43	5,2	9,4	7,4
Undersköterskor	6 188	272	4,9	4,6	4,4
Barnsköterskor	2 234	42	1,1	2,2	1,9
Övrig vårdpersonal	29 902	598	2,5	2,8	2,0

avseende vårdpersonalen vid kroppssjukhusen ökade med 2 550 under 1966 och med 3 860 under 1967.

Det förbättrade personalläget återspeglas i att vakanserna minskat något. Av samtliga läkartjänster var hösten 1965 7,6 % vakanta utan vikarie. Motsvarande siffror för hösten 1966 och hösten 1967 var 7,2 % respektive 6,9 %.

Nedgången i antalet vakanta tjänster utan vikarie mellan hösten 1965 och hösten 1966 har emellertid kommit till stånd genom att vakanserna tillsatts med icke behörig läkarpersonal. Först till våren 1967 förbättrades läkarsituationen något, men till hösten 1967 har antalet tjänster som inte uppehållits av legitimerade läkare åter ökat (tabell 3).

I tabell 4 anges vakanssituationen vid kroppssjukhusen för annan vårdpersonal än läkare. Det framgår att för flertalet personalkategorier har vakanserna successivt minskat sedan hösten 1966. Det bör också noteras att – i motsats till läkarpersonalen – någon ökning av vakanserna mellan våren och hösten 1967 inte har ägt rum för denna vårdpersonal.

Genomgången har visat att trots ökad rekrytering någon mera påtaglig förbättring i bristsituationen inte synes ha ägt rum under 1966 och 1967. Till den av huvudmännen planerade ökningen av antalet tjänster – med i genomsnitt över 7 000 per år under treårsperioden 1968–1970 – måste läggas det ytterligare personalbehov som medförs av kravet att fylla dagens vakanser. Utbild-

ningen av vårdpersonal beräknas visserligen öka i en relativt snabb takt, men det torde dock betecknas som orealistiskt att hela detta personalbehov kan komma att tillgodoses med för ändamålet kvalificerad personal.

När det gäller att bedöma investeringarnas utveckling bör först den dåliga överensstämmelsen mellan uppgifterna i RUPRO 67 och andra källor noteras. Enligt RUPRO 67 ökade hälso- och sjukvårdens investeringar (exkl. underhåll) med bortåt 30 % i volym 1966–1967. I nationalräkenskaperna registrerades ökningen till ca 20 %. Även huvudmännens kostnadsuppgift avseende investeringarna 1968 (innebärande en ökning med 34 % i förhållande till 1967) synes alltför hög. Sedan våren 1966 fordras nämligen igångsättningstillstånd för att påbörja byggen av bl. a. sjukhus. För 1968 gäller en kostnadsram för igångsättning av nya projekt på 100 milj. kr. Kostnadsramen har fastställts med hänsyn tagen till att den stora investeringsvolymen 1967 (750 milj. kr. inom tillståndssektorn) beräknas bidra till att man 1968 får sådana konsekvenskostnader för redan igångsatta byggen att dessa ensamma skulle svara för ca 760 milj. kr. Tillsammans med en nyigångsättning på 100 milj. kr. 1968 skulle investeringarna detta år ligga ca 15 % högre än 1967. Enligt länsarbetsnämndernas bedömning torde dock investeringsökningen 1967–1968 bli större, ca 20 %.

Några igångsättningsramar för 1969 har ännu inte fastställts. Genom att kostnads-

ökningen av redan pågående byggen beräknas upphöra skulle en lika stor nyigångsättning 1969 som 1968 leda till en volymökning med 10 % för ifrågavarande byggnadsinvesteringar.

Det förutsätts här att hälso- och sjukvårdens totala investeringar (exkl. underhåll) kommer att öka med 20 % 1968 och 10 % både 1969 och 1970. För hela perioden 1965–1970 skulle då ökningen bli i genomsnitt 16 % per år. Kalkylen skiljer sig väsentligt för varje enskilt år från den utveckling som av huvudmännen angetts i RUPRO 67. I denna synes dock uppgifterna för periodens tidigare år även innefatta prisstegringar, medan man för slutåret tydligen lämnat ofullständiga uppgifter. Även beträffande driftutgifterna synes uppgifterna i RUPRO 67 framför allt för 1966–1967 innebära en inte obetydlig överskattning av volymförändringen. Orsaken torde även här vara att rapporteringen skett i löpande priser. För framförliggande år förutsätts här att driftkostnaderna kommer att öka i något långsammare takt än 1965–1968. Den genomsnittliga ökningen 1965–1970 skulle enligt denna reviderade kalkyl uppgå till ca 9 % per år.

2.2.3 Socialvård

Utvecklingen inom olika vårdgrenar

Aldringsvård. Tyngdpunkten i dagens socialvård ligger både vad beträffar utgifter och personal på åldringsvården. De uppgifter avseende ålderdomshem som samlades in till långtidsutredningen med en enkät till samtliga primärkommuner tydde på en mycket omfattande byggnadsverksamhet de närmaste åren. På grundval av redovisade utbyggnadsplaner beräknade socialstyrelsen att det totala platsantalet skulle stiga från 45 600 1964 till ca 61 000 1970. I beräkningen förutsattes att ny-, till- och ombyggnad skulle omfatta ca 3 800 platser per år. Genom att antalet nedlagda platser antogs successivt minska skulle nettotillskottet av platser för varje år visa en måttlig stegring. Socialstyrelsen bedömde det förutsedda platsantalet på 61 000 1970 som ungefär

det minimum som skulle behövas för att avskaffa den nuvarande bristen sådan kommunerna bedömde den och hålla undan för åldringsskullarnas ökning. Det kan nämnas att kommunerna uppskattade sitt platsbehov 1970 till ca 70 000, vilket skulle motsvara omkring 9,5 platser per 100 åldringar över 70 år.

Enligt nu tillgänglig redovisning blev nettotillskottet under 1965 2 100 platser mot förutsedda 1 900. Under 1966 och 1967 igångsattes nya ålderdomshemsbyggen med sammanlagt ca 7 000 platser. Genom förfrågan hos samtliga länsstyrelser under hösten 1967 har socialstyrelsen vidare erhållit uppgifter om vilka ålderdomshemsprojekt som föreligger för tiden t. o. m. 1970. Styrelsen har därefter hänvänt sig direkt till de kommuner som har uppgetts planera ålderdomshemsbyggen under angiven tid med mera detaljerade frågor om projektet. Enligt kommunernas bedömningar kan omkring 5 500 platser börja byggas 1968, omkring 4 000 platser 1969 och omkring 2 000 platser 1970. Socialstyrelsen bedömer dock att en igångsättning med omkring 3 800 platser per år bättre kommer att svara mot verkligheten då kommunerna ofta underskattar den tid det tar att planera och finansiera ett ålderdomshemsbygge. Styrelsen anser på dessa grunder att den i långtidsutredningen beräknade vårdplatsutvecklingen i stort sett kommer att förverkligas och att det totala antalet vårdplatser i slutet av 1970 skall uppgå till omkring 60 300.

Behovet av ålderdomshemsplatser har sedan lång tid schablonmässigt angetts till ca 10 % av antalet personer som fyllt 70 år. Under senare år har socialstyrelsen hävdatt att behovet av ålderdomshemsplatser måste bedömas mer restriktivt än tidigare. Denna tioprocentregel har därför i stort sett utvecklat till en maximiregel som i städer och större tätorter bör kunna underskridas. Socialstyrelsen anser det humanitärt, ekonomiskt och personalmässigt motiverat att i ökande omfattning bygga ut den öppna åldringsvården för att så långt möjligt uppskjuta eller förhindra behov av sluten vård.

I den öppna vården ingår förutom den

sociala hemhjälpen olika verksamheter för service och kulturella aktiviteter. Dessa verksamheter har hittills varit kostnads- mässigt obetydliga (ca 4,5 milj. kr. 1963) men är under snabb utbyggnad. Enligt en enkät vid årsskiftet 1965/66 hade den till långtidsutredningen angivna målsättningen för 1970 redan då överskridits (med undantag av matdistributionen). Skulle utvecklingen fortsätta i den takt som förutses kommer kostnaderna från 1963 att fyrdubblas fram till 1970. Uppgifterna till långtidsutredningen avsåg en fördubbling av dessa kostnader.

Social hemhjälp. Denna vårdform omfattar hemvårdarinne- och hemsamaritverksamhet samt särskild barntillsyn. Enligt uppgifter till långtidsutredningen förutsågs en betydande ökning av dessa verksamheter. Den planerade personalökningen 1964–1970 uppgavs motsvara 7 000 heltidsarbetande.

Hemvårdarinneverksamhet som är avsedd främst för korttidshjälp i första hand till barnfamiljer men i viss utsträckning också till äldre och invalider har fram till 1967 ökat långsammare än som förutsetts. Däremot är en ny kår inom den sociala hemhjälpen, s. k. barnvårdarinnor, under kraftig expansion. Barnvårdarinnorna passar i huvudsak sjuka barn under föräldrarnas arbetstid och avlastar hemvårdarinneverksamheten. Antalet äldre och handikappade som skulle få hemsamarithjälp beräknades i långtidsutredningen öka från

84 500 1963 till ca 193 000 1970. Av tillgängliga uppgifter avseende utvecklingen fram till 1967 att döma synes utbyggnaden gå i planerad takt.

Barnstugor. Jämte social hemhjälp var barnstugor, dvs. daghem, fritidshem och lekskolor, det område inom socialvården som enligt uppgifter till långtidsutredningen förutsågs expandera snabbast under prognosperioden. Antalet daghemsplatser angavs öka med 12 000 1964–1970, vilket innebar något mer än en fördubbling. Trots denna utbyggnad bedömes en betydande platsbrist kvarstå 1970. Antalet platser på fritidshem bedömdes öka med drygt 3 000 och i lekskolor med ca 17 000.

I tabell 5 ges dels den faktiska platsutvecklingen 1965 och 1966, dels socialstyrelsens nya bedömning fram till 1970. För jämförelse lämnas också platsutvecklingen enligt socialstyrelsens bedömning till långtidsutredningen. Det framgår att utbyggnaden både under 1965 och 1966 har gått väsentligt långsammare än vad som bedömdes i materialet till långtidsutredningen. Under 1967 beräknas däremot antalet platser på daghem och fritidshem ha ökat betydligt mer jämfört både med föregående år och med den tidigare bedömningen. För de följande åren fram till 1970 förutser socialstyrelsen en ytterligare kraftig ökning av de årliga platstillskotten. Utbyggnaden av lekskolorna beräknas å andra sidan ske i långsammare takt än vad man

Tabell 5. Antalet platser vid barnstugorna 1965–1970.

	1965	1966	1967	1968	1969	1970
<i>Daghem</i>						
Antal	11 924	13 402	16 500	21 000	25 500	30 000
Ökning från föregående år	836	1 478	3 098	4 500	4 500	4 500
D:o enl. bedömning till LU	1 100	1 700	2 000	2 200	2 400	2 600
<i>Fritidshem</i>						
Antal	3 001	3 256	3 850	4 850	5 850	6 850
Ökning från föregående år	336	255	594	1 000	1 000	1 000
D:o enl. bedömning till LU	350	450	550	600	600	600
<i>Lekskolor</i>						
Antal	26 057	28 181	30 000	32 000	34 000	36 000
Ökning från föregående år	1 549	2 142	1 819	2 000	2 000	2 000
D:o enl. bedömning till LU	2 500	2 900	2 900	2 900	2 900	2 900

tidigare räknade med. Den ändrade bedömningen sammanhänger med att statsbidragen till daghem och fritidshem höjdes betydligt 1 juli 1966 medan bidragen till lekskolor bortföll. I nedanstående tablå anges det förutsedda platsantalet 1970, dels enligt socialstyrelsens nya bedömning, dels enligt långtidsutredningen:

	daghem	fritidshem	lekskolor
ny bedömning	30 000	6 850	36 000
LU 65	23 600	6 100	42 000

Även beträffande personalutvecklingen kan förändringar förutses. I bedömningen till långtidsutredningen förutsågs ett nettotillskott av förskollärare på ca 2 300 under perioden 1966–1970, vilket skulle innebära en minskning av antalet vakanser från ca 550 1965 till ca 100 1970. Nya beräkningar grundade på skolöverstyrelsens prognoser ger vid handen en ökning av antalet tjänster med 3 700 under tiden 1967–1970 och ett nettotillskott av förskollärare under samma tid på 3 400, vilket mot bakgrunden av 700 vakanser 1966 ger 1 000 vakanser 1970.

Familjedaghem. Jämsides med utbyggnaden av barnstugorna och som komplement till dessa vidareutvecklas barntillsynen inom kommunala familjedaghem. Behovet av barntillsyn har kartlagts av familjedaghemsutredningen, som hösten 1967 lämnade sitt betänkande »Samhällets barntillsyn – barnstugor och familjedaghem» (SOU 1967: 39). Undersökningen visade att ca 150 000 barn under 7 år hade förvärvsarbetande mödrar med en arbetstid på mer än 15 timmar i veckan. Ungefär hälften av dessa barn hade sin tillsyn i det egna hemmet genom hembiträden, föräldrarna själva, äldre syskon osv. För en tredjedel av barnen skedde tillsynen genom privata familjedaghem. Den av kommunerna ordnade barntillsynen i barnstugor och kommunala daghem omfattade endast 16 % av barnantalet. För ca 3 000 barn i dessa åldrar upp-gavs att barnen är utan tillsyn under den tid föräldrarna förvärvsarbetar. Genom un-

dersökningen konstaterades också att ca 200 000 nu hemarbetande mödrar sagt sig önska ta förvärvsarbete om tillsynen av deras barn kan ordnas på ett tillfredsställande sätt.

För att möta det stora behov av barn-tillsyn som redovisats genom undersökning-
en behövs det enligt utredningens mening
en fortsatt stark ökning av platsantalet i
barnstugorna och en utbyggnad även av
den kommunalt organiserade familjedag-
hemsverksamheten. I avsikt att stimulera
denna senare verksamhet och med beaktan-
de av de kvalifikativa aspekterna på denna
vårdform föreslog utredningen att statsbi-
drag skall utgå till kommunala familje-
daghem från 1 januari 1969. För att inte
motverka utbyggnaden av barnstugeverk-
samheten föreslogs att i kommuner med
visst invånarantal antalet familjedaghem-
platser ej får överstiga antalet barnstuge-
platser.

I enlighet med förslag i proposition
1968: 1, bilaga 7, har riksdagen beslutat om
statsbidrag till kommunala familjedaghem
från 1 januari 1969. Vid denna tidpunkt
beräknas antalet platser vid dessa familje-
daghem uppgå till ca 15 000. Dessutom be-
räknas ca 15 000 existerande privata famil-
jedaghemplatser bli övertagna av kommu-
nen och ca 15 000 helt nya platser kommer
till i kommunal regi.

I materialet till långtidsutredningen be-
räknade socialstyrelsen att det 1970 kom-
mer att finnas omkring 15 000 kommunalt
förmedlade familjedaghem. Denna siffra
torde således komma att överskridas.

Barnhem och barnkolonier. I beräkning-
arna till långtidsutredningen förutsattes en
ytterligare utbyggnad av barnhemmen, in-
nebärande en ökning av platsantalet med
ca 400 från 1964 till 1970. En sådan ök-
ning beräknas nu inte komma till stånd.
Vid slutet av 1967 var nämligen antalet
barnhemsplatser 225 mindre än 1965 och
beräknas till 1970 öka endast obetydligt.
Det för 1970 förutsedda platsantalet 4 000
understiger det tidigare beräknade antalet
med närmare 500. Bakom denna utveck-
ling ligger en minskad efterfrågan främst

på platser i spädbarnshem och mödrahem. En utbyggnad av nämnda slag av barnhem är därför f. n. inte motiverad.

Också barnkoloniverksamheten minskar i omfattning år från år. Antalet barn och vård dagar har under de senaste åren minskat med ca 4 % per år, dvs. i något hastigare takt än vad som redovisades till långtidsutredningen.

Ungdomsvårdsskolor. Under perioden 1956–1964 ökades antalet disponibla platser på ungdomsvårdsskolorna med 38 %. Då tyngdpunkten i denna verksamhet håller på att förskjutas från institutionsvård till öppen vård angavs i långtidsutredningen någon ytterligare utbyggnad av ungdomsvårdsskolorna fram till 1970 inte komma att äga rum.

Den faktiska utvecklingen 1964–1967 visar en minskning av antalet disponibla platser med 4 % och av antalet elever med 5 %. Minskningen i elevantalet sammanhänger med en nedgång i barnavårdsnämndernas omhändertaganden medan däremot en ökad andel av omhändertagna placerats vid institution.

Den framtida efterfrågan på vårdplatser är svår att bedöma. Utformningen och tillämpningen av den straffrättsliga och barnavårdande lagstiftningen liksom tillgången på andra vårdmöjligheter utgör faktorer som påverkar efterfrågan. Vidare är utvecklingen av vårdtiderna av betydelse. Dessa har under en längre tid varit sjunkande men har under de senaste åren stabiliserats och 1966 t. o. m. ökat något. Detta sammanhänger med en förskjutning mot svårare klientel.

För att möta kravet på bättre och intensivare vård erfordras i första hand personalförstärkningar. Det totala personalbehovet anges av socialstyrelsen öka från 760 1965 till 1 040 1970, dvs. med 280 mot ca 400 enligt beräkningen till långtidsutredningen. Däremot anser socialstyrelsen i sin nya långtidsbedömning att någon utbyggnad för att tillföra organisationen ytterligare platser inte är erforderlig.

Nykterhetsvård. Enligt uppgifter till långtidsutredningen planerades utbyggnaden av

nykterhetsvården bli mest markerad för den öppna vården och särskilt vad gäller alkoholpolikliniker, rådgivningsbyråer och inackorderingshem. Socialstyrelsens nya beräkning tyder på en utveckling som i stort sett överensstämmer med den tidigare bedömningen. Antalet platser vid allmänna vårdanstalter fortsätter att minska i förutsedd takt. Däremot synes platsantalet vid de enskilda vårdanstalterna och vid inackorderingshemmen komma att öka i en något snabbare takt än vad som tidigare beräknats. Inom den öppna vården synes utvecklingen i fråga om alkoholpolikliniker och rådgivningsbyråer komma att stå i god överensstämmelse med den tidigare prognosen.

Socialförsäkring. Till offentlig konsumtion av socialvård förs i nationalräkenskaperna också administrationskostnaderna för allmänna försäkringskassor, arbetslöshetskassor och AP-fonder. Dessa utgifter – som ligger helt utanför statsbokföringen – uppgick 1965 till 264 milj. kr., varav allmänna försäkringskassor svarade för 166 milj. kr.

Under senare år har utgifterna för dessa verksamheter stigit i snabb takt; den volymmässiga ökningen 1965–1967 utgjorde 12,5 % per år. Uppgången sammanhänger till stor del med en förstärkning av de allmänna försäkringskassorna i samband med sjukförsäkringsreformen den 1 januari 1967. För framförliggande år beräknas öknings-takten bli något långsammare.

Kalkyl för perioden 1965–1970

De kommunala och statliga myndigheternas planer till långtidsutredningen pekade på en ökning i konsumtionen av socialvårdstjänster med ca 6,5 % per år 1965–1970. För investeringarna (exklusive underhåll) angavs den årliga ökningen till ca 7,5 % per år. Långtidsutredningen bedömde det emellertid inte realistiskt att räkna med att alla planerna på socialvårdens utbyggnad kunde realiseras redan till 1970. I utredningens kalkyl angavs den offentliga konsumtionen av socialvård öka med 5 % per år och socialvårdens nyinvesteringar med 7 % per år.

Den faktiska konsumtionsökningen 1965–1966 blev enligt nationalräkenskaperna 8 à 9 % i volym. För senare år saknas ännu sammanfattande redovisning. Av tillgängliga uppgifter att döma synes dock öknings-takten under 1967 och 1968 ha varit något större. Den sammanlagda konsumtionsökningen 1965–1968 har därför i denna kalkyl uppskattats till ca 10 % per år.

Genomgången av utvecklingstendenserna inom olika vårdgrenar visade att utbyggnaden av vårdresurserna planeras fortsätta i snabb takt. För de kostnadsmässigt mest betydande områdena, ålderdomshem och social hemhjälp, synes utbyggnaden ske i enlighet med planerna till långtidsutredningen. Barnstugorna, familjedaghemmen och den öppna åldringsvården synes expandera i snabbare takt än vad som tidigare beräknats. Barnhem och kolonier är de enda områden där verksamheten minskar i omfattning.

En sammanvägning av dessa olika tendenser till en totalkalkyl är svår att göra. Socialstyrelsens redovisning av utbyggnadsplanerna visade emellertid klart att det på flera områden förutses en snabbare satsning i slutet av planperioden än vad som kunde genomföras under dess första år. Socialstyrelsen har dock ifrågasatt om en så stark utbyggnad kan realiseras.

I denna kalkyl förutsätts att konsumtionen av socialvårdens tjänster inte kommer att öka lika snabbt 1968–1970 som under föregående år då uppgången åtminstone delvis torde ha underlättats av det rådande arbetsmarknadsläget. I tabell 6 markeras den förutsatta avsaktningen med att konsumtionens årliga ökningstakt 1968–1970 satts till 8 % mot 10 % för perioden 1965–1968.

Socialvårdens investeringar (exkl. underhåll) ökade med 27 % både 1966 och 1967 och uppgick det sistnämnda året till närmare 400 milj. kr. i 1964 års priser. Planerna till långtidsutredningen förutsattes innebära en investeringsnivå 1970 på ca 300 milj. kr. Som framgått av tidigare redogörelse väntas utbyggnaden av ålderdomshem och barnstugor fortsätta. Inom ungdomsvårdsskolorna och nykterhetsvården planeras en mo-

dernisering och ombyggnad av befintliga anstalter till mindre enheter. Man kan således vänta en hög investeringsnivå under de framföriggande åren, även om öknings-takten torde bli lägre än under 1965–1967.

2.2.4 Försvar

Försvarsutgifternas utveckling regleras genom av riksdagen fastställda kostnadsramar. 1963 års försvarsbeslut – innebärande bl. a. att de ekonomiska utgångsramarna varje år dels skulle ökas med 2,5 % för att möta den tekniska utvecklingen, dels kompenseras för pris- och lönestegringar – utlöpte med utgången av budgetåret 1966/67. För budgetåret 1967/68 hade riksdagen i avvaktan på förslag från 1965 års försvarsutredning beslutat en utgiftsram som i fasta priser i stort sett motsvarade utgiftsnivån föregående budgetår. Förslag om ny ekonomisk ram för det militära försvaret för fyraårsperioden 1968/69–1971/72 har lagts fram i prop. 110: 68. Propositionen bygger på 1965 års försvarsutrednings betänkande »Säkerhetspolitik och försvarsutgifter» (SOU 1968: 10).

Att utgående från föreslagna rambelopp beräkna de statliga konsumtions- och investeringsutgifternas framtida utveckling bjuder på vissa speciella svårigheter. I 1968 års långtidsbudget har emellertid försvarsbeslutet beräknats innebära att konsumtionsutgifterna kommer att öka med 1½ à 2 % årligen (i fasta priser) och investeringsutgifterna med 1½ à 2 %. Försvarets konsumtionsutgifter steg 1965–1966 med 1½ % i volym. För nyinvesteringar noterades 1965–1966 en ökning på 8½ % och 1966–1967 en minskning med 14 %.

2.3 Reviderad kalkyl för 1965–1970

Kalkylerna avseende de offentliga konsumtionsutgifternas förutsedda utveckling inom olika delområden sammanfattas i tabell 6. Osäkerheten i beräkningarna har markerats genom att ange endast hela tal.

Som tidigare angetts beräknas den offentliga konsumtionen ha ökat väsentligt snabbare 1965–1968 än vad som förutsattes i långtidsutredningens kalkyl. Det är framför

Tabell 6. Offentlig konsumtion 1965—1970, reviderad kalkyl.

	1965 milj.kr. i 1964 års priser	Procentuella förändringar per år			1965—1970 enl. LU:s kalkyl
		1965— 1968	1968— 1970	1965— 1970	
Undervisning	3 976	+ 4	+ 4	+ 4	+ 4
Hälsa- och sjukvård	3 279	+ 10	+ 8	+ 9	+ 7
Socialvård	1 398	+ 10	+ 8	+ 9	+ 5
Försvar	1 855	+ 2	+ 2	+ 2	+ 3 1/2
Övriga områden	4 180	+ 8	+ 5	+ 7	+ 4 1/2
Totalt	14 688	+ 7	+ 5	+ 6	+ 4 1/2

allt utvecklingen inom hälso- och sjukvården och socialvården som lett till denna höjda ökningstakt. Den offentliga konsumtionen av undervisning har i stort utvecklats i överensstämmelse med de tidigare kalkylerna. Detta gäller dock endast avseende utgiftsnivån medan beräkningarna av den högre utbildningens kvantitativa omfattning måst revideras. Försvarsutgifternas utveckling synes ha överskattats i långtidsutredningens kalkyl.

En genomgång av utbyggnadsplanerna inom olika delområden har pekat på en fortsatt snabb stegring av de offentliga konsumtionsutgifterna under de återstående åren av 1960-talet. I den reviderade kalkylen har av olika skäl antagits att ökningstakten kommer att dämpas något i förhållande till 1965—1968 och ligga i närmare överensstämmelse med utredningens tidigare kalkyl.

Reviderade beräkningar över investering-

arnas förutsedda utveckling anges i tabell 7. Även beträffande dessa utgifter har revideringen inneburit att den tidigare kalkylen uppjusterats. Investeringarnas utvecklingsbild överensstämmer i stort med vad som beräknats för konsumtionen, dvs. snabba stegringar inom vårdområdena, en utveckling inom undervisning i linje med tidigare beräkningar och en svagare ökning av försvarets investeringar. Att investeringarna i motsats till konsumtionen beräknas öka snabbare 1968—1970 än under första delen av kalkylperioden sammanhänger helt med en minskning av de tungt vägande försvarsinvesteringarna 1966—1967.

Kalkylerna fram till 1970 har till betydande delar kunnat byggas på planer och bedömningar från för viss verksamhet ansvarig statlig eller kommunal myndighet. Utsträcks perspektivet till 1975 föreligger planmaterial endast i begränsad omfattning och främst i form av uppgifter till långtids-

Tabell 7. Investeringar inom offentlig tjänsteproduktion 1965—1970, reviderad kalkyl. Exklusive underhåll.

	1965 milj.kr. i 1964 års priser	Procentuella förändringar per år			1965—1970 enl. LU:s kalkyl
		1965—1968	1968—1970	1965—1970	
Undervisning	1 109	+ 5	+ 5	+ 5	+ 4
Hälsa- och sjukvård	669	+ 20	+ 10	+ 16	+ 7 1/2
Socialvård	242	+ 23	+ 10	+ 18	+ 7
Försvar	2 046	— 2	+ 3	+ 1	+ 4 1/2
Övriga områden	728	+ 5	+ 5	+ 5	+ 3
Totalt	4 794	+ 6	+ 7	+ 6	+ 5

budgeten. Beträffande undervisning erhålls dock viss vägledning i befolkningsutvecklingen i de för undervisning aktuella ålderna. Sålunda förutses grundskolan öka i snabbare takt än 1965-1970 beroende på 1960-talets ökade födelsetal. Grundskolan beräknas vara helt utbyggd t. o. m. årskurs 9 läsåret 1972/73. Gymnasieskolans elevunderlag minskar, vilket eventuellt kan komma att motverkas av en höjd gymnasiefrekvens. Den högre utbildningens utveckling är svårare att överblicka. Om man antar en relativt oförändrad gymnasiefrekvens fram till mitten av 1970-talet, och då befolkningen i de för högre utbildning aktuella åldersgrupperna (20-24 år) minskar framöver, förutses emellertid ökningen av antalet studerande vid universitet och högskolor avta.

Liksom på många andra konsumtionsområden påverkas efterfrågan av hälso- och sjukvård i hög grad av förhållandena på utbudssidan. Som nämnts pågår en omfattande utbyggnad av antalet vårdplatser. Denna förutses fortgå och bilda underlag för fortsatta konsumtionsstegringar under 1970-talet. Utbyggnaden av den öppna vården utanför sjukhus har å andra sidan inte gått lika fort och torde ännu inte svara mot de på senare tid framförda önskemålen angående en förstärkning av denna vårdform. Det är därför sannolikt att en snabbare utbyggnad aktualiseras under 1970-talet.

Även på socialvårdens område kan man räkna med fortsatta utbyggnadsbehov. Satsningen har på senare tid koncentrerats på de öppna vårdformerna och man får förutsätta att denna utveckling kommer att fortsätta.

Det framtida utrymmet för den offentliga sektorn har i bilaga 5 diskuterats i samband med de generella avvägningsproblemen för den ekonomiska politiken.

Bilaga 3   Arbetskraftsberäkningar 1960—1980

*Utarbetad inom statistiska centralbyråns prognosinstitut
av byrådirektör Margit Strandberg.*

3.1 Inledning

När arbetskraftsberäkningarna till 1965 års långtidsutredning gjordes var materialet för en uppskattning av arbetskraftens storlek för utgångsåret – 1965 – relativt bristfälligt, men ändå uppskattades antalet förvärvsarbetande nära nog exakt till det antal som redovisades i 1965 års folkräkning. I 1965 års långtidsutredning anges de förvärvsarbetande till 3 400 000, i folkräkningen till 3 450 000¹.

Överensstämmelsen mellan prognos och utfall är emellertid t. o. m. bättre än så, då folkräkningens överskjutande 50 000 kan sägas utgöras av de medhjälpande jordbrukarhustrur som inte inkluderats i beräkningarna till långtidsutredningen.

Det förhåller sig nämligen så att i 1965 års folkräkning redovisas 62 000 kvinnor som förvärvsarbetande, vilka är medhjälpande jordbrukarhustrur. I 1960 års folkräkning uppgavs endast 11 000 av denna grupp som förvärvsarbetande. Dessa uppgifter ger självklart inte en korrekt bild av hur denna grupp förändrats. Av kontrollundersökningen till 1960 års folkräkning framgår också att de medhjälpande gifta kvinnorna i jordbruket grovt underskattats. Denna kontrollundersökning byggde emellertid på ett relativt litet urval, vilket gjorde att marginalerna för skattningarna av det

korrekta värdet blev ganska vida och därmed försvårades möjligheterna att använda undersökningens resultat för en bedömning av de framtida utvecklingstendenserna för de gifta kvinnornas förvärvsverksamhet.

I princip avsåg således de beräkningar som gjordes till 1965 års långtidsutredning både för året 1965 och framtiden arbetskraftstillgångarna exklusive merparten av de medhjälpande jordbrukarhustrurna. Genom att utesluta denna grupp finns det emellertid en risk att överdriva ökningstakten av de gifta kvinnornas förvärvsintensitet. I de här presenterade reviderade beräkningarna kommer denna kategori att inkluderas, varvid bedömningen av den framtida ökningstakten av de gifta kvinnornas förvärvsintensitet blir mer moderat. Emellertid implicerar detta att man bör räkna med en större överföring av arbetskraft från jordbruket till övriga näringar i de beräkningar som avser sysselsättningsförändringarna inom de olika delarna av näringslivet.

Även om således överensstämmelsen mellan beräknat antal förvärvsarbetande och utfallet enligt folkräkningen 1965 var god sett på total nivå, finns det brister i överensstämmelsen i vissa enskilda detaljer. Några av dessa diskrepenser kommer att kommenteras, då de föranleder en revidering av an-

¹ Enligt SM Be 1967: 24 till 3 449 897.

tagandena för den framtida utvecklingen.

För männen underskattades antalet förvärvsarbetande med 0,9 %. Felet bestod till lika delar av en underskattning av andelen förvärvsarbetande och befolkningens storlek. Underskattningen av andelen förvärvsarbetande är koncentrerad till de yngre årsklasserna, 20 till 29 år, medan de äldre t. o. m. överskattats något.

Bakom antagandena om de yngre åldersgruppernas deltagande i förvärvslivet ligger antaganden om andelen studerande. Resultaten pekar således för männens del på att utvecklingen av studerandandelen överskattats något. För de yngre ej gifta kvinnornas del hade inte samma felskattning gjorts. Även om utfallet för de enskilda åldersklasser, som påverkas av antagandena om andelen studerande, pekar på felskattningar, så var skattningen för hela åldersintervallet 15–29 år nära nog korrekt. Däremot underskattades förvärvsintensiteten för åldersgrupperna i intervallet 30 till 54 år. För de gifta kvinnornas del gjordes en överskattning av andelen förvärvsarbetande i samtliga åldersklasser. Felet är störst, relativt sett, i de högre åldersklasserna. På grund av denna felskattning överskattades antalet förvärvsarbetande gifta kvinnor 1965 med ca 31 000, eller 5,6 %. Detta fel är då beräknat utifrån uppgifterna om förvärvsarbetande gifta kvinnor exklusive medhjälpande i jordbruket enligt folkräkningen 1965.

Enligt tidigare resonemang inrymmer emellertid skattningarna för 1965 principiellt ett litet antal medhjälpande, varför felet överdrivits något.

Som nämndes tidigare hade befolkningens storlek år 1965 när det gäller männen underskattats. Detta hänger samman med att nettoimmigrationen under 1965 blev större än det antagande som inrymdes i befolkningsframskrivningen. Denna gjordes nämligen 1964 med utgångspunkt från preliminära befolkningsuppgifter för detta år och med ett antagande för nettoimmigrationens storlek i framtiden om 10 000 personer¹. För kvinnorna har emellertid en svag överskattning av befolkningen gjorts. Eventuellt kan dessa resultat hänga samman med att

immigranternas könsfördelning var en annan än som antagits i befolkningsframskrivningen. Totalt underskattades arbetskraften med ca 12 000 personer på grund av fel i befolkningsframskrivningen. Den faktiska nettoimmigrationen under 1965 var emellertid 33 600, dvs. 23 600 fler än som medräknats i framskrivningen. Att underskattningen av arbetskraften ej uppgick till mer än 12 000 kan dock bero på att invandrarna haft en annan åldersfördelning än som antagits, men eventuellt även på andra fel i befolkningsframskrivningen.

Då 1965 på flera punkter var utgångsåret för skattningen av förändringarna i framtiden av andelen förvärvsarbetande i olika ålders-, köns- och civilståndsgupper, och då vissa felbedömningar gjordes av läget 1965 föranleder detta en viss revidering av de gjorda beräkningarna. Innan dessa reviderade beräkningar presenteras skall emellertid en analys av förändringen i befolkning och arbetskraft under perioden 1960–1965 presenteras, då denna analys bildar underlag för bedömningar och antaganden om framtidsutvecklingen.

3.2 Befolknings- och arbetskraftsförändringar 1960–1965

Den totala befolkningen i landet ökade med 3,6 % under perioden. Antalet förvärvsarbetande ökade emellertid något kraftigare, till viss del beroende på att befolkningen i åldersintervallet 15–69 år ökade starkare än den totala befolkningen, (jfr tabell 1).

Antalet ungdomar i åldern upp till 14 år minskade under perioden. Detta beror på att de stora ungdomskullarna som föddes under senare delen av 1940-talet passerat 14-årsåldern och tillskottet av nyfödda under perioden har varit av mer normal storleksordning. Dessa stora ungdomsgrupper förklarar till stor del även ökningen av den s. k. aktiva åldersgruppen. Ökningen är kraftig jämfört med de förändringar som kan

¹ Befolkningsframskrivningen omfattade flera alternativ men det som lades till grund för arbetskraftsberäkningarna innehöll 10 000 invandrare netto per år.

Tabell 1. Befolknings- och arbetskraftsutveckling 1960—1965.

	Befolkningens relativa (%) fördelning		Procent. förändr. 1960—1965
	1960	1965	
0—14 år	22,0	20,7	-2,5
15—69 år	70,4	71,1	4,6
70—w år	7,6	8,2	11,9
Summa	100,0	100,0	3,6
Förändring av antalet förvärvsarbetande			4,2
Andel förvärvsarbetande av hela befolkningen	44,2	44,4	

förutses för framtiden. För en belysning av arbetskraftsförändringarna framgår av nedanstående tablå hur de olika komponenterna i befolkningsförändringen 1960—1965 inverkat på förändringen av antalet personer i 15—69-årsintervallet.

	Män %	Kvinnor %
Tillskott av 10—14-åringar	11,9	11,3
Avgång av 65—69-åringar	5,8	6,6
Döda i aktiv ålder	2,6	1,6
Total naturlig folkökning	3,5	3,1
Nettoimmigration	1,7	0,9
Totalt	5,2	4,0

Motsvarande beräkningar kan även göras för antalet förvärvsarbetande i åldersintervallet 15—69 år. Förutom befolkningsförändringarna tillkommer här förändring i andelen förvärvsarbetande. För denna analys har en approximativ uppskattning gjorts av antalet medhjälpande gifta kvinnor i jordbruket 1960. Som en hypotes har antagits att denna grupp förvärvsarbetande har förändrats i samma takt som antalet manliga företagare i jordbruket under perioden. Därmed skulle antalet medhjälpande gifta kvinnor i jordbruket 1960 ha varit ca 77 900 i stället för 11 000 som angavs i folkräkningen¹. Storleken av de olika komponenternas förändring av antalet förvärvsarbetande i åldern 15—69 år framgår av nedanstående tablå².

	Män	Kvinnor
Naturlig folkökning	2,6	3,5
Nettoimmigration	1,7	1,1
Förändring av förvärvsintensitet	-3,5	8,9
Därav: gifta	—	10,7
ej gifta	—	-1,7
Civilståndsfördelning	—	-1,2
Total förändring	0,8	12,4

Tabell 2. Förvärvsintensitetsförändringens effekt på totala arbetskraften 1960—1965.

		Förändring	
		Antal personer	%
Män	15—29 år	-57 037	-1,7
»	30—69 år	-20 462	-0,6
Ej gifta kvinnor	15—29 år	-26 277	-0,8
» » »	30—69 år	8 411	0,3
Gifta kvinnor	15—69 år	109 340	3,3
Total effekt		13 975	0,4

Den sammanlagda förändringen i förvärvsintensiteten för den totala arbetskraftsförändringen fördelad på olika kategorier har beräknats i tabell 2.

De gifta kvinnornas ökade förvärvsverksamhet har således enligt tabell 2 kompen-serat den minskning av ungdomarnas förvärvsarbete som hänger samman med den ökande tillströmningen till skolor och undervisningsanstalter av olika slag. Totalt ökade antalet förvärvsarbetande i åldern 15—69 år med 4,5 %. Den naturliga folkökningen svarade därav för 2,9 %, nettoimmigrationen för 1,5 % och den förändrade civilståndsfördelningen för kvinnornas del för -0,4 %. Inkluderas även de äldre ökade antalet förvärvsarbetande med 4,2 %.

¹ Beräkningarna har utförts på regionalt material. Förändringen i antalet manliga företagare i varje län 1960—1965 har applicerats på antalet medhjälpande gifta kvinnor i länet enligt folkräkningen 1965. Det så för 1960 beräknade antalet medhjälpande har givits samma åldersfördelning som denna grupp uppvisar 1965.

² Metodiken för denna typ av beräkningar kommer att presenteras i ett kommande nummer av Information i prognosfrågor, 1968: 4 (utges av statistiska centralbyrån).

3.3 Förändringen av andelen förvärvsarbete för olika befolkningsgrupper

Tidigare har effekten av förändringen i de olika komponenter som konstituerar antalet förvärvsarbete analyserats. För bedömningen av framtidsutvecklingen fordras en något mer i detalj gående analys av hur andelen förvärvsarbete eller förvärvsintensiteten för olika befolkningsgrupper förändrats. I tabell A redovisas dels andelen förvärvsarbete 1960 och 1965, dels de antaganden som gjorts för framtiden.

3.3.1 Män

Förvärvsintensiteten för män har under 1960–1965 minskat i samtliga åldersklasser. Minskningen är störst för de yngsta, men det sker en märkbar minskning även för åldrarna över 35 år. Jämfört med förändringen under 1950-talet har minskningen under första hälften av 1960-talet varit accelererande. Det är inte fråga om några drastiska förändringar, som exempel kan tas åldersgruppen 35–39 år. Enligt 1950 års folkräkning var då 98,3 % förvärvsarbete, 1960 96,7 % och 1965 95,8 %. Studerar man hur förändringen har utvecklats för generationsgruppen framåt i tiden har från 1960 till 1965 redan för dem som 1960 var i 30–34-årsåldern fem år senare skett en minskning i andelen förvärvsarbete. För de följande åldersgrupperna ökar sedan minskningstakten. Det har alltså ansetts motiverat att även för framtiden anta en viss minskning av männens förvärvsintensitet, även i dessa reviderade beräkningar. Man känner emellertid inte till vad som ligger bakom dessa förändringar, även om en uppdelning av männen på de olika civilståndsgруппerna visar att minskningen är störst för de ogifta och förut gifta, medan de giftas minskning är relativt svag. En antydning till förklaring kan ligga i att en större del av de fysiskt och psykiskt handikappade återfinns bland de ogifta och de som ej gifter om sig. Men detta kan troligen inte utgöra hela förklaringen. Därför har här endast införts ett antagande om en fortsatt minskning i samma takt fram till 1970. För de äldsta, de över 65 år, antas dock

minskningen fortsätta även efter 1970 eftersom allt större del av dessa kommer att tillhöra de grupper som pensioneras tidigare än vid 67 års ålder och andelen företagare och då främst jordbrukare, som utgör en stor andel av de äldsta förvärvsarbete, kommer att minska.

Även för de yngre antas en minskning i andelen förvärvsarbete som går i takt med de planer och beräkningar som finns över de gymnasiala och postgymnasiala skolformernas utbyggnad. F. n. räknar man ju med att den kraftigaste expansionsperioden snart kommer att ha passerats och det finns således inte motiv för någon kraftig sänkning av andelen förvärvsarbete av detta skäl under senare delen av 1970-talet.

3.3.2 Ej gifta kvinnor

Mycket av det som sagts ovan angående männen gäller även för de ej gifta kvinnorna. Utvecklingen av andelen studerande har gått och beräknas även gå relativt parallellt för män och kvinnor. Vissa olikheter finns. Kvinnorna väljer oftare kortare studievägar än männen och andelen studerande i 25–29 års ålder är relativt obetydlig bland kvinnorna.

För en bedömning och analys av utvecklingen av andelen förvärvsarbete ej gifta kvinnor i övrigt spelar en förändring i civilståndsfördelningen in i mycket högre grad än som gäller för männen. Mellan 1960 och 1965 har andelen ogifta minskat och således de förut gifta och då främst de frånskilda ökat. Andelen förvärvsarbete för de enskilda civilståndsgруппerna ligger på olika nivåer och förändras även i olika takt. För åldersgrupperna över 35 år är förvärvsintensiteten högst för de skilda, därefter de ogifta och lägst för änkorna. Mellan 1960 och 1965 har de ogiftas förvärvsintensitet höjts kraftigast, medan de medelålders skilda visar en något svagare ökning. För de yngsta frånskilda, i åldrarna upp till 34 år, noteras en minskning. Änkornas förvärvsintensitet har sjunkit under perioden. Minskningen har varit kraftigast i de yngre årsklasserna. Detta är troligen en avspeglning av det ökade stödet till änkorna som genom

Tabell 3. Analys av förändringen av gifta samboende kvinnors förvärvsintensitet 1960—1965, samtliga tätorter.

Ålder	1965	Förändring i förvärvsintensitet (procentenheter) på grund av		
		Barnens ålder ¹	Övrigt	Summa
20—24	25—29	—6,3	+1,9	—4,4
25—29	30—34	—1,7	+2,7	+1,0
30—34	35—39	+6,5	+3,9	+10,5
35—39	40—44	+9,2	+4,8	+14,1
40—44	45—49	+8,8	+3,1	+11,9
45—49	50—54	+4,7	+3,3	+8,0

¹ Inkl. fördelningen av kvinnor med och utan barn under 16 år.

ATP-systemet får störst effekt under sitt uppbyggnadsskede för de yngre änkorna.

Vid bedömning av framtidsutvecklingen måste man ta hänsyn inte bara till förvärvsintensitetens förändring utan även av civilståndsförändringen inom grupperna. Någon befolkningsframskrivning med civilståndsfördelning finns emellertid inte, varför antaganden om förvärvsintensiteten för de enskilda civilståndsgrupperna inte kan sammanvägas. För utvecklingen fram till 1970 har därför i stort sett endast gjorts en extrapolation av förändringen 1960—1965. Underlaget för en vidare extrapolation för 1970-talet har bedömts vara alltför svagt, varför någon ytterligare förändring ej antagits. För åldersgrupperna 25-29 år och 30-34 år har emellertid ytterligare sänkningar gjorts. Dels spelar för 25—29-åringarna den ökande andelen studerande in något, dels tenderar civilståndsfördelningen för dessa gå mot en ökad andel skilda, vilka under 1960—1965 har minskat sin förvärvsintensitet.

3.3.3 Gifta kvinnor

För de två tidigare behandlade grupperna är förändringarna i andelen förvärvsarbetande i stort sett relativt små, och de antaganden som görs om förändringen i framtiden får en relativt liten effekt för beräkningen av totalantalet förvärvsarbetande.

För de gifta kvinnorna är förändringarna av en mycket större storleksordning och en bedömning av framtidsutvecklingen spelar en relativt stor roll för slutresultatet. Även om förvärvsintensitetens förändring i gångaren tid och dess samband med förändringar

av andra variabler analyseras är det ändå svårt att finna ett fast underlag för en bedömning av framtidsutvecklingen.

Ett samband som studerats tidigare inom prognosinstitutet gäller sambandet mellan förvärvsintensitetens förändring och förändringen i antalet barn. Med hjälp av material från de två senaste folkräkningarna finns det möjlighet att på ett illustrativt sett belysa hur de gifta kvinnorna träder ut på arbetsmarknaden när barnen växer upp. Genom att folkräkningarna inte är helt jämförbara därför att, som tidigare nämnts, de medhjälpande jordbrukarhustrurna medräknats i mycket större utsträckning 1965 än 1960 har de data valts som avser samtliga tätorter i hela riket. Endast 6 % av samtliga medhjälpande gifta kvinnor i jordbruket år 1965 återfinns nämligen i tätorterna, och utgör där i sin tur 0,7 % av de förvärvsarbetande samboende gifta kvinnorna. Även om materialet för 1960 underskattar denna grupp, så kan detta således inte störa slutsatserna från den följande analysen i någon avgörande grad.

De gifta samboende kvinnorna finns för både 1960 och 1965 fördelade efter dels om de har barn under 16 år eller ej, dels efter yngsta barnets ålder. Man kan då som i tabell 3 följa en generation kvinnor framåt fem år i tiden och genom standardiseringsmetoden beräkna hur mycket av förvärvsintensitetsförändringen som har följt av att barnen växt upp, och därtill få en restpost som enligt denna analys ej är att hänföra till barnens ålder.

För de gifta samboende kvinnornas del

Tabell 4. Andelen (%) förvärvsarbetande gifta samboende kvinnor i åldern 16—54 år 1960 och 1965.

	Utan barn	Med barn och yngsta barnets ålder		
		0—6 år	7—10 år	11—15 år
Samtliga tätorter 1960	49,1	17,9	27,5	34,1
» » 1965	57,1	21,8	37,6	47,8
Ökning	8,0	3,9	10,1	13,7
Hela riket 1965	54,1	22,4	37,0	45,6

finner man således att förändringen i andelen förvärvsarbetande har ett mycket nära samband med barninnehav och barnens uppväxt. För de unga kvinnorna ökar andelen som har barn, därför minskar andelen förvärvsarbetande, och i åldrarna från 35 till 44 år sker den starkaste förändringen därför att dessa kvinnor då passerat den fruktammaste perioden och deras tidigare födda barn växer upp. Det är också intressant att notera att restposten, den som i tablan rubricerats som »övrigt» har en viss variation med åldern. Att den är något lägre för de yngre hänger troligen samman med att de yngre kvinnornas förvärvsintensitet inom de enskilda »barngrupperna» ligger på en högre nivå än de följande årsklassernas. Kvinnorna i 35—39-årsåldern har i sin tur förmodligen lättare att finna arbete än de äldre.

Innan en beskrivning görs av de beräkningar som avser framtiden, skall här också helt kort beröras hur andelen förvärvsarbetande gifta samboende kvinnor i tätorterna utan barn och med barn i olika åldrar förändrats under perioden 1960—1965, tabell 4.

Tabell 4 visar att andelen förvärvsarbetande gifta samboende kvinnor vars yngsta barn är i 0—6-årsåldern haft den svagaste ökningen. Det finns inte något material från folkräkningen 1965 som direkt visar hur många barn i olika åldersklasser som har förvärvsarbetande mödrar, varför det inte går att exakt få reda på hur barn tillsynsbehovet förändrats. Men eftersom andelen förvärvsarbetande gifta samboende kvinnor vars yngsta barn är i åldern 0—6 år av totalantalet förvärvsarbetande kvinnor i tätorterna inte har förändrats under perioden tor-

de det vara rimligt att anta att totalantalet barn i denna ålder med förvärvsarbetande gift mor utvecklats parallellt med antalet barn i tätorterna. Härtill kommer effekten från mödrarnas höjda förvärvsintensitet. Eftersom antalet 0—6-åringar i tätorterna ökat med 14,5 % skulle antalet barn med förvärvsarbetande gift mor i tätorterna ha ökat med 39 %, då andelen förvärvsarbetande mödrar ökat med 21,8 %

$$\left(\frac{21,8}{17,9} = 1,218; \frac{121,8\% \times 114,5\%}{100,0} = 139,5\% \right)^1$$

Att beräkningarna har koncentrerats på de gifta kvinnorna beror dels på att dessa utgör den största gruppen av mödrarna, dels på att det material som beräkningarna baserats på för 1960 bygger på ett urval av befolkningen, varför slumpfelen för den mindre gruppen övriga kvinnor får en större marginal och därmed ökas osäkerheten i beräkningarna.

Redan i de tidigare beräkningarna till 1965 års långtidsutredning över de framtida arbetskraftstillgångarna gjordes en **framskrivning av de gifta kvinnornas förvärvsintensitet** under hypotesen att kvinnorna trädde ut i förvärvslivet i takt med att barnen växte upp. För 1960 fanns då dels en fördelning av kvinnorna efter barn och barnens ålder samt kvinnans egen ålder, dels förvärvsintensiteten för de olika kategorier-na av kvinnor. Det antogs då att kvinnorna

¹ En mer detaljerad beräkning av hur många barn i olika åldrar med förvärvsarbetande mor som fanns 1965 kommer att presenteras i Information i prognosfrågor 1968: 4 (SCB).

skulle bibehålla den förvärvsintensitet som en viss generationsgrupp uppvisade 1960 med differentiering på kvinnor utan barn och med barn i olika åldrar under hela framskrivningsperioden. Detta förfarings-sätt gav en mycket hög förvärvsintensitet för i synnerhet de något äldre kvinnorna mot slutet av perioden. I det avsnitt där sedan antalet årsarbetare beräknades anfördes att kanske hade beräkningsmetoden givit oralistiskt höga förvärvsintensiteter för i synnerhet de medelålders gifta kvinnorna. Som ett alternativ antogs då att dessa andelar även innehöll de kvinnor som hade mindre än halv normal arbetstid (minst halv normal arbetstid = definitionen på förvärvsarbetande enligt folkräkningarna), dvs. omfattade alla i arbetskraften och därmed stod för de s. k. relativa arbetskraftstalen (= definitionen i arbetskraftsundersökningarna).

Nu när 1965 års folkräkning föreligger visar resultaten därifrån att man på lång sikt troligen får en överdriven utveckling av de gifta kvinnornas förvärvsintensitet om man gör som beskrivits ovan. Detta innebär ju att utgångsläget förvärvsintensitet för kvinnorna i t. ex. 30-34-årsåldern skall appliceras på kvinnor i 45-49-årsåldern 1980. Innebörden av kvinnornas fördelning efter barn och barnens ålder kan nämligen inte sägas vara densamma för dessa åldersgrupper. De kvinnor som i 30-34-årsåldern inte har barn är ju ej identiska med kvinnorna i 45-49-årsåldern femton år senare som då ej har barn. Det har däremot ansetts vara möjligt att göra en framskrivning av den typ som gjordes tidigare för den kommande femårsperioden. Detta visar ju de förändringar som studerades för tätorterna. Det kan kanske t. o. m. sägas att en sådan metod ger en något för låg skattning av förvärvsintensiteten i de olika åldersklasserna 1970, eftersom standardiseringen för tätorterna inte kunde förklara hela den förändring som inträffat mellan 1960 och 1965. Eftersom en sådan analys inte kan göras för hela riket och det kan antas att de gifta kvinnornas förvärvsintensitet i glesbygden förändras mycket måttligt om ens

något i positiv riktning bedömdes det inte finnas motiv och underlag för en justering uppåt av de sålunda framskrivna förvärvsintensiteterna.

För den fortsatta framskrivningen valdes en något annorlunda metod, men som även den implicit bygger på sambandet mellan kvinnans utträde på arbetsmarknaden och barnens uppväxt. Tillvägagångssättet kan beskrivas med följande exempel. För åren 1960 och 1965 finns de faktiska data¹ som visar hur generationernas förvärvsintensitet förändrats, genom framskrivningen till 1970 finns ytterligare ett värde. Dessa har nu utnyttjats på följande sätt.

Enligt tabell A är andelen förvärvsarbetande gifta kvinnor i åldern

35-39 år 1960 31,3 och 40-44 år 1965 43,6, förändringen för generationen var således 39,3 %²,

35-39 år 1965 40,3 och 40-44 år 1970 50,5, förändringen förväntas bli 25,3 %.

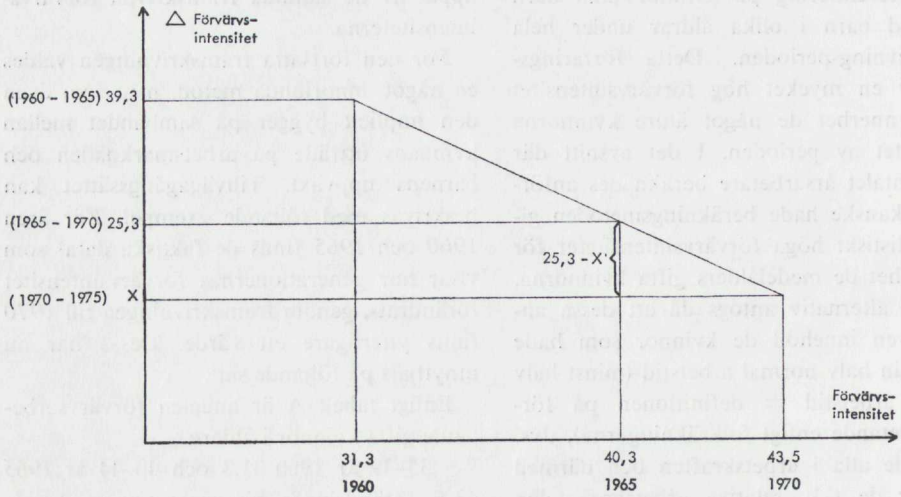
När förvärvsintensiteten kommer på en högre nivå avtar således ökningen. För 35-39-åringarna 1970 anges de förvärvsarbetande till 43,5. Denna andel skall således öka något svagare fram till 1975 när de är i åldern 40-44 år om förändringen ställs i relation till den nivå förvärvsintensiteten ligger på i utgångsläget. Skattningen av förändringen kan illustreras grafiskt, diagram 1.

För denna generation skall alltså förvärvsintensiteten öka med 20,3 % och därmed uppgå till 52,3 år 1975. För samtliga åldersgrupper över 24 år och fram till 64-årsåldern har framskrivningen tillgått på detta sätt fram till 1980. För de yngre har mer lösligt grundade antaganden gjorts. Det bör observeras att den yngsta gruppen, 15-19-åringarna, är mycket liten. En jämförelse mellan framtidsantagandena för de gifta i denna ålder och de ej gifta, vars förvärvsintensitet har antagits sjunka, kan kanske

¹ Observera att 1960 års data även omfattar en approximativ uppskattning av de medhjälpande jordbrukarhustrurna.

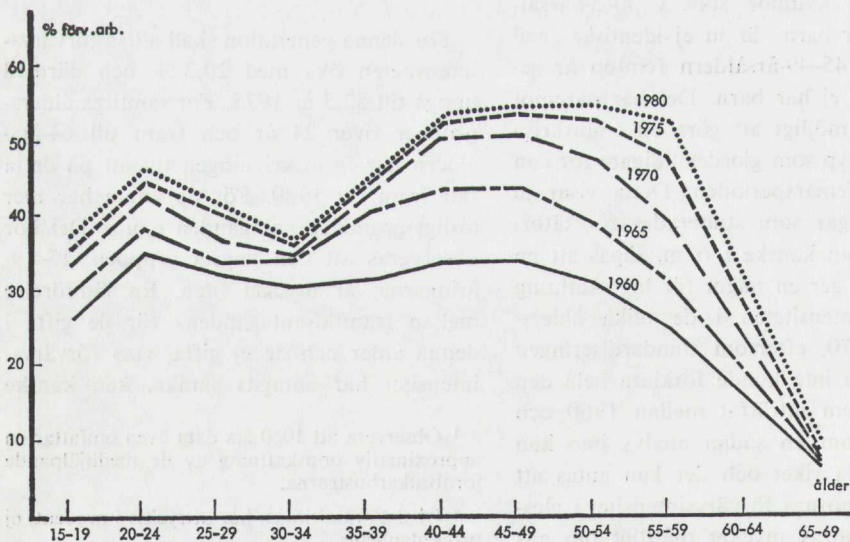
² Obs! Förändringen har uttryckts i procent, ej procentenheter.

Diagram 1. Illustration av framskrivningsmetodiken för beräkning av gifta kvinnors förvärvsintensitet.

$$X = 25,3 - \frac{(43,5 - 40,3) \times (39,3 - 25,3)}{40,3 - 31,3} = 20,3$$

Diagram 2. Förvärvsintensiteter för gifta kvinnor 1960—1980.

ge upphov till en viss förvåning, men de gifta består i huvudsak av nittonåringar och därmed haltar jämförelsen. För 20–24-åringarna har en viss trendmässig förskjutning gjorts. Likaså för de äldsta, de över 64 år. För de yngre grupperna av gifta kvinnor, speciellt för 30–34-årsgruppen, har beräkningarna lett till relativt små förändringar även på kort sikt (jfr diagram 2). Det är i denna ålder som andelen kvinnor med barn är störst, och tendensen har varit att för dessa och även de yngre blir det en allt större koncentration av kvinnor med små barn varför resultaten kanske kan synas vara rimliga även om metoden kan anses vara alltför mekanisk. Genom beräkningstekniken har förändringarna även för de äldre kvinnorna blivit relativt små under framför allt den sista framskrivningsperioden.

3.3.4 Analys och sammanfattning av beräkningarna

I den tidigare redogörelsen har underlaget och metodiken för beräkningarna av förvärvsintensiteten för olika befolkningsgrupper diskuterats. Genom att applicera dessa framtida förvärvsintensiteter på en befolkningsframskrivning erhålls således den beräknade framtida arbetskraften¹. Antalet förvärvsarbetande i de olika befolkningsgrupperna redovisas i tabell B.

För att återknyta till det första avsnittet över befolknings- och arbetskraftsförändringar under perioden 1960–1965 skall här ges motsvarande typ av analys för de kommande perioderna. Befolkningsframskrivningen visar att andelarna inom olika åldersgrupper kan komma att utvecklas enligt följande.

Ålder	1970	1975	1980
0–14	21,4	22,4	22,8
15–69	69,7	68,1	67,0
70–w	8,9	9,5	10,2
Summa	100,0	100,0	100,0

¹ Befolkningsframskrivningen har utförts inom SCBs byrå för befolkningsstatistik, och innehåller ett antagande om 10 000 nettoimmigranter efter 1966. (Statistiska meddelanden Be 1968: 3).

Och att de procentuella förändringarna för ovanstående åldersgrupper blir

Ålder	1965—	1970—	1975—
	1970	1975	1980
	%	%	%
0–14	7,5	8,2	4,6
15–69	2,0	0,9	1,0
70–w	11,0	11,4	10,6
Totalt	3,9	3,4	2,8

Den minskande andelen och därmed svaga tillväxten av antalet personer i det åldersintervall varifrån de förvärvsarbetande rekryteras pekar hän mot en svag förändring även av antalet förvärvsarbetande. I tabell C ges en sammanfattning av beräkningarna över antalet förvärvsarbetande. Beräkningarna har givit till resultat att antalet förvärvsarbetande under de kommande perioderna skulle utvecklas enligt följande.

	1965—	1970—	1975—
	1970	1975	1980
Relativ förändring	1,3 %	0,8 %	0,5 %
Absolut »	45 000	26 200	17 700

Arbetskraften skulle därmed tillväxa svagare än den totala befolkningen och även än antalet personer i åldern 15–69 år, och därmed minskar successivt andelen förvärvsarbetande av totalbefolkningen från 44,4 % år 1965 och 62,5 % av antalet personer i 15–69-årsåldern under framskrivningsperioden.

	1970	1975	1980
	%	%	%
Förvärvsarb. av totalbefolkn.	43,3	42,2	41,3
» av antal personer i 15–69-årsåldern	62,1	61,9	61,6

För män respektive kvinnor innebär de gjorda beräkningarna att de olika komponenterna i arbetskraften, dvs. befolknings-

förändringarna och förvärvsintensitetsförändringarna haft följande effekter.

	Män %	Kvinnor %
<i>1965—1970</i>		
Naturlig folkökning	1,6	0,1
Nettoimmigration	1,3	0,9
Förändring av förvärvsintensitet	-3,3	4,6
Därav: gifta	—	7,6
ej gifta	—	-2,9
Civilståndsförändring	—	-0,4
Total förändring i arbetskraften	-0,4	5,2
<i>1970—1975</i>		
Naturlig folkökning	0,3	-1,3
Nettoimmigration	0,9	0,6
Förändring av förvärvsintensitet	-1,0	3,4
Därav: gifta	—	4,8
ej gifta	—	-1,4
Civilståndsförändring	—	-0,3
Total förändring av arbetskraften	0,2	2,3
<i>1975—1980</i>		
Naturlig folkökning	0,8	-0,4
Nettoimmigration	0,9	0,6
Förändring av förvärvsintensitet	-1,5	1,8
Därav: gifta	—	2,6
ej gifta	—	-0,9
Civilståndsförändring	—	-0,2
Total förändring i arbetskraften	0,2	1,8

Jämfört med den senast gångna femårsperioden, kommer den naturliga folkökningens (dvs. tillskottet av personer till de aktiva åldrarna minus avgången av personer ur denna ålderskategori och de döda i aktiv ålder) effekt på arbetskraftsförändringen att bli mycket svag och för kvinnorna t. o. m. negativ i framtiden. För männen blir förvärvsintensitetsförändringen mest negativ under den innevarande femårsperioden, och av ungefär samma storlek som för den gångna. Andelen studerande antas nämligen inte förändras lika starkt under 1970-talet. För de gifta kvinnornas del har som syns antagandena om förvärvsintensitetens utveckling lett till allt svagare positiva effekter.

De olika komponenternas effekt på den totala arbetskraften för de kommande perioderna har beräknats i tabell 5. (Beräkningarna har utförts på arbetskraften i åldrarna 15–69 år, varför siffrorna nedan ger ett något annat resultat än som redovisades i avsnittets inledande del.)

Medan förvärvsintensitetsförändringarna under perioden 1960–1965 ledde till en positiv effekt på arbetskraftsförändringen (jfr tabell 2), skulle för 1965–1970 effekten bli negativ, enligt tabell 5. Minskningen av ungdomar i arbetskraften kan bedömas vara ungefärligen densamma, så även för männen i övriga åldrar, men de gifta kvinnornas ökning får en svagare effekt och de förändringar som antagits för de ej gifta kvinnorna i vuxen ålder har lett till en negativ effekt på arbetskraftsförändringen. För 1970-talet resulterar antagandena i mycket svaga effekter på grund av förvärvsintensitetsförändringarna, och den naturliga befolkningsförändringen förväntas bli sådan att den praktiskt taget inte alls slår igenom på arbetskraftsförändringen. Nettoimmigrationsantagandet å sin sida får närmast betraktas som ett räkneexempel. Det förvånar kanske något att antagandet om 10 000 invandrare netto per år endast ger 27 000–28 000 i arbetskraftstillskott under en femårsperiod. Detta beror dels på att inte samtliga invandrare är i 15–69-årsåldern, dels på att invandrarna åsatts samma förvärvsintensitet som den övriga befolkningen. Detta är förmodligen en underskattning av det arbetskraftstillskott invandringen innebär, rätteligen skulle en liten omfördelning göras mellan den effekt invandringen ger och effekten av förvärvsintensitetsförändringen.

3.4 Arbetskraftsförändringen mätt i s. k. årsarbetare samt jämförelse mellan de föreliggande beräkningarna och de tidigare

Eftersom det i huvudsak är de gifta kvinnornas ökade förvärvsverksamhet som skapar en ökning av antalet förvärvsarbetande, men då olika former av deltidsarbete är relativt vanligt förekommande bland dessa, måste någon form av reduktion för kvinnornas del ske. Även när man som här en-

Tabell 5. Beräkning av olika komponenters effekt på arbetskraftsförändringen 1965—1980.

	Ålder	Förändring Antal personer	%
<i>1965—1970</i>			
Förvärvsintensitet: Män	15—29	—50 072	—1,5
»	30—69	—24 296	—0,7
Ej gifta kvinnor	15—29	—31 966	—0,9
»	30—69	— 2 031	—0,1
Gifta kvinnor	15—69	87 256	2,5
Summa förvärvsintensitetsförändring		—21 109	—0,6
Naturlig folkökning		37 470	1,1
Civilståndsförändring		— 4 505	—0,1
Nettoimmigration		38 712	1,1
Total förändring i arbetskraften		50 568	1,5
<i>1970—1975</i>			
Förvärvsintensitet: Män	15—29	—22 814	—0,6
»	30—69	—10 389	—0,3
Ej gifta kvinnor	15—29	—13 620	—0,4
»	30—69	— 3 466	—0,1
Gifta kvinnor	15—69	58 279	1,7
Summa förvärvsintensitetsförändring		7 990	0,2
Naturlig folkökning		1 067	0,0
Civilståndsförändring		— 3 785	—0,1
Nettoimmigration		27 804	0,8
Total förändring i arbetskraften		33 076	1,0
<i>1975—1980</i>			
Förvärvsintensitet: Män	15—29	—11 565	—0,3
»	30—69	—10 426	—0,3
Ej gifta kvinnor	15—29	— 8 190	—0,2
»	30—69	— 2 420	—0,1
Gifta kvinnor	15—69	32 910	0,9
Summa förvärvsintensitetsförändring		309	0,0
Naturlig folkökning		1 486	0,0
Civilståndsförändring		— 3 033	—0,1
Nettoimmigration		—27 223	0,8
Total förändring i arbetskraften		25 985	0,7

dast räknar med dem som har ett förvärvsarbete som omfattar minst halv normal arbetstid, är de gifta kvinnornas medelarbetstid lägre än männens. Enligt resultaten från en intervjuundersökning i samband med 1960 års folkräkning kan beräknas att de gifta kvinnorna då hade en medelarbetstid som motsvarade 85 % av männens. Från arbetskraftsundersökningarna finner man, att om endast de som arbetar mer än 20 timmar medräknas, de gifta kvinnornas medelarbetstid motsvarar 83 % av männens som ett medelvärde för 1965. Även de ej gifta kvinnorna har en något lägre medel-

arbetstid, för 1965 ca 93 % av männens. För framtiden har det antagits att relationen mellan männens och kvinnornas medelarbetstid sjunker något. Det är relativt svårt att finna underlag för en exakt utveckling av relationerna. Männens medelarbetstid är nämligen inte bara beroende av den gängse arbetstiden för anställda av olika slag utan även av att andelen företagare förändras, företagarna redovisas nämligen ha en högre medelarbetstid än anställda. Vidare är medelarbetstiden högre i jordbruket än i övriga näringsgrenar. Prognosen skall alltså ställas på den relativa förändringen mellan

männens och kvinnornas medelarbetstid, varför man egentligen som ett underliggande antagande borde beräkna förändringen av männens medelarbetstid. Men eftersom minskningen av antalet företagare kan antas avta, detta gäller även de förvärvsarbetande inom jordbruket, har i stället antagits en något svagare minskning av kvinnornas medelarbetstid relativt männens i framtiden. Begreppet årsarbetare är kanske inte helt adekvat i detta sammanhang då måtten gäller medelarbetstiden per vecka och detta inte speglar hela volymförändringen i arbetskraften. Semesterförlängningar är inte medräknade. För framtiden inrymmer beräkningarna inte heller generella arbetstidsförkortningar. För den historiska perioden inryms arbetstidsförkortningen endast i den mån den påverkat förhållandet mellan männens och kvinnornas medelarbetstid. I tabell C redovisas resultaten av beräkningarna. Förändringen för kommande perioder i antalet årsarbetare beräknas bli

	1965— 1970	1970— 1975	1975— 1980
Absolut förändring	+ 18 200	+ 4 900	—1 300
Relativ »	0,5 %	0,1 %	0,0 %

De tidigare beräkningarna (SOU 1966:8) visade att antalet årsarbetare mellan 1965 och 1970 skulle öka med ca 49 000. Dessa reviderade beräkningar ger således en myc-

ket svagare ökningstakt. Även för 1970-talet ger de nya beräkningarna en svagare ökningstakt. Dessa nya resultat är inte ett utslag av en större pessimism om förändringen i förvärvsintensiteten för de olika befolkningsgrupperna, utan i första hand ett resultat som framkommit genom vissa tekniska olikheter i beräkningarna.

De tekniska olikheterna mellan de tidigare och de föreliggande beräkningarna ligger delvis i att i de förra gjordes inga antaganden om arbetskraften över 69-årsåldern. Om jämförelsen mellan de två beräkningarna görs med samma åldersavgränsning och för de olika befolkningsgrupperna var för sig, kan olikheterna mellan beräkningarna diskuteras. Resultaten presenteras i tabell 6.

Innan skillnaden i utfallet kommenteras bör det påpekas att man inte skall överdriva den precision med vilken detta slag av beräkningar kan göras. Det torde väl vara rimligt att anta att den skattning av antalet årsarbetare som nu gjorts för t. ex. 1970, som uppgår till 3 325 000, ligger inom en felmarginal av åtminstone $\pm 0,5\%$, dvs. totalt 33 000 personer. Hade t. ex. antagits att relationen mellan kvinnornas och männens medelarbetstid varit oförändrad, hade detta fram till 1970 givit ytterligare 12 200 årsarbetare. Vidare är antagandet om nettoimmigrationens storlek som påpekats endast ett räkneexempel, och ingen torde kun-

Tabell 6. Jämförelse mellan tidigare och föreliggande beräkningar över förändringen i antal årsarbetare 1965—1980.

	Förändring i antal årsarbetare			Samtliga
	Män	Kvinnor		
		Gifta	Ej gifta	
1965—1970				
Tidigare beräkningar	—289	94 539	—44 911	49 339
Föreliggande beräkningar	—9 645	77 262	44 016	23 601
1970—1975				
Tidigare beräkningar	3 380	54 169	—30 740	26 809
Föreliggande beräkningar	4 739	46 283	—39 556	11 466
1975—1980				
Tidigare beräkningar	6 526	39 575	—25 571	20 530
Föreliggande beräkningar	4 262	24 692	—22 237	6 627

na göra en så hållbar förutsägelse om den i framtiden, att detta kan minska felmarginalen för befolkningsframskrivningen något väsentligt.

Då det ändå kan vara av intresse att få belyst på vilken grund olikheterna i beräkningarna enligt ovanstående tablå uppkommit skall några kommentarer göras.

För perioden 1965-1970 gäller för männens del att avvikelsen beror till ungefärligen lika delar på en svagare befolkningsutveckling och något större minskning i andelen förvärvsarbete. För de gifta kvinnorna är det svårare att precisera avvikelserna i förändringen, därför att de tidigare beräkningarna inte inkluderade de medhjälpande jordbrukarhustrurna, men eftersom dessa nu inkluderats har detta lett till en svagare förändring av andelen förvärvsarbete. För de ej gifta kvinnorna visar beräkningarna som de presenterats ovan inga större skillnader, men i själva verket föreligger en nu beräknad svagare utveckling av förvärvsintensiteten, som dock kompenseras av en starkare befolkningsutveckling.

För männens del gäller för de följande perioderna att nu antagits en svagare minskning i förvärvsintensiteten, men däremot innebär befolkningsframskrivningen, troligen genom högre dödlighetsantaganden en större förlust av arbetskraft. För de gifta kvinnorna beror resultaten av samma faktorer för 1970-talet som ovan angivits för perioden 1965-1970. För de ej gifta kvinnorna skulle diskrepansen under perioden 1970-1975 i huvudsak bero på antaganden om lägre förvärvsintensitet, eller snarare minskad relation mellan de ej gifta kvinnornas medelarbets-tid relativt männen. I de tidigare beräkningarna antogs nämligen ingen förändring av de gifta kvinnornas medelarbets-tid. För den resterande delen av 1970-talet innebär avvikelsen att de ej gifta kvinnorna skulle ha en något mer positiv befolkningsutveckling i de föreliggande beräkningarna än i de föregående.

Tabell A. Andel (%) förvärsarbetande, 1960 och 1965 enligt folkräkningarna, 1970—1980 enligt framskrivning.

Ålder	1960				1965				1970				1975				1980			
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor		Män		Kvinnor		Män		Kvinnor		Män		Kvinnor	
	Giftna ¹	Ej giftna	Giftna	Ej giftna	Giftna	Ej giftna	Giftna	Ej giftna	Giftna	Ej giftna	Giftna	Ej giftna	Giftna	Ej giftna	Giftna	Ej giftna	Giftna	Ej giftna	Giftna	Ej giftna
15—19	52,8	25,7	47,2	44,6	29,7	41,3	34,0	33,7	31,8	29,2	35,7	27,9	26,8	37,2	26,5					
20—24	74,9	34,9	74,1	67,1	38,5	69,1	63,0	42,5	65,0	60,0	44,5	63,1	59,0	46,0	61,1					
25—29	92,9	32,0	81,3	90,2	33,9	80,7	88,0	37,0	79,5	87,6	40,4	77,9	87,0	42,0	75,4					
30—34	96,2	30,3	79,2	95,0	34,2	80,2	95,0	35,0	79,5	95,0	36,0	79,2	95,0	36,6	78,7					
35—39	96,7	31,3	77,1	95,8	40,3	79,0	95,5	43,5	79,0	95,5	44,1	79,0	95,5	44,8	79,0					
40—44	96,8	33,5	75,7	95,8	43,6	78,2	95,5	45,5	79,0	95,5	52,3	79,0	95,5	52,8	79,0					
45—49	96,2	33,8	72,4	95,6	43,7	75,8	95,3	50,5	76,0	95,3	53,4	76,0	95,3	54,0	76,0					
50—54	95,1	31,0	67,8	94,5	39,0	69,9	94,0	47,5	72,0	94,0	52,6	72,0	94,0	54,5	72,0					
55—59	92,3	25,2	58,2	91,9	31,1	60,2	90,0	39,0	61,0	90,0	47,4	61,0	90,0	52,3	61,0					
60—64	82,5	15,1	33,7	82,4	18,4	40,9	80,0	21,5	42,5	80,0	26,9	42,5	80,0	32,8	42,5					
65—69	50,6	6,7	15,8	45,7	6,8	15,1	40,0	8,0	10,0	35,0	8,0	7,0	30,0	8,0	5,0					
70—w	13,2	1,7	2,2	10,7	1,6	2,1	8,2	1,4	2,0	5,7	1,2	1,5	3,2	1,0	1,0					

¹ Uppgifterna enl. FR 1960 har räknats upp och inkluderar en approximativ beräkning av medhjälpande giftna kvinnor i jordbruket.

Tabell B. Beräkning av antal förvärvsarbete 1970—1980.

Ålder	1970			1975			1980		
	Kvinnor			Kvinnor			Kvinnor		
	Män	Ej gifta	Totalt	Män	Ej gifta	Totalt	Män	Ej gifta	Totalt
15—19	94 100	3 500	177 900	79 200	4 000	151 900	78 800	4 800	154 300
20—24	203 400	55 500	374 700	169 500	50 700	317 000	163 500	51 700	306 500
25—29	286 800	86 800	427 100	288 900	98 000	440 200	252 000	88 700	384 800
30—34	239 800	70 800	337 000	311 800	94 100	438 500	315 400	99 100	446 700
35—39	215 100	81 900	320 200	241 100	90 300	355 800	313 000	118 300	461 600
40—44	225 400	100 000	353 700	213 900	96 300	336 100	239 700	105 600	372 900
45—49	251 600	109 900	395 400	222 100	103 600	354 600	210 700	97 900	334 600
50—54	245 300	97 400	382 200	242 400	108 500	388 500	214 000	100 700	346 500
55—59	226 600	72 400	341 300	225 300	89 500	354 600	222 500	100 200	360 000
60—64	186 800	32 900	258 900	187 600	41 700	268 000	186 700	51 100	275 700
65—69	74 800	8 600	93 800	72 700	9 500	90 000	62 600	9 600	77 700
70—w	25 000	1 600	32 400	19 100	1 600	25 600	11 900	1 500	16 900
Summa	2 274 800	721 400	3 494 700	2 273 700	787 800	3 520 900	2 270 700	829 200	3 538 200

Tabell C. Antal förvärvsarbetande och beräkning av antal årsarbetare 1960—1980.

	1960	1965	1970	1975	1980
<i>Förvärvsarbetande</i>					
Män	2 278 057	2 290 391	2 274 800	2 273 700	2 270 700
Gifta kv	493 453	619 538	721 400	787 800	829 200
Ej gifta kv	539 787	539 968	498 400	459 400	438 400
Totalt	3 311 297	3 449 897	3 494 700	3 520 900	3 538 200
Förändring	+ 138 600 4,2%	+ 45 000 1,3%	+ 26 200 0,8%	+ 17 700 0,5%	
<i>»Årsarbetare»</i>					
Män	2 278 100	2 290 400	2 274 800	2 273 700	2 270 700
Gifta kv	419 400 (85%) ¹	514 200 (83%)	591 600 (82%)	638 100 (81%)	663 300 (80%)
Ej gifta kv	512 800 (95%) ¹	502 200 (93%)	458 500 (92%)	418 100 (91%)	394 600 (90%)
Totalt	3 210 300	3 306 800	3 325 000	3 329 900	3 328 600
Förändring	+ 96 500 3,0%	+ 18 200 0,5%	+ 4 900 0,1%	— 1 300 0,0%	

¹ Procentsatserna anger relationen mellan medelarbetstiden för gifta kvinnor resp. ej gifta kvinnor och män.

Bilaga 4 En granskning av långtidsutredningens exportprognos 1965—1970

Utarbetad inom konjunkturinstitutet

av forskningssekreterare Björn Magnusson

4.1 Inledning

Avsikten med denna granskning är att söka bedöma rimligheten av den tillväxttakt för exporten 1965—1970 på 6,5 % per år, som fastställdes som prognos i 1965 års långtidsutredning. Detta skall ske med utgångspunkt från de länder- och varugrupsprognoser som gjordes i marknadsstudien — bilaga 1 till långtidsutredningen.

Dessvärre måste denna granskning ske från ganska begränsade utgångspunkter av den anledningen att det nu inte varit möjligt att följa upp vare sig de importprognoser eller de framskrivningar av de svenska exportandelarna som gjordes på olika länder och varugrupper i marknadsstudien. Likaså har de för importprognoserna bakomliggande bedömningarna av efterfrågeutvecklingen endast till en del berörts.

Den följande genomgången omfattar därför i första hand en översikt av hur vår export utvecklats på olika länder och ländergrupper samt på varugrupper 1963—1967. Vad avser exporten på varugrupper har emellertid gjorts ett försök att presentera en ny prognos för 1967—1970. Exportprognosen i reviderad nationalbudget för 1968 utgör härvid underlag för bedömningen av exporttillväxten 1968 medan utvecklingen 1968—1970 har fått markerats av tendenser.

Materialet till denna uppföljning är primärt Sveriges export i värde (löpande priser) fördelat på 12 varugrupper jämte total export samt total export minus fartyg och vapen, fördelat på 20 enskilda länder och hela världen. Länderna är sedan summerade

till olika ländergrupper. Exportprisindex för de 12 varugrupperna och de två totalerna har använts för deflatering av exportvärdena till 1963 års priser för de 30 olika länderna och länderaggregaten. Då något länderfördelat prisindex inte existerar har denna i och för sig grova deflatering fått tillgripas. Genom deflateringen införes således en osäkerhet om det verkliga utfallet av exporten 1963—1967.

Tekniken vid beräkningarna i marknadsstudien var att göra en importprognos för en vara till ett land i fasta priser. Andelsutvecklingen skrevs fram på basis av Sveriges importandel i *löpande priser*, dvs. förutsättningen var att prisutvecklingen för importen från Sverige var parallell med prisutvecklingen för hela importen av respektive varugrupp. Vidare sattes likhetstecken mellan utvecklingen av importen från Sverige och Sveriges export av en vara till samma land. Det material som används här är bara strikt giltigt för jämförelser mellan den realiserade utvecklingen av exporten till *hela världen* för de olika varugrupperna och motsvarande utveckling enligt prognosen. Att ändå ett försök görs att följa upp exporten på olika länder och varugrupper är för att, så långt det går, avslöja något om strukturen och tillväxtmöjligheterna för vår export på olika marknader och varugrupper.

Genomgående har alla förändringstal angivits som *procentuella årliga förändringar*, dvs. det geometriska genomsnittet. För var och en av de 14 × 30 grupperna har en logaritmisk trend beräknats för åren 1963—1967.

Tabell 1: Västtyskland

	Volymökning i procent per år				Prognos 1967— 1968	Prognos 1965— 1970
	1963— 1964	1964— 1965	1965— 1966	1966— 1967		
Bruttonationalprodukt	6,6	4,6	2,4	—0,1	3,5	3,6
Privat konsumtion	5,3	6,0	3,3	0	1,0	4,4
Bruttoinvestering	12,0	6,3	0,3	—7,7	(6)	4,1
» maskiner	11,6	9,1	—2,1	—7	4	5,9
» byggn.	14,6	4,9	5,0	—8	7	2,3
Industriproduktion	8,4	5,7	1,5	—3,2	4,8	4,4
Importvolym	10,7	14,3	2,9	—0,2	10	..
Svensk export exkl. fartyg, vapen	12,3	2,2	—2,5	—8,7	..	6,1
Svensk andel av Västtysk- lands import respektive år	3,94	3,53	3,31	3,12	..	..

4.2 Utvecklingen på viktigare exportländer

4.2.1 Västtyskland

Det kvantitativt allvarligaste bakslaget för svensk export under perioden 1965–1967 utgjorde utvecklingen på Västtyskland. Under slutet av 1950-talet och början av 1960-talet ökade exporten dit mycket kraftigt för att 1964 stagnera och därefter minska. Nedgången 1965–1967 berörde också nästan alla varugrupper med undantag av livsmedel, massa, malm och kemikalier. För dessa har dock ökningarna varit rätt små.

Som framgår av tabell 1 sammanföll exportutvecklingen i hög grad med efterfrågans förändringar. Under 1967 inträffade det tämligen unika att bruttonationalprodukten minskade i Västtyskland efter att 1966 ha ökat förhållandevis svagt. Detsamma gäller industriproduktionen, där nedgången 1967 var ganska markant. Investeringarna minskade mycket kraftigt 1967 efter att ha varit praktiskt taget stillastående 1966. Den privata konsumtionen ökade inte heller 1967 och ökade i mindre än normal takt 1966. Denna utveckling torde i viss mån ligga bakom att Sveriges andel i totalimporten till Västtyskland successivt minskat från 3,9 % 1964 till 3,1 % 1967. Andelsförluster har också gjorts för verkstadsprodukter samt järn och stål.

Bedömningen av efterfrågeutvecklingen 1968 är inte odeciderat gynnsam. Visserligen förväntas bruttonationalprodukten

komma att öka upp emot 3½ % eller ungefär lika mycket som förutsatts i genomsnitt för perioden 1965–1970. Denna ökning väntas dock inte dra med sig den privata konsumtionen i någon högre utsträckning. Industriproduktionen och investeringarna bör dock kunna nå upp till eller över de värden som prognosen utgick från.

Bakom det konjunkturella bakslaget kan man åtminstone för flera råvaror misstänka kraftiga lagerrörelser, som således kan ge en påskjutande effekt för vår export 1968. Utsikterna för malm- och järnexporten bedöms som tämligen gynnsamma, vilket också i viss mån gäller verkstadsprodukter även om man knappast kan få en tillräckligt kraftig exportökning för att nå upp i prognostakten på närmare 9 %. Det förefaller således tveksamt om exporten till Västtyskland 1968 kan öka mer än de 6 % som förutsatts i prognosen. Att realisera 5-årsprognosen kräver nämligen en årlig exporttillväxt om ca 15–20 % för de två återstående åren till 1970. Bakslaget i exporten till Västtyskland kan emellertid inte helt förklaras av konjunkturedgången. Andelsutvecklingen tyder på att man har att göra med strukturella förändringar som förefaller tämligen allvarliga. Det är kanske här som EEC-integrationen har varit mest kännbar. Västtyskland varken är eller väntas bli den kraftiga expansionsfaktor för vår utrikeshandel som vi tidigare vant oss vid.

Tabell 2: Nederländerna

	Volymökning i procent per år					
	1963— 1964	1964— 1965	1965— 1966	1966— 1967	Prognos 1967— 1968	Prognos 1965— 1970
Bruttonationalprodukt	8,8	5,4	2,8	5,0	3,5	4,1
Privat konsumtion	6,1	7,8	2,6	4,5	3,5	5,2
Bruttoinvestering	16,9	5,6	6,2	6,5	1	5,2
» maskiner	9,8	7,3	5,4	0	0	8
» byggn.	22,6	0	7,0	..	..	4
Industriproduktion	9,2	5,9	6,1	5,0	4,0	5,1
Importvolym	14,4	7,2	7,8	4,0	7	..
Svensk export exkl. fartyg, vapen	11,3	5,3	2,1	—9,1	..	4,8
Svensk andel av Nederlän- dernas import respektive år	2,78	2,75	2,59	2,34	..	..

4.2.2 Nederländerna

Exportutvecklingen till Nederländerna har i stort sett varit parallell med den till Västtyskland även om bakslagen inte varit lika markanta. Nedgången i exporten 1965–1967 inskränkte sig till 1/2 % mot 7 1/2 % per år för Västtyskland. Vad gäller exporten på varugrupper kan det nämnas att massa- och pappersexporten i stort sett har uppehållit sin nivå från 1965, medan mindre exportökningar kan noteras för t. ex. metaller och övriga varor.

Konjunkturavmattningen har också varit ganska måttlig i Nederländerna. Ser man till bruttonationalprodukten var ökningen

till och med större 1967 än 1966. Även industriproduktionen har i stort sett utvecklats gynnsamt, medan den privata konsumtionen visat rätt svaga ökningar, vilket särskilt gäller 1966. Även för exporten till Nederländerna ligger troligen vissa strukturella förskjutningar bakom nedgången. Det förefaller mindre sannolikt att prognosens exporttillväxt om 4,8 % för åren 1965–1970 ska kunna realiseras då det för detta krävs en exportökning på ca 10–12 % per år 1967–1970. De tentativa prognoser som finns för 1968 för Nederländerna tyder på en ökningstakt av storleksordningen 5–8 %.

Tabell 3: Belgien

	Volymökning i procent per år					
	1963— 1964	1964— 1965	1965— 1966	1966— 1967	Prognos 1967— 1968	Prognos 1965— 1970
Bruttonationalprodukt	6,6	3,3	2,7	2,5	3,0	3,9
Privat konsumtion	3,5	4,1	2,9	2,5	2,5	4,1
Bruttoinvestering	11,9	3,5	5,9	2,5	2	4,2
» maskiner	2,0	8,6	8,2	..	..	5,6
» byggn.	6,0	—0,7	13,3	..	..	..
Industriproduktion	6,0	2,7	1,5	0,3	..	4,8
Importvolym	10,7	7,6	7,8	2	6,5	..
Svensk export exkl. fartyg, vapen	11,2	—2,1	1,2	1,2	..	6,1
Svensk andel av Belgiens import respektive år	2,52	2,36	2,12	2,22	..	..

4.2.3 Belgien

Exporten till Belgien har inte utvecklats lika ogynnsamt som till Västtyskland och Nederländerna de senaste två åren, men ej heller så gynnsamt som till Italien och Frankrike. Sammansättningen av exporten till Belgien är rätt speciell med ett mycket markant inslag av järnmalm, ungefär en tredjedel av exporten. Exporten av malm och industriprodukter, särskilt metaller och verkstadsprodukter, har utvecklats klart sämre än prognoserna angav. Massa och papper kan däremot sägas ligga ungefär i nivå med prognoserna, men å andra sidan var dessa prognoser mycket måttliga, med ökningstal på 1½ % för massa, 3 % för papper, samt endast 1 % för trävaror. Pappersleveranserna har dock inte legat i nivå med prognosen. Malmexporten ökade betydligt 1967 (12 %) och så väntas bli fallet även 1968 (15 %). Det kommer att vara tillräckligt för att få en årlig tillväxt 1965–1968 på ca 7 %, som även är prognosens för 1965–1970.

Ser man till efterfrågefaktorerna är det klart att på alla sektorer synes inte prognoserna i tabell 3 ha infriats. Prognoserna för 1968 pekar visserligen på en uppgång men knappast av den storleksordningen att man kommer tillbaka till den tidigare före 1963 rådande genomsnittliga tillväxten. Med tanke på malmleveranserna 1968 kan man dock räkna med en kanske högre total exportökning än prognosens 6 %. Trots detta ter sig

möjligheterna att realisera en genomsnittlig tillväxt för hela perioden 1965–1970 på 6 % ganska tveksamma.

4.2.4 Frankrike

Bruttonationalprodukten tillväxte i Frankrike något snabbare 1963–1965 än 1965–1967 och Sveriges export ökade också snabbare under den tidigare perioden. Trenden från 1963 till 1967 ligger på 7 %. Stora exportvarugrupper är skogsprodukter, metaller samt verkstadsprodukter. Trävarorna har totalt sett gått betydligt bättre 1965–1967 än vad prognoserna förutsatte, medan massa och papper i stort sett utvecklats i takt med prognoserna. Mindre gynnsam har utvecklingen varit för metaller och verkstadsprodukter.

Vad beträffar efterfrågeutvecklingen har den privata konsumtionen och industriproduktionen inte nått upp till den takt som förutsattes i prognosen. Investeringarna däremot synes ha utvecklats bättre. Exportutvecklingen ligger således i linje med efterfrågans allmänna utveckling 1965–1967. Andelsvinsten 1966 sammanhänger med en kraftig exportökning för metaller, massa och papper. 1967 sjönk emellertid exporten av dessa varor lika markant, vilket torde kunna förklaras av lagerförändringar. Exporten av verkstadsprodukter visar en likartad utveckling. En orsak till exportnedgången 1967 är vidare att offentliga investeringar,

Tabell 4: Frankrike

	Volymökning i procent per år					
	1963— 1964	1964— 1965	1965— 1966	1966— 1967	Prognos 1967— 1968	Prognos 1965— 1970
Bruttonationalprodukt	6,0	3,5	4,9	3,8	4,5	4,6
Privat konsumtion	4,7	3,2	4,8	3,0	3,5	4,5
Bruttoinvestering	11,7	5,4	6,3	6,5	6	5,5
» maskiner	6,8	1,1	9,0	6,5	6,0	8,4
» byggn.	8,7	7,5	8,8	6,5	6,1	..
Industriproduktion	7,6	1,6	6,8	2,2	5,5	6,3
Importvolym	12,2	3,6	11,1	6,0	9,5	..
Svensk export exkl. fartyg, vapen	17,9	—0,5	19,9	—8,4	..	6,7
Svensk andel av Frankrikes import respektive år	2,02	2,02	2,18	1,97	..	..

inklusive investeringar i den statsägda industrin, vars importinnehåll (i varje fall från icke EEC-länder) torde vara lågt – har utgjort merparten av den totala investeringsökningen i Frankrike detta år.

För 1968 väntar man sig en betydande uppgång i industriproduktionen men en mer moderat sådan för bruttonationalprodukten. Konsumtionen bedöms fortfarande öka relativt måttligt. Man skulle således för de flesta av de efterfrågesektorer, som exportprognosen baserades på, förvänta sig en lägre ökningstakt 1968 än vad denna förutsätter. Trots detta tyder utsikterna för flera varugrupper på att Sveriges export 1968 skulle kunna nå prognosens 6,7 %. För hela perioden 1965–1970 synes däremot inte en årlig ökningstakt på 6,7 % kunna uppnås, det skulle för 1968–1970 kräva en exportökning på 8–9 % i genomsnitt.

4.2.5 Italien

Konjunkturutvecklingen i Italien, med en svag utveckling 1963–1965 och markant högkonjunktur 1965–1967, har varit nästan den omvända mot övriga EEC-länder. Följaktligen har också den svenska exporten haft en annorlunda utveckling. Den minskade från 1963 till 1965 med 9,5 % per år men ökade under åren 1965–1967 med 14 1/2 % per år mot prognosens knappt 7 %. Exportuppgången har främst gällt verkstadsprodukter, metaller, pappersmassa, övriga råva-

ror och övriga färdigvaror. Vissa smärre exportgrupper har också ökat mycket markant, t. ex. malm, livsmedel och textilier. Ett väsentligt undantag är dock exporten av papper, som successivt minskat under hela perioden och inte minst från 1965. Det sammanhänger med en stor utbyggnad av den egna pappersindustrin, varav följer att Sverige håller på att förlora en stor exportmarknad. Den kraftiga ökningen av livsmedelsexporten är intressant. Förklaringen här till anses vara att Italien utgör en bakdörr till EEC-marknaden för vår överskottsproduktion av vissa livsmedel, främst fläsk och kött. Anmärkningsvärt är att den svenska andelen av Italiens import av trävaror är helt negligierbar och dessutom förefaller att minska, trots att Italien är en av Europas största trävaruimportörer.

Delprognoser för exporten 1968 av olika varugrupper till Italien föreligger inte. Med tanke på efterfrågeprognoserna förefaller dock t. ex. 7 % vara en rimlig skattning. Förutsättningarna att uppnå 7 % per år för hela perioden 1965–1970 kan även bedömas som gynnsamma.

4.2.6 EEC

Totalt för EEC-området har vi således haft en väsentligt sämre exportutveckling än förväntat såväl totalt som för de olika varugrupperna. Endast för ett par smärre exportgrupper, såsom livsmedel och övriga

Tabell 5: Italien

	Volymökning i procent per år					
	1963— 1964	1964— 1965	1965— 1966	1966— 1967	Prognos 1967— 1968	Prognos 1965— 1970
Bruttonationalprodukt	2,7	3,4	5,4	5,5	5,5	5,0
Privat konsumtion	2,5	2,1	5,7	5,8	5,3	5,2
Bruttoinvestering	— 6,5	— 8,2	3,7	10,5	11	6,3
» maskiner	— 17,5	— 15,2	9,2	18	15	9,9
» byggn.	— 2,2	— 1,5	2,3	8,8	8,0	5,1
Industriproduktion	1,1	4,6	11,6	9,0	8,0	6,3
Importvolym	— 5,4	1,9	13,4	11,0	11,5	..
Svensk export exkl. fartyg, vapen	— 12,1	— 6,8	22,7	6,6	..	6,9
Svensk andel av Italiens import respektive år	1,87	1,73	1,83	1,73	..	..

råvaror, gäller att utvecklingen varit bättre än eller ungefär som den förväntade. För 1968 kan exporten till EEC återigen väntas stiga, troligen över den förutsedda takten om 6 % (se tabell 11). Även med en mycket gynnsam utveckling från 1968 till 1970 kan man dock inte förvänta sig att i genomsnitt nå upp till 6 % 1965–1970. Med en exportökning på 6 % per år från 1967 till 1970 skulle man få en genomsnittlig tillväxt på ca 3½ % per år för hela perioden. Man kan fråga sig om utsikterna ens är så goda, framför allt mot bakgrunden av integrationens framtida effekter.

4.2.7 Danmark

Danmark har jämte de övriga nordiska länderna och Förenta staterna varit vår mest expansiva exportmarknad under perioden 1963–1967, då den genomsnittliga exporttillväxten var inte mindre än 12 % per år. Trots att en kraftig exportökning delvis var förutsedd har dock utvecklingen i betydande grad överträffat prognosen för flera varugrupper. Detta gäller exempelvis för kemikalier, textilier och övriga varor. För skogsprodukter och även för verkstadsprodukter har man däremot haft en utveckling ungefär i linje med prognoserna. Bland annat genom minskade bilköp i Danmark ökade verkstadsexporten rätt svagt 1967.

Data över efterfrågeutvecklingen, såsom

industriproduktion och investeringar, är ännu inte tillgängliga för 1967. Man kan dock konstatera att bruttonationalproduktökningen för 1966 och 1967 varit i genomsnitt 2½ % jämfört med en prognos på drygt 3½ %, medan konsumtionen ökat knappt 4 %, vilket också var prognosens siffra. De åtstrammingsåtgärder, som tillkännagivits av regeringen, samt effekterna av devalveringen i november gör att man för 1968 räknar med en relativt svag bruttonationalprodukttillväxt. Man kan förutsätta att detta kommer att bli fallet även för den privata konsumtionen. Exportutsikterna för de varugrupper man nu kan bedöma, exempelvis trävaror, papper, övriga varor, metaller och verkstadsprodukter, tyder på att man inte kan räkna med en tillväxt i samma snabba takt som de senaste två åren. Den totala exportökningen 1968 torde bli väsentligt lägre än de 8 % som prognosen förutsätter. För 1965–1968 skulle man i stort sett kunna tänkas komma i nivå med prognosen.

Den gynsamma exportutvecklingen har ett klart samband med inte obetydliga andelsvinster i den danska importen. Påtagliga har dessa varit för järn och stål, från 14,2 % 1964 till 18,1 % 1967, och för verkstadsprodukter, vars svenska importandel successivt ökat från 16,0 % 1964 till 17,1 % 1967. Mot denna bakgrund förefaller en exportökning på i genomsnitt 8 % 1968–1970 att kunna betraktas som en minimiprognos.

Tabell 6: Danmark

	Volymökning i procent per år				Prognos 1967— 1968	Prognos 1965— 1970
	1963— 1964	1964— 1965	1965— 1966	1966— 1967		
Bruttonationalprodukt	7,8	4,7	2,2	3,1	2	3,7
Privat konsumtion	8,4	3,9	3,8	4,0	..	3,7
Bruttoinvestering	22,4	4,9	3,3	..	..	5,8
» maskiner	22,6	2,7	5,7	..	..	8,1
» byggn.	18,7	7,5	—1,1	..	..	2,1
Industriproduktion	11,5	6,5	2,5	..	..	4,3
Importvolym	20,0	6,7	5,5	3,6	..	..
Svensk export exkl. fartyg, vapen	26,3	9,8	6,2	11,2	..	7,8
Svensk andel av Danmarks import (exkl. fartyg) respektive år	12,77	13,38	13,73	14,65	..	..

Tabell 7: Finland

	Volymökning i procent per år					
	1963— 1964	1964— 1965	1965— 1966	1966— 1967	Prognos 1967— 1968	Prognos 1965— 1970
Bruttonationalprodukt	6,0	4,9	2,2	2,8	3	3,9
Privat konsumtion	4,5	4,8	4,2	4,0	..	3,7
Bruttoinvestering	3,2	10,4	1,1	-2	..	3,3
» maskiner	19,0	-3,1	0,8	..	..	4,9
» byggn.	9,1	18,6	-0,5	..	..	2,1
Industriproduktion	7,2	6,1	4,5	3,0	4,0	4,7
Importvolym	21,4	8,4	4,7	-4,5	..	..
Svensk export exkl. fartyg, vapen	23,3	11,4	15,0	-4,5	..	8,4
Svensk andel av Finlands import (exkl. fartyg) respektive år	11,36	12,64	12,55	13,66	..	..

4.2.8 Finland

De betalningsbalansproblem som pressade Finland 1967 och som ledde till devalveringen i oktober samma år kunde naturligtvis inte undgå att påverka vår export. Denna föll 1967 med 4 1/2 % (exklusive fartyg och vapen) från att tidigare ha ökat med 10–15 % årligen. Exportnedgången synes främst ha drabbat verkstadsprodukterna, som utgör ungefär halva exporten till Finland, och bland dessa till inte obetydlig del bilarna. Beräkningar som gjordes i samband med den finska devalveringen tyder på att man knappast kan påräkna någon exportökning 1968, vilket skulle innebära att den genomsnittliga tillväxten på närmare 8 1/2 % som prognosen förutsätter i varje fall inte kan realiseras för de tre första åren av perioden.

Även på Finland har den svenska exportandelen utvecklats gynnsamt, såväl för hela importen som för importen av järn och stål samt verkstadsprodukter. När importen åter tar fart efter den uppbromsning som skett genom devalveringen borde man återigen kunna räkna med en förhållandevis snabb exportökning. För åren 1967–1970 krävs dock en årlig exportökning på 10 % för att nå upp till den prognoserade tillväxten på 8,4 % per år 1965–1970 och med en förutsättning om oförändrad export 1968 behövs en exportökning under de två följande åren på 15–18 %. En exporttillväxt över

prognosens kan dock vara realiserbar, eftersom handeln med Finland expanderar genom påtagliga integrationsvinster.

4.2.9 Norge

Norges ekonomi har de senaste åren expanderat synnerligen snabbt. År 1967 var Norge tillsammans med Italien och Japan tämligen ensamma bland industriländerna att ha högkonjunktur. Detta gynnade i betydande grad vår export, som ökade med inte mindre än 16 1/2 %. För perioden 1963–1967 har exporten till Norge visat en jämn och hög ökningstakt på i genomsnitt närmare 12 % per år. Exportprognoserna är baserade på betydligt lägre efterfrågetillväxt än vad som hittills realiserats. Prognoserna för de olika varugrupperna är också nästan genomgående lägre än den faktiska utvecklingen 1965–1967. Speciellt markant är detta fallet för varugrupper som kemiska produkter, textilier, metaller och färdigvaror. Även för verkstadsprodukter, som utgör närmare hälften av hela exporten utom fartyg till Norge, är ökningstakten något högre än prognosen. Till skillnad från utvecklingen på de andra nordiska länderna har inte Sveriges andel i importen av verkstadsprodukter ökat sedan 1964, snarare märks en svag minskning, medan prognosen förutsätter en betydande andelsvinst. För den totala importen (exklusive fartyg) till Norge har dock

Tabell 8: Norge

	Volymökning i procent per år				Prognos	Prognos
	1963— 1964	1964— 1965	1965— 1966	1966— 1967	1967— 1968	1965— 1970
Bruttonationalprodukt	6,4	5,5	4,5	5,3	4	4,7
Privat konsumtion	3,7	2,8	4,6	4,5	4	3,7
Bruttoinvestering	3,1	7,3	5,2	10,5	— 1	3,1
» maskiner	2,4	11,2	6,2	15,3	— 6	4,3
» byggn.	3,8	1,4	4,5	..	..	0,2
Industriproduktion	9,1	6,7	4,8	..	..	5,2
Importvolym (exkl. fartyg)	11,4	7,9	12,4	7,8	..	..
Svensk export exkl. fartyg, vapen	14,0	9,6	9,5	16,6	..	8,8
Svensk andel av Norges import (exkl. fartyg) respektive år	14,79	15,31	15,65	16,59	..	..

Sveriges andel ökat från 14,8 % 1964 till 16,6 % 1967.

Under 1968 kan man förvänta sig en något lägre tillväxttakt i den norska ekonomin, framför allt på investeringssidan. Detta synes innebära en väsentligt lägre ökningstakt för vår export till Norge 1968. Dock torde det finnas mycket goda utsikter att denna inte blir lägre än det förutsedda genomsnittet för 1965–1970. Utsikterna att man för hela perioden 1965–1970 skall kunna uppnå en högre tillväxttakt än 9 % för exporten är således mycket gynnsamma.

4.2.10 Norden

Nordens betydelse som avnämare för svensk export har under 1960-talet ökat högst väsentligt (se tabell 11). Ungefär en fjärdedel av exporten finner nu sin avsättning där. Den nordiska marknaden är snart lika betydelsefull som hela EEC. Till en del måste den snabba exportökningen till Norden de senaste åren tillskrivas integrations-effekterna genom EFTA. I och med att tull-avvecklingarna nu är avslutade inom EFTA-området skulle man kunna vänta sig att tillväxttakten av den anledningen kommer att sjunka under återstående år på 1960-talet. Sannolikt är dock att handelsintegrationen kommer att ge stora exportincitament ännu flera år framåt med andelsökningar som följd. För 1968 är exportutsikterna in-

te fullt så gynnsamma. Danmark och Finland söker genom sin ekonomiska politik säkra devalveringsvinsterna, vilket kan väntas minska importefterfrågan. Trots den svagare ökningstakt man kan förvänta för 1968 torde dock förutsättningarna för att uppnå en drygt 8-procentig ökning över hela perioden vara goda. Utgångsläget är väl snarare att man kan ifrågasätta om inte en snabbare ökningstakt kan uppnås.

4.2.11 Storbritannien

Genom de stora kastningar som förekommit i exporten till Storbritannien blir utvecklingen mycket svårbedömbär. Tidigare studier har inte riktigt kunnat klargöra hur importavgiften 1964–1966 verkade. Som framgått har exporten till andra länder 1963–1967 i stort sett följt den allmänna efterfrågeutvecklingen, medan så inte helt varit fallet med exporten till Storbritannien.

Förutsätter man att den exporthämmande effekt som importavgiften medförde 1965 delvis togs igen 1966 och 1967 bör den trendmässiga utvecklingen från 1963 till 1967 ge ett visst mått på tillväxtpotentialerna för exporten till Storbritannien. Exporttrenden för perioden har varit drygt 6 %, dvs. praktiskt taget densamma som förutsattes i prognosen för perioden 1965–1970.

Av de olika exportvarugrupperna har

Tabell 9: Storbritannien

	Volymökning i procent per år				Prognos	Prognos
	1963— 1964	1964— 1965	1965— 1966	1966— 1967	1967— 1968	1965— 1970
Bruttonationalprodukt	5,6	2,4	1,6	1,5	3,0	4,0
Privat konsumtion	3,8	1,8	1,6	2,0	—0,4	3,4
Bruttoinvestering	17,1	3,9	1,1	5,2	4,6	5,4
» maskiner	14,3	4,5	3,7	3,5	0,5	4,9
» byggn.	16,3	4,2	—0,7	4,4	2,2	5,8
Industriproduktion	7,2	2,9	1,1	—0,3	3,5	4,0
Importvolym	11,2	0,8	1,7	8,2	..	..
Svensk export exkl. fartyg, vapen	17,8	—3,0	4,9	11,7	..	6,3
Svensk andel av Stor- britanniens import respektive år	3,68	3,72	3,65	3,85	..	..

framför allt skogsprodukterna haft en varierande utveckling. Exporten av trävaror ökade således 1967 med närmare 50 %, vilket fört upp vår export härav på en nivå, som klart överstiger den förutsedda exportutvecklingen 1965–1970. I prognosen angavs nämligen en årlig minskning på 5 1/2 %. Tillfälligheter ligger emellertid bakom att Sverige vunnit osedvanligt stor marknadsandel just 1967 och man torde för resten av perioden få räkna med andelsförluster, som eventuellt kan bli så kraftiga att de uppnådda vinsterna försvinner. För massaexporten däremot har utvecklingen hittills varit mindre gynnsam, vilket emellertid har kompensrats genom en kraftigt ökad pappersexport. Det har särskilt varit fallet 1965–1967 och beror på att de nordiska pappersproducenterna i stor utsträckning konkurrerat ut engelsk produktion. Exportökningen för papper utgör en av de tydligaste EFTA-effekterna, vilket i och för sig är naturligt med tanke på det låga förädlingsvärdet på papper. Malmexporten har det sista året utvecklats mycket ogynnsamt vilket inneburit kraftiga andelsförluster. Då detta synes bero på tillfälligheter kan man 1968 räkna med en väsentlig uppgång. Vad beträffar exporten av färdigvaror kan man över hela linjen konstatera mycket höga ökningarna över perioden 1963–1967 och inte minst 1967. För metaller, särskilt järn och stål, kan man tala om en väsentligt utökad marknad, men

även för verkstadsprodukterna har utvecklingen varit bättre än förväntat.

Utsikterna för 1968 är dock knappast gynnsamma. I varje fall borde de inte vara det, med hänsyn till att den engelska politiken syftar till importbegränsningar. Inte desto mindre kan man räkna med att exporten av flera varugrupper trots detta kommer att öka 1968. Hit hör järn och stål, papper samt malm.

Även om förutsättningarna för de prognoser som gjordes för exportutvecklingen på Storbritannien 1965–1970 har ändrats i flera avseenden, tillmäts prognoserna ändå en viss sannolikhet. Efta-effekterna på Storbritannien kan som nämnts verifieras för papper och som sådana effekter kan troligen också räknas en del av de under framför allt 1965 och 1967 vunna marknadsandelarna på järn- och stålmarknaden.

4.2.12 Övriga EFTA

Exporten till de övriga EFTA-länderna, Portugal, Schweiz och Österrike har i stort utvecklats tämligen gynnsamt från 1963 till 1967. Då prognosunderlaget för dessa länder varit rätt svagt, kan inte de enskilda varuprognoserna på de tre länderna tillmätas någon större tillförlitlighet. Anmärkningsvärt är dock att den totala exporten till dessa länder haft en tämligen jämn tillväxt på ungefär 10 % i genomsnitt, vilket också prognosen förutsatte. Man kan dock notera

att verkstadsprodukterna inte nått upp till den förutsatta ökningstakten framför allt beroende på en nedgång 1967.

4.2.13 EFTA

Om exportmöjligheterna på EEC generellt sett kan sägas vara överskattade torde med viss reservation motsatsen kunna sägas om exporten till EFTA. Klart är dock att exporten till EFTA ökat väsentligt snabbare än vad prognosen förutsatte, 9 % per år för 1965–1967 mot en prognos på knappt 8 %. Som redogjorts för vid ländergenomgången är exportutsikterna för 1968 relativt sett sämre. Man kan dock dra den slutsatsen att prognosen för 1965–1970 bör kunna uppnås och eventuellt överträffas.

4.2.14 Övriga Väst Europa

Exportutvecklingen till dessa sins emellan mycket olika länder måste vi i stort sett avstå från att försöka bedöma. Gruppen består av Island, Irland, Grekland, Jugoslavien och Turkiet. Här gäller samma sak som för de övriga EFTA-länderna beträffande prognosmaterialets tillförlitlighet. Totala exporten till gruppen som helhet har från 1963 varit ganska varierande. För 1965–1967 har ökningstakten dock följt prognosen. Det kan noteras att exporten till Grekland minskade påtagligt 1967 (23 %) efter att tidigare stadigt ha ökat med 10–15 % per år, medan exporten till Jugoslavien steg

kraftigt (ca 50 %) efter att tidigare succesivt ha minskat.

4.2.15 Förenta staterna

Exporten till Förenta staterna har expanderat påtagligt under den studerade perioden. Trenden från 1963 till 1967 har legat på drygt 15 %, med de två sista åren som i genomsnitt mest expansiva (17½ %). Exporttillväxten hittills har klart överträffat prognosens om knappt 7½ %. Man kan också konstatera att praktiskt taget alla viktigare exportvarugrupper har utvecklats mycket gynnsamt. Verkstadsprodukterna, som utgör ca hälften av totala exporten till Förenta staterna, har 1965–1967 ökat med 24 % per år, något som huvudsakligen kan tillskrivas den snabbt expanderande blexporten. Även för järn och stål har ökningen varit nästan lika kraftig. Exportmöjligheterna för metaller bedömdes inte som särskilt gynnsamma i långtidsutredningen – prognosen angav endast knappt 2 % i årlig ökning – medan exportökningen i själva verket uppgått till drygt 20 % per år från 1965. Vissa grupper har dock inte kunnat följa med i den allmänna uppgången. Dit hör massa och papper vilka tillsammans utgör en inte ringa del av exporten. För massa förutsattes en minskning i prognosen men detta gällde inte för papper.

Exportutvecklingen 1966 stämmer väl överens med expansionstakten i den ame-

Tabell 10: Förenta staterna

	Volymökning i procent per år				Prognos	Prognos
	1963— 1964	1964— 1965	1965— 1966	1966— 1967	1967— 1968	1965— 1970
Bruttonationalprodukt	5,3	5,9	5,8	2,5	4,5	4,4
Privat konsumtion	5,8	6,6	4,9	3,4	4,2	4,3
Bruttoinvestering	6,6	8,3	4,4	—1,5	4	5,6
» maskiner	..	3,9	11,6	2,5	2	5,0
» byggn.	..	10,3	7,8	—5,9	1,4	6,2
Industriproduktion	6,4	8,4	9,0	1,3	7,3	4,7
Importvolym	6,0	14,1	17,4	4,4	..	..
Svensk export exkl. fartyg, vapen	7,5	15,8	22,2	12,8	15,3	7,4
Svensk andel av Förenta staternas import respek- tive år	1,09	1,14	1,18	1,24	..	..

rikanska ekonomin. Sålunda ökade de flesta efterfrågesektorerna mycket kraftigt med en BNP-tillväxt på närmare 6 % och en industriproduktionsökning på 9 %. Däremot expanderade efterfrågan inte särskilt markant 1967, bruttonationalprodukttillväxten uppskattas till endast 2½ %, ökningen i industriproduktionen till 1½ %, medan bruttoinvesteringarna har minskat. Det är uppenbart att importtillväxten 1966 och 1967 i Förenta staterna till en del förklaras av ett inflationstryck och i viss utsträckning av stora militära beställningar. För vår export har denna utveckling inneburit väsentligt lägre tillväxt 1967 jämfört med 1966.

För 1968 väntas en genomgående expansion i ekonomin med en markant uppgång i industriproduktionen. Bruttonationalprodukten och dess komponenter väntas växa snabbare än under 1967. Just för Förenta staterna har man kunnat konstatera tydliga samband mellan vår exportutveckling och konjunkturutvecklingen där. Den amerikanska efterfrågeutvecklingen förefaller att slå direkt och mycket markant på vår export. Av den anledningen borde man kunna vänta sig en uppgång i exporten till Förenta staterna av åtminstone samma storleksordning som under 1967, dvs. ca 13 %. Å andra sidan kan regeringens åtgärder för att minska underskottet i betalningsbalansen få vissa negativa effekter på vår export.

Det erfordras antagligen kraftiga rubbningar av den amerikanska ekonomin för

att prognosen för 1965–1970 på 7½ % per år inte skall realiserats och eventuellt överträffas.

4.2.16 Samtliga länder

I tabell 11 ges en sammanfattning av exportutvecklingen för olika länderområden. Prognoserna är härledda genom varugrupsprognoserna till den reviderade nationalbudgeten för 1968. Dessa är bara delvis länderfördelade varför denna översättning är relativt osäker.

För exporten till Västeuropa har, som framgår av tabellen, det senaste årets konjunkturedgång medfört ett betydande avsteg från prognosen. Trots att man för området som helhet räknar med en väsentligt snabbare tillväxt i totalproduktionen 1968 än under 1967 är det tveksamt om exporten kan öka i den takt som prognosen angav. För att uppnå prognosens ökning 1965–1970 om 7 % behövs en exportökning om 10 % per år 1968–1970. Mot bakgrunden av utvecklingen under de senaste åren och över huvud taget under 1960-talet förefaller en tillväxt av den storleksordningen inte sannolikt.

Den svaga exportutvecklingen på Västeuropa 1967 har i viss mån kunnat kompenseras på andra marknader, framför allt Förenta staterna och (inom gruppen övriga världen) råvaruländerna och öststaterna. Även om exportutsikterna för övriga världen är svårbedömbare torde dock möjlighe-

Tabell 11: Total export (exklusive fartyg och vapen) till olika länderområden

	Exportvärde 1965 milj. kr. löp. pris	Volymökning i procent per år						
		Faktisk utveckling				Prognos		
		1963— 1964	1964— 1965	1965— 1966	1966— 1967	RNB 1967— 1968	LU 1965— 1970	»Rest» 1968— 1970
EEC	6 226	9,5	0,8	4,8	— 5,8	8	6,1	12
EFTA	7 599	18,6	5,2	8,7	9,5	4	7,7	8
därav: Norden	4 320	21,1	10,1	9,4	9,3	2	8,3	10 ½
Västeuropa	14 170	13,9	3,0	7,1	2,7	6	7,0	10
Förenta staterna	1 222	7,5	15,8	22,2	12,8	9	7,4	— 2 ½
Industriländerna	15 756	14,1	3,8	8,9	3,8	6 ½	7,1	8 ½
Övriga världen	3 190	4,8	1,1	14,3	7,2	8	6,1	1
Hela världen	18 946	12,4	3,3	9,8	4,4	7	7,0	7

terna att öka denna del av exporten mer än 1 % per år 1968–1970 vara goda. Man kan här peka på en expanderande handel med öststaterna.

Överslagsberäkningarna på dessa grunder tyder på att prognosen för totala handeln (exklusive fartyg och vapen) om 7 % genomsnittlig exporttillväxt 1965–1970 knappast kan förkastas. En bedömning från något andra utgångspunkter skall göras vid behandlingen av de skilda varugrupperna.

4.3 Utvecklingen för olika varugrupper

I den genomgång som nedan görs för olika varugrupper skall tendenserna i utvecklingen beskrivas för perioderna 1965–1967 och 1967–1970 – för den senare perioden dock bara helt tentativt. Prognoserna för 1967–1968 är hämtade från reviderad nationalbudget för 1968, medan utvecklingen 1968–1970 inte kan bedömas utifrån ett liknande material om konjunkturutvecklingen. För att ange tendenserna har emellertid i tabellerna angetts vissa tal, vilka bygger på det antagandet att konjunkturutvecklingen 1968–1970 kommer att vara relativt gynnsam. Vidare antas att det huvudsakligen är fråga om en mängdkonjunktur med mindre tendenser till inflationistiska inslag än tidigare under 1960-talet. Kapacitetsutnyttjandet i industrin förutsätts öka men inte nå upp till kapacitetsgränsen. I den mån det inte synes finnas anledning att ändra den ursprungliga prognosen eller där inget kan sägas utgörs de angivna talen för 1968–

1970 av prognoserna för 1965–1970 (markerat genom att »prognosen» 1968–1970 är given med decimal). Härigenom får man en »prognos» för utvecklingen 1965–1970, som är en blandning av utfall, prognos och gissning.

4.3.1 Trävaror

För trävaruexporten antogs en tillväxt på knappt 2 % per år för perioden 1965–1970. Prognosen för trävaror förutsatte vidare att Sverige kunde förväntas förlora andelar på de större exportmarknaderna.

Den faktiska utvecklingen visar emellertid att exportökningen hittills överträffat prognosen och att den svenska andelen 1966 och 1967 stigit på flera viktiga marknader, t. ex. Storbritannien, Danmark och Nederländerna. Andelsvinsterna kan delvis vara en följd av en mer långsiktig strukturell utveckling, till vilken hör ett förbättrat transportarbete, t. ex. transporter av paketerat virke och rationaliserad lasthantering med terminalsystem i mottagarländerna samt roll on-roll offtrafik. Utbudet av sydsvenskt virke i trävaruexporten har ökat, något som också kan ge fördelar ur transportsynpunkt sammanhängande med närheten till avsättningsmarknaderna och oberoendet av isförhållanden. Dessa faktorer torde emellertid ännu knappast i märkbar grad ha förändrat Sveriges konkurrenssituation gentemot Sovjetunionen, Kanada och det genom devalueringen konkurrenskraftigare Finland.

Att den totala trävaruexporten kunde öka

Tabell 12: Trävaror

	Värde 1965 löp. pris milj. kr.	Volymökning i procent per år					
		Faktisk utveckling			»Prognoser» nuläget		
		Trend 1963— 1967	1965— 1967	Prognos LU 1965— 1970	1967— 1968	1968— 1970	1965— 1970
EEC	671	— 3,2	— 7,0	1,7	+ 1	3	— 1,5
därav:							
Nederländerna	281	2,3	— 3,5	2,3	— 12	2,3	— 3,0
Västtyskland	251	— 12,5	— 19,7	0,9	+ 27	2	— 3
Danmark	192	7,9	1,4	0,7	— 15	8	0
Norge	155	14,2	15,6	16,5	+ 15	15	15
Storbritannien	314	5,7	17,9	— 5,4	— 3	— 2	5
Hela världen	1 526	3,0	3,5	1,9	— 2 ½	4	2

med ca 10 % 1967 beror till stor del på att Sverige tillfälligtvis lyckats göra betydande marknadsvinster i Storbritannien. Därmed är den för 1970 prognoserade exportnivån på EFTA uppnådd och överträffad redan 1967. Väsentliga bakslag kan noteras för exporten till EEC-området, där man kan registrera en årlig nedåtgående trend på ungefär 3½ % från 1963 till 1967. Bakom denna ogynnsamma utveckling ligger en minskande export till Västtyskland på omkring 13 % per år. Den var delvis förutsedd, ty för perioden 1965–1970 räknades bara med en svag årlig ökning på knappt 1 %. Det förefaller emellertid inte troligt att trävaruexporten till EEC-området kan uppnå den prognoserade nivån 1970.

Utsiktarna för 1968 tyder på en nedgång i trävaruexporten, men prognosen om knappt 2 % i årlig ökning 1965–1970 borde trots det kunna förverkligas.

4.3.2 Massa

Avsättningsförhållandena för massa har inte motsvarat de förväntningar som prognosen för 1965–1970 byggde på. Den överkapacitet i massaproduktionen som förelåg 1963 ansågs då ganska snart bli övervunnen. Den tidpunkt när efterfrågan bedöms nå i kapp kapaciteten har emellertid sedan dess successivt flyttats fram, inte minst genom stora kapacitetstillskott i Nordamerika.

Prognosen för 1965–1970 innebar att avsättningen till industriländerna skulle öka

med 4,8 % per år, vilket betydligt överstiger den realiserade tillväxten på 1,6 % årligen 1965–1967. Däremot har exporten till övriga världen, främst öststaterna, utvecklats betydligt bättre med en ökning på i genomsnitt 17 % per år 1965–1967. Denna förskjutning i handeln kan i viss utsträckning ses som en följd av den svaga avsättningen till Västeuropa, bl. a. av det skälet att det i många fall varit förmånligare för företagen att sälja till sämre priser på perifera marknader än att minska produktionen.

Avmattningen i massaexporten till Västeuropa är helt att hänföra till exporten på den engelska marknaden, medan exporten till EEC i stort sett utvecklats i takt med prognosen. Även för de närmaste åren torde frågetecknen rörande massaexportens tillväxt främst kunna knytas till exporten på Storbritannien. Det sammanhänger med att brittiska marknaden för avsalumassa krympt de senaste åren genom en integration mellan engelsk och kanadensisk pappersindustri och att produktionsutsiktarna för den inhemska brittiska pappersindustrin inte bedöms som ljusa de närmaste åren. Av dessa skäl torde således en export av massa till Storbritannien av prognosens storlek (5,8 % per år) 1967–1970 vara allt för hög.

En tänkbar kompensation för ett eventuellt exportbortfall på Storbritannien synes de öststatliga marknaderna kunna erbjuda. De stora exportleveranserna till öst-

Tabell 13: Massa

	Värde 1965 löp. pris milj. kr.	Volymökning i procent per år					
		Faktisk utveckling				»Prognoser» nuläget	
		Trend 1963— 1967	1965— 1967	Prognos LU 1965— 1970	1967— 1968	1968— 1970	1965— 1970
EEC	1 016	2,8	4,2	4,1	11	3 ½	5
därav:							
Frankrike	249	2,5	3,6	3,9	11	3,9	5
Italien	220	4,2	7,4	3,4	10	5	6
Nederländerna	112	4,0	—0,7	0,5	9	2	2
Västtyskland	364	1,5	2,6	5,9	13	3	5
Storbritannien	607	—1,4	—3,0	5,8	8	0	0
Förenta staterna	114	3,6	—11,1	—4,6	10	—4,6	—5
Övriga världen	295	8,4	17,0	4,8	7	4,8	10
Hela världen	2 237	2,7	3,8	4,9	7 ½	2	4

staterna de senaste åren är troligen inte tillfälliga och för 1968 väntas en fortsatt exportökning dit. Denna tendens förstärks på längre sikt, då konsumtionsbehovet förefaller växa snabbare än den realiserade produktionen, trots betydande kapacitetsutbyggnader i framför allt Sovjetunionen.

En jämförelse med prognosen för 1965–1970 visar att exporten av massa 1965–1967 legat ca 1 procentenhet därunder, medan en uppgång på 8 % väntas för 1968. Denna ökning liksom minskningen i exporten 1967 på drygt 1 % hänger bl. a. samman med svängningar i lagercykeln. För hela perioden synes långtidsutredningens ursprungliga prognos på knappt 5 % per år vara för hög.

4.3.3 Papper

Även för pappersexporten kan man notera en betydande skillnad mellan prognosen på 7,1 % och utfallet på drygt 4 % per år för 1965–1967. Under perioden 1963–1967 synes den genomsnittliga ökningstakten i exporten ha sjunkit på de flesta marknader i förhållande till vad som rådde under åren omkring 1960. Tendensen synes vara så genomgående att man kan misstänka att det skett en strukturförskjutning. Utbyggnaden av pappersproduktionen i flera länder och en tendens mot ökad integration mellan massa- och papperstillverkare tyder härpå. Detta gäller inte bara de massaproducerande län-

derna i Skandinavien och Nordamerika utan även andra länder.

Pappersexporten till EEC-området, som omfattar ca en tredjedel av den totala pappersexporten, har haft en svag utveckling. Trenden från 1963–1967 ger endast 2 % tillväxt per år. Avgörande för denna låga ökningstakt var den kraftiga nedgången 1967, framför allt beroende på att exporten till Västtyskland minskade med ca 15 %; tendensen var dock densamma på andra EEC-marknader. Till inte oväsentlig del anses denna konjunkturella nedgång vara kopplad till lagernedskärningar i olika förbrukningsled, vilka huvudsakligen kan hänföras till omställningen till mervärdesskatt. En konsumtionsuppgång kommer alltså sannolikt att åtföljas av efterfrågetillskott från minskad lageravveckling eller ökade lager. Bidragande till exportnedgången på EEC är också bortfallet av stora kvantiteter tidningspapper till Italien i takt med att den egna produktionskapaciteten byggs ut. För vissa pappersslag där tidigare har rått en viss kapacitetsbrist t. ex. kraftliner, som väger tungt i vår export, föreligger nu närmast en viss överkapacitet.

Tendenserna i exporten av papper till EEC ger sammanfattningsvis en årlig tillväxt, som för perioden 1965–1970 troligen klart understiger prognosens (7 %) särskilt som exporten 1965–1967 minskat med 3 %. Den ökning i exporten till EEC på drygt

Tabell 14: Papper

	Värde 1965 löp. pris milj. kr.	Volymökning i procent per år					
		Faktisk utveckling		Prognos LU 1965— 1970	»Prognoser» nuläget		
		Trend 1963— 1967	1965— 1967		1967— 1968	1968— 1970	1965— 1970
EEC	862	2,0	— 3,0	6,9	7 ½	5	2
därav:							
Frankrike	140	10,0	7,6	7,9	8	7,9	8
Nederländerna	156	3,2	0,8	6,2	8	6,2	4
Västtyskland	427	0,1	— 8,3	7,0	7	4	— 1
Danmark	183	9,4	7,9	8,1	3	8,1	7
Storbritannien	348	6,8	15,8	7,0	2	8	10
Industriländer	1 587	5,3	4,5	7,2	7	6	5 ½
Övriga världen	353	0,6	2,3	7,1	9	4	4
Hela världen	1 941	4,4	4,1	7,1	7	5 ½	5

7 %, som kalkylerats med 1968, är huvudsakligen betingad av de ovan nämnda lagerörelserna. Förutsättningarna i stort för exporten av papper till övriga marknader är bättre. På Storbritannien har således pappersexporten utvecklats mycket gynnsamt de senaste åren. Denna utveckling väntas emellertid inte fortsätta 1968, då papperskonsumtionen inte antas öka. I den mån det finns tilltro till den engelska ekonomins möjligheter till återhämtning borde en fortsatt hög ökning av pappersexporten däremot vara möjlig 1968–1970. Exporten av papper till »övriga världen» är relativt stor men har utvecklats mycket svagt under de senaste åren. Även utsikterna för 1968 synes innebära att man inte kommer upp i samma ökningstakt som förutsätts i prognosen, dvs. 7 %. Liksom när det gäller massan har dock pappersexporten till öststaterna ökat markant under 1967 och väntas fortsätta att öka även 1968.

Den slutsats man kan dra av pappersexportens möjligheter att uppfylla prognosmålen är att exporten åtminstone 1968 bör öka mer än 7 %. För hela perioden 1965–1970 verkar den prognoserade ökningen dock något för hög.

4.3.4 Malm

Förutsättningarna för svensk järnmalmsexport har växlat något de senaste åren. Då de även betyder en del för förloppet av exporten under en så kort period som tre år skall problemställningarna något beröras. För det första gäller att den metallurgiska utvecklingen inte har gynnat användandet av fosformalm, som utgör en mycket bety-

dande del av vårt exportutbud. Nackdelarna härav har man från svensk sida sökt minska dels genom förädling av styckemalm till pellets, något som både höjer järnhalten och reducerar fosforhalten samt dels genom att stödja användandet av sådana stålprocesser som kan baseras på fosforrik malm. På kort sikt har man vidare mött fosformalmens minskade attraktivitet med väsentliga prisreduceringar. Hittills har dock de så kallade LD-processerna, som baseras på fosfortfattig malm, ett visst försprång framför de tilläggliga LDAC-processerna, som kan utnyttja fosforhaltig malm. Den svenska kaldostålframställningen är ett exempel på dessa sistnämnda processer.

För det andra kan man konstatera att de under 1960-talet fallande frakterna för malmtransporter och öppnandet av nya rika gruvor i Afrika, Sydamerika och Australien gjort de transoceaniska malmerna väsentligt konkurrenskraftigare än tidigare. I den riktningen verkar också utbyggnaden av hamnanläggningar, tendensen att förlägga stora stålverk till kusterna samt den ökade storleken på malmfartygen. Temporärt förändrade Mellersta Östern-krisen konkurrensförhållandena något, men på sikt torde fördelen av Sveriges närhet till marknaden komma att reduceras.

Den svaga exportutvecklingen 1963–1967 torde i viss mån vara betingad av dessa mera långsiktiga förutsättningar. Huruvida dessa kommer att ha fortsatt genomslagskraft är svårt att bedöma.

Ett annat drag är att de för några år sedan vanliga föreställningarna om riskerna för kommande stora överutbud på järn-

Tabell 15: Malm

	Värde 1965 löp. pris milj. kr.	Volymökning i procent per år					
		Faktisk utveckling		Prognos LU 1965— 1970	»Prognoser» nuläget		
		Trend 1963— 1967	1965— 1967		1967— 1968	1968— 1970	1965— 1970
Belgien	267	3,1	3,2	7,1	15	7,1	7
Västtyskland	500	6,0	2,7	5,4	16	5,4	6
Storbritannien	296	— 3,5	— 15,0	2,5	18	8	0
Hela världen	1 269	3,0	— 1,8	5,4	16 ½	7	5

malm i världen nu i viss mån har reviderats. Många bedömare hävdar att man i början av 1970-talet kan stå inför en viss knapphet på malm. Inför detta perspektiv har köparna sökt säkra sina inköpsmöjligheter på längre sikt. Riskerna för politiska störningar i flera av de nya malmländerna stärker därmed Sveriges konkurrenssituation. Den successiva förskjutningen i produktionen mot en mer förädlad produkt, pellets, är också en fördel för svensk järnmalmsexport.

Malmexporten går, som framgår av tabell 15, huvudsakligen till Belgien, Västtyskland och Storbritannien. Trots en mycket kraftig exportökning till Belgien 1967 ligger utvecklingen 1965–1967 ändå under prognosen. Genom de stora kontrakterade leveranserna 1968 torde man i stort sett komma i nivå med prognosen. För Västtyskland är förhållandet ungefär likartat. För Storbritannien däremot är tillbakagången de senaste två åren så kraftig att det fordras stora exportleveranser såväl 1968 som följande år för att den i och för sig moderata prognosen på 2½ % tillväxt per år 1965–1970 skall kunna uppnås.

För den totala malmexporten gäller att, även om den kraftiga volymökningen 1968 om 16½ % enligt reviderad nationalbudget kan förverkligas, kommer den ändå för perioden 1965–1968 inte upp i mer än 4 % årlig tillväxt. Den faktiska utvecklingen kan således sägas ligga något i underkant gentemot förväntningarna.

4.3.5 Livsmedel

Livsmedelsexporten förutsattes i långtidsutredningen öka med 4,2 % per år 1965–1970. Trots att exporten fluktuerat en del år från år finns dock en klar positiv trend på ca 2½ % för åren 1963–1967. Även om det är uppenbart att livsmedelsexporten på lång sikt kommer att stagnera och gå tillbaka bör man dock fram till 1970 ha anledning att räkna med en viss ökning.

4.3.6 Övriga råvaror

Exporten av övriga råvaror är som framgår av tabellen relativt liten. Tillväxten har under perioden 1963–1967 varit ganska hög, ca 8½ % per år och relativt stabil från

Tabell 16: Livsmedel

	Värde 1965 löp. pris milj. kr.	Volymökning i procent per år					
		Faktisk utveckling			»Prognoser» nuläget		
		Trend 1963— 1967	1965— 1967	Prognos LU 1965— 1970	1967— 1968	1968— 1970	1965— 1970
EEC	285	4,6	9,4	..	..	..	..
Norden	145	12,9	8,9	..	..	..	..
Storbritannien	105	—1,9	2,9	..	..	..	..
Hela världen	708	2,4	2,3	4,2	—½	2	2

Tabell 17: Övriga råvaror

	Värde 1965 löp. pris milj. kr.	Volymökning i procent per år					
		Faktisk utveckling			»Prognoser» nuläget		
		Trend 1963— 1967	1965— 1967	Prognos LU 1965— 1970	1967— 1968	1968— 1970	1965— 1970
EEC	105	1,9	3,2	3,7	8	3,7	4
Norden	165	19,8	29,1	10,2	17	16	21
Förenta staterna	75	—4,5	—10,1	5,4	8	5,4	—1
Hela världen	482	8,4	8,8	5,1	12	8	9

år till år. Den prognoserade tillväxten om 5 % per år för perioden 1965–1970 torde därför kunna överträffas. Exporten till EEC-området har stagnerat, medan exporten till Norden och Storbritannien ökat markant. En annan stor avnämare för dessa produkter är Förenta staterna. Bakom de i och för sig anmärkningsvärda ökningstalen för Norden ligger en utbyggnad av exporten av petroleumprodukter, främst bensin. Vad beträffar Storbritannien och Förenta staterna innehåller exporten på dessa marknader en hel del pälskinn som 1967 hade en mycket svag utveckling såväl volym- som prismässigt sett.

4.3.7 Kemikalier

Exporten av kemikalierna bedömdes i långtidsutredningen komma att ha den högsta tillväxttakten, 9,7 % årligen. Den faktiska utvecklingen har dock gått snabbare; trendutvecklingen 1963–1967 ligger på 13,4 %. Liksom för så många andra grupper har exportutvecklingen på EEC varit ogynnsam-

mare än på andra länderområden. EEC-marknaden är emellertid liten för kemiska produkter i förhållande till andra varugrupper. Betecknande är vidare att exporten till Norden haft en närmast explosionsartad ökning 1963–1967 med en trendökning på 18½ %. Från 1963 till 1967 har ökningstakten dock successivt minskat, vilket med vissa reservationer också synes gälla för de enskilda länderna. Även till Storbritannien har exporten i stort sett utvecklats väl och betydligt gynnsammare än vad prognosen förutsatte. Exporten till EFTA, som utgör mer än hälften av kemikalieexporten, har däremot på två år ökat så kraftig att nivån för 1970 med lätthet kan uppnås redan 1968. Vad beträffar totala kemikalieexporten torde förutsättningarna för att prognosen skall kunna uppnås och överträffas vara mycket goda, trots de svagheter som finns på vissa marknader.

4.3.8 Textilier, kläder

Av exporten av textilier och kläder avsättes

Tabell 18: Kemikalier

	Värde 1965 löp. pris milj. kr.	Volymökning i procent per år						
		Faktisk utveckling			Prognos LU 1965— 1970	»Prognoser» nuläget		
		Trend 1963— 1967	1965— 1967	1967— 1968		1968— 1970	1965— 1970	
EEC	157	5,4	1,1	4,8	10	4,8	4	
EFTA	385	17,4	16,9	11,1	8	12	13	
Industriländer	601	14,0	12,5	9,8	9	10	11	
Övriga världen	120	10,0	7,0	9,7	5	9,7	8	
Hela världen	721	13,4	11,6	9,7	8 ½	10	10 ½	

Tabell 19: Textilier, kläder

	Värde 1965 löp. pris milj. kr.	Volymökning i procent per år						
		Faktisk utveckling			Prognos LU 1965— 1970	»Prognoser» nuläget		
		Trend 1963— 1967	1965— 1967	1967— 1968		1968— 1970	1965— 1970	
EEC	86	4,6	—6,2	8,3	11	8,3	3	
Danmark	94	15,8	19,9	6,4	6	8	12	
Norge	132	10,9	12,0	6,6	7	8	9	
Norden	266	14,5	18,3	7,3	7	8	11	
EFTA	325	15,1	20,9	8,4	8	8	12	
Totalt	459	13,0	16,0	8,6	9	8	11	

ungefär 60 % inom Norden och närmare 80 % på hela EFTA. EEC-marknaden är således tämligen begränsad och Finland mottager en större del av textlexporten än exempelvis Västtyskland. Exporten till Norden har sedan 1963 ökat med 14½ % per år, medan textilindustrin på hemmamarknaden förlorat gentemot importen. Nivån för 1970 har i stort sett uppnåtts 1967. Exporten på Storbritannien har också ökat starkt och även här synes utvecklingen under 1965–1967 ha fört upp exporten i närheten av prognosnivån 1970. Det är dock snarast en följd av den 50-procentiga ökningen 1967.

För framtiden måste man dock förutsätta att exportökningen kommer att minska successivt allteftersom omstruktureringen av textilindustrin avtar. Med tanke på att gruppen ännu beloppsmässigt är relativt liten, kan man emellertid anta att mättnadsgraden i utlandets efterfrågan ännu ej är nådd, varför ytterligare några års expansion bör kunna påräknas.

4.3.9 Metaller

Mot bakgrunden av de stora exportökningar som registrerats för metaller under 1960-talet, från 1963 med ett genomsnitt av drygt 12 %, synes prognosen om 7½ % ök-

ning vara väl blygsam. Bilden är i stort sett densamma som för de flesta andra varugrupper med en svag utveckling på EEC och en väsentlig uppgång på Norden och Storbritannien samt i detta fall också Förenta staterna, där ökningstakten inget år varit under 20 % mot prognosens knappt 2 %. Trots nedgången på EEC-området 1967 ligger dock trenden 1963–1967 över prognosvärdet. För 1968 väntas en mycket kraftig återhämtning av exporten till EEC med en ökning på ca 10 %, varför en stor del av 1967 års förluster torde kunna inhämtas. Däremot väntas inte utvecklingen på Norden och Storbritannien bli fullt lika gynnsam som tidigare.

Bedömningen av gruppen försvåras dock av att den till ca 20 % består av koppar och kopparprodukter. Genom kraftiga prisrörelser de senaste åren har denna export fått ett splittrat mönster. Ett mer normalt mönster på kopparknaden skulle minska exportutbudet. För järn och stål har utvecklingen under 1960-talet varit mer jämn och med undantag för 1961–1962 har stålexporten ökat med 10–15 % i genomsnitt. I början av perioden var det kanske främst kvalitetssektorn som expanderade, medan handelsjärnen de sista två åren haft den högsta tillväxten. Detta är till en del en

Tabell 20: Metaller

	Värde 1965 löp. pris milj. kr.	Volymökning i procent per år					
		Faktisk utveckling			»Prognoser» nuläget		
		Trend 1963— 1967	1965— 1967	Prognos LU 1965— 1970	1967— 1968	1968— 1970	1965— 1970
EEC	646	6,8	1,1	8,2	10 ½	6	4
därav:							
Frankrike	115	13,5	4,6	11,8	7	8	6
Nederländerna	101	20,8	0,5	5,7	10	8	5
Västtyskland	334	1,2	— 8,9	7,0	14	6	1
Danmark	211	13,4	6,0	5,7	5	7	6
Finland	107	12,0	16,5	4,6	5	6	9
Norge	174	11,8	13,4	7,6	2	10	10
Norden	493	12,4	11,0	6,1	4	8	8
Storbritannien	233	28,6	29,6	12,9	4 ½	5	14
EFTA	822	16,4	11,0	8,0	4 ½	7	9
Förenta staterna	238	18,4	20,7	1,8	7	8	13
Industriländer	1 778	13,3	12,3	7,5	7 ½	7	9
Övriga världen	317	8,7	18,3	7,6	7	9	12
Hela världen	2 094	12,4	13,3	7,6	7 ½	7 ½	10

Tabell 21: Verkstadsprodukter (exklusive fartyg)

	Värde 1965 löp. pris milj. kr.	Volymökning i procent per år					
		Faktisk utveckling		Prognos LU 1965— 1970	»Prognoser» nuläget		
		Trend 1963— 1967	1965— 1967		1967— 1968	1968— 1970	1965— 1970
Belgien	197	4,1	0,7	7,6	8	7,6	5
Frankrike	266	8,1	5,0	8,2	6	8,2	6
Italien	129	-1,2	23,1	12,4	12	12,4	16
Nederländerna	268	1,1	-2,1	7,6	9	6	3
Västtyskland	514	4,9	-3,0	8,8	11	6	3
EEC	1 374	3,8	2,0	8,7	9 ½	7 ½	5 ½
Danmark	656	9,8	4,5	9,1	-1	8	5
Finland	558	6,8	-3,7	8,5	0	8,5	2
Norge	633	7,0	8,7	7,7	-2	7,7	6
Norden	1 848	7,9	3,6	8,4	-1	8	4 ½
Storbritannien	420	15,5	12,2	11,1	7	6	9
Övriga EFTA	338	8,9	6,2	10,6	12	10,6	9
EFTA	2 606	9,3	5,4	9,2	2	8	6
Övriga Västeuropa	167	1,6	6,0	8,7	-4	6	4
Västeuropa	4 148	7,0	4,3	9,0	4	7 ½	5 ½
Förenta staterna	580	20,7	24,2	11,4	11	11,4	16
Kanada	167	20,4	11,5	11,1	9	11,1	11
Japan	89	10,8	16,0	8,2	-5	10	9
Industriländer	4 983	9,1	7,2	9,4	5	8	7
Övriga världen	1 613	8,2	10,9	8,0	11	8,0	10
Hela världen	6 595	8,9	8,2	8,9	6 ½	8	8

effekt av att hemmamarknaden dessa år varit svag, medan exporten 1965 däremot torde ha hämmats av hemmamarknadsefterfrågan. I nuläget är dock sannolikheten mindre att hemmaefterfrågan skall inskränka på exportutrymmet då det finns outnyttjat kapacitetsutrymme.

4.3.10 Verkstadsprodukter (exklusive fartyg)

Det registrerade enhetsprisindexet för exporten av verkstadsprodukter 1967 ger en prisökning på närmare 6 % från 1966. Det förefaller vara tämligen extremt, då man tidigare har haft en ökning om ungefär 3 % per år. Dessa 6 % kan knappast anses motsvara en reell prisuppgång. Det har dock inte varit möjligt att införa några korrigeringar härför. Till en icke obetydlig del antas enhetsprisindex fånga upp kvalitetsförbättringar i exporten, vilka alltså även ligger i den 3-procentiga prisökning som registrerats under 1960-talet. För andra varugrupper torde man utan alltför stora fel kunna använda enhetsprisindex som deflator med de reservationer som inledningsvis gjordes, men för verkstadsprodukter är detta

mindre tillfredsställande. Det är i hög grad tveksamt om konsistens föreligger mellan de volymserier för olika länder som prognosen bygger på och den här presenterade volymserien. Vid bedömningen av ökningstalens realism bör antingen prognosen 1965-1970 räknas ned något eller utfallssiffrorna och »prognoser» nuläget räknas upp.

Sammansättningen av verkstadsexporten är rätt olika på EEC och EFTA. På EEC dominerar investeringsvaror och insatsvaror, medan i EFTA-exporten konsumtionsvarorna är mer framträdande, inte minst på Norden med en stor bilandel. Sammansättningen avspeglas också i exportutvecklingen på de båda marknaderna. Nedgången på EEC kan i stor utsträckning återföras på investeringsutvecklingen. Exporten till Italien, som i motsats till andra EEC-länder 1965-1967 haft en snabb investeringstillväxt, har också ökat kraftigt dessa år.

Den svaga exportökningen 1967 till Danmark och minskningen till Finland förklaras i viss utsträckning av bilexportens utveckling. Ökningstakten till Storbritannien har varit mycket hög hela perioden 1963-

1967. Importavgiftens införande och slopan-
de märks visserligen i förändringarna 1965–
1966 och 1966–1967, men påfallande svagt.
Exporten till EFTA 1965–1967 ligger un-
der prognosen 1965–1970, vilket är förhål-
landet även för Västeuropa som helhet.

För denna varugrupp synes andelsförlus-
ter på EEC och andelsvinster på EFTA ha
inträffat under perioden 1964–1967. Dessa
andelsförskjutningar kan dock till en del ha
att göra med sammansättningen av exporten
på de skilda länderna.

Bakom den snabba expansionen i expo-
rten till Förenta staterna 1965–1967 ligger
en fördubbling av bilexporten sedan 1965
– denna utgör nu ca 40 % av verkstadsexpo-
rten – men även i övrigt har verkstadsexpo-
rten varit mycket expansiv. Tillväxttakten i
ekonomin har också legat på en hög nivå
1963–1966. Exporten till Kanada och Ja-
pan har varit mer ojämn, vilket inte fram-
går av tabellens genomsnitt.

För industriländerna gav prognosen en
årlig ökning om 9,4 % 1965–1970. Trenden
från 1963 ligger på 9,1 %, de två sista åren
på 7,2 %. Dessa tal ligger som synes inte
alltför långt ifrån varandra, varför det är
svårt att med hänsyn till de osäkra priserna
kunna säga något definitivt om prognosens
tillförlitlighet. Klart är emellertid att expo-
rten av verkstadsprodukter till övriga värld-
den, som bedömdes öka något långsamma-

re än till industriländerna, väl har överträffat
dessa förväntningar.

För hela verkstadsexporten ligger export-
utvecklingen något under prognosen 1965–
1970. Med hänsyn till vad som ovan sagts
om volymmåttet för verkstadsprodukter kan
man alltså påstå att utvecklingen i stort sett
motsvarar förväntningarna.

4.3.11 Övriga varor

Utvecklingsmönstret för övriga varor är i
stort sett parallellt till vad som gällde för
kemiska produkter bortsett från att gruppen
inte är fullt lika expansiv. Även här kan vi
konstatera en jämn och hög ökningstakt
från år till år med en trend på 11 %. Bort-
sett från EEC-länderna finns stora överskott
i förhållande till prognoserna på praktiskt
taget alla andra exportmarknader. Norden
är här, liksom för andra färdigvaror, den
mest expansiva marknaden med en ökning
om 18 % 1965–1967, vilket är nära nog
dubbelt mot vad som förutsades i prognosen.
Den snabba ökningstakt som man haft på
Norden kan tänkas mattas under resten av
perioden då integrationseffekterna avtar.

Den i tabellen skenbart gynnsamma ex-
portutvecklingen på Storbritannien beror
nästan helt på en ökning 1967 om 31 %.
Förklaringen ligger troligen till en del i att
importavgiften togs bort i november 1966.
Därtill kom att de återstående tullarna

Tabell 22: Övriga varor

	Värde 1965 löp. pris milj. kr.	Volymökning i procent per år					
		Faktisk utveckling			»Prognoser» nuläget		
		Trend 1963— 1967	1965— 1967	Prognos LU 1965— 1970	1967— 1968	1968— 1970	1965— 1970
EEC	192	1,6	— 2,3	6,1	11	6,1	4
därav:							
Västtyskland	123	— 0,6	— 5,9	7,0	12	8	3
Danmark	195	19,3	17,6	10,8	6	10,8	12
Finland	79	18,6	16,2	9,0	8	9,0	11
Norge	120	15,2	18,4	9,0	9	9,0	12
Norden	395	17,8	17,6	9,9	8	9,9	12
Storbritannien	90	6,0	16,7	5,2	3	4	8
EFTA	528	15,7	17,9	9,3	7	8 ½	9
Förenta staterna	88	7,1	9,1	3,5	11	7	9
Hela världen	913	11,0	12,2	7,7	9	7	9

för EFTA-varorna togs bort vid årsskiftet 1966/1967. Man märker för övrigt också en nedgång i exporten 1965, dvs. det år som importavgiften verkade kraftigast och en svag uppgång 1966. Prognosen för 1965–1970 för hela världen på 7,7 % bör rimligen kunna uppnås och överträffas.

4.4 Sammanfattning

Som framgår av tabell 23 förefaller exportprognosen 1965–1970 för totala exporten ha slagit väl ut för 1965–1967. Att vi kan notera en något mindre ökningstakt än 6,5 % kan hänföras till den statistiska missvisningen för prisindex på verkstadsprodukter.¹ Genomgången av tendenserna på olika marknader och varugrupper tyder på att tillväxttakten för exporten skulle bli något lägre 1967–1970 än 1965–1967. Antagandet är dock för svagt underbyggt för att det skall kunna förkasta grundprognosen.

Generellt kan vi göra den iakttagelsen att vissa färdigvaror såsom textilier, kemikalier och övriga färdigvaror, utvecklas betydligt gynnsammare än beräknat. För dessa varugrupper spelar tillkomsten av helt nya varuslag i exporten en avgörande roll. I viss mån gäller detta också metaller, då det inom den gruppen till inte ringa grad är nya

produkter som svarar för expansionen. De mer traditionella exportvarorna, skogsprodukter och malm, har utvecklats sämre. På sätt och vis innebär också exporten av verkstadsprodukter delvis en missräkning. Då exporten av andra färdigvaror tenderar att vara underskattad borde det också gälla för verkstadsexporten. Prognoserna bygger ju på samma efterfrågeutveckling, bruttonationalprodukt, konsumtion, industriproduktion etc. Det faktum att investeringsutvecklingen väger tungt för verkstadsexporten förklarar en del men ej hela skillnaden. En förklaring kan vara att verkstadsexporten i större utsträckning än andra färdigvarugrupper har nått en högre integrationsnivå, varför tullreduceringarna inte ger samma exportstimulerande effekt.

Vad beträffar exportutvecklingen 1967–1970 förutsätts i bedömningarna att efterfrågeutvecklingen i EEC-området kommer

¹ Statistiska centralbyrån håller för närvarande på att bygga upp ett nytt beräkningsförfarande. Därvid kommer enhetsprisindex att baseras på vägning av prisutvecklingen av varje vara (tullnummer) till varje land. Ett sådant prisindex blir okänsligt för kastningar i länderinriktningen av exporten — sådana som just ägde rum med osedvanlig styrka 1967 för t. ex. verkstadsprodukter. Härigenom kan även länderfördelade index fås.

Tabell 23: Export, total och fördelad på varugrupper

	Värde 1965 löp. pris milj. kr.	Volymökning i procent per år					
		Faktisk utveckling		Prognos LU	»Prognoser» nuläget		
		Trend 1963— 1967	1965— 1967		1965— 1970	1967— 1968	1968— 1970
Trävaror	1 526	3,0	3,5	1,9	—2 ½	4	2
Massa	2 237	2,7	3,8	4,9	7 ½	2	4
Papper	1 941	4,4	4,0	7,1	7	5 ½	5
Malm	1 269	3,0	—1,8	5,4	16 ½	7	5
Livsmedel	708	2,4	2,3	4,2	—½	2	2
Övriga råvaror	482	8,4	8,8	5,1	12	8	9
Kemikalier	721	13,4	11,6	9,7	½	10	10 ½
Textilier, kläder	459	13,0	16,0	8,6	9	8	11
Metaller	2 094	12,4	13,3	7,6	7 ½	7 ½	10
Verkstadsprodukter	6 595	8,9	8,2	8,9	6 ½	8	8
Övriga färdigvaror	913	10,9	12,2	7,7	9	7	9
Total export exkl. fartyg, vapen	18 946	7,2	7,1	7,0	7	6	6 ½
Fartyg, vapen	1 595	—1,6	—10,4	0	—1 ½	11	0
Total export	20 541	6,6	5,8	6,5	6 ½	6 ½	6

att vara mer gynnsam än under perioden 1965-1967 och därmed ge en högre exportökning. För EFTA blir utvecklingen sannolikt sämre då devalveringarna i Danmark, Finland och Storbritannien bör innebära en begränsning av exportexpansionen.

Det är vanskligt att precisera hur den internationella konjunkturbild skall se ut, inom vilken långtidsutredningens exportprognos 1965-1970 kan realiseras. Någon egentlig avmattning i industriländernas efterfrågeutveckling får uppenbarligen inte inträffa, å andra sidan kan man inte vänta sig att en kraftig konjunkturuppgång 1968-1970 automatiskt leder till stora exportökningar med tanke på den avsevärda outnyttjade produktionskapacitet som finns i industriländerna. Den nuvarande, relativt strama, ekonomiska politiken i många länder har bl. a. som mål att förbättra bytesbalansen och hålla tillbaka prisstegringarna, vilket också tenderar att motverka snabba exportökningar. Inte heller har till fullo kunnat beaktas effekterna på handeln av Förenata staternas och Storbritanniens strävanden att minska sina betalningsbalansunderskott.

Tabell 22. Export och import i miljarder svenska kronor 1960-1970.

Länder	1960		1965		1970	
	Export	Import	Export	Import	Export	Import
USA	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000
Storbritannien	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000
FRG	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000
Frankrike	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000
Italien	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000
Japan	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000
Sverige	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000
Övriga länder	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000
Totalt	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000

Bilaga 5   Resursutveckling och balansproblem 1965—1975

*Utarbetad av professor Börje Kragh och fil. lic. Carl Johan Åberg.
Därutöver har i arbetet även deltagit forskningssekreterarna vid
konjunkturinstitutet Björn Magnusson (importfunktionen), Eva Puura (pro-
duktionsfunktionen) samt Willem van der Hoeven (de finansiella kalkylerna).*

5.1 Inledning

Erfarenheterna från den senaste långtidsutredningen har understrukt behovet av att man arbetar med alternativ såväl vad gäller tillväxtens betingelser som själva tillväxtmålen. Valet av tillväxttakt har bl. a. betydelse för möjligheterna att expandera den offentliga sektorn vid bibehållen balans mellan tillgängliga resurser å ena sidan och de samlade anspråken å den andra. Olika tillväxttakter ställer också olika krav på den yttre balansen. Ju snabbare tillväxt desto större importbehov och desto större krav på ökningstakten av den export som skall balansera detta ökade importbehov. Exportmöjligheterna är i sin tur avhängiga av den internationella utvecklingen, över vilken vi inte kan utöva något direkt inflytande och vars framtida utveckling man endast med stor osäkerhet kan uttala sig om. Nödvändigheten för den svenska ekonomin att i väsentliga hänseenden anpassa sig till utlandskonjunkturen reser krav på en flexibel strategi grundad på kunskap om konsekvenserna i olika avseenden av valet mellan olika ambitionsnivåer för den ekonomiska tillväxten. Ur dessa synpunkter synes det alltså lämpligt att övervägandena rörande resursutvecklingen och resursernas fördelning på olika användningar direkt knytes till beräkningar för olika tillväxtalternativ.

Sådana alternativa beräkningar förutsätter emellertid att man har tillgång till ett sammanhängande system i form av en sam-

hällsekonomisk modell, som kan fånga upp sambanden mellan ekonomins olika delar. Under 1967 har ett arbete på detta område påbörjats inom finansdepartementet med sikte på att till 1970 års långtidsutredning kunna använda resultaten av detta vid bl. a. övervägandena rörande olika tillväxtalternativ. Det har emellertid bedömts som både angeläget och möjligt att redan nu presentera vissa resultat som erhållits i samband med detta modellarbete. Såväl metoder som resultat är emellertid preliminära och de överväganden rörande 1970-talet som här presenteras kan helt självklart komma att bli föremål för senare revisioner.

I det närmast följande avsnittet kommer en verbal redogörelse att lämnas för den använda analysmodellens uppläggning, vilket sedan i ett följande avsnitt kommer att formaliseras och preciseras numeriskt. Därefter kommer resultaten enligt modellen av de varierande förutsättningarna och målsättningarna att presenteras och diskuteras.

5.2 Analysmodellens förutsättningar och allmänna uppläggning

Modellen tar sin utgångspunkt i en uppdelning av ekonomin i tre sektorer: en för produktion av offentliga tjänster, en för produktion av bostadstjänster och en för produktion av alla övriga varor och tjänster.

Den offentliga sektor som vi i fortsättningen kommer att arbeta med omfattar i

första hand undervisning, vård och militära tjänster. I förhållande till nationalräkenskapernas definition av offentlig konsumtion har posten 3 uteslutits, dvs. väg- och gatuväsen m. m., med motiveringen att dessa tjänster i högre grad än de andra genom olika komplementaritetsförhållanden är knutna till bostadssektorns och den privata sektorns utveckling. Detta innebär i sin tur att »övrig-sektorn» (R-sektorn) inte endast kommer att omfatta de egentliga privata sektorerna av ekonomin utan även t. ex. de statliga och kommunala affärsverken samt vissa mindre delar av det som i nationalräkenskaperna förs till offentlig tjänsteproduktion.

För var och en av de tre här använda sektorerna gäller vissa produktionsrestriktioner: produktionen av bostadstjänster erhålls genom enbart insatser av bostadskapital, produktionen av offentliga tjänster erhålls genom såväl arbetskrafts- som kapitalinsatser men dock så att faktorkombinationen mellan dessa i princip är låst. Även »övrig-sektorns» produktionsrestriktion innehåller arbetskraft och kapital men dessa faktorer ingår på ett mera komplicerat sätt i funktionen än vad fallet är för den offentliga sektorn. För det första har den empiriska analysen av perioden 1954–1967 givit vid handen att den realiserade produktions-tillväxten inte helt kan förklaras av enbart insatserna av arbetskraft och kapital – åtminstone inte med de här använda tillvägagångssätten vid mätningar av dessa båda variabler – utan en »residual» tillväxt av ganska betydande omfattning har kunnat observeras. Om denna har sedan för det andra förutsatts att den dels representerar en grupp av tillväxtfaktorer – stordriftsfördelar och vissa former av teknisk utveckling kan nämnas som exempel – vilka endast kan föras ut i tillämpning genom nyinvesteringar, dels en grupp av faktorer som inte är knuten till ett sådant villkor.

Utvecklingen av bostadssektorn och den offentliga tjänstesektorn förutsätts bestämda av olika målsättningar: för bostadskonsumtionen har i samtliga alternativ förutsatts att den skall öka med inemot 4 % om året

fram till 1970, därefter med 3,5 % per år under första hälften av 1970-talet. Denna ökningstakt ligger i allmänhet över vad som i fortsättningen kommer att visas vara godtagbart för den totala privata konsumtionen. Bostadskonsumtionens andel av denna förutsätts alltså komma att öka. Ur denna målsättning om efterfrågeutvecklingen – tillsammans med vissa förutsättningar om avgången av äldre bostäder – har härletts ett kapitalbildningsbehov inom denna sektor fram till 1975. Som framgår av de i appendix till denna redogörelse medtagna försörjningsbalanstablerna implicerar detta en uppgång i bostadsinvesteringarna med inte fullt 1 % om året efter 1970. Denna moderata ökningstakt kan förefalla anmärkningsvärd men förklaras av att själva nivån på investeringsverksamheten nu nått upp till en sådan höjd att den implicerar en relativt snabb uppgång i själva stocken av bostadskapitalet.

En av analysens huvuduppgifter har varit att visa i vad mån vissa i förväg givna mål för den offentliga tjänsteproduktionen är förenliga med kraven på intern och extern balans. Huvudalternativet för denna sektors tillväxt är en årlig ökning på 6 % fram till 1975, vilket i stort sett är en extrapolation av ökningstakten för denna sektor under sextioalets hittills passerade år. Men dessutom har även konsekvenserna av ett mindre ambitiöst alternativ studerats, där tillväxten satts till 4,5 % om året under perioden 1970–1975.

Utifrån förutsättningarna för dessa båda sektorer har sedan det arbetskrafts- och investeringsbehov beräknats som behövs för att realisera målsättningarna. Därefter återstår att beräkna det bidrag som skall komma från »övrig-sektorn». Detta har i princip härletts utifrån olika målsättningar för tillväxten i den totala kapaciteten under perioden 1970–1975. De alternativ som därvid prövats är 3½, 4 och 4½ procents årlig tillväxt som då – tillsammans med kraven på produktionen av bostads- och offentliga tjänster – indirekt kommer att bestämma produktionsutvecklingen inom »övrig-sektorn». Ett realiserande av denna kräver

insatser av arbetskraft och kapital, vilket kan beräknas med hjälp av det ovan berörda, erfarenhetsmässigt grundade sambandet mellan faktorinsatser och produktionsresultat.

Den arbetskraftsinsats som står till »övrigsektorns» förfogande är emellertid i stort sett given av dels den exogena prognosen över det totala arbetskraftsutbudets utveckling fram till 1975 och dels anspråken från den offentliga sektorn. Produktionsfunktionens egentliga användning kommer alltså att bestå av en bestämning av den insats av realkapital som krävs för att realisera de olika tillväxtalternativen. Ur denna bestämning av kapitalinsatsen kan sedan – efter det att avskrivningarna och underhålls- och reparationsutgifterna preciserats – härledas ett bruttoinvesteringsbehov, vars storlek kommer att bli beroende av tillväxtambitionerna.

I och med detta har den del av resursanspråken lästs som behövs för att realisera den totala resurstillväxten samt dess allokering på bostäder, offentlig sektor och »övrigsektorns» investeringar, varefter alltså återstår att allokera de övriga delarna av den tillgängliga kapaciteten på privat konsumtion, bytesbalans och lagerförändringar. I fråga om bytesbalansen har införts en förutsättning att denna – i förhållande till 1967 års nivå – skall utvecklas så att den dels kan inrymma en successiv uppgång av det internationella biståndet till att svara mot 1 % av bruttonationalprodukten 1974/75 dels även en viss ytterligare förstärkning av bytesbalanssaldot. För lagerförändringarna har en särskild prognos gjorts, som innebär en något snabbare lageruppyggnad i det högre än i det lägre alternativet.

I och med dessa senare preciseringar kan utrymmet för den privata konsumtionen nu beräknas som en restpost, dvs. som skillnaden mellan den totala bruttonationalproduktökningen å ena sidan och summan av samtliga övriga resursanspråk å den andra. Detta utrymme kan sedan jämföras med den konsumtionsefterfrågan från hushållen som kan beräknas föreligga t.ex. under förutsättning av att hushållens inkomster

stiger parallellt med nationalinkomsten. (I den använda kalkylen för de framförliggande åren har förutsatts att företagen skall »bära» kostnaden för ökningarna i avgiftsuttaget till ATP.) Prognosen för konsumtionsefterfrågan bygger på ett erfarenhetsmässigt bestämt samband mellan hushållens konsumtion och deras disponibla inkomster. Hushållens transfereringsinkomster från offentliga sektorn enligt nu gällande planer har lagts in i beräkningarna eftersom de kan sägas representera ett ekonomiskt-politiskt mål. Avstämningen av konsumtionsefterfrågan mot konsumtionsutrymmet indikerar för var och en av tillväxtalternativen möjligheterna att med bibehållen *intern balans* samtidigt realisera de uppställda målen för den offentliga sektorns expansion, för bostadsbyggandet och bytesbalansen. Villkoret för den *yttre* balansen analyseras med hjälp av erfarenhetsmässigt bestämda samband mellan utvecklingen av bruttonationalprodukten och importbehovet – preciserad med hjälp av en »importfunktion». Denna är konstruerad på så sätt att man kan studera importbehovet för variationer i bruttonationalproduktens sammansättning med avseende på de sektorer som förut diskuterats: offentlig investering och konsumtion, privat investering och konsumtion samt export. Ytterligare disaggregering har i själva verket kommit till användning. De marginella importbenägenheterna framgår av följande tablå.

Offentlig konsumtion	0,07
Privat konsumtion	0,38
Bostadsinvesteringar	0,01
Övriga byggnadsinvesteringar och underhåll	0,03
Maskininvesteringar	0,38
Lagerinvesteringar	0,45
Råvaruexport (inkl. tjänster)	0,10
Färdigvaruexport	0,40

Importbehovet kommer att variera inte bara med tillväxttakten utan också med viktsfördelningen mellan nyssnämnda sektorer, en fördelning som i sin tur är olika för de olika tillväxtalternativen. Det för varje fall beräknade importbehovet kan, ef-

ter tillägg av bytesbalanskravet, sedan jämföras med den exportutveckling som bedöms som möjlig bl. a. med hänsyn till de aktuella tendenserna på olika exportområden. Detta ger då ett underlag för bedömningar – varje tillväxtalternativ för sig – av möjligheterna att med hänsyn till den externa balansen realisera målen om den offentliga tjänsteproduktionen samt bostadsbyggandet. Det ger också en möjlighet att bedöma konsekvenserna i fråga om den yttre balansen av olika ambitioner för den ekonomiska tillväxten.

Möjligheten kan emellertid inte uteslutas att den här valda modellen för beskrivning av importens generering i viss mån kommer att överdriva skillnaden i importbehov mellan en situation då ökningarna i bruttonationalprodukten i huvudsak ligger på importkrävande områden och ett fall då dessa är koncentrerade på t. ex. bostadsbyggande och offentlig verksamhet. Vissa faktorer – t. ex. den tilltagande internationella arbetsfördelningen och avlägsnandet av åtminstone en del av hindren för det internationella handelsutbytet – kan förmodas verka så att en importfunktion av ovanstående typ är utsatt för trendmässiga förskjutningar uppåt. De försök som gjorts att i funktionen medtaga ett uttryck för denna utveckling har emellertid inte givit ur statistiska synpunkter sett tillfredsställande resultat. Men effekten av dess uteslutning kan vara att importbehovet i någon mån blir underskattat i de fall då man radikalt omfördelar ökningarna i bruttonationalprodukten till områden med låga importbenägenheter.

Utvecklingen 1968–1970 har utgjort ett speciellt problem vid analysen. Nuläget kännetecknas ju av ett relativt lågt kapacitetsutnyttjande och man kan knappast undvika att ta ställning till hur detta utnyttjande kan komma att utveckla sig under både de närmaste åren och under perioden 1970–1975. Vid analysen har två olika alternativ prövats, dels ett som innebär att den beräknade utnyttjandegraden för 1968 bibehålls oförändrad hela perioden fram till 1975 dels ett där kapacitetsutnyttjandet successivt höjes fram till 1970 så att det då ligger

något över 1966 års nivå men under 1965 års. I detta alternativ bibehålls sedan denna utnyttjandegrad oförändrad till 1975. I det senare alternativet kommer således den realiserade bruttonationalproduktutvecklingen fram till 1970 att öka snabbare än kapaciteten, vilket kan visas ha vissa konsekvenser för bedömningen av möjligheterna att realisera en yttre och inre balans under dessa år.

Utvecklingstakten för bruttonationalprodukten under åren fram till 1970 har valts i enlighet med bedömningarna i den som en bilaga till 1968 års kompletteringsproposition publicerade avstämningen av 1965 års långtidsutredning. Enligt dessa bedömningar skulle den realiserade nationalprodukten kunna öka med 4,2% mellan 1967 och 1968 och med drygt 4,5% årligen t. o. m. 1970. Därvid förutsattes att utnyttjandegraden – räknad som andelen sysselsatta av den totalt tillgängliga mängden arbetskraft – skulle kunna öka med omkring en procentenhet mellan 1967 och 1970. Om man förutsätter att denna förändring i arbetskraftens utnyttjande även avspeglar förändringar i utnyttjandet av de övriga produktionsresurserna, skulle detta innebära att resurstillväxten under åren 1969 och 1970 skulle behöva ligga på omkring 4% om året, vilket är den förutsättning som gjorts i den följande analysen.

Ett ytterligare problem vid behandlingen av 1970-talet har frågan om arbetstidsförkortningen utgjort. Här har förutsatts att en minskning av arbetstiden per helårsarbetare kommer att ske med i genomsnitt 0,6% per år under perioden 1970–1975. Detta innebär i sin tur att den lagstadgade förkortningen i arbetstiden per vecka inte har förutsatts svara mot en proportionellt lika stor nedgång i den genomsnittliga arbetstiden per vecka, beroende bl. a. på att en beaktansvärd del av arbetskraften redan nu har en kortare arbetstid. På nuvarande stadium synes det emellertid mycket svårt att uttala sig mera precist om dessa effekter varför den gjorda förutsättningen om arbetstiden måste omges med vissa reservationer.

I det närmast följande avsnittet 5.3 kommer dessa resonemang att preciseras i form av en modellstruktur. Som nämndes redan i inledningen representerar denna modell första steget i ett utvecklingsarbete som fram till 1970 års långtidsutredning kommer att resultera i en mera fullständig och mera genomarbetad modell. Detta innebär att många alternativa ansatser ännu är oprövade och att den här presenterade modellen kan komma att modifieras och göras mera disaggregerad under det fortsatta arbetets lopp.

De tekniskt mindre intresserade läsarna kan utan olägenhet hoppa över det följande avsnittet och fortsätta direkt med resultatdiskussionen i avsnitt 5.4.

5.3 Modellens formella struktur

Modellens variabler är angivna på årsnivå och uttryckta i milj. kr.

5.3.1 Produktionssektorstruktur

$$(1) BNP_t = BPB_t + BPO_t + BPR_t$$

BNP_t = Bruttonationalprodukt år t värderad i 1959 års marknadspriser

BPB_t = Bruttoproduktion inom bostadsnyttjande sektorn

BPO_t = Produktion av offentliga konsumtionstjänster, exklusive nationalräkenskapsposten 3: väg- och gatuväsen, o. dyl.

BPR_t = Bruttoproduktion inom övriga sektorer

5.3.2 Produktionsfunktioner

$$(2) BPB_t = -277 + 0,041 KB_t \quad r=0,99$$

KB_t = Stocken av bostadskapital vid slutet av år t .

Ekvationen har estimerats på data från perioden 1950–1966.

$$(3) \begin{cases} KBO_t = 13497 + 5326 BPO_t & r=0,98 \\ KMO_t = a_1(t) BPO_t \\ NO_t = a_2(t) BPO_t \end{cases}$$

KBO_t = Offentligt byggnadskapital

KMO_t = Offentligt maskinkapital

NO_t = Sysselsättning – räknad i antal arbetstimmar – inom offentlig tjänsteproduktion.

Ekvationen för byggnadskapitalet har estimerats på data för perioden 1950–1966.

En särskild trendanalys har utförts för koefficienterna a_1 och a_2 beroende på att utvecklingen under observationsperioden varit svår att fånga med samma ansats som den som använts för byggnadskapitalet. Maskinkapitalkvoten, dvs. förhållandet mellan kapitalstock och förädlingsvärde, har under perioden 1950–1965 ökat från 0,8 till 3,1 men har förutsatts öka långsammare fram till 1975, där ett värde på 3,8 har uppskattats.

Räknat i antal årsarbetare är koefficienten a_2 praktiskt taget konstant för perioden 1950–1965, vilket sammanhänger med det sätt på vilket man i nationalräkenskaperna beräknar förädlingsvärdet inom den offentliga tjänsteproduktionen. Sedan hänsyn tagits till arbetstidsförkortningen visar emellertid förädlingsvärdet per arbetstimme en viss uppgång vilket även bedömts komma att gälla under 1970-talet.

$$(4) \log BPR_t = -3,31881 + 0,59 \log NR_t +$$

$$(1 - 0,59) \log KR_{t-1} + 0,51 \log (\sum w_{t-n} \widetilde{IR}_n) + 0,004t. \quad r=0,99$$

NR_t = Sysselsättningen inom »övrig»-sektorn. (R-sektorn)

KR_t = Realkapitalet inom R-sektorn

$\widetilde{IR}_n$ = Bruttoinvesteringarna inom R-sektorn inklusive reparationer och underhåll.

w_{t-n} = Viktsfunktion innehållande följande vikter:

År	Vikt
t	0,24
t-1	0,26
t-2	0,24
t-3	0,16
t-4	0,08
t-5	0,02

Ekvationen har estimerats på data från perioden 1954–1967, varvid såväl insats- som resultatvariablerna justerats för variationerna i kapacitetsutnyttjande. I brist på separata skattningar för de olika variablerna har ett och samma mått använts, nämligen en på visst sätt gjord beräkning av arbetskraftsreserven. Denna har ansetts bestå av vid arbetsförmedlingarna anmälda och arbetslöshetsförsäkrade personer plus sådana som är sysselsatta i beredskapsarbeten och deltagare i omskolningskurser. Dessutom har även medtagits en ytterligare grupp som avsetts representera summan av de icke arbetslöshetsförsäkrade men vid förmedlingarna registrerade arbetssökande och den icke registrerade arbetslösheten. Denna summa har för 1967 uppskattats till omkring 30 000 personer, vilket belopp sedan förts tillbaka med hjälp av utvecklingen hos den statistiska serien över de arbetssökande vid förmedlingarna som icke varit arbetslöshetsförsäkrade varvid även en korrektion företagits för variationer i anslutningen till kassorna.

5.3.3 Kapitalstocksdefinitioner

$$(5) \quad KB_t = \sum_{n=t-\alpha}^t LB_{t-n} IB_n$$

LB_{t-n} = avskrivningstabell¹ för bostäder, som beräknas ha en median livslängd på 92 år och en maximal livslängd (α) om 128 år.

IB_n = Bostadsinvesteringar under år n , räknade brutto men exklusive reparationer och underhåll.

$$(6) \quad \begin{cases} KBO_t = \sum_{n=t-\beta}^t LB_{t-n} IBO_n \\ KMO_t = \sum_{n=t-\gamma}^t LM_{t-n} IMO_n \end{cases}$$

LB_{t-n} och LM_{t-n} = avskrivningstabeller för anläggnings- respektive maskinkapitalet inom den offentliga sektorn; $\beta = 100$ och $\gamma = 46$ år. Medianlivslängden har förutsatts vara 67 resp. 25 år.

IBO_n och IMO_n = Offentliga bruttoinvesteringar i byggnadskapital respektive maskinkapital, exklusive reparationer och underhåll och exklusive sektor 3 i natio-

nalräkenskapernas offentliga sektor.

$$(7) \quad \begin{cases} KR_t = KBR_t + KMR_t \\ KBR_t = \sum_{n=t-\beta}^t LB_{t-n} IBR_n \\ KMR_t = \sum_{n=t-\gamma}^t LM_{t-n} IMR_n \end{cases}$$

Samma avskrivningstabeller har använts som i ekvationerna (6)

IBR_n och IMR_n = R-sektorns bruttoinvesteringar exklusive reparationer och underhåll

Investeringsuppgifterna har för åren 1950–1966 hämtats från de officiella nationalräkenskaperna (Statistiska Meddelanden, serie V 1967: 8). För de tidigare åren har de hämtats från Östen Johansson: The Gross Domestic Product of Sweden and its Composition 1861–1955. De skillnader som föreligger mellan dessa båda beräkningar har behandlats så att Östen Johanssons serier för åren före 1950 har anpassats till nationalräkenskapernas nivå med hjälp av de relationer som kan observeras för den gemensamma perioden 1950–1955.

5.3.4 Arbetskraftsrestriktion

$$(8) \quad N_t = NO_t + NR_t$$

N_t = Totalt tillgänglig arbetskraftsvolym (i arbetstimmar)

5.3.5 Jämviktsvillkor för nationalinkomsten

$$(9) \quad \varphi \cdot BNP_t = CP_t + CO_t + I_t + U_t + \Delta L_t + X_t - M_t$$

φ = Kapacitetsutnyttjande

CP_t = Privat konsumtion

CO_t = Offentlig konsumtion exklusive nationalräkenskapsposten nr 3

I_t = Totala bruttoinvesteringar exklusive reparationer och underhåll

U_t = Reparationer och underhåll totalt

ΔL_t = Lagerförändring under året

X_t = Export av varor och tjänster

M_t = Import av varor och tjänster

¹ Byrådirektör C. O. Cederblad, statistiska centralbyrån, har medverkat vid konstruktionen av avskrivningstabellerna.

5.3.6 Inkomstfördelning

$$(10) \quad BNP_t^{(e)} = \varphi BNP_t$$

$BNP_t^{(e)}$ = Faktiskt realiserad bruttonationalinkomst, räknad i 1959 års marknadspriser.

$$(11) \quad BNP_t^{(f)} = BNP_t^{(e)} - J_t + Z_t$$

$BNP_t^{(f)}$ = Bruttonationalprodukten till 1959 års faktorkostnad

J_t = Summa indirekta skatter

Z_t = Summa subventioner

$$(12) \quad L_t = 0,7 BNP_t^{(f)}$$

L_t = Summa arbetsinkomster.

5.3.7 Konsumtionsfunktion

$$(13) \quad CP_t = 0,93 (L_t - S_t + O_t)$$

S_t = Summa direkta skatter på hushållen

O_t = Netto av samtliga transfereringar, försäkringsbetalningar och avgifter till och från hushållen

5.3.8 Underhållsfunktion

$$(14) \quad U_t = UBR_t + UMR_t + UB_t + UO_t$$

UBR_t = Underhåll och reparationer på R-byggnader

UMR_t = Underhåll och reparationer på R-maskiner

UB_t = Underhåll och reparationer på bostäder

UO_t = Underhåll och reparationer på offentligt kapital

Typfunktion för bestämning av U :

$$(15) \quad U_t = a_4 + a_5 K_{t-m}$$

där a_4 , a_5 och m varierar med kapitalobjekt.

5.3.9 Importfunktion

$$(16) \quad M_t = -7744 + 0,07 CO_t + 0,38 CP_t + 0,01 \widetilde{IB}_t + 0,03 \widetilde{IBY}_t + 0,38 \widetilde{IM}_t + 0,45 \Delta L_t + 0,10 XR_t + 0,40 XF_t \quad r=0,99$$

$\widetilde{IBY}_t$ = Byggnads- och anläggningsinvesteringar inom den offentliga sektorn och R-sektorn inklusive reparationer och underhåll

$\widetilde{IM}_t$ = Maskininvesteringar totalt, inklusive reparationer och underhåll

XR_t = Export av råvaror

XF_t = Export av förädlade varor

Importfunktionen har uppskattats på data från perioden 1954–1967.

5.4 Arbetsinsats, kapital och produktivitet

I den följande tabellen 1 presenteras de data över produktivitets- och insatsfaktorernas utveckling som dels legat till grund för analysen av tidigare år och som dels de modellmässiga övervägandena gett som resultat.

I fråga om arbetsinsatsen har utgångsmaterialet varit folkräkningarna 1950–1965 och statistiska centralbyråns prognos över antalet årsarbetare fram till 1975. För 1950 års räkning har en korrigering gjorts för en förmodad underskattning av antalet medhjälpande familjemedlemmar i jordbruket, vilken åtgärd medfört att arbetskraftsutbudet enligt nu föreliggande beräkningar inte ökat lika snabbt under 1950-talet som tidigare beräkningar givit vid handen.

Ovanpå uppskattningarna enligt statistiska centralbyrån av förändringarna i antalet årsarbetare för perioden 1970–1975 har lagts den tidigare omnämnda förutsättningen att den genomsnittliga arbetstiden per årsarbetare kommer att minska med 0,6 % om året.

De uppgifter som ges om kapitalinsatsen 1960–1968 har beräknats i enlighet med formlerna (5)–(7) och med hjälp av de data som omnämndes i föregående avsnitt. Uppgifterna för prognosperioden har med hjälp av produktionsfunktionen härletts utifrån tillväxtmålsättningarna för perioden 1969–1975.

Samtliga data i tabellen avser de faktiskt realiserade produktionsresultaten och de faktiskt utnyttjade faktorinsatserna. De två förutsättningarna om utnyttjandegraden re-

Tabell 1: Arbetskraft, kapitalinsats och produktivitet 1950—1975.

(Procentuella förändringar per år)

	1950— 1960	1960— 1965	1965— 1968	1968— 1970	1965— 1970	1970— 1975
<i>Arbetskraft</i>						
Årsarbetande I	} 0,2	} 0,6	} -0,3	0,2	-0,1	0,0
II				0,7	0,1	0,0
Arbetstimmar I	} -0,3	} -0,3	} -0,8	-0,5	-0,6	-0,6
II				0,0	-0,5	-0,6
<i>Kapitalinsats per arbets- timme vid</i>						
3,5 % tillväxt 1970—1975	} 4,6	} 4,6	} 5,5	} 5,5	} 5,5	5,4
4,0 % » 1970—1975						5,5
4,5 % » 1970—1975						5,6
<i>BNP per arbetstimme vid</i>						
3,5 % tillväxt 1970—1975	} 3,4	} 4,7	} 4,1	} 4,6	} 4,3	4,2
4,0 % » 1970—1975						4,7
4,5 % » 1970—1975						5,2

presenteras i tabellen genom alternativen I och II. Det förra innebär att 1968 års kapacitetsnivå bibehålles oförändrad fram till 1975, det senare att utnyttjandet stiger fram till 1970 enligt de förutsättningar som tidigare angivits.

5.5 Utvecklingen 1968—1975

Med hjälp av den i det föregående beskrivna modellen skall balansproblematiken studeras dels för de resterande åren av den senaste långtidsutredningens period, dvs. åren 1968—1970, dels för det långtidsperspektiv som representeras av nästföljande femårsperiod 1970—1975. Denna perioduppdelning är inte bara formellt utan även sakligt motiverad. De senaste årens avsaktning av tillväxttakten har gett upphov till kapacitetsöverskott. Det är av intresse att diskutera innebörden av att man under de närmaste åren höjer utnyttjandegraden i samhällsekonomin. Härigenom skulle det bli möjligt att tillgodose en ökning i efterfrågan som växer snabbare än de nya kapacitetstillskotten. I enlighet härmed diskuteras för perioden 1968—1970 balansproblematiken för två typfall. I det ena fallet (Fall I) förutsätts en kapacitetstillväxt på omkring 4 % årligen fram till och med 1970 vid ett bibehållande av det innevarande årets kapacitetsutnytt-

jande. Till modellen ställs nu frågan vilket i så fall investeringsbehovet, privata konsumtionsutrymmet och kraven på extern balans blir under dessa förutsättningar. I det andra fallet (Fall II) förutsätts samma kapacitetstillväxt och alltså samma investeringsbehov som i Fall I, men en uppgång i utnyttjandegraden fram till 1970 så att den då svarar mot ett genomsnitt av utnyttjandet under åren 1965 och 1966.

De realiserade bruttonationalproduktökningarna kommer i detta fall att ligga runt 4,5 % om året och frågan blir då om detta kommer att innebära en väsentligen annorlunda balansproblematik än det föregående fallet.

För perioden 1970—1975 förutsätts utnyttjandegraden i samhällsekonomin behållas oförändrad och intresset koncentreras kring innebörden av olika tillväxtalternativ vart och ett med olika behov av kapitalinsats. De studerade alternativen avser en genomsnittlig tillväxt på 3½, 4 och 4½ % (Alt. A, B och C). Det kan vidare anses vara av särskilt intresse ur synpunkten av strategin för den ekonomiska politiken att illustrera effekten på den ekonomiska balansen av marginella förändringar i den offentliga sektorns expansionstakt. Denna illustration har dock begränsats till ett av tillväxtalternativen (Alt. B).

De för de olika fallen (I och II, resp. A, B och C) gemensamma förutsättningarna i fråga om målvariabler och övriga konstanthållna faktorer sammanfattas i följande tabell avseende årliga förändringar i genomsnitt för respektive perioder.

	1968—1970	1970—1975
Offentlig konsumtion	5,9 %	6,0 % (4,5)
Bostadsinvesteringar	0,6 %	0,6 %
Lagerinvesteringar ¹	—100 milj. kr.	0
Bytesbalans	+200 milj. kr.	+120 milj. kr.

5.5.1 Balansproblematiken under övergångsperioden

Man kan till en början var för sig diskutera den interna och den externa balansen som restriktioner för realiseringen av angivna mål. För perioden 1968—1970 skall som nämnts balansproblematiken blott studeras för ett alternativ för kapacitetstillväxten i bruttonationalprodukten. Graden av kapacitetsutnyttjande tillkommer dock som särskild valmöjlighet.

Bedömningen av den *interna* balansen går i sista hand ut på att matcha tillgängligt utrymme för privat konsumtion mot den efterfrågan som kan förväntas bli riktad mot detta område. Det privata konsumtionsutrymme framkommer nämligen som residual sedan från det totala utrymme resurser avdelats, dels enligt redan givna förutsättningar, dels för de med modellens hjälp härledda, med förutsättningarna konsistenta investeringsbehoven för den offentliga sektorn och för »övrige-sektorn». Modellresultaten i form av procentuella årsgenomsnitt framgår av följande tabell där i fall I kapacitetsutnyttjandet antagits oförändrat jämfört med utgångsläget 1968 men höjts i fall II.

	Fall I	Fall II
Offentliga investeringar	5,3	5,3
»Övrig-sektorns» investeringar	8,5	8,5
Privat konsumtionsutrymme	2,3	3,0
Bruttonationalprodukt	4,1	4,5

Det beräknade investeringsbehovet inom »övrige-sektorn» kan förefalla anmärkningsvärt högt. Detta sammanhänger med övergången från en lägre ökningstakt i kapacitetsutbyggnaden till en högre. Ett bibehållande av den låga ökningstakten under senare år skulle i stort sett lämna investeringsbehovet oförändrat. Det är i själva övergången som acceleratoreffekterna enligt den här använda produktionsfunktionen gör sig gällande. Det är dock möjligt att man vid användningen av denna underskattat graden av i utgångsläget föreliggande, användbar ledig kapacitet och att investeringsbehovet i motsvarande mån överskattats.

Även i det fall att utnyttjandegraden höjs växer utrymme för den privata konsumtionen i en takt som ligger signifikativt under ökningstakten för bruttonationalprodukten. Skillnaden är 1,8 och 1,5 procentenheter i respektive fall. Vid oförändrad inkomstfördelning, skattekvot och sparkvot skulle intern balans förutsätta att privat konsumtion och bruttonationalprodukt stiger med samma procenttal. Differensen mellan procentalen gav alltså ett grovt uttryck för en intern balansbrist. Nu kan man emellertid räkna med vissa balanskorrigeringar effekter som minskar behovet av ekonomisk-politiska ingrepp. Skatteprogressiviteten tenderar att öka skattetrycket fastän skattesatserna bibehålls oförändrade. Den marginella sparbenägenheten tenderar också att stiga. Eventuellt kan man också räkna med en minskad inkomstandel för hushållen, bl. a. beroende på att de eventuellt kan komma att »bära» åtminstone en del av de under perioden ökade arbetsgivaravgifterna. Överslagsberäkningar ger dock vid handen att skattetrycket även i det ur balanssynpunkt gynnsammaste fallet skulle behöva höjas från nuvarande 32 % (1968) till nära 36 % 1970. Med de förutsättningar som här gjorts för den offentliga sektorns expansion (inklusive transfereringarna) skulle en dylik skattehöj-

¹ Det kan synas anmärkningsvärt att en förutsättning om en nedgång i lagerinvesteringarna införts här. Detta förklaras emellertid av att lagerinvesteringarna enligt nu föreliggande prognoser för 1968 kan beräknas ligga över den trendmässiga utvecklingen.

ning i stort sett motsvara kraven på budgetbalansering i snävare finansiell bemärkelse. Skatteintäkterna skulle räcka till för att totalbalansera statens budget och hålla tillbaka kommunernas upplåning vid en ökningstakt ungefär lika stor som för de totala kommunala utgifterna.

Ur synpunkten av den interna balansen ter sig fall II gynnsammast eftersom takten i bruttonationalprodukten kunnat höjas över kapacitetstillväxten tack vare en höjd grad av resursutnyttjande. Inga extra resursanspråk är förknippade med den höjning av ökningstakten av bruttonationalprodukten från 4,1 till 4,5 % årligen som härigenom möjliggöres. Konsumtionsutrymmet stiger därför motsvarande. Fallet I utan ökad utnyttjandegrad ger därför ännu större intern balansbrist än fall II. Det kan emellertid föreligga hinder för realiserande av den högre utnyttjandegraden om nämligen omvärldens konjunkturutveckling fortsätter att vara lika dämpad som under åren 1966–1968. Vår egen kostnadsutveckling tenderar då att ligga internationellt sett högt, vilket skulle försvåra upprätthållandet av den yttre balansen. Efterfrågan på vår export skulle komma att stiga relativt långsamt samtidigt som importbehovet fick beräknas i anslutning till en relativt hög ökningstakt för bruttonationalprodukten. Med hänsyn till externbalansen kunde det då framstå som motiverat att pruta av på tillväxtambitionen i fall II fastän detta fall är överlägset med hänsyn till internbalansen. Bedömningen av skärpan i denna konflikt kan bl. a. baseras på de slutsatser, som med modellens hjälp kan dras om importbehovet i de olika fallen.

Beräkningarna ger vid handen att totala exporten i fall I vardera året 1969 och 1970 skulle behöva öka med omkring 6½ % och i fall II med omkring 7½ %. Hänsyn har härvid tagits dels till det importvarubehov, som svarar mot bruttonationalproduktens tillväxt och sammansättning i de båda fallen, dels till utvecklingen av tjänstebalansen och dels också till kravet på en förbättring av bytesbalansens saldo utöver det belopp som svarar mot ökningen av u-hjälpen.

I fall II är importelasticiteten något högre än i fall I beroende på att i förra fallet den importkrävande privata konsumtionen svarar för en relativt stor del av ökningen i bruttonationalprodukten. Frågan är nu i första hand om det kan anses möjligt att uppnå en årlig exportökning på 6½–7½ % under de närmaste åren och för det andra om skillnaderna i exportkrav för de bägge fallen är av en sådan storleksordning att det ur synpunkten av hänsyn till den externa balansen finns anledning att diskriminera mellan dem.

Vid exportbedömningen kan det vara lämpligt att göra en uppdelning på råvaruexport och exporten av övriga varor. För råvaruexporten verkar det sannolikt, bl. a. med hänsyn till stabiliteten hittills på längre sikt och aktuella tendenser, att räkna med en trendmässig årlig ökningstakt på omkring 4½ %. Färdigvaruexportens utveckling kan väntas variera mer och vara mer påverkbar bl. a. via det inhemska efterfrågetrycket. Den vid givna tillväxtmål behövliga ökningstakten för färdigvaruexporten framkommer sedan från totala exportbehovet dragits trendökningen i råvaruexporten. I fall I kan färdigvaruexporten då beräknas komma att behöva öka med omkring 9,0 % och med 11,0 % i fall II.

Exportbehov 1968–1970	Fall I	Fall II
Total export	6,4	7,4
Råvaruexport m. m.	4,5	4,5
Färdigvaruexport	9,0	11,0

Som jämförelse kan nämnas att i genomsnitt har över perioder om åtta år eller längre årliga ökningstakten av färdigvaruexporten under 1950- och 1960-talet hållit sig omkring 10 à 11 %. Sätillvida verkar de här angivna exportbehoven relativt överkomliga. Den förutsatta graden av kapacitetsutnyttjande är dock i fall II högre än den som gällt under senare år även om den ligger signifikativt under den som uppnåddes högkonjunkturåret 1965. Om omvärlden bibehåller en lägre utnyttjandegrad riskerar man att stanna vid den ökningstakt för fär-

digvaruexporten som uppnått under åren 1965–1967 på i genomsnitt omkring 7 %. Då skulle åtminstone i fall II betalningsbalansen kunna komma att utsättas för betydande påfrestningar.

De bägge balansrestriktionerna synes alltså bära tillmätas olika tyngd i de båda här diskuterade tillväxtalternativen för övergångsperioden 1968–1970. Det lägre tillväxtalternativet (fall I) med låg utnyttjandegrad förutsätter en kraftig konsumtionsbegränsning som kan motiveras bara av de därigenom modererade kraven på externbalansen. I det högre tillväxtalternativet, där konsumtionsutrymmet kunnat ökas tack vare högre utnyttjandegrad, kan nämligen kravet på externbalans aktualiseras som viktigaste restriktion. Detta problem kan förväntas få särskild aktualitet i den mån omvärldens utnyttjandegrad och därmed också dess kostnadsutveckling skulle komma att ligga i underkant i förhållande till den för vår egen ekonomi förutsatta. I så fall kan skillnaden i balanskraven mellan de bägge fallen ges en mer påtaglig innebörd än vad som framgår av de angivna procentalen för färdigvaruexporten.

5.5.2 Balansproblematiken i långtidsperspektiv

Balansproblematiken för långtidsperspektivet 1970–1975 kan studeras på i princip samma sätt som för övergångsperioden. Valet mellan olika strategier har emellertid nu fått avse alternativen tillväxttakten nämligen 3½, 4 och 4½ % per år (alternativen A, B och C). För en så pass lång period som det här är fråga om är gradvisa förändringar av utnyttjandegraden av mindre intresse – innebörden härav har ju för övrigt i princip illustrerats för övergångsperioden. Utförda beräkningar visar också att ur synpunkten av den här diskuterade balansproblematiken någon nämnvärd skillnad ej heller föreligger mellan de fall där utnyttjandegraden *permanent* ligger på olika nivåer. Valet mellan sådana alternativ får då bedömas i första hand med hänsyn till sådana faktorer som ej explicit beaktas i den

här använda modellen, dvs. i första hand bedömningar av förhållandet mellan tillväxttakterna i Sverige och omvärlden. I fortsättningen har antagits att den under övergångsperioden i fall II höjda utnyttjandegraden blir bestående under hela perioden 1970–1975.

Frågan om den interna balansen vid olika tillväxtalternativ belyses av följande tablå. De siffror som inom parentes anges för alternativ B avser den variant där den offentliga konsumtionen fortsätter öka med 4½ % årligen i stället för med 6 % som i de övriga alternativen.

1970–1975	Alt. A	Alt. B (Bl)	Alt. C
Offentliga investeringar	6,0	6,0 (4,6)	6,0
»Övriga sektorer» investeringar	2,9	4,3 (3,7)	5,6
Privat konsumtionsutrymme	2,9	3,3 (4,1)	3,7
BNP	3,5	4,0	4,5

Jämfört med övergångsperioden framstår investeringsbehovet i »övrige-sektorn» som påtagligt moderat. I alternativ A med en nedtrappning av tillväxttakten, kan ökningstakten för dessa investeringar stiga t. o. m. långsammare än bruttonationalprodukten. I alternativ B är takten i kapacitetsuppbyggandet oförändrad jämfört med övergångsperioden och i alternativ C är det fråga om en halv procents uppgång. Graden av intern obalans – mätt som skillnaden i ökningstakt mellan privat konsumtionsutrymme och bruttonationalprodukt – försämras emellertid relativt obetydligt när man går från alternativ A till B och C. »Övrigsektorns» investeringsbehov ökar visserligen mer än proportionellt men relativa vikten av den offentliga sektorn och bostadsbyggandet (med för alla alternativ oförändrad expansionstakt) minskar allteftersom takten för bruttonationalprodukten ökar. För alla tre alternativen gäller också att den interna balansen ter sig avsevärt mer komfortabel än under övergångsperioden. Balansen skulle visserligen alltså förutsätta en successiv

ökning av genomsnittliga skattetrycket för hushållen, men denna ökning skulle inte behöva gå mer än hälften så snabbt som under övergångsperioden – med omkring en procentenhet per år i stället för med två. Realiserandet av den förut angivna »budgetnormen» har dock för långtidsperspektivet beräknats kräva en ytterligare stegring av skattetrycket jämfört med vad som behövs för upprätthållandet av intern balans i här använd bemärkelse. I detta sammanhang bör också bemärkas att det hela tiden förutsatts att företagen »bär» de under perioden stigande arbetsgivaravgifterna, så att hushållens faktorinkomst fått växa parallellt med bruttonationalprodukten. I den mån hushållen »bär» nämnda kostnader dämpas takten i deras inkomstökning och därmed också behovet av att med skattepolitik vidmakthålla intern balans.

För alternativ B har som nämnts beräknats en särskild variant (B1) där förutsättningen för den offentliga sektorns expansionstakt ändrats jämfört med vad som annars antagits gälla. Siffrorna för alternativ B1 visar effekten av att ökningstakten för den offentliga konsumtionen sänks från 6 % till 4½ %. Investeringsbehovet inom den offentliga sektorn sänks då också motsvarande. Det kan synas paradoxalt att investeringsbehovet minskar även för »övrig-sektorn» eftersom dess produktionsökningstakt i alternativ B1 kommer att expandera snabbare än i fallet B. Den relativa krympningen av den offentliga sektorn lösgör emellertid arbetskraft i en sådan utsträckning att – förutsatt realism i de använda produktionsfunktionerna – samma totala tillväxt (4 %) kan uppnås trots lägre kapitalinsats inom båda sektorerna. Det privata konsumtionsutrymmet kommer härigenom att stiga snabbare än bruttonationalprodukten med påföljden att den interna balansen inte längre representerar något problem för finanspolitiken. I princip är en sådan variant av intresse för balansproblematiken även under övergångsperioden. Den offentliga sektorns expansionstakt kan emellertid då förutsättas vara mer låst än i ett längre perspektiv. Ett alternativ med relativt låg ök-

ningstakt för offentliga sektorn innebär emellertid ytterligare påfrestningar för den externa balansen, som ju visats vara särskilt ömtålig under övergångsperioden.

Villkoren för extern balans 1970–1975 i meningen av den behövliga årliga ökningstakten för exporten framgår av följande tablå: liksom för övergångsperioden har en uppdelning gjorts på råvaruexport och färdigvaruexport. Siffrorna inom parentes avser alternativ B1.

Exportbehov 1970–1975	Alt. A	Alt. B	Alt. C
Total export	5,0	5,7 (6,3)	6,2
Råvaruexport m. m.	4,5	4,5	4,5
Färdigvaru- export	6,0	7,6 (8,6)	8,5

Kravet på ökningstakten för exporten synes i långtidsperspektivet vara betydligt moderatere än under övergångsperioden. Detta sammanhänger bl. a., liksom för internbalansen, med att det importkrävande investeringsbehovet för »övrig-sektorn» stiger relativt långsamt. Jämfört med övergångsperioden slipper man också i långtidsperspektivet den extra belastning på betalningsbalansen som elimineringen av utgångslägets underskott medför. Kravet på exporttakten ökar visserligen successivt när man går från alternativ A till B och C men ligger i alla alternativen (även i B1) under det procenttal som krävdes för externbalans i det gynnsammaste av de för övergångsperioden diskuterade fallen.

5.5.3 Finansieringsproblematiken¹

Modellen har använts till att beräkna de för tillväxtmålen realiserande nödvändiga investeringarna både i den offentliga sektorn och i »övrig-sektorn». De offentliga investeringarna kan i detta sammanhang uppfattas som en handlingsparameter. Ökningstakten av investeringarna i »övrig-sek-

¹ En mera detaljerad redogörelse för detta avsnitt ges i bilaga 6, författad av Willem van der Hoeven.

torn» beror däremot på ett flertal faktorer varav företagets finansieringsförhållanden är en av de viktigaste. Inom ramen för modellen finns det vissa begränsade möjligheter att diskutera dess konsistens även ur synpunkten av den finansiella utvecklingen. Utifrån de använda förutsättningarna om inkomstfördelningen å ena sidan samt den beräknade utvecklingen för kapitalstock och investeringar å den andra kan man härleda de implicita förändringarna i kapitalavkastning och självfinansieringsgrad. Modellkonsistens kräver i detta sammanhang att den implicerade finansiella utvecklingen kan visas vara förenlig med den beräknade realkapitalbildningen. Det ligger i modellens natur att slutsatserna på detta område måste bli mycket osäkra. Smärre förskjutningar i inkomstfördelningen som relativt obetydligt kan förväntas påverka konsumtionsefterfrågan kan samtidigt kraftigt påverka företagets räntabilitet och självfinansieringsgrad. Därtill kommer att sambanden mellan dessa faktorer och investeringsviljan är mycket osäkra – »konsumtionsfunktionerna» synes uppvisa en betydligt större stabilitet än de »investeringsfunktioner» man hittills kunnat beräkna. Modellen kan emellertid ge en allmän uppfattning om storleksordningen av förändringarna i de finansiella förutsättningarna för de olika alternativ beträffande den »reala» utvecklingen som diskuterats i det föregående.

Problematiken skall fortsättningsvis illustreras med några siffror för förändringarna i självfinansieringsgraden inom »övrig-sektorn». Utgångspunkten är den förut redovisade utvecklingen av investeringarna på detta område. Företagens andel av totala faktorinkomsten har antagits förbli oförändrad jämfört med utgångsläget. I den mån företagen »bär» den förutsatta ökningen av företagsavgifterna stiger dock företagsinkomsterna något långsammare än totala bruttonationalprodukten. Redan i det fall då »övrig-sektorns» investeringar stiger lika snabbt som bruttonationalprodukten tenderar i princip självfinansieringsgraden att falla. Denna tendens förstärks ju högre

tillväxten för investeringarna ligger över tillväxten för bruttonationalprodukten.

Eftersom »övrig-sektorns» investeringsbehov har beräknats bli särskilt stort under övergångsperioden kommer också självfinansieringsgraden, vid given inkomstfördelning, att reduceras avsevärt. I utgångsläget har självfinansieringsgraden för näringslivet i dess helhet beräknats till omkring 70 % – självfinansiering har här definierats som bruttoparande i relation till totala bruttoinvesteringar. Investeringsutvecklingen 1968–1970 implicerar en sänkning av självfinansieringsgraden till omkring 60. (Beräkningen avser här fall II med fullt kapacitetsutnyttjande.) Under den följande perioden 1970–1975 bör, som nämnts, investeringsbehovet för »övrig-sektorn» växa mindre snabbt än under övergångsperioden. Självfinansieringsgraden faller därför också ganska långsamt och ungefär lika mycket i de tre tillväxtalternativen A, B och C. För hela perioden 1970–1975 har nedgången beräknats till omkring hälften av nedgången för övergångsperioden. Kalkylerna är emellertid mycket känsliga för även måttliga förändringar i förutsättningarna om inkomstfördelningen. Om hushållen och inte företagen förutsättes »bära» de förutsedda höjningarna av arbetsgivaravgifterna kan i själva verket självfinansieringsgraden under de i övrigt givna förutsättningarna beräknas bli ungefär oförändrade under perioden 1970–1975.

5.6 Sammanfattning

Kalkylresultaten för övergångsperioden och långtidsperspektivet sammanfattas i följande tablå. Redovisningen har begränsats till alternativet II för övergångsperioden – alltså med en uppgång av kapacitetsutnyttjandet fram till 1970 – och fallet B med 4 procents tillväxt per år för perioden 1970–1975. Den interna balansproblematiken illustreras med kvoten mellan tillväxttakten för privat konsumtion och bruttonationalprodukten, externbalansen med ökningstakten för färdigvaruexporten och den finansiella sidan med självfinansieringsgraden. De två första ra-

derna i tablan avser periodgenomsnitt medan uppgifterna om självfinansieringsgrad härrör från slutåret i respektive period. Som jämförelse med åren 1968–1970 och 1970–1975 har också inlagts motsvarande utveckling under perioderna 1960–1965 och 1965–1968.

	1960— 1965	1965— 1968	1968— 1970	1970— 1975
Privat konsumtion/BNP	0,8	0,6	0,7	0,8
Färdigvaruexport	10,5	6,3	11,0	8,5
Självfinansieringsgrad	70	70	60	55

Övergångsperiodens balansproblem framstår klart av sammanställningen. Relativa konsumtionstillväxten måste hållas signifikativt lägre än den som faktiskt realiserades under perioden 1960–1965 om än den kan tillåtas ligga något högre än 1965–1968. Sistnämnda period kännetecknades dock av en av flera anledningar kraftigt eftersläpande privat konsumtion. Samtidigt skall färdigvaruexporten öka med minst samma höga ökningstakt som 1960–1965 och avsevärt snabbare än 1965–1968. För perioden 1970–1975 framstår den inre såväl som den yttre balansen som betydligt mindre pressad. Om den finansiella problematiken kan anses mer ligga i svårigheterna för en anpassning nedåt av självfinansieringen än i själva nivån för denna kommer övergångsperioden även i detta avseende att framstå som mest problemfylld. Modellen synes m. a. o. visa att övergångsperioden i här använd bemärkelse kommer att bjuda på betydande svårigheter för den ekonomiska politiken om man samtidigt skall tillgodose kraven på såväl en extern som intern balans parallellt med att även den finansiella balansens krav beaktas. Detta är i och för sig inte ett självklart resultat utan sammanhänger med att de relativt stora resursanspråken för »övrig-sektorns» investeringar på en gång inkräktar på utrymmet för den privata konsumtionen, är importdyra och kräver externfinansiering. I långsiktssper-

pektivet minskar dessa resursanspråk relativt sett i betydelse. Övergångsperiodens problematik kan helt enkelt sägas utgöra en (omvänd) spegelbild av utvecklingen under de närmast föregående åren då tillväxttakten för bruttonationalprodukten trappades ned, »övrig-sektorns» investeringsbehov dämpades och den importsnåla offentliga sektorn fick svara för en relativt stor del av expansionen.

Trots att kalkylerna presenterats med decimaler får de ändå inte uppfattas som någon precisering utöver de allmänna slutsatserna utan fastmer som ett exempel på de resultat som borde kunna erhållas genom en mer fullständig och genomarbetad modell. Den här använda mycket grova modellen behöver kompletteras med mer specificerade uttryck för den ekonomiska politikens mål och medel. Uppsättningen av alternativ behöver mångdubblas för att man skall kunna bättre studera olika kombinationer av förutsättningar och därigenom de ytterlighetsfall för utvecklingen mellan vilka den ekonomiska politiken kan förutses komma att operera. Och – framförallt – behöver modellen disaggregeras i olika avseenden för att man skall kunna studera utvecklingen inom delsektorer. Det är på dessa nivåer mycket av den akuta balansproblematiken kommer att behöva angripas.

Appendix A: Försörjningsbalanstabeller för åren 1965, 1968, 1970 och 1975

Uppgifterna för åren 1965 och 1968 ansluter sig – med undantag för de i avsnittet 5.2 berörda definitionsolikheterna i förhållande till nationalräkenskaperna – till de beräkningar och prognoser som redovisas i reviderade nationalbudgeten för 1968.

Uppgifterna för 1970 och 1975 har beräknats med hjälp av den i avsnittet 5.2 beskrivna modellen och med utgångspunkt i de olika förutsättningar som gjorts för utvecklingen fram till 1975. Dessa kan – i enlighet med tidigare sammanfattas i följande fall:

Fall I: Oförändrat kapacitetsutnyttjande i förhållande till 1968 års nivå.

Tabell A: 1. Försörjningsbalanser för åren 1965, 1968, 1970 och 1975.

Milj. kr. 1959 års priser.

	1965	1968	1970	1975			
				A	B	B1	C
Privat konsumtion I	}47 713	}51 319	53 664	61 989	63 171	65 610	64 369
» » II			54 453	62 910	64 138	66 577	65 407
Offentlig konsumtion	9 927	12 145	13 618	18 223	18 223	16 970	18 223
Bostadsinvesteringar	5 357	6 307	6 380	6 552	6 552	6 552	6 552
R-sektorns investeringar	16 477	17 747	20 875	24 102	25 749	25 041	27 423
Offentliga investeringar	4 602	5 758	6 376	8 527	8 527	8 049	8 527
Lagerförändringar	2 126	942	720	720	800	800	880
Bytesbalans	-1 215	-519	-100	500	500	500	500
Bruttonationalprod. I	}84 986	}93 699	101 533	120 613	123 522	123 522	126 474
» II			102 322	121 525	124 489	124 489	127 512

Tabell A: 2. Relativa förändringar i försörjningsbalansposterna enligt tabellen A: 1.

	1950—1960—1965—1968—1965—1970					1970—1975			
	1960	1965	1968	1970	1970	A	B	B1	C
Privat konsumtion I	}2,6	}4,7	}2,5	2,3	2,4	2,9	3,3	4,1	3,7
» » II				3,0	2,7	2,9	3,3	4,1	3,7
Offentlig konsumtion	4,3	5,9	7,0	5,9	6,5	6,0	6,0	4,5	6,0
Bostadsinvesteringar	3,1	6,5	5,6	0,6	3,6	0,5	0,5	0,5	0,5
R-sektorns investeringar	4,2	4,2	2,5	8,5	4,8	2,9	4,3	3,7	5,6
Offentliga investeringar	6,4	7,6	7,8	5,2	6,7	6,0	6,0	4,8	6,0
Export I	}5,2	}6,4	}5,5	6,4	5,9	}5,0	}5,7	}6,3	}6,2
» II				7,4	6,3				
Import I	}7,1	}6,6	}4,2	5,5	4,7	}4,5	}5,4	}6,0	}5,9
» II				6,4	5,1				
Bruttonationalprod. I	}3,2	}4,9	}3,3	4,1	3,6	}3,5	}4,0	}4,0	}4,5
» II				4,5	3,8				

Fall II: En höjning av kapacitetsutnyttjandet under perioden 1968–1970, så att det 1970 svarar mot läget i genomsnitt åren 1965 och 1966. Efter 1970 hålls denna nivå oförändrad.

Fall A: 3,5 % årlig tillväxt i bruttonationalprodukten 1970–1975.

Fall B: 4,0 % årlig tillväxt i bruttonationalprodukten 1970–1975.

Fall B1: Samma som B, men med 4,5 i stället för 6 % årlig tillväxt i den offentliga tjänsteproduktionen.

Fall C: 4,5 % årlig tillväxt i bruttonationalprodukten 1970–1975.

*Utarbetad inom konjunkturinstitutet av forskningssekreterare
Willem van der Hoeven.*

6.1. Inledning

Den primära kalkylen i en långtidsutredning utförs vanligen i realekonomiska termer såsom produktion, investering, konsumtion etc. Denna reala kalkyl har emellertid i de senaste långtidsutredningarna kompletterats med en finansiell. Man har därvid sökt klarlägga tendenserna på längre sikt beträffande främst sparandets storlek och fördelning samt finansieringsbehov och kreditförmedling. Syftet med en sådan finansiell kalkyl är i sista hand att pröva rimligheten hos den reala kalkylen och dessutom erhålla en viss uppfattning om problematiken för främst finans- och kreditpolitiken.

En finansiell studie av denna typ har utförts även i samband med avstämningen av 1965 års långtidsutredning och de därtill knutna kalkylerna för olika framtida utvecklingsalternativ.

Prognosen för den reala utvecklingen som delvis ligger till grund för de finansiella kalkylerna utgörs av de modellresultat som presenterats i bilaga 5. Den finansiella prognosen har gjorts med hjälp av en sektormodell som beskrivs i det följande. I denna bilaga analyseras först utvecklingen fram till 1968 varvid i vissa fall med faktisk utveckling även avses prognosvärden för 1968. Därefter presenteras i ett andra avsnitt de finansiella perspektiven för perioden 1968—1975.

6.2 Finansiella tillväxtaspekter 1957—1968

6.2.1 Den finansiella sektormodellen

Analysen av de finansiella tillväxtaspekterna sker med hjälp av en modell för inkomstbildning, inkomstfördelning och sparande. Modellen är uppdelad på sektorerna stat, kommuner, offentliga affärsverk, bostäder, enskilda och offentliga försäkringsinrättningar, privata icke-finansiella företag, hushåll och »utlandet». I förenklad form har den följande utseende.

	Offentlig sektor	Företag	Hushåll	Summa
Bruttoinkomst	—	Bf	Bh	BNP
Skatter	T	— T	— T	—
Övrig inkomstfördelning	— O	O	O	—
Disponibel inkomst	Yd	Yd	Yd	BNP
Konsumtion	K	K	K	K
Investering	I	I	I	I
Finansiellt sparande	Sf	Sf	Sf	Sf (bytesbalans)

Det finansiella sektorsparandet utgörs av differensen mellan disponibel inkomst och utgifterna för konsumtion och investering. Utgifterna har beräknats med hjälp av den reala prognosmodellen och betraktas i första omgången som givna.

Tre faktorer bestämmer fördelningen av

den disponibla inkomsten mellan sektorerna. 1) Fördelningen av bruttonationalprodukten på företagsvinster och hushållsinkomster (Bf/Bh). Beroende på vilket syfte analysen har kommer härvidlag olika fördelningsprinciper till användning, dels den funktionella inkomstfördelningen i vilken åtskillnad görs mellan avkastning på realkapitalet och ersättning för produktionsfaktorn arbete, dels faktorinkomstfördelningen, vilken närmare ansluter till den sedvanliga analysen av inkomstbildningen inom den så kallade hushållssektorn. 2) Det som i modellskissen angivits som »övrige inkomstomfördelning» (0), och som utgörs av ett stort antal transaktioner mellan de olika sektorerna. Som viktiga poster ingår här transfereringarna från det offentliga till hushållen, allmänhetens avgifter till det offentliga, räntor och utdelningar och samtliga inbetalningar till och utbetalningar från försäkringsinrättningarna. 3) Slutligen bestäms fördelningen av de disponibla inkomsterna av skatterna.

6.2.2 Faktorinkomstfördelning och funktionell inkomstfördelning

Exklusive arbetsgivaravgifterna har hushållens inkomster ökat sin andel av bruttona-

tionalprodukten något under början av 1960-talet men efter 1964 har andelen blivit mindre. På grund av revideringar av nationalräkenskaperna är uppgifterna inte helt jämförbara med dem som redovisades i »Finansiella långtidsperspektiv»¹, men bilden fram till 1964 har inte förändrats nämnvärt. Där konstaterades att hushållens bibehållna kontantinkomstandel efter ATP-systemets tillkomst hade inneburit att företagen hade fått bära huvuddelen av avgifterna. Som det mest sannolika alternativet för perioden 1965–1970 förutsattes dock att avgifterna i större utsträckning skulle komma att bäras av hushållen, kontantinkomstandelen skulle med andra ord krympa något.

Av uppgifterna i tabell 1 (kolumn 2) att döma har inkomstfördelningen också förändrats såsom förutsattes. Den faktiska förändringen i inkomstfördelningen är ett resultat av ett stort antal faktorer såsom avtalsresultat, löneglidning och prisförändringar. Inklusive arbetsgivaravgifterna – till ATP och till övriga sociala och privata försäkringar – har inkomstandelen fortsatt att

¹ SOU 1967: 6.

Tabell 1. Hushållens inkomster i procent av bruttonationalprodukten till faktorpriser 1957–1967

	Faktorinkomster		Arbetsinkomster	
	inkl. ATP-avgifter	exkl. ATP-avgifter	inkl. samtliga arbetsgivaravgifter	exkl. arbetsgivaravgifter
	(1)	(2)	(3)	(4)
1957	—	75,0	71,8	70,4
1958	—	75,4	72,0	70,6
1959	—	73,4	70,4	69,0
1960	75,4	74,8	71,9	70,1
1961	75,6	74,9	72,4	70,3
1962	77,0	75,6	74,6	71,7
1963	76,7	74,8	75,0	71,3
1964	76,3	74,1	74,5	70,5
1965	76,0	73,6	74,0	69,8
1966	76,9	74,3	75,2	70,7
1967	76,4	73,5	75,2	70,1
1957—1960	—	74,6	71,5	70,0
1961—1964	76,4	74,8	74,1	70,9
1965—1967	76,4	73,8	74,8	70,2

Tabell 2. Löner och enskilda företagens inkomster i procent av bruttonationalprodukten till faktorpriser 1957—1967

	Löner exkl. pensioner	Enskilda företagens inkomster	Arbetsinkomst- andelen av enskilda företags- inkomster (%)	Enskilda företagens arbets- inkomster
	(1)	(2)	(3)	(4)
1957	55,1	9,0	74	6,7
1958	55,4	8,6	76	6,5
1959	54,5	8,4	74	6,3
1960	56,2	8,1	72	5,8
1961	56,8	7,8	76	5,9
1962	58,4	7,4	80	5,9
1963	58,6	6,8	80	5,5
1964	58,3	6,9	79	5,4
1965	58,3	6,6	78	5,3
1966	59,8	6,0	82	5,0
1967	59,6	5,8	(80)	(4,8)
1957—1960	55,3	8,5		6,3
1961—1964	58,0	7,2		5,7
1965—1967	59,2	6,1		5,0

öka efter 1964, om än i lägre takt än tidigare.

I hushållssektorns faktorinkomster ingår förutom arbetsinkomster vissa inkomster av kapital, nämligen räntor och utdelningar, och den del av enskilda företagens inkomster som kan hänföras till företagsfunktionen. Arbetsinkomstens andel av bruttonationalprodukten (den funktionella inkomstfördelningen) är i detta sammanhang av större relevans än faktorinkomstandelen. Uppgifter om den funktionella inkomstfördelningen möjliggör en undersökning av avkastningen på det privata realkapitalet, för vilken en redogörelse lämnas längre fram. I arbetsinkomstandelen av bruttonationalprodukten ingår följande komponenter: privata pensioner, löner, enskilda företagens arbetsinkomster och en omfattande restpost som har uppkommit på grund av differenser mellan bruttonationalproduktvärden beräknade från produktionssidan respektive från användningssidan.

Som framgår av kolumn 4 i tabell 1 har arbetsinkomstandelen ökat åren 1960—1964 för att återigen minska efter 1964. I själva verket har arbetsinkomstandelen, beräknat exklusive ovannämnda restpost, ökat oavbrutet under perioden 1957—1967. En lik-

nande utveckling förefaller ha ägt rum i flertalet väst-europeiska länder. Enligt siffrorna i tabell 1 skulle dock andelsökningen ha bromsats upp under de senaste fyra åren. Faktorinkomstfördelningen och den funktionella inkomstfördelningen ger ungefär samma bild.

De ovannämnda komponenterna av hushållsinkomsterna har utvecklats på olika sätt. Som framgår av tabell 2 har lönernas andel av bruttonationalprodukten ökat kraftigt under hela undersökningsperioden, öknings-takten har dock avtagit något under senare år. Löneandelsökningen kan delvis hänföras till strukturomvandlingen inom näringslivet. Många enskilda företagare har således övergått till anställningar, vilket också kommer till synes i en minskning av de enskilda företagens inkomstandel. Löneandelsökningen har dock varit större än den sistnämnda andelsminskningen. Arbetsinkomstens del av de enskilda företagens inkomster har schablonmässigt beräknats med ledning av taxeringsstatistiken. Kvoten mellan inkomst av arbete och inkomst av kapital och arbete motsvarar sålunda relationen mellan anställdas och företagens taxerade genomsnittsinkomster inom olika näringsgrenar. Jordbruket dominerar i denna beräkning.

Tabell 3. Hushållens disponibla inkomster och sparande 1957—1968

	(1)	(2)		(3)
	Disponibla inkomster i % av faktorinkomster	Sparande i % av disponibla inkomster		Sparande i % av BNP till faktorpriser
		FLP ¹	rev. uppgifter	
1957	87,1	8,2	7,2	4,7
1958	87,8	6,5	6,0	3,9
1959	87,8	4,5	4,1	2,6
1960	87,0	8,7	7,1	4,7
1961	85,8	8,6	6,9	4,4
1962	86,0	9,8	7,4	4,7
1963	86,5	9,5	6,6	4,3
1964	85,9	10,8	7,4	4,7
1965	84,4	—	6,1	3,8
1966	83,5	—	7,0	4,3
1967	83,0	—	6,7	4,1
1968	82,5	—	6,3	
1957—1960	87,4	7,0	6,1 (6,8) ²	4,0 (4,4) ²
1961—1964	86,0	9,7	7,1	4,5
1965—1968	83,5	—	6,5	4,1

¹ »Finansiella långtidsperspektiv».

² Periodgenomsnittet i kolumnerna 2 och 3 inom parentes är beräknade exklusive det »extrema» året 1959.

Förutom att de enskilda företagens totala inkomstandel har minskat har som kolumn 3 i tabellen visar även marginalen mellan anställdas och företagares inkomster inom berörda branscher krympt.

6.2.3 Hushållens sparande

Hushållens sparande är av central betydelse för den finansiella utvecklingen, inte endast ur synvinkeln av de resurser som via kreditmarknaden kommer att ställas till andra sektorers förfogande utan även ur stabiliseringspolitisk synvinkel. Om man förutsätter att kapitalbildning och offentlig konsumtion sätter gränsen för det privata konsumtionsutrymmet blir det vid en given disponibel inkomst hushållens konsumtionsbenägenhet som avgör under vilka förhållanden balans på konsumtionsvarumarknaderna kan åstadkommas.

På längre sikt kan fördelningen av den disponibla inkomsten på konsumtion och sparande betraktas som tämligen stabil, vilket också bekräftar av nationalräkenskaperna. På kort sikt kan sparandet variera avsevärt på grund av det förhållandet att kon-

Tabell 4. Offentliga transfereringar och direkta skatter i procent av hushållens faktorinkomster 1957—1968

	Transfere- ringar till hushållen	Direkta skatter inkl. egen- avgifter
1957	7,8	21,0
1958	8,7	21,1
1959	8,7	22,0
1960	8,8	22,8
1961	8,9	24,0
1962	9,3	24,2
1963	9,7	25,0
1964	9,8	25,7
1965	10,6	28,0 (28,7)
1966	10,9	29,3 (28,8)
1967	11,3	30,1 (29,1)
1968	11,6	32,2 (31,8)

Anm. Skatterna har beräknats på kassabasis. Uppgifterna inom parentes avser påförda skatter.

somtionsefterfrågan torde vara relaterad inte endast till den disponibla inkomsten under samma period utan även till inkomstnivån och förändringarna i denna under föregående år. Ett sådant betraktelsesätt måste också tillgripas när prognosen görs för konsum-

tionsefterfrågan 1970. Man kan då inte utan vidare göra en trendextrapolering.

Som framgår av tabell 3, kolumn 3, har hushållens sparande, exklusive försäkrings-sparande, i procent av bruttonationalprodukten minskat sedan 1964. Ett flertal faktorer har bidragit till detta. Ovan har visats att hushållens faktorinkomstandel har krympts något under de senaste åren. Dessutom har hushållens disponibla inkomster minskat tämligen kraftigt i förhållande till faktorinkomsterna. Denna andelsminskning, som framgår av kolumn 1 i tabellen kan främst hänföras till den snabba ökningen av skatterna sedan 1964. De statliga skatterna har ökat endast obetydligt snabbare än faktorinkomsterna, men kraftiga höjningar av de kommunala skattesatserna har bidragit till att öka den totala skattekvoten från 25,7 % 1964 till 30,1 % 1967. 1968 beräknas kvoten öka till 32,2 %. Skatterna har således haft en större köpkraftsindragande effekt än det offentliga transfereringar till hushållen (tabell 4). Sparbenägenheten synes, av uppgifterna i tabell 3, kolumn 2, att döma, ha sjunkit under prognostiden. Denna slutsats bör dock modifieras med hänsyn till det statistiska underlagets bristfällighet.

Bl. a. har som nämnts nationalräkenskaperna reviderats. Den omfattande restpost som ingår i faktorinkomsterna bygger på trendextrapolering. Sparkvoten enligt »Finan-

siella långtidsperspektiv» ökade kraftigt mellan perioderna 1957–1960 och 1961–1964 men kreditmarknadsstatistiken gav inte be-lägg för denna utveckling. Numera bygger restposten på en lägre trendextrapolering.

I tabell 5 har från allmänhetens utbud på kreditmarknaden dragits hushållssparandet enligt nationalräkenskaperna. Det resterande kreditmarknadsutbudet, som huvudsakligen kan hänföras till företagen, torde enligt denna kalkyl ha ökat med 85 % mellan 1962 och 1966. Den restriktiva penningpolitik som förts under större delen av denna period har emellertid medfört att allmänhetens reala likviditet har sjunkit, och det skulle kunna ifrågasättas om företagets likviditet verkligen har kunnat öka så snabbt som tabellen ger vid handen. Tabelluppgifterna skulle med andra ord kunna tyda på att hushållens sparande enligt nuvarande nationalräkenskapsberäkningar underskattas något. Denna rent statistiska förändring påverkar inte *i och för sig* kalkylerna i »Finansiella långtidsperspektiv» eller i denna utredning, eftersom tidigare konstaterade residualer extrapoleras i prognoserna.

En fråga av analytisk betydelse är huruvida sparbenägenheten i verkligheten har utvecklats i annan riktning än vad »Finansiella långtidsperspektiv» räknade med. Jämförelse mellan genomsnitt för de tre delperioderna i tabell 3 visar att sparbenägen-

Tabell 5. Allmänhetens utbud på kreditmarknaden 1960–1967

Flow uppgifter. Milj. kr., löpande priser

	(1)	(2)	(3)	
	Allmänhetens utbud på kreditmarknaden	Hushållens bruttosparande enl. NR	Företagens utbud på kreditmarknaden (1)–(2) milj. kr.	index 1962=100
1960	3 300	3 000	300	23
1961	4 000	3 000	1 000	76
1962	4 800	3 500	1 300	100
1963	5 700	3 400	2 300	177
1964	7 000	4 200	2 800	215
1965	5 100	3 800	1 300	100
1966	7 000	4 600	2 400	185
1967	11 000	4 700	6 300	485

Anm. Med allmänheten avses företagen och hushållen. Hushållens bruttosparande kan i detta sammanhang likställas med monetärt utbud. Kreditmarknadsstatistiken tillåter inte en direkt sektorsfördelning av allmänhetens monetära utbud.

heten har minskat sedan 1964, eller rättare uttryckt, att sparbenägenheten under senare år ligger under trenden för perioden 1957–1964.

Det kan inte uteslutas att sänkningen av sparkvoten är tillfällig. Hushållens disponibla inkomster har som nämnts visat en dämpad stegringstakt. En viss trögrörlighet i konsumtionsutgifterna kan således ha orsakat en nedgång av sparkvoten. Enligt detta resonemang skulle privatkonsumtionens långsamma ökningstakt under perioden 1965–1968 helt kunna hänföras till en avtagande ökningstakt för de disponibla inkomsterna, medan konsumtionsbenägenheten verkat i motsatt riktning. Dessa faktorer måste beaktas i prognoserna. Om inkomsterna fortsätter att växa i samma takt kan anpassningen av konsumtionsefterfrågan medföra en höjning av sparkvoten till trendnivå före 1970. Skulle dessutom inkomststegrings takten återigen öka, såsom prognoserna tyder på, blir det ännu mera sannolikt att sparkvoten ökar. Prognosen bygger sålunda på ett antagande om en sparkvot på 7 % 1970 och 1975.

6.2.4 Företagens vinster, sparande och investeringar

I det föregående har beskrivits hur hushål-

lens kontanta inkomster av arbete har utvecklats i förhållande till bruttonationalprodukten under perioden 1957–1967. Arbetsgivaravgifterna har däremot ökat avsevärt vilket har medfört att företagsinkomsternas andel av bruttonationalprodukten har minskat. Det är nu av intresse att närmare undersöka huruvida denna utveckling kommer till uttryck i realkapitalets räntabilitet och i självfinansieringen inom de privata företagen. Från bruttovinsten beräknad som bruttonationalprodukten exklusive arbetsinkomster och arbetsgivaravgifter bör först fråndragas avkastningen på bostadskapitalet i form av bostadssektorns produktionsvärde och även de offentliga affärsverkens vinster. Den residualberäknade bruttovinsten för de privata icke-finansiella företagen, till vilka förutom industrin bl. a. räknas handel och jordbruk, kan sedan ställas i relation till realkapitalet. Detta har på samma sätt som i den reala prognosmodellen beräknats med ledning av investeringsuppgifter under en ganska lång period för vilka sedan avskrivningar har beräknats enligt en exponentiell funktion som beaktar kapitalets med tilltagande ålder accelererande förlitning. Beräkningar av detta slag är givetvis tämligen osäkra.

Som framgår av tabell 6 har vinsterna

Tabell 6. De privata företagens vinster, sparande, investeringar och självfinansieringskvot 1957–1967

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Brutto- vinst i % av kapitalstocken	Brutto- sparande	Brutto- sparande i % av BNP till faktorpriser	Brutto- investering	Självfinan- siering, % (3) : (4)
1957	9,0	6,0	13,0	13,0	100
1958	8,3	5,2	11,4	13,6	84
1959	9,2	6,6	14,0	13,7	102
1960	8,3	5,9	12,8	15,1	85
1961	8,1	5,6	11,8	15,7	75
1962	7,2	4,7	10,0	15,5	64
1963	7,3	5,2	10,3	15,8	66
1964	7,9	5,4	11,0	14,9	73
1965	8,1	5,6	11,3	15,1	75
1966	7,6	5,0	10,2	16,2	63
1967	7,4	5,0	10,2	15,2	67
1957—1960	8,9	5,9	12,8	13,8	92
1961—1964	7,6	5,2	10,8	15,5	69
1965—1967	7,7	5,2	10,5	15,5	68

Tabell 7. Självfinansieringskvoter enligt olika definitioner inom företagssektorn 1961—1967

Procent	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
<i>Företagssektorn</i>							
självfinansieringskvot							
exklusive lagerinvestering	75	64	66	73	75	63	67
självfinansieringskvot							
inklusive lagerinvestering	68	61	67	68	65	58	65
<i>Industrin</i>							
självfinansieringskvot							
exklusive lagerinvestering	95	97	96	107	101	80	—
självfinansieringskvot							
inklusive lagerinvestering ¹	77	87	106	100	81	65	—
självfinansieringskvot vid							
trendmässig investeringstill-							
växt, exklusive lagerinvestering ²	107	101	101	104	93	82	—
	1961—1962	1962—1963	1963—1964	1964—1965	1965—1966		
förändring i industrins							
bruttovinstmarginaler	—1.0	—0.1	+1.0	—0.6	—0.9		

¹ Dessa uppgifter har tidigare redovisats i konjunkturinstitutets höstrapporter.

² Enligt konjunkturinstitutets höstrapport 1967. Uppgifterna syftar till att belysa företagens förmåga att själva generera det sparande som erfordras för att upprätthålla en viss tillväxttakt. Självfinansieringskvoten har beräknats som relationen mellan sparat och investeringarna i anläggningar och maskiner. I stället för de verkliga investeringarna har i nämnaren införts trendvärden beräknade över en tio-årsperiod och baserade på relationen försäljningsintäkter/investeringar.

minskat i förhållande till realkapitalet mellan 1957—1960 och 1961—1964. Ser man till genomsnittsvärdena finner man att någon ytterligare minskning inte inträffat under senare år.¹ Som också konstaterades ovan krympte under dessa år hushållens kontanta inkomstandel. En rimlig hypotes är att sjunkande lönsamhet har utgjort ett incitament för företagen att övervältra både indirekta skatter och arbetsgivaravgifter på hushållen. Bruttosparandet, som i motsats till bruttovinsten exkluderar bolagsskatten, minskade kraftigt mellan 1957—1960 och 1961—1964 och minskade ytterligare under senare år med undantag för 1965.

Företagens investeringar ökade relativt kraftigt under början av sextioalet men har sedan dess legat på samma nivå. Självfinansieringen, som efter 1960 sjönk ganska kraftigt, fortsatte att minska, framför allt under 1966 och 1967 i jämförelse med 1964 och 1965. Kalkyler gjorda i samband med den reviderade nationalbudgeten 1968 tyder på en svag ökning av företagssparandet 1968.

Företagens självfinansiering beräknad en-

ligt nationalräkenskaperna kan jämföras med uppgifter för industrin enligt statistiska centralbyråns statistik över företagens intäkter, kostnader och vinster, se tabell 7. Med hjälp av denna statistik har även förändringarna i industriföretagens bruttovinstmarginaler beräknats. Materialet tillåter inte några slutsatser beträffande självfinansieringens nivå inom de nämnda sektorerna, det är främst förändringarna i tiden som är av intresse i detta sammanhang.

6.2.5 Kreditmarknaden

Under senare år har betydande förändringar ägt rum i kreditgivningsmönstret på den reguljära marknaden. Nedanstående periodjämförelse av den inhemska kreditgivningen exklusive statens upplåning visar att förskjutningen i den reala resursallokeringen

¹ Den stora restposten i nationalräkenskaperna kan som nämnts betyda att utvecklingen av hushållens inkomstandel underskattats. Företagsinkomsternas andelsutveckling skulle då vara mindre gynnsam än vad som framgår ur nationalräkenskaperna.

mellan 1960–1964 och 1965–1967 mot offentliga och offentligt styrda investeringar motsvaras av förändringen i fördelningen av de finansiella resurserna.

Utlåning på kreditmarknaden

Procentuell fördelning	1960— 1964	1965— 1967
Affärsbanker	32	29
Andra banker samt enskilda försäkringsinrättningar	43	37
Offentliga försäkringsinrättningar (främst AP-fonden)	18	29
Obligationsmarknaden	2	— 1
Aktiemarknaden	5	6
	<u>100</u>	<u>100</u>

Upplåning på kreditmarknaden

Procentuell fördelning	1960— 1964	1965— 1967
Kommuner	10	11
Bostäder	45	47
Företag	45	42
	<u>100</u>	<u>100</u>

Företagens kreditandel har sjunkit mellan delperioderna, trots att investeringarna i ökad utsträckning har finansierats på kreditmarknaden. På utbudssidan har AP-fonden blivit en allt viktigare faktor.

Affärsbankerna har under 1960-talet i betydande utsträckning omriktat sin kreditgivning från företagen till bostadssektorn. Fördelningsmönstret 1965–1967 har därvid kommit att likna det som rådde 1955–1959 enligt vad som framgår av nedanstående tablå (procentuell fördelning av affärsbankernas kreditgivning):

	Kom- muner	Bostä- der	Före- tag	Sum- ma
1955—1959	— 2	44	58	100
1960—1964	3	26	71	100
1965—1967	4	40	56	100

Av intresse är också andra bankers och de enskilda försäkringsinrättningarnas minskande andel av bostadskreditgivningen och

motsvarande ökade engagemang i näringslivets kreditförsörjning.

Fördelningen av dessa instituts kreditgivning har utvecklats på följande sätt (procent):

	Kom- muner	Bostä- der	Före- tag	Sum- ma
1955—1959	10	70	20	100
1960—1964	12	64	24	100
1965—1967	18	52	30	100

Sektorfördelningen av kreditinstitutens utbud torde främst ha påverkats av AP-fondens snabba tillväxt och dessutom av förändringarna i den reala efterfrågestrukturen. Slutligen kan för företagens del en förändring i upplåningsstrukturen konstateras såsom framgår av följande periodjämförelse, som avser den procentuella fördelningen av företagens upplåning.

	1962—1964	1965—1967
Lån	70	54
Obligationer	20	36
Aktier	10	10
Summa	<u>100</u>	<u>100</u>

Ovanstående tablåer visar främst de med resursallokeringen sammanhängande förändringarna i kreditströmmarna. Den totala kreditgivningen på marknaden har expanderat avsevärt sedan 1964. Kreditmarknadsbalansens omslutning, som för perioden 1960–1964 uppgick till 8,2 % av bruttonationalprodukten, ökade fram till 1967 till inte mindre än 13,3 %.

Kreditmarknadsbalansens omslutning, procent av BNP

	(1) Balans- omslut- ning	(2) Efterfrå- gan exklu- sive staten	(3) Utbud exklusive AP-fon- derna
1960—1964	8,2	8,1	6,6
1965	9,2	9,5	6,7
1966	10,5	9,5	7,5
1967	13,3	11,0	10,1

Tre faktorer har bidragit till att öka balansomslutningen. Statens upplåning som i genomsnitt 1960–1964 uppgick till endast 1,7 % av den totala efterfrågan ökade till inte mindre än 17 % 1967 och förväntas bli lika omfattande under 1968. Den kvantitativa effekten av denna expansiva finanspolitik framgår genom jämförelse mellan kolumnerna 1 och 2 i ovanstående tablå. Även AP-fondernas tillväxt har bidragit till kreditexpansionen. Nettoeffekten av AP-fondbildningen kan inte exakt anges eftersom det är okänt i vilken utsträckning AP-sparandet motverkas av ett sparandebortfall i andra sektorer. En jämförelse mellan kolumnerna 1 och 3 i tablån kan dock ge en viss antydning. Slutligen har efter flera års åtstramning penning- och kreditpolitiken lagts om i expansiv riktning sedan slutet av 1966. I detta sammanhang är främst affärsbankernas kraftigt ökande utbudsandel under 1967 signifikant, såsom framgår av nedanstående kreditmarknadsbalans.

Kreditmarknadsbalans

Procentuella andelar

Upplåning	1960—			
	1964	1965	1966	1967
Staten	1,7	-2,4	9,8	17,3
Kommuner	11,3	11,3	10,6	9,8
Bostäder	46,7	45,0	43,3	39,5
Företag	40,3	46,1	36,3	33,4
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0

Utlåning	1960—			
	1964	1965	1966	1967
Riksbanken	3,5	5,9	7,9	3,7
Affärsbanker	27,9	21,1	20,9	34,0
Andra banker och enskilda försäkringsinrättningar	40,3	39,1	36,2	30,6
AP-fonden	20,2	27,0	29,1	23,9
Allmänheten	8,1	6,9	5,9	7,8
Summa	100,0	100,0	100,0	100,0

6.3 Finansiella perspektiv 1968–1975

Den avsevärda diskrepans som har uppstått mellan den faktiska utvecklingen och de kalkyler som presenterades i 1965 års lång-

tidsutredning och i »Finansiella Långtidsperspektiv» medför att utgångspunkten för bedömningen fram till 1970 har förändrats. Prognosen för 1970 frångår således LUKalkylen och bygger på den tidigare beskrivna reala modellen, som dock i första hand vill ge en utblick mot 1975. I detta längre tidsperspektiv ökar osäkerheten i bedömningen. Samtidigt blir det intervall inom vilket tillväxtprocessen kan påverkas större. Det större utrymme som alternativa tillväxtförlopp bjuder den ekonomiska politiken medför att även den finansiella analysen ställs inför en utvidgad uppgift. Den bör inte endast ange utvecklingen av det finansiella sparandet och strukturförändringarna på kreditmarknaden för en given tillväxttakt, utan även de finansiella konsekvenserna av olika politikalternativ.

I syfte att förenkla framställningen skall analysen här begränsas till att endast avse åren 1970 och 1975.

Mellan marknaderna för varor och tjänster å ena sidan och de finansiella marknaderna å andra sidan föreligger interdependens. Denna interdependens skulle kunna studeras i en totalmodell i vilken både reala och finansiella variabler ingår. Här har valts att approximera interdependensen genom en flerstegsanalys. I första steget härleds vissa finansiella implikationer ur de reala prognoserna. Andra steget innebär en revidering av de initiala realprognoserna med hänsyn till eventuella inkonsistenser som uppstår enligt den finansiella analysen. Endast det första steget kan för närvarande kvantifieras på ett någorlunda tillfredsställande sätt i formen av kalkyler för finansiellt sektorsparande.

Fördelningen av det finansiella sparandet inom samhällsekonomins olika sektorer har avgörande betydelse för kreditgivningsmönstret både på den reguljära marknaden och utanför denna.

Det är förenat med betydligt större svårigheter att ange på vilket sätt finansiella variabler utgör restriktioner för realltillväxten. Som ett exempel kan nämnas betydelsen av en minskning av företagets självfinansiering för investeringarnas tillväxt.

6.3.1 Reala prognoser och finansiella kalkyler

De finansiella kalkylerna sker med hjälp av samma sektormodell som har använts vid den historiska analysen i avsnitt 6.2. Första uppgiften blir sålunda att beräkna det finansiella sektorsparandet, vilket framkommer som differensen mellan sektorinkomsterna och utgifterna i form av konsumtion och investering. I denna modell bestäms sektorfördelningen av de disponibla inkomsterna av tre faktorer. Den första bestämningsfaktorn utgör bruttonationalproduktens fördelning på företagsvinster och inkomster av arbete. Den andra faktorn utgör inkomstomfördelningen i form av transfereringar, avgifter och försäkringstransaktioner m. m. som bygger på ett stort antal trendextrapoleringar. I transfereringarna ingår dock en beräknad standardförbättring för pensionärerna. Prognosen för AP-fonderna utgår från det av riks försäkringsverket framlagda alternativet C, enligt vilket avgifterna höjs med $\frac{1}{2}$ % årligen till och med 1970 och med $\frac{1}{4}$ % till och med 1974. Statsbidragen till kommunerna slutligen varierar med olika utgiftsalternativ för kommunerna. Sektorutgifterna för konsumtion och investering har som nämnts bestämts med ledning av den reala prognosmodellen. För att det finansiella sektorsparandet vid given sparbenägenhet för hushållen nu skall kunna fastställas återstår enligt denna kalkyl endast den tredje variabeln, nämligen de direkta skattesatserna. Det bör understrykas att det här är fråga om ett val av ekonomisk-politiska instrument; vissa av de mål som beaktas här skulle givetvis även kunna uppnås på annat sätt.

I syfte att förenkla framställningen diskuteras endast förändringar i de direkta skatterna, de indirekta skatterna förutsättes öka i samma takt som bruttonationalprodukten. Ur synvinkeln av den offentliga budgetutvecklingen utgör avgifter, direkta skatter och indirekta skatter i viss mån alternativ. I »övrig inkomstomfördelning» i modellen har också redan lagts in en relativt kraftig ökning av avgifterna i enlighet med trenden under 1960-talet.

Ändringar av skattesatserna sker i denna modell med utgångspunkt från olika postulat. Ett kriterium är att skatterna bör anpassas på så sätt att vissa budgetnormer för staten och kommunerna blir uppfyllda. I princip kan man utgå från olika normer, såsom formell balans, eller underskott som motsvarar ett »normalt» eller »önskvärt» upplåningsbehov. Ett annat kriterium för skattesatsändringar är att man eftersträvar balans på konsumtionsvarumarknaden. Hushållens skatter anpassas i ett sådant fall till att begränsa den privata konsumtionsefterfrågan till att motsvara det reala konsumtionsutrymmet. Det finns ingen anledning att på förhand tro att dessa kriterier är förenliga med varandra.

Ett konsistentstest av annat slag utgör de privata företagens finansiella sparande, vilket också kan anges som självfinansieringsgraden. Självfinansieringens betydelse för realkapitaltillväxten kan knappast kvantitativt preciseras, men förändringar i självfinansieringen utgör otvivelaktigt en faktor av strategisk betydelse. I denna utredning kan endast den kvantitativa betydelsen av ett ökat upplåningsbehov för kreditmarknadsbalansen anges. En mera ingående analys, som ligger utanför ramen för denna framställning, skulle framför allt avse strukturförändringen inom näringslivet, såsom den kommer till uttryck i ökad koncentration av företag, expansionstakten inom olika näringsgrenar och förändringarna i upplåningsbehovets struktur.

6.3.2 Funktionell inkomstfördelning och företagens självfinansiering

Som framgår av beskrivningen av det historiska finansiella tillväxtförloppet i avsnitt 6.2 är nationalräkenskapernas registrering av den funktionella inkomstfördelningen behäftad med en stor osäkerhetsmarginal. Som arbetshypotes kan man utgå från det förhållandet att den registrerade funktionella inkomstfördelningen under de senaste tio åren har varit tämligen konstant och att den kan förväntas förbli så. En möjlighet att testa rimligheten av detta antagande vore

Tabell 8. De privata företagens sparande, investeringar och självfinansieringskvot 1965—1975

	BNP-tillväxt, alternativ	Brutto- sparande (a) i % av BNP till faktorpriser	Brutto- investering (b)	Självfinansiering, % (a) : (b)
1965—1967		10,5	15,5	68
1968		10,3	14,7	70
1970		9,6	15,8	60
1975 arbetsinkomstandel	3,5 %	8,6	15,4	56
exklusive arbetsgivar- avgifterna konstant	4,0 %	8,9	16,0	55
1975 arbetsinkomstandel	4,5 %	9,1	16,7	54
inklusive arbetsgivar- avgifterna konstant	4,0 %	9,8	16,0	61

att undersöka vad denna inkomstfördelning skulle innebära för det privata realkapitalets avkastning. I det följande har emellertid endast konsekvenserna för företagets självfinansiering kunnat undersökas. Det bör observeras att den minskning av självfinansieringsgraden som kommer att redovisas nedan inte kan betraktas som ett entydigt tecken på en sjunkande avkastning på kapitalet.

De kontanta arbetsinkomsternas andel av bruttonationalprodukten har under de senaste åren minskat något.

	1957— 1960	1961— 1964	1965— 1967
<i>Arbetsinkomstens andel av BNP</i>			
exklusive arbets- givaravgifter	70,0	70,9	70,2
inklusive arbets- givaravgifter	71,5	74,1	74,8

En tolkning skulle kunna vara att trenden för inkomstfördelningens förskjutningen åren 1957—1964 har böjts neråt på grund av den ökade pressen på företagets lönsamhet; industriföretagens vinstmarginaler har som bekant sjunkit under en rad av år. Denna utveckling av inkomstfördelningen synes också vara i överensstämmelse med huvudalternativet i »Finansiella Långtidsperspektiv», i vilket förutsattes att hushållen i ökad utsträckning skulle bära höjningen av arbetsgivaravgifterna.

I denna kalkyl räknas som huvudalterna-

tiv med en oförändrad kontant arbetsinkomstandel. I tabell 8 anges dock även effekten på företagets självfinansiering om arbetsinkomstandelen inklusive avgifterna skulle vara konstant, dvs. om hushållen även i fortsättningen skulle bära en större del av avgifterna. Företagets självfinansiering skulle i detta fall ligga på samma nivå 1975 som 1970, men under nuvarande nivå.

Det har här inte bedömts som möjligt att differentiera inkomstandelens utvecklingen med hänsyn till ambitionsnivån för tillväxten i bruttonationalprodukten. Sannolikt minskar hushållens inkomstandel vid en högre tillväxttakt och ökar vid en lägre ökningstakt. Ett dylikt samband framgår dock inte klart av ovanstående uppgifter för inkomstfördelningen under delperioderna 1960—1964 och 1965—1967.

I samtliga kalkyler i detta avsnitt har förutsatts att kapacitetsutnyttjandet inom hela ekonomin kommer att öka fram till 1970 för att därefter ligga på samma nivå. Under dessa förutsättningar utvecklas de privata företagens bruttosparande och bruttoinvesteringar på det sätt som framgår av tabell 8. Enligt samtliga alternativ minskar sparandets andel av bruttonationalprodukten. Beror på vissa modelltekniska förutsättningar ökar företagssparandets andel vid högre expansionstakt, trots att den funktionella inkomstfördelningen inte har differentierats med hänsyn till tillväxttakten. Eftersom realkapitalbildningen ävenledes ökar vid högre expansionstakt synes själv-

finansieringsgraden endast påverkas i ringa utsträckning av tillväxttakten.

Av dessa räkneexempel framgår tydligt att företagets finansieringsbehov kommer att öka kraftigt. Detta innebär att kraven på kreditmarknadens kapacitet stegras inte enbart i kvantitativ bemärkelse utan även vad beträffar anpassningen av utbudet till efterfrågan. En lika viktig fråga är också huruvida en sjunkande självfinansiering kan verka återhållande på investeringarna. Härvidlag bör göras en distinktion mellan låg självfinansieringsgrad och minskande självfinansieringsgrad. Även om företagssparandet skulle ligga kvar på den nuvarande nivån skulle investeringsexpansionen medföra en minskad grad av självfinansiering.

6.3.3 Offentlig och privat konsumtion

I de reala prognoserna för perioden fram till 1975 bestäms realkapitalbildningen av kraven på produktionstillväxten. För den offentliga konsumtionen har i första hand förutsatts en ökningstakt på omkring 6 % årligen, eller samma takt som hittills under 1960-talet. I försörjningsbalansen utgör då privat konsumtion en restpost; den skulle öka med mellan 2,7 och 3,5 % per år. Vilken förändring i skattetrycket implicerar en dylik resursallokering? Utrymmet för den privata konsumtionen beräknades som restpost. Hushållens konsumtionsefterfrågan be-

stäms dock av den disponibla inkomsten. Som nämnts blir förändringarna i den funktionella inkomstfördelningen sannolikt ganska små. Även övriga faktorer som bestämmer den disponibla inkomsten är givna inom tämligen snäva marginaler. Som viktiga exempel kan nämnas folkpensionerna och barnbidragen. Det förefaller sannolikt att själva konsumtionsbenägenheten inte kommer att förändras i någon nämnvärd utsträckning – den kommer snarast att öka i samband med pensionärernas ökade antal medan en ökning i de disponibla inkomsternas tillväxttakt torde ha en motsatt effekt. Det vilar på den ekonomiska politiken att åstadkomma balans mellan utvecklingen av de disponibla inkomsterna och härmed av konsumtionsefterfrågan å ena sidan och utvecklingen av utrymmet för privat konsumtion å andra sidan.

Den köpkraftsåtstramning som erfordras för att åstadkomma balans sker i denna kalkyl med hjälp av de direkta skatterna; de indirekta skatterna förutsätts öka i takt med bruttonationalprodukten.

De av stabiliseringskravet betingade förändringarna i hushållens direkta skattekvot framgår av följande tabell.

Förutsättes att den offentliga konsumtionen ökar med 6 % årligen under hela prognosperioden så lämnas endast ett begränsat utrymme till privat konsumtion. Som tabell 9 visar (rad a) erfordras i detta fall en kraf-

Tabell 9. Hushållssektorns direkta skatter i procent av faktorinkomsterna 1968—1975

	1968	1970	1975		
			BNP-tillväxt, alternativ		
			3,5 %	4,0 %	4,5 %
<i>Stabiliseringskrav</i>					
a) offentlig konsumtion ökar med 6 % per år	32,2	35,8	41,2	40,9	40,7
b) offentlig konsumtion ökar med 4,5 % per år efter 1970	32,2	35,8	—	38,1	—
<i>Budgetnormer för staten och kommunerna</i>					
c) offentlig konsumtion ökar med 6 % per år	—	36,4	—	41,9	—
d) offentlig konsumtion ökar med 4,5 % per år efter 1970	—	36,4	—	39,5	—

tig höjning av skatterna för att hålla tillbaka konsumtionsefterfrågan. Kvothöjningen beräknas uppgå till drygt 8 procentenheter, vilket kan jämföras med ökningen av skattekvoten under perioden 1961–1968 från 24,0 till 32,2 %. Dessutom höjdes den allmänna varuskatten under denna period.

Som framgår skulle skattetrycket också behöva öka mera vid en lägre tillväxt, vilket dock sammanhänger med att utrymmet för den privata konsumtionen ökar relativt vid en högre tillväxt av bruttonationalprodukten.

Om den offentliga konsumtionens ökningstakt skulle sänkas till 4,5 % per år efter 1970 skapas ett större utrymme för privat konsumtion och då uppgår också den ur stabiliseringssynpunkt erforderliga skattekvoten till en något lägre nivå, nämligen 38,1 %.

6.3.4 Budgetbalans och skattetryck

I kalkylen ovan beräknades skattetrycket med utgångspunkt från ett stabiliseringspolitiskt mål. Hur högt skulle skattetrycket i stället bli om vissa budgetnormer för det offentliga skall bli uppfyllda? Som norm för statens finansiella sparande utgår vi i det följande från en balanserad totalbudget. Efter som statens kreditgivning är ganska omfattande och kan förväntas öka ytterligare innebär totalbalans ett statligt finansiellt överskottssparande på flera miljarder kronor. Som norm för kommunsektorn förutsattes att upplåningen på kreditmarknaden ökar trendmässigt. Upplåningen motsvarar summan av ett inkomstunderskott och ett finansieringsbehov i samband med markförvärv.

Enligt dessa förutsättningar ökar i detta räkneexempel hushållens skattetryck mer än vad som var fallet i stabiliseringsexemplet. Omvänt gäller att balans mellan konsumtionsefterfrågan och det privata konsumtionsutrymmet kan åstadkommas utan att budgetnormerna har blivit uppfyllda. Differensen uppgår enligt tabell 9 – rad a och b jämföres med rad c och d – till omkring en procentenhet, vilket motsvarar drygt en miljard kr 1975 (1968 års priser).

Om den offentliga konsumtionen ökar med 6 % per år fram till 1975 kräver budgetbalansen att skattetrycket höjes från 32,2 % 1968 till 41,9 % 1975. Vid en årlig allmän prisstegring på 2 % beräknas 1,5 procentenhet av kvothöjningen komma till stånd som en följd av skatteskalornas progressivitet. Den återstående kvothöjningen fördelar sig ungefär på följande sätt. Det kommunala skatteuttaget ökar från i genomsnitt kr 19:40 1968 till omkring kr 25:– 1975. De statliga skattesatserna skulle dessutom behöva höjas med omkring 30 %. Hänsyn har inte tagits till budgetunderskottet 1968. Självfallet kan budgetbalans åstadkommas på annat sätt, t. ex. genom höjning av de indirekta skatterna. Enligt alternativet med en avtagande ökningstakt för den offentliga konsumtionen ökar skattetrycket till 39,5 % vilket motsvarar en höjning av det kommunala skatteuttaget till drygt kr 22:– och en höjning av statsskatterna med omkring 20 %.

6.3.5 Finansiellt sparande och kreditmarknad

Fördelningen av det finansiella sparandet på överskott och underskott inom samhälls-ekonomins olika sektorer utgör den viktigaste bestämningsfaktorn för utvecklingen på kreditmarknaden. Härledningen av kreditmarknadsbalanser kan dock ske på många olika sätt. Upplåningsbehovet för den offentliga sektorn följer i nedanstående balanser budgetnormerna, dvs. statens upplåning blir lika med noll och kommunernas upplåning ökar trendmässigt. Bostadssektorns upplåning på kreditmarknaden visar ett tämligen stabilt samband med investeringarna. Prognosen för bostadsinvesteringarna fram till 1975 har därför på ett enkelt sätt kunnat översättas till kreditbehov. Näringslivets upplåningsbehov har estimerats med ledning av sambandet mellan investeringar och upplåning under perioden 1964–1967. Det på så sätt framräknade kreditbehovet har sedan korrigerats för förändringen i självfinansieringsgraden. På utbudssidan har riksbankens, enskilda försäkringsanstalters

Tabell 10. Kreditmarknadskalkyl för 1970 och 1975

Nettobelopp i 1968 års priser

Upplåning	1970 milj. kr	1975	1965—1967	1970 procentuell fördelning	1975
Staten	(0)	(0)	8	(0)	(0)
Kommuner	1 750	2 500	10	11	12
Bostäder	6 750	7 000	43	41	34
Företag	8 000	11 250	39	48	54
Summa	16 500	20 750	100	100	100

Utlåning	1970 milj. kr	1975	1965—1967	1970 procentuell fördelning	1975
Riksbanken	500	500	6	3	3
Enskilda försäkringsanstalter	1 750	1 750	11	11	8
Offentliga försäkringsanstalter	6 500	8 500	26	39	41
Banker	6 500	8 500	50	39	41
Allmänheten	1 250	1 500	7	8	7
Summa	16 500	20 750	100	100	100

och allmänhetens siffror baserats på trend-extrapoleringar. Utbudssiffran för offentliga försäkringsinrättningar bygger på riksförsäkringsverkets prognos för AP-fonden, och exkluderar på sedvanligt sätt fondens återlån.

Siffran för bankerna beräknas som restpost. Kalkylens konsistens har endast kunnat undersökas på ett approximativt sätt genom att ställa allmänhetens sammanlagda bankinlåning i relation till hushållens sparande. För tidigare år har relationen varit följande.

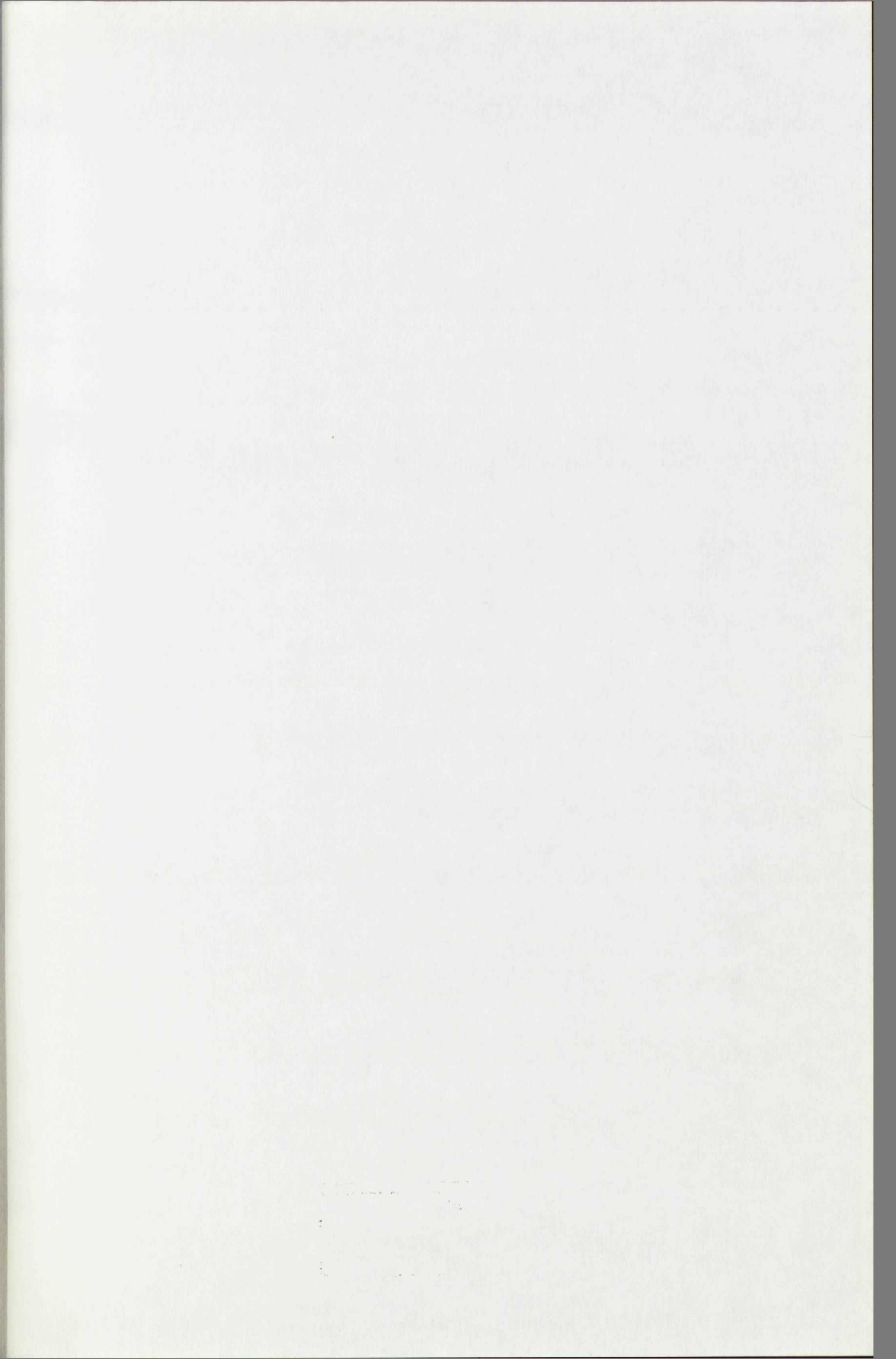
Allmänhetens inlåning i banker i procent av hushållens sparande enligt nationalräkenskaperna

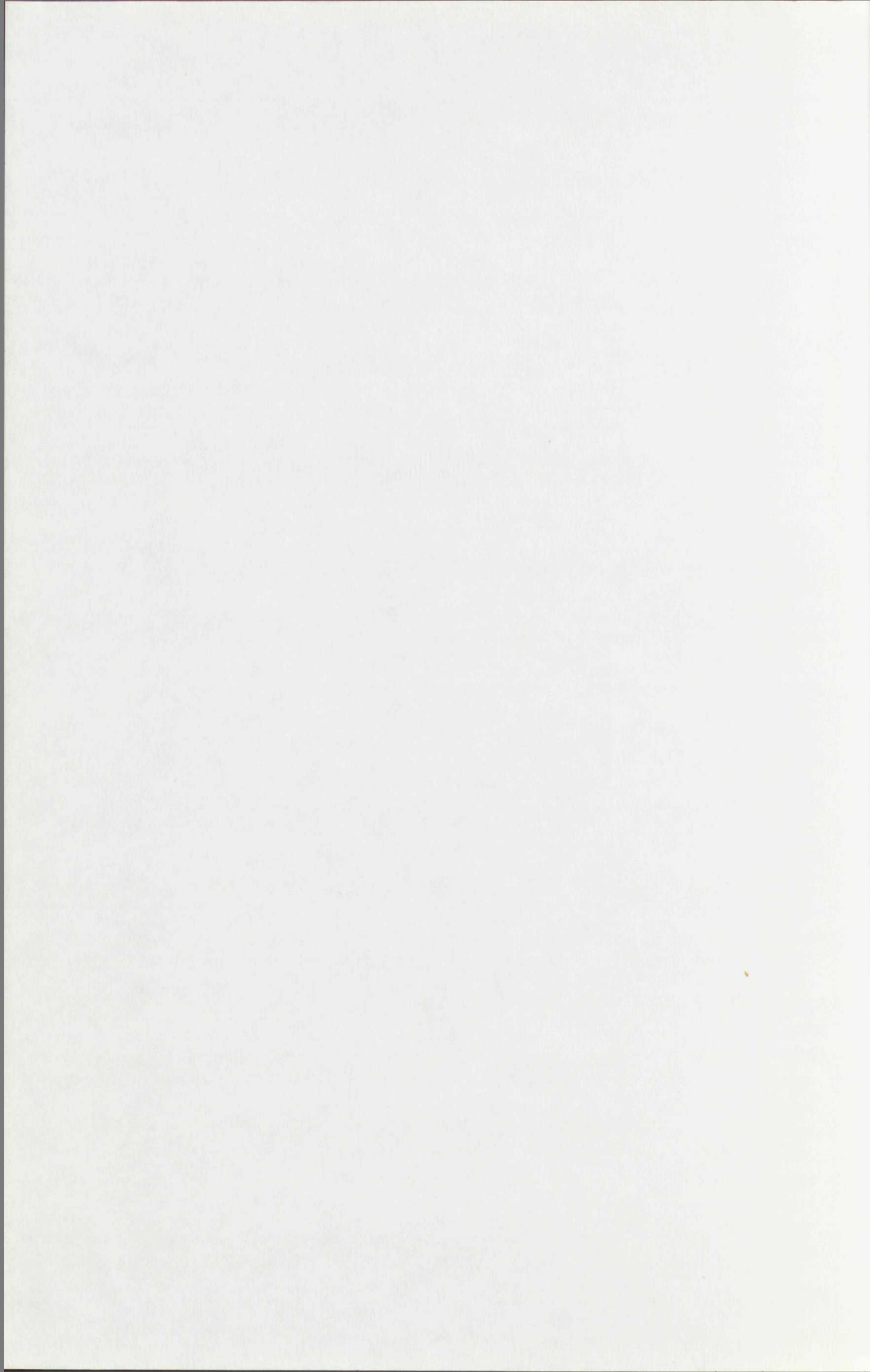
1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
90	124	129	107	95	123	188

Procenttalen för 1970 och 1975 i balansen uppgår till 117 respektive 126 och tyder inte på någon påtaglig balansbrist på marknaden.

K
1 1 JUL 1968

Nordisk udredningsserie (Nu) 1968

Kronologisk förteckning

---

1. Nordiskt patentråd. Tredje instans i patentsaker.
  4. Köpenhavns lufthavns framtid.
  8. Nordisk gränsregion. Näringspolitik och samhällsservice.
-

Statens offentliga utredningar 1968

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Handläggningen av säkerhetsfrågor. [4]
Trafikmålsutredningar. [19]

Försvarsdepartementet

Ekonomisystem för försvaret. [1]
Ekonomisystem för försvaret. Bihang [2]
Säkerhetspolitik och försvarsutgifter. [10]

Socialdepartementet

Pensionstillskott m.m. [21]

Kommunikationsdepartementet

Allmänna vägar. [17]
Parkering. [18]
Bilregistrering. [23]

Finansdepartementet

Koncentrationsutredningen. II. Kreditmarknadens struktur och funktionssätt. [3] III. Industrins struktur och konkurrensförhållanden. [5] IV. Strukturutveckling och konkurrens inom handeln. [6] V. Ägande och inflytande inom det privata näringslivet. [7]
Upphandling av byggnader. Del I. Formerna. [20].
Avstämning av 1965 års långtidsutredning. [24]

Utbildningsdepartementet

1958 års utredning kyrka-stat: XI. Svenska kyrkan och staten. [11]
Förvaltningen av kyrklig jord m.m. [12]
Skolboksleveranser. [14]
Musikutbildning i Sverige. [15]

Jordbruksdepartementet

Skogsbrukets planläggningsfrågor. [8]
Virkesbalanser 1967. [9]
Fritidsfisket. [13]
Rennärigen i Sverige. [16]
Jordhävds slag. [22]